

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Wydział Nauk o Polityce i Administracji

Nicole Pietrzak

Migracja a integracja imigrantów
w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
dr hab. Marii Ewy Szatlach, prof. uczelni UKW

Bydgoszcz 2023

Spis treści

Wykaz skrótów	4
Wstęp	5
Rozdział I. Pojęcie migracji i integracji – aspekty teoretyczne.....	17
1.1. Definicja migracji w ujęciu interdyscyplinarnym	17
1.2. Definicja integracji	38
1.3. Wymiary integracji imigrantów.....	50
Rozdział II. Założenia polskiej polityki migracyjnej i integracyjnej po 1989 r.	65
2.1. Cudzoziemcy w Polsce po 1989 r. w ujęciu statystycznym	65
2.2. Ewolucja polityki migracyjnej w latach 1989-2015	80
2.3. Polska polityka migracyjna w obliczu kryzysu migracyjnego Unii Europejskiej.....	94
Rozdział III. Charakterystyka procesów migracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim	116
3.1. Województwo kujawsko-pomorskie w ujęciu demograficznym.....	116
3.2. Migracje ekonomiczne	128
3.3. Migracje edukacyjne.....	147
Rozdział IV. Rola instytucji publicznych w działaniach integracyjnych na rzecz imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim.....	162
4.1. Urzędy administracji publicznej.....	162
4.2. Ośrodek dla Cudzoziemców w miejscowości Grupa koło Grudziądza.....	188
Rozdział V. Rola organizacji pozarządowych w procesie integracji imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim.....	200
5.1. Fundacja Emic	200
5.2. Pozostałe organizacje pozarządowe	223
Rozdział VI. Działania integracyjne wyższych szkół wobec studentów zagranicznych w województwie kujawsko-pomorskim.....	233
6.1. Wybrane uczelnie publiczne.....	233

6.2. Wybrane uczelnie niepubliczne	244
Zakończenie	255
Bibliografia	261
Aneks	293
Spis tabel	296
Spis wykresów	298
Spis rysunków	299
Spis infografik.....	299

Wykaz skrótów

Dz. U. – Dziennik Ustaw

FAMI - Fundusz Azylu, Migracji i Integracji

GUS – Główny Urząd Statystyczny

IOM - Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji

IPI - Indywidualny Program Integracji

KPSW – Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy

MSWiA - Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

NIK – Najwyższa Izba Kontroli

OBM - Ośrodek Badań nad Migracjami

OECD - Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

ONZ - Organizacja Narodów Zjednoczonych

PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

UdSC – Urząd ds. Cudzoziemców

UE - Unia Europejska

UKW - Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

UMK - Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

WSB – Wyższa Szkoła Bankowa w Bydgoszczy

WSG - Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Wstęp

Chociaż wędrówki ludności towarzyszą ludzkości od zarania dziejów, to zjawisko migracji na niespotykaną dotychczas skalę pojawiło się dopiero w XX wieku i na początku XXI wieku, stając się jedną z cech obecnej zglobalizowanej rzeczywistości. Migracje międzynarodowe charakteryzują się wieloma aspektami związanymi z różnymi wymiarami tego zjawiska: ekonomicznym, społecznym, kulturowym i politycznym. Jest to zatem obszar badawczy, który wymaga podejścia interdyscyplinarnego w badaniach naukowych. Migracje są w centrum zainteresowania badaczy wielu dyscyplin naukowych, w tym nauk politologicznych. Jednak w porównaniu z historią, ekonomią czy socjologią w politologii migracje jako przedmiot analizy pojawiły się najpóźniej. Politologia to nauka, której przedmiotem badań naukowców jest życie polityczne społeczeństwa we wszystkich jego aspektach. Głównym celem ich rozważań jest analiza zjawisk i procesów politycznych, ich źródeł, uwarunkowań, celów i skutków. W centrum zainteresowania politologów znajduje się państwo, w szerokiej perspektywie – wspólnota polityczna, relacje władzy, system polityczny oraz zachowania polityczne. Magdalena Lesińska, odwołując się do Aristidea R. Zolberga, zwraca uwagę, że politolodzy zajmują się tematyką migracji, ponieważ jest to inspirująca dziedzina badań ze względu na ścisłe powiązania procesów migracyjnych z głównymi kategoriami tej dyscypliny, czyli państwo narodowe, wspólnota polityczna, instytucje, grupy interesu i władza. Można wyróżnić cztery główne okresy, w których wzrosło zainteresowanie politologów kwestią migracji. Pierwszy jest bezpośrednio związany ze zmianami demograficznymi i społecznymi, które zostały spowodowane napływem imigrantów do państw narodowych. Transformacja społeczeństw dokonywała się w wyniku szybko rosnącej liczby cudzoziemców, którzy z niewielkiej grupy pracowników tymczasowych, stali się integralną częścią społeczności przyjmującej, zauważalną na ulicach europejskich miast, ale również podejmującą działalność o charakterze politycznym i publicznym. Wtedy też, oprócz szeroko dyskutowanego tematu społeczno-ekonomicznej integracji cudzoziemców, pojawiła się kwestia integracji politycznej. Drugi okres dotyczył rozwoju Unii Europejskiej jako podmiotu politycznego. Inspirującym polem badawczym dla politologów stało się tworzenie polityki migracyjnej na szczeblu ponadnarodowym, europeizacja polityki migracyjnej, a także harmonizacja rozwiązań polityczno-prawnych. Następnym etapem to okres po atakach terrorystycznych 11 września 2001 r. w Stanach Zjednoczonych. Migracje stały się przedmiotem rozważań w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego oraz

społecznego¹. Oprócz okresów, o których wspomniała badaczka Magdalena Lesińska, wzmożone zainteresowanie problematyką migracji i integracji imigrantów wzrosło również po kryzysie migracyjnym Unii Europejskiej w 2015 r.

Polityka migracyjna należy do polityk publicznych, które Mikołaj Pawlak, cytując Victora Bekkersa, Mennoa Fengerera i Petera Scholtena, definiuje następująco: *mniej lub bardziej ustrukturyzowany zbiór środków i zasobów, które są używane, aby wpłynąć na rozwój w określonym obszarze życia społecznego oraz aby rozwiązać problemy w pożądanym lub zaplanowanym sposób*. Badając polityki publiczne wobec migracji konieczne jest rozróżnienie polityki wobec imigracji, emigracji oraz polityki wobec imigrantów. Pierwsza z nich dotyczy tego, kto i w jakiej liczbie może imigrować. Polityka wobec imigrantów obejmuje działania podejmowane wobec imigrantów będących już w państwie przyjmującym. Polityka wobec emigracji może odnosić się do samego zjawiska emigracji, czyli tego kto może wyjeżdżać. Z kolei polityka wobec emigrantów dotyczy tego, jakie utrzymywać stosunki z emigrantami². Migracja to zjawisko, które wpływa na wszystkie aspekty życia publicznego. Obecność migrantów w społeczeństwie danego państwa wpływa na funkcjonowanie jego różnych instytucji i sfer, na które z kolei wpływają poszczególne polityki publiczne. Popyt na imigrację oddziałuje na polityki publiczne mające wpływ na rynek pracy państwa przyjmującego. Dla przykładu, zasiłki dla osób bezrobotnych i polityki, które pozwalają ludziom dłużej szukać nowego miejsca zatrudnienia pozostawiają więcej miejsc pracy na wtórnym rynku pracy, czyli takimi, na którym oferowana jest niestabilna i nędzniej płatna praca, często wymagająca większego wysiłku lub intensywności, z niewielkimi szansami na awans. Popyt na pracę imigrantów zależy także od tego, w jakim stopniu państwo stara się ułatwić opiekę nad dziećmi lub osobami starszymi. W przypadku braku zinstytucjonalizowanej opieki nad dziećmi dochodzi do sytuacji, w której rodzice (przeważanie matka) rezygnują z zatrudnienia. Sytuacja ta tworzy popyt na pracowników zagranicznych, którzy zajęliby miejsca zatrudnienia matek, które podjęły decyzję o opiece nad dziećmi zamiast pracy. Migranci przebywający w danej społeczności korzystają również z opieki zdrowotnej, dlatego po osiągnięciu pewnego progu ich liczebności polityka w zakresie ochrony zdrowia będzie musiała wziąć pod uwagę ich obecność. Dzieci imigrantów uczęszczają również do szkół, a zatem ich obecność musi zostać uwzględniona przez politykę edukacyjną. Migranci wynajmują lub nabywają lokale

¹ M. Lesińska, *Migracje we współczesnej analizie politologicznej – niewykorzystany potencjał*, „Studia Migracyjne- Przegląd Polonijny” 2011, nr 2, s. 210-212.

² M. Pawlak, *Polityki publiczne wobec migracji*, [w:] *Nauki o polityce publicznej: Monografia dyscypliny*, J. Kwaśniewski (red.), Warszawa 2018, s. 289-290.

mieszkalne, dlatego polityka mieszkaniowa będzie musiała w pewnym stopniu przystosować się do ich obecności. Polityki publiczne wobec imigrantów obejmują wiele różnorodnych polityk szczegółowych. Można zatem mówić o transwersalności polityki wobec imigrantów, co znaczy, że zjawisko migracji dotyczy wielu dziedzin życia społecznego, które są regulowane odrębnymi politykami publicznymi³.

Ruchy migracyjne nie ograniczają się wyłącznie do przemieszczania się ludzi z jednego kraju do drugiego. Migracje to złożony i zmienny proces, na który składa się i oddziałuje co najmniej kilka różnych podmiotów. Zaangażowani są zarówno sami imigranci, ich bliskie otoczenie, rodzina, przyjaciele i społeczność lokalna, jak i państwa wysyłające i przyjmujące. Aktywność państwa w zarządzaniu migracjami wzrosła w związku z ich nasileniem, potrzebami gospodarek i rynku pracy, a także zagrożeń mogących wpłynąć na ład ekonomiczny, społeczny i polityczny. Obecnie państwa rozwinięte często uznają wysiłki na rzecz regulacji i kontroli migracji, nie tylko pod względem ich intensywności, ale także społeczno-narodowej kompozycji, jako jeden z najważniejszych kierunków swojej polityki. Polityka migracyjna państwa obejmuje nie tylko mechanizmy regulujące wjazd cudzoziemców do kraju, ale też rozwiązania prawne i polityczne, które wpływają bezpośrednio i pośrednio na imigrantów⁴. Państwa potrzebują doktryny migracyjnej z trzech powodów. Po pierwsze, polityka imigracyjna musi być stabilna na okres dalece wykraczający poza horyzont rządowych kadencji. Po drugie, uzgodnienie jednolitej i klarownej doktryny migracyjnej na poziomie państwowym byłoby wspólnym punktem odniesienia dla podmiotów realizujących działania wobec imigrantów. Po trzecie, tematyka migrantów jest jednym z obszarów debaty politycznej, przeważnie w kontekście zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego⁵.

W zarządzaniu migracjami, które obejmują wymiar gospodarczy, polityczny, społeczny i kulturowy, najważniejszym problemem jest zetknięcie się społeczności przyjmującej z grupą lub grupami imigrantów. Jak zauważa Monika Banaś: *z dzisiejszej perspektywy i obecnego stanu wiedzy o naturze migracji przygotowanie obu zbiorowości – społeczeństwa większościowego i mniejszości napływowej – do tegoż spotkania jest koniecznym warunkiem harmonijnie i efektywnie funkcjonującego społeczeństwa jako całości*. Dlatego tak ważne jest podjęcie działań przygotowawczych, które pozwolą tym społecznościom na bezkonfliktowe funkcjonowanie i współuczestnictwo w życiu społecznym. Stosowane w tym celu mechanizmy

³ Ibidem, s. 303-306.

⁴ M. Lesińska, *Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie*, Warszawa 2013, s. 57-58.

⁵ R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska polityka migracyjna. W poszukiwaniu nowego modelu*, Warszawa-Rzeszów 2015, s. 16.

określa się mianem polityki integracyjnej, którą tworzą władze najwyższego szczebla, przy wyraźnym udziale podmiotów poziomu regionalnego i lokalnego. Udział aktorów każdego szczebla jest warunkiem koniecznym przy opracowaniu założeń, które regulują procesy integracji imigrantów⁶. W badaniach naukowych polityka migracyjna, w tym polityka integracyjna, jest często analizowana z perspektywy formalno-prawnej instytucji państwowych. Oprócz aktorów poziomu narodowego w działaniach na rzecz integracji imigrantów w państwach członkowskich UE uczestniczą aktorzy lokalni, którzy reprezentują zarówno instytucje publiczne, jak i organizacje pozarządowe. Proces decyzyjny w UE odbywa się na wielu szczeblach i angażuje coraz większą liczbę osób. Patrycja Matusz-Protasiewicz, która badała kwestię polityki integracyjnej w Polsce na poziomie lokalnym, wskazuje, że model wielopoziomowego zarządzania (multi-level governance, MLG) zakłada oddanie części kompetencji należących do państwa organom ponadnarodowym, przy jednoczesnym większym udziale władz regionalnych i lokalnych. Wielopoziomowe zarządzanie migracjami obejmuje jednocześnie negocjacje na kilku poziomach: ponadnarodowym, narodowym i lokalnym⁷.

Tematyka zjawiska migracji i procesu integracji imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim nie była dotąd podejmowana w badaniach naukowych w Polsce, mimo że coraz większą rolę w procesie imigrantów odgrywa poziom regionalny i lokalny. Podstawowym elementem efektywnej integracji cudzoziemców jest zaangażowanie jednostek samorządu terytorialnego każdego szczebla, ponieważ administracja jest bliżej danej grupy społecznej, chociażby poprzez swoje jednostki organizacyjne. Integracja imigrantów ponadto przebiega w społecznościach lokalnych. Nie uczestniczą oni w życiu kulturalnym całego społeczeństwa państwa przyjmującego. Przebywają w lokalnym środowisku, które jest bliskie ich miejsca osiedlenia, w pobliżu którego znajdują zatrudnienie i zaspokajają podstawowe potrzeby życiowe.

Na zasadność zajmowania się tą tematyką wskazywał wzrost liczby migrantów ekonomicznych i edukacyjnych w województwie kujawsko-pomorskim. W ostatnich latach o rosnącej liczbie migrantów w województwie świadczyła liczba wydanych przez wojewodę zezwoleń na pracę i zarejestrowanych w urzędach pracy oświadczeń pracodawców, którzy zamierzali zatrudnić cudzoziemców. W 2020 r. do powiatowych urzędów pracy wpłynęło 62 058 oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy przy ledwie 2919 w 2013 r. Najwięcej

⁶ M. Banaś, *Szwedzka polityka integracyjna wobec imigrantów*, Kraków 2010, s. 48-49.

⁷ P. Matusz-Protasiewicz, *Rosnąca rola poziomu lokalnego w kreowaniu polityki integracji imigrantów w Unii Europejskiej*, „Central and Eastern European Migration Review” 2013, vol. 2, no. 2, s. 75-76.

zezwoleń na pracę wydano w 2019 r., kiedy to ich liczba wyniosła 37 976, w porównaniu do 3347 w 2015 r. Oprócz migrantów ekonomicznych zauważalny był również wzrost liczby studentów zagranicznych. W roku akademickim 2014/2015 naukę na studiach wyższych podjęło 908 cudzoziemców, a w roku akademickim 2019/2020 już 2242. Problematyka migracji i działań integracyjnych ma także istotne znaczenie w związku z niekorzystnymi prognozami demograficznymi dla województwa kujawsko-pomorskiego. Zgodnie z prognozą zjawisk demograficznych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy w 2050 r. liczba ludności w województwie kujawsko-pomorskim wyniesie blisko 1799 tys. osób. W porównaniu z 2013 r. oznacza to zmniejszenie tej liczby o 14%. Wybór przedmiotu badań uzasadniał również fakt, że w obliczu braku oficjalnej państwowej strategii w zakresie polityki migracyjnej inicjatywy mające na celu integrację imigrantów podejmowane są coraz częściej na szczeblu regionalnym i lokalnym. Aktualność tematyki migracji i integracji imigrantów wzmacnia także trwający od 24 lutego 2022 r. konflikt zbrojny na Ukrainie, z której emigruje do Polski wielu jej obywateli.

Zakres czasowy i terytorialny pracy obejmował analizę zjawiska migracji i działań integracyjnych na rzecz imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020. Zakres czasowy pracy rozpoczyna się od 2015 r., czyli od momentu kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej. Do tego roku temat napływu cudzoziemców do Polski właściwie nie występował w debacie publicznej. Z jednej strony powodem tego była marginalność zjawiska migracji w Polsce, z drugiej strony znacznie ważniejszym trendem była emigracja Polaków za granicę. Jeśli dyskusje o migracji się pojawiały, to dotyczyły głównie skutków wyjazdów rodzimych pracowników. Punktem zwrotnym w dyskursie migracyjnym był właśnie 2015 r. Wtedy w Polsce rozpoczęła się dyskusja publiczna na temat przyjmowania i relokacji uchodźców z Afryki i Bliskiego Wschodu. Kryzys migracyjny Unii Europejskiej, podczas którego Polacy musieli podjąć poważne decyzje polityczne w związku z wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi, przyczynił się do pojawienia się tematu migrantów i uchodźców w głównym nurcie debaty publicznej. Spowodowało to także zmianę retoryki polityki migracyjnej, w tym polityki integracyjnej.

Celem badawczym pracy jest przedstawienie działań na rzecz integracji imigrantów podejmowanych przez instytucje administracji publicznej, organizacje pozarządowe oraz wyższe szkoły w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020. Celem dysertacji jest także ukazanie skali zjawiska migracji w tym regionie.

W dysertacji przyjęto, że pojęcie migracja to masowa wędrówka, przenoszenie się ludności pomiędzy różnymi państwami w celu zmiany miejsca pobytu na stałe lub na pewien okres.

W pracy tej termin integracja rozumiany był jako dwustronny proces, który jest oparty na wzajemnych prawach i zobowiązaniach, zapewniający pełny udział imigrantów w życiu społeczeństwa przyjmującego. Dotyczy on zarówno imigrantów, jak i społeczeństwa przyjmującego, które musi stworzyć odpowiednie warunki, aby integracja przebiegła pomyślnie. W tym świetle, polityka integracyjna to zespół środków stosowanych przez władze na różnych szczeblach (państwowym lub lokalnym) w celu stworzenia warunków i rozwiązań w zakresie integracji wobec imigrantów.

W niniejszej dysertacji termin imigrant dotyczył wszystkich kategorii cudzoziemców, czyli osób nieposiadających obywatelstwa polskiego, którzy przyjeżdżają do Polski w celach inne niż turystyczne. Do tej grupy zaliczono również osoby, które ubiegają się o status uchodźcy, a także cudzoziemców, którym ten status przyznano albo inną formę ochrony międzynarodowej.

W niniejszej dysertacji sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jak definiowane są pojęcia migracja i integracja?
2. Jak definiowane są pojęcia polityki migracyjnej i polityki integracyjnej?
3. Jakie są główne założenia polityki migracyjnej i polityki integracyjnej w Polsce i kto je realizuje?
4. Jakie są główne przyczyny migracji do województwa kujawsko-pomorskiego?
5. Czy i jakie działania wspierające proces integracji imigrantów są podejmowane przez instytucje administracji publicznej i organizacje pozarządowe w województwie kujawsko-pomorskim?
6. Czy i jakie działania integracyjne na rzecz studentów zagranicznych są realizowane w wyższych szkołach znajdujących się w województwie kujawsko-pomorskim?

W celu uzyskania odpowiedzi na powyższe pytania sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Czy i jakie programy integracyjne Polska oferuje imigrantom?
2. Czy i jak zmieniły się założenia polityki migracyjnej, w tym integracyjnej w Polsce w obliczu kryzysu migracyjnego Unii Europejskiej?
3. Co uzasadnia politykę migracyjną prowadzoną przez Polskę po 2015 r.?
4. Jaką rolę w procesie integracji imigrantów odgrywają instytucje administracji publicznej, organizacje pozarządowe i wyższe szkoły w województwie kujawsko-pomorskim?
5. Jakie są główne bariery ograniczające realizację efektywnej polityki integracyjnej w województwie kujawsko-pomorskim?

W pracy doktorskiej została określona hipoteza główna, według której: działalność organizacji pozarządowych na rzecz integracji imigrantów jest podstawą działań polityki integracyjnej w województwie kujawsko-pomorskim.

W celu uszczegółowienia badawczych rozważań określono także następujące hipotezy szczegółowe:

Hipoteza pierwsza - województwo kujawsko-pomorskie jest nowym obszarem docelowym dla migrantów zarobkowych.

Hipoteza druga - dominującą grupą imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w przypadku Polski, są obywatele Ukrainy.

Hipoteza trzecia - działania integracyjne na rzecz studentów zagranicznych przyczyniają się do wzrostu ich liczby w wyższych szkołach w województwie kujawsko-pomorskim.

Hipoteza czwarta - województwo kujawsko-pomorskie nie jest przygotowane na przyjęcie dużej liczby imigrantów, a szczególnie uchodźców, którzy wywodzą się z odległych kręgów kulturowych.

Aby osiągnąć zamierzone cele badawcze wykorzystano następujące metody badawcze: metodę systemową, metodę porównawczą, metodę instytucjonalno-prawną, metodę historyczną i metodę jakościową.

Metoda systemowa umożliwiła określenie polityki integracji imigrantów, jako części składowej polityki państwa, a szczególnie jako jeden z głównych elementów polityki migracyjnej, polityki społecznej, polityki dotyczącej bezpieczeństwa i administracji lub polityki zagranicznej.

Metoda porównawcza pozwoliła na porównanie działalności administracji publicznej, organizacji pozarządowych i wyższych szkół w zakresie integracji imigrantów zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym. Metoda ta pozwoliła również na wskazanie różnic i podobieństw pomiędzy sposobami działań wspomnianych podmiotów w tym zakresie.

W oparciu o analizę instytucjonalno-prawną przedstawiono podstawy prawne stanowiące ramy polityki migracyjnej i integracyjnej imigrantów, a także przeprowadzono analizę działalności instytucji politycznych, które są odpowiedzialne za wyznaczenie kierunków tych polityk. Metoda ta została zastosowana również w trakcie badania statutów organizacji pozarządowych, które udzielały wsparcia imigrantom.

Nieodzowne było również zastosowanie jednej z metod historycznych. Metoda genetyczna pozwoliła na ukazanie genezy zjawiska migracji w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim.

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano także metodę jakościową. Do zebrania materiału badawczego posłużyła technika pogłębionego wywiadu indywidualnego. Do badania wybrano instytucje administracji publicznej, organizacje pozarządowe oraz wyższe szkoły znajdujące się w województwie kujawsko-pomorskim. Wywiad przebiegał w oparciu o wcześniej przygotowany kwestionariusz pytań, który został umieszczony na końcu pracy doktorskiej. Rozmowy miały charakter swobodny, ale częściowo ustrukturyzowany. Wszystkie przeprowadzone rozmowy zostały nagrane, a później spisane. Badania zrealizowano pomiędzy wrześniem a grudniem 2021 r. W rezultacie wywiady zostały przeprowadzone z wybranymi członkami Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej, jedną z pracownic świetlicy ośrodka dla cudzoziemców w Grupie, pracownikiem Fundacji Emic, dyrektorem Działu Spraw Międzynarodowych Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy i pracownikiem stowarzyszenia Kujawko-Pomorskiego Domu Ukraińskiego. Z pozostałymi respondentami przeprowadzono indywidualne wywiad online za pośrednictwem poczty elektronicznej, do których wysłano na podany przez nich adres e-mail zestaw pytań otwartych. Respondentami byli: pracownik Departamentu Pomocy Społecznej Urzędu do Spraw Cudzoziemców, prezydent miasta Bydgoszczy i Torunia, pracownik Urzędu Gminy Dragacz, przedstawiciel Fundacji Wspierania i Rozwoju Studentów „International League”, Fundacji You Plan Culture, pracownicy trzech powiatowych urzędów pracy, dyrektor Szkoły Podstawowej im. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie, pracownicy szkół wyższych, takich jak: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy i Wyższa Szkoła Bankowa. Wszyscy respondenci zostali również zapytani, czy wyrażają zgodę na udostępnienie ich danych osobowych w pracy doktorskiej. Jeśli dana osoba nie wyraziła zgody na ich umieszczenie, to w przypisie podana jest tylko data przeprowadzenia wywiadu lub otrzymania e-maila. Dzięki zastosowaniu tej metod uzyskano niezbędne informacje na temat działań integracyjnych na rzecz imigrantów podejmowanych przez poszczególne podmioty w województwie kujawsko-pomorskim.

W niniejszej dysertacji wykorzystano również technikę analizy źródeł i opracowań źródłowych. Analiza źródeł była konieczna ze względu na dynamikę przemian, jakie miały miejsce w ostatnich kilkudziesięciu lat oraz proces implementacji prawa unijnego do prawa krajowego. Istotne w tym zakresie było dokonanie analizy polskich aktów prawnych, które dotyczyły problematyki migracji i integracji imigrantów.

Przeprowadzone studia literaturowe oraz badania empiryczne zostały przedstawione w sześciu rozdziałach dysertacji. Zakres pracy wynika z przyjętego celu, postawionych pytań badawczych i sformułowanych hipotez. Praca doktorska składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii.

W pierwszym rozdziale dokonano analizy pojęciowej - ważnej z punktu widzenia dysertacji – migracji, integracji, polityki migracyjnej i polityki integracyjnej. Rozdział ten stanowi także przegląd modeli polityki integracyjnej wobec migrantów oraz typologii państw pod kątem prowadzenia przez nie polityk migracyjnych. W dalszej części rozdziału zaprezentowano wymiary integracji cudzoziemców. Han Entzinger i Renske Biezeveld wskazali następujące wymiary: społeczno-ekonomiczny, kulturowy, prawny, polityczny i postawy społeczeństwa przyjmującego wobec imigrantów. Według Wolfganga Bosswicka i Friedricha Heckmanna o integracji imigrantów świadczą cztery podstawowe jej wymiary, takie jak: strukturalny, kulturowy, interakcyjny oraz tożsamościowy. Analizą objęto również wymiar przestrzenny, zaproponowany przez Douglasa S. Massey'a i Nancy A. Dentona. Alastair Ager i Alison Strang na potrzeby zrozumienia i spójnego podejścia do integracji imigrantów wyróżnili dziesięć obszarów: zatrudnienie, mieszkalnictwo, edukacja, zdrowie, kontakt z instytucjami, w tym służbami samorządowymi i rządowymi państwa przyjmującego, relacje społeczne z członkami grupy dominującej, więzi wewnątrzgrupowe, znajomość języka i kultury, bezpieczeństwo i stabilność oraz prawo i obywatelstwo.

Za główny cel drugiego rozdziału przyjęto przedstawienie głównych założeń polityki migracyjnej i integracyjnej. Zakres czasowy tego rozdziału obejmuje lata 1989-2020. Na początku przedstawiono rys historyczny i charakterystykę populacji imigrantów w Polsce. Skupiono uwagę na migracji w celu przyznania ochrony międzynarodowej, migracji o charakterze zarobkowym i migracji edukacyjnej. Następnie dokonano analizy rozwoju polskiej polityki migracyjnej oraz jej głównego komponentu - polityki integracyjnej - ze szczególnym uwzględnieniem okresu po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Okres negocjacji akcesyjnych, jak i sama akcesja w dużym stopniu wpłynęły na kształtowanie polskiej polityki migracyjnej, ponieważ wydarzenie to skłoniło Polskę do implementowania szeregu unijnych regulacji dotyczących migracji. Celem tego rozdziału było również przybliżenie roli funduszy Unii Europejskiej. Zwieńczeniem tej części pracy była analiza polskiej polityki migracyjnej po 2015 r. Kryzys migracyjny Unii Europejskiej uwidocznił różnice w sprawie udzielania pomocy cudzoziemcom. Polska, podobnie jak inne państwa Grupy Wyszehradzkiej, była przeciwna mechanizmowi relokacji uchodźców. W niniejszym podrozdziale skupiono się także na zmianach prawnych i instytucjonalnych, które zostały dokonane w dobie kryzysu

migracyjnego. Opis objął także działalność instytucji samorządowych w innych polskich miastach, takich jak: Warszawa, Gdańsk, Wrocław, Poznań, Kraków, Lublin, Łódź czy Białystok.

Rozdział trzeci poświęcony jest procesom migracyjnym w województwie kujawsko-pomorskim. Na początku tego rozdziału przedstawiono dane demograficzne województwa. W dalszej części zaprezentowano strukturę populacji imigrantów w tym województwie na początku XXI wieku. W celu pełnego zobrazowania dynamiki procesów migracyjnych w regionie, analizie poddano liczbę wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców oraz liczbę zagranicznych studentów.

W rozdziale czwartym przedstawiono działalność instytucji administracji publicznej w zakresie integracji cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim. Rozdział ten dotyczyły działalności pracowników Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego, Urzędu Miasta Bydgoszczy i Urzędu Miasta Torunia, powiatowych centrów pomocy rodzinie oraz powiatowych urzędów pracy. Poddano także analizie działania członków Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej, którego celem było wypracowanie wojewódzkiego modelu integracji migrantów, mającego za zadania ułatwienie pracy z klientem cudzoziemskim instytucjom i usprawnienie procesu integracji cudzoziemców ze społeczeństwem polskim. Celem diagnozy było wskazanie kierunku dalszych prac nad wojewódzkim modelem integracji imigrantów. W kolejnej części rozdziału zaprezentowano działania wspierające proces integracji imigrantów, które były podejmowane w ośrodku dla uchodźców w gminie Grupa koło Grudziądza. Prowadzone w ośrodku działania integracyjne powinny przygotować imigrantów do późniejszego procesu integracji i samodzielności w państwie przyjmującym. Jest to jedyny ośrodek na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, dlatego jego działalność stanowi ważny element polityki integracyjnej na tym obszarze.

Z kolei rozdział piąty poruszał temat działalności organizacji pozarządowych na rzecz integracji imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim. Szczególne miejsce w tym rozdziale zajmuje opis aktywności Fundacji Emic, która od 2015 r. podejmuje działania mające na celu wsparcie imigrantów, którzy osiedlają się w regionie. Bardzo ważną częścią działalności tej organizacji jest realizacja projektów skierowanych właśnie do tej grupy. Następnie przedstawiono działania Fundacji You Plan Culture, Fundacji Wspierania i Rozwoju Studentów „International League”, stowarzyszenia Kujawsko-Pomorskiego Domu Ukraińskiego oraz Slavos-Słowiańskiej Pracowni Kultury i Dialogu.

W rozdziale szóstym podjęto rozważania na temat aktywności wyższych szkół w województwie kujawsko-pomorskim na rzecz studentów zagranicznych. Analizie poddano działalność uczelni, na których najczęściej imigranci podejmują naukę. W latach 2015-2020 były to następujące szkoły wyższe: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa, Wyższa Szkoła Bankowa. Kształcenie imigrantów na polskich uczelniach jest szansą na wykorzystanie ich potencjału ze względu na zmniejszającą się liczbę polskich studentów, jak również zasilanie polskiego rynku pracy osobami o wysokich kwalifikacjach i dużym potencjale integracyjnym. Uczelnie wyższe powinny włączyć się w integrację studentów zagranicznych ze społeczeństwem, a także pomagać im w przystosowaniu się do życia w Polsce. Ze względu na wzrastającą liczbę studentów zagranicznych kwestia ich integracji powinna zająć ważne miejsce w polskiej polityce migracyjnej.

W zakończeniu została podjęta próba zdiagnozowania obecnego stanu działań integracyjnych na szczeblu centralnym i lokalnym, ze szczególnym uwzględnieniem województwa kujawsko-pomorskiego. Przedstawiono w nim także efekty badań własnych, które posłużyły do weryfikacji hipotez.

Zagadnienia, które były przedmiotem analizy w niniejszej pracy doktorskiej, przedstawiono w oparciu o dane statystyczne dotyczące zjawiska migracji, obowiązujące regulacje prawne, działania podmiotów zaangażowanych w proces migracji i integracji cudzoziemców. W pracy doktorskiej, głównie w pierwszym i drugim rozdziale, odwoływano się do publikacji wielu autorów, w których polu zainteresowań znalazła się polityka migracyjna lub polityka integracyjna. W kolejności alfabetycznej były to opracowania następujących badaczy: Renske Biezeveld, Wolfgang Bosswick, Maciej Duszczyk, Han Entzinger, Agata Górny, Aleksandra Grzymała-Kazłowska, Friedrich Heckmann, Paweł Kaczmarczyk, Magdalena Lesińska, Sławomir Łodziński, Marzena Matkowska, Marek Okólski, Patrycja Matusz-Protasiewicz, Rafał Matyja, Aneta Piekut, Konrad Pędziwiatr, Anna Siewierska-Chmaj, Dominik Wach. Tytuły opracowań zostały wymienione w przypisach rozdziałów i w bibliografii. Do opracowania trzeciego rozdziału wykorzystano przede wszystkim dane statystyczne i opracowania pochodzące z Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy. W przypadku czwartego, piątego i szóstego rozdziału wykorzystano źródła internetowe, raporty oraz informacje uzyskane z korespondencji i wywiadów.

Niniejsza praca doktorska została przygotowana z nadzieją, że przyczyni się do lepszego zrozumienia i pogłębienia wiedzy na temat zjawiska migracji i procesu integracji na terenie województwa kujawsko-pomorskim. Celem autorki jest zachęcenie instytucji administracji publicznej, organizacji pozarządowych, a także środowisk akademickich do nawiązania i pogłębienia współpracy, wspólnych badań nad procesem integracji imigrantów mieszkających w Polsce oraz zrozumienia różnorodności kulturowej.

Rozdział I.

Pojęcie migracji i integracji – aspekty teoretyczne

1.1. Definicja migracji w ujęciu interdyscyplinarnym

Termin migracja wywodzi się z języka łacińskiego, a dokładniej od słowa *migratio*, co oznacza przesiedlenie się⁸. Migracja rozumiana jest jako *masowa wędrówka, przenoszenie się ludności w obrębie danego kraju lub pomiędzy różnymi krajami w celu zmiany miejsca pobytu na stałe lub na pewien okres, wywołane czynnikami politycznymi, etnicznymi, religijnymi, ekonomicznymi*⁹. W innej słownikowej wersji pojęcie to wyjaśniono bardzo podobnie, czyli jako masowy ruch wędrówkowy ludności w obrębie kraju lub z jednego kraju do drugiego¹⁰. W ujęciu encyklopedii powszechnej migracja to *proces przemieszczeń przestrzennych ludzi, zmiany miejsca zamieszkania (pobytu) osób, które przenoszą się z miejsca pochodzenia (miejsca wyjazdu) do miejsca przeznaczenia (miejsca przyjazdu)*¹¹. Tadeusz Paleczny przedstawia migrację jako zjawisko uniwersalne i powszechne, które występuje w każdym typie społeczeństw. Zmiany miejsca pobytu bądź masowe wędrówki ludów w celu poszukiwania lepszych warunków życia są odwieczną przyczyną niemal każdej zbiorowości. Autor tej definicji podkreśla również, że termin ten nie jest jednoznaczny, ponieważ używany jest w różnych kontekstach i ma wiele, nie zawsze zbieżnych, znaczeń¹².

Jako przykład definicji w literaturze przedmiotu można przedstawić pojęcie migracji autorów Paula Boylea, Keitha Halfacreea i Vaughana Robinsona. W pracy pt. „Exploring Contemporary Migration” określają oni migrację jako ruch ludności mający na celu zmianę miejsca pobytu na stałe lub okresowo. Według nich migracja jest wynikiem skomplikowanych procesów decyzyjnych, które wpływają na życie i doświadczenie danej osoby¹³.

W analizie ruchów migracyjnych kluczowe jest sformułowanie kwestii terminologicznych, które decydują o tym, kto zostanie uznany za migranta i na jakiej podstawie. Status migranta można określić na podstawie następujących kryteriów: obce obywatelstwo, urodzenie się w innym państwie lub inne miejsce poprzedniego zamieszkania, przy uwzględnieniu kryterium czasu (do roku, powyżej roku lub na okres stały)¹⁴. Są sytuacje,

⁸ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2000, s. 327.

⁹ *Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996, s. 521.

¹⁰ *Inny słownik języka polskiego*, M. Bańsko (red.), Warszawa 2000, s. 380.

¹¹ Wydawnictwo Naukowe PWN, *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 4, Warszawa 1996, s. 214.

¹² *Słownik społeczny*, B. Szlachta (red.), Kraków 2004, s. 660-663.

¹³ P. Boyle, K. Halfacree, V. Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, London- New York 2013, s. 35.

¹⁴ B. Anderson, S. Blinder, *Briefing. Who Counts as a Migrant? Definitions and the Consequences*, The Migration Observatory, University of Oxford, 10.07.2020, <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/who-counts-as-a-migrant-definitions-and-their-consequences/>, 08.11.2020.

w których kryteria te stosuje się łącznie, aby doprecyzować, kto jest migrantem lub do którego typu migracji się zalicza¹⁵.

W latach 70. XX wieku Organizacja Narodów Zjednoczonych¹⁶ (ang. United Nations, ONZ) zaczęła dostrzegać znaczenie migracji międzynarodowych, co wiązało się z podjęciem konkretnych działań na rzecz standaryzacji statystyk międzynarodowych w zakresie migracji. Dyskusyjną kwestią okazały się dotychczasowe rozwiązania definicyjne dotyczące pojęcia emigranta i imigranta. W zaleceniach przyjętych w 1976 r. zaproponowano, aby za imigranta długookresowego uznać osobę, która przyjeżdża do danego kraju z zamiarem przebywania w nim dłużej niż 12 miesięcy oraz dotychczas nie przebywała w danym państwie nieprzerwanie więcej niż jeden rok. Ze względu na konieczność gromadzenia informacji zarówno o aktualnej sytuacji migranta, jak i jego przeszłości, definicja ta nie zapewniała solidnej podstawy do pomiaru mobilności i była daleka od doskonałości. Głównymi kwestiami spornymi był wymóg ciągłego przebywania w danym kraju docelowym, czas trwania migracji (12 miesięcy) oraz kryterium dotyczące miejsca zamieszkania¹⁷. Dlatego Wydział Statystyczny ONZ i ówczesny Urząd Statystyczny Wspólnot Europejskich we współpracy z innymi agendami ONZ dokonały rewizji rekomendacji z 1976 r. W konsekwencji, opublikowane zalecenia przyjęte w 1998 r. zmieniły podejście do definiowania migracji. W myśl nowej rekomendacji punktem odniesienia obowiązującej definicji migracji jest pojęcie migranta międzynarodowego. Pojęciem tym określa się osobę zmieniającą państwo stałego pobytu. Definicja ta nie odnosi się do osoby udającej się w tymczasową podróż zagraniczną w celach biznesowych, wakacyjnych, rekreacyjnych, religijnych, odwiedzin u przyjaciół i rodziny lub podjęcia leczenia medycznego. W oparciu o kryterium czasowe wyróżniono również pojęcie migranta międzynarodowego długoterminowego i krótkoterminowego. Z pierwszą kategorią mamy do czynienia, gdy dana osoba przemieszcza się do kraju innego niż jej kraj pochodzenia na co najmniej rok. Natomiast pojęcie migranta międzynarodowego krótkoterminowego odnosi się do osoby, która przyjeżdża do innego kraju niż jej kraj zamieszkania na okres dłuższy niż trzy miesiące, ale krótszy niż 12 miesięcy. Kluczowym pojęciem wprowadzonym przez ONZ było także pojęcie kraju zamieszkania. W myśl tej definicji krajem pobytu określa się państwo, w którym migrant

¹⁵ W. Fehler, K. Cebul, R. Podgórzńska, *Migracje jako wyzwanie dla Unii Europejskiej i wybranych państw członkowskich*, Warszawa 2017, s. 13.

¹⁶ Jest to organizacja międzynarodowa, która powstała w dniu 24 października 1945 r., mająca siedzibę w Nowym Jorku. Jej głównym celem jest zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

¹⁷ A. Górny, P. Kaczmarczyk, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, seria: „Prace Migracyjne”, nr 49, Warszawa 2003, s. 7-8.

zwykle przebywa, czyli mieszka i spędza większość czasu¹⁸. ONZ przedstawiła uzupełnienie tych definicji i uściśliła podział międzynarodowych przepływów ludności, uwzględniając status przemieszczającej się osoby z perspektywy kraju przyjmującego. Przepływ zaczyna się w momencie wyjazdu obywatela z jego rodzimego państwa, a kończy z chwilą powrotu do niego. W związku z tym wyróżniono kategorie migrantów i niemigrantów. Kategorie brane pod uwagę w ogólnych zestawieniach statystycznych, to: osoby wyjeżdżające lub przyjeżdżające w celach naukowych lub osoby szkolące się (studenci, praktykanci); pracownicy zagraniczni, którzy otrzymują wynagrodzenie w państwie przyjmującym; osoby wyjeżdżające lub przyjeżdżające pełniące funkcje funkcjonariuszy organizacji międzynarodowej lub w ramach służby cywilnej; osoby przyjeżdżające/wyjeżdżające z powodów rodzinnych w celu stworzenia rodziny lub jej łączenia, osoby przyjeżdżające/wyjeżdżające z zamiarem osiedlenia się w danym kraju; uchodźcy, azylanci, osoby deportowane lub migranci, którym przysługuje prawo do swobodnego pobytu w kraju przyjmującym na podstawie specjalnych traktatów albo porozumień między dwoma krajami. Druga kategoria brana pod uwagę przy zbieraniu danych statystycznych, ale obejmująca osoby, których status jest nieuregulowany, to: osoby poszukujące ochrony międzynarodowej (azyłu), ale niespełniające określonych warunków do jej uzyskania; osoby, które przebywają w danym państwie, ale bez prawnego usankcjonowania pobytu. Z kolei wśród kategorii, które nie spełniają kryteriów i nie są traktowane jako migracje międzynarodowe wyróżniono: osoby, których nie dotyczą migracje międzynarodowe (pracownicy przygraniczni i osoby w tranzycie¹⁹); osoby tradycyjnie nieuwzględniane w ogólnym zestawieniu statystyk międzynarodowych, czyli: pracownicy personelu dyplomatycznego i konsularnego, personelu wojskowego, nomadzi²⁰; kategorie osób wpisujących się w definicję turystyki międzynarodowej (osoby przemieszczające się w ramach podróży służbowej, turyści, uczestnicy wycieczek)²¹.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się kilka kryteriów mobilności terytorialnej, według których jest ona definiowana²². Są to następujące kryteria: przestrzenne, zamieszkania/pobytu, czasu i aktywności.

¹⁸ M. Pachocka, J. Misiuna, *Migracje międzynarodowe – dylematy definicyjne i poznawcze. Przykłady z Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych* [w:] *Współczesny Matrix? Fikcja w życiu gospodarczym, politycznym i społecznym*, J. Osiński (red.) Warszawa 2015, s. 297-298.

¹⁹ Osoba przekraczająca granice danego kraju, ale jej państwem docelowym jest kraj trzeci.

²⁰ Osoba nieposiadająca stałego miejsca zamieszkania, a więc niespełniająca formalnego wymogu definicji, czyli zmiany stałego miejsca zamieszkania.

²¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Recommendations on Statistics of International Migration*, Statistical Papers Series M, no. 58, Rev. 1, New York 1998, s. 11-15.

²² P. Kaczmarczyk, *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa 2005, s. 17-19 [za:]

Kryterium przestrzenne jest bezpośrednio związane z ruchem w przestrzeni fizycznej. Migracja w tym kontekście definiowana jest zatem jako przemieszczanie na pewną odległość. Ważne jest przede wszystkim określenie punktu rozpoczęcia, punktu docelowego procesu przemieszczania i pokonywanego dystansu. Wskazanie punktu wyjścia i punktu docelowego nie generuje większych trudności, gdyż są one postrzegane przez pryzmat funkcji administracyjnej pewnego obszaru, ale poważniejsze problemy powoduje kryterium dystansu fizycznego. Wynika to głównie z faktu, że w praktyce stosunkowo rzadko wykorzystuje się informacje o odległości pomiędzy dwoma punktami czy np. kosztami podróży. Inną kwestią, która budzi wątpliwości, jest konieczność uwzględnienia innych wymiarów przestrzeni, czyli aspektu społecznego i ekonomicznego. Efektem przemieszczania się jednostki pomiędzy poszczególnymi obszarami, które charakteryzują się różnymi typami zachowań ekonomicznych, jest zmiana otoczenia ekonomicznego. Przykładem tej zmiany jest: wieś-miasto, peryferie-centrum czy kraj słabo rozwinięty-kraj przemysłowy. Zmiana otoczenia społecznego wiąże się ze zmianą usytuowania społecznego i otoczenia instytucjonalnego. Aspekt ten stał się podstawą klasycznej definicji migracji zaproponowanej przez Shmuela Eisenstadta, przez którego pojęcie to zostało zdefiniowane w następujący sposób: *fizyczne przejście jednostki lub grupy z jednego społeczeństwa do innego. Przejście to wymaga zwykle porzucenia pewnego otoczenia społecznego i wejścia w inne, o odmiennym charakterze*²³. Migracja w tym kontekście rozpatrywana jest w kategorii rozdzielenia, gdyż osoba podejmująca decyzję o migracji decyduje się na rozstanie z członkami rodziny, znajomymi, a w szerszym sensie z grupą etniczną i narodem, co wiąże się bowiem ze zmianą otaczających stosunków społecznych²⁴.

W drugim kryterium - zamieszkania/pobytu - migranta przedstawia się jako osobę zmieniającą miejsce zamieszkania²⁵. Everett Lee zaproponował, aby migrację określać jako trwałą lub półtrwałą zmianę miejsca zamieszkania bez ograniczeń dotyczących następujących elementów: odległość ruchu i charakter migracji²⁶. Natomiast badacz Wilbur Zelinsky stwierdził, że pojęcie migracji wiąże się zawsze z trwałą lub półtrwałą zmianą miejsca

G. Standing, *Conceptualising Territorial Mobility*, [w:] E. Richard, A.S Oberai, R.E. Bilsborrow, *Migration Surveys in Low- Income Countries: Guidelines for Survey and Questionnaire Design*, Crome Helm, London – Sydney 1984.

²³ S.N. Eisenstadt, *Analysis of Patterns of Immigration and Absorption of Immigrants*, "Population Studies" 1953, vol. 7, no. 2, s. 1.

²⁴ A. Górny, P. Kaczmarczyk, op.cit., s. 5.

²⁵ Ibidem.

²⁶ E. Lee, *A theory of migration*, „Demography” 1966, vol. 3, no. 1, s. 48.

zamieszkania, a z kolei pozostałe ruchy migracyjne niespełniające tego wymogu, powinny być określane pojęciem mobilności²⁷.

Według kryterium czasu identyfikacji migranta dokonuje się poprzez określenie wymaganego, minimalnego czasu trwania migracji albo przebywania jednostki w nowej przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Dzięki temu możliwe jest odróżnienie migrantów od turystów, którzy także pokonują pewne odległości i zmieniają chwilowo miejsce pobytu. Uwzględnienie tego kryterium w opisie zjawiska migracji wynikało bardziej z potrzeb statystycznych niż przesłanek teoretycznych. W tym przypadku, aby można było uznać migrację za stałą lub czasową, musiał minąć okres 12 miesięcy²⁸.

Ostatni wymiar to kryterium aktywności. Aktywność oznacza tu zmianę miejsca pobytu i miejsca wykonywania różnego rodzaju czynności (np. pracy zawodowej)²⁹. Na podstawie tego kryterium można wymienić kilka form mobilności. Pierwsza to zmiana miejsca pracy bez zmiany miejsca zamieszkania, co wiąże się z dojazdami do pracy. Natomiast druga forma odnosi się do zmiany miejsca zamieszkania bez zmiany miejsca pracy. Trzecia forma mobilności to klasyczna migracja, czyli zmiana miejsca pobytu oraz miejsca pracy. Kryterium to jest bliskie postrzeganiu migracji w ujęciu ekonomicznym, według którego zjawisko to jest traktowane jako ekonomiczne uwarunkowanie przemieszczania ludności³⁰.

W analizowaniu zjawiska migracji kluczowe jest zatem przyjęcie określonej definicji migracji z uwzględnieniem powyższych kryteriów. Jednak jest to często zależne od dyscypliny naukowej, w ramach której prowadzone są badania nad migracjami. Niekiedy definicje te różnią się w obrębie jednej dyscypliny ze względu na poziom analizy³¹.

Migracje są zjawiskiem wieloczynnikowym, złożonym o charakterze demograficznym, ekonomicznym, społecznym, politycznym i kulturowym. Dlatego są one przedmiotem zainteresowania przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, w tym: nauk politycznych, socjologii, ekonomii, geografii czy demografii. Każda z tych dyscyplin prezentuje własną definicję migracji³². W bardzo przejrzysty sposób pojęcie migracji w różnych dyscyplinach naukowych charakteryzują amerykańscy badacze – Caroline B. Brettell i James Frank Hollifield.

²⁷ A. Górny, P. Kaczmarczyk, op.cit., s. 5-6.

²⁸ A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, *Ochrona granic i obsługa ruchy granicznego*, Warszawa 2007, s. 22.

²⁹ Ibidem.

³⁰ A. Górny, P. Kaczmarczyk, op.cit., Warszawa 2003, s. 6.

³¹ I. Szczygielska, *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*, Warszawa 2013, s. 14.

³² K. Slany, *Między przymusem a wyborem: Kontynentalne i zamorskie emigracje z krajów Europy Środkowo-Wschodniej (1939-1989)*, Kraków 1995, s. 21.

Tabela 1. Migracje według różnych dziedzin nauki

Dyscyplina naukowa	Problem naukowy
Nauki polityczne	Dlaczego państwa mają trudności w kontrolowaniu imigracji?
Socjologia	Co wyjaśnia integrację imigrantów i ich wykluczenie?
Ekonomia	Jak wytłumaczyć tendencje do migracji i jej skutki?
Geografia	Co wyjaśnia społeczno-przestrzenne wzorce migracji ?
Demografia	Jaki wpływ ma migracja na zmiany demograficzne?

Zródło: tłum. własne na podstawie: C.B. Brettell, J.F. Hollifield, *Talking across Disciplines*, [w:] *Migration Theory. Talking Across Disciplines*, Routledge, C.B. Brettel, J. F Hollifield (red.), New York-London 2015, s. 4.

W naukach politycznych pojęcie migracji definiowane jest jako *przemieszczanie się ludności pomiędzy podmiotami prawa międzynarodowego, jakimi są państwa. Mobilność ludzka dowodzi, że państwa nie są zamkniętymi systemami. Z politycznego punktu widzenia mamy do czynienia z wzajemnie rozłącznymi i suwerennymi terytoriami państwowymi, które warunkują swoistość migracji międzynarodowych i określają je jako przedmiot teoretycznej refleksji*³³. Podstawowym przedmiotem analizy politologicznej jest wzajemna zależność między procesami migracyjnymi a państwem narodowym³⁴. Prowadzone są systematyczne badania ruchów migracyjnych w trzech obszarach. Pierwszym z nich jest rola państwa w kontrolowaniu przepływu ludności przez granicę państwową. Drugim obszarem badawczym jest wpływ migracji na suwerenność państwa, problemy obywatelstwa oraz kwestie relacji polityka zagraniczna - migracje. Ostatnim obszarem jest integracja imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym³⁵. W porównaniu z innymi dyscyplinami naukowymi w perspektywie politycznej zjawisko migracji jako temat rozważań pojawiło się najpóźniej. Magdalena Lesińska, odwołując się do Aristidea Zolberga, zauważa, że jest ono w politycznym ujęciu inspirującym polem teoretycznej refleksji głównie z powodu bliskich powiązań procesów migracyjnych z podstawowymi kategoriami, które są przedmiotem rozważań tej dyscypliny naukowej, czyli państwo narodowe, wspólnota polityczna, instytucje,

³³ A.R. Zolberg, *International migrations in political perspective*, [w:] *Global trends in migration: theory and research on international population movements*, M.M. Kritz, Ch.B Keely, S.M. Tomasi (red.), "Center for Migration Studies" 1981, s. 6-8.

³⁴ M. Lesińska, *Migracje we współczesnej analizie politologicznej – niewykorzystany potencjał*, „Studia migracyjne- Przegląd Polonijny” 2011, nr 2, s. 214.

³⁵ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna i azyłowa. Wyzwania i dylematy*, Warszawa 2006, s. 24.

grupy interesu i władza³⁶. Migracje międzynarodowe są przedmiotem zainteresowania ze względu na ich potencjał konsensualny oraz konfliktogenny. W tej kwestii możemy mówić o czynnikach sprzyjających rozwojowi i innowacyjności, jak również tych, które są źródłem napięć społecznych i konfliktów politycznych³⁷.

W socjologii migracja jest naturalną częścią drogi życiowej człowieka³⁸, a ruchy migracyjne postrzegane są głównie przez pryzmat jednostek i grup ludzkich w nich uczestniczących³⁹. W ramach tej dyscypliny naukowej badania koncentrują się głównie na przyczynach migracji oraz na tym, jak to zjawisko utrzymuje się w czasie⁴⁰. Jedną z najpopularniejszych i najbardziej wpływowych koncepcji migracyjnych zaliczanych do nurtu socjologicznego jest ta zaproponowana przez E. Lee, określana jako *push-pull theory*. Migracje są w tym przypadku wypadkową czynników, które wpływają na decyzję o podjęciu migracji i dalsze postępowanie jednostki. Należą do nich:

- czynniki związane z miejscem pochodzenia (czynniki wypychające – push factors),
- czynniki związane z miejscem docelowym (czynniki przyciągające – pull factors),
- przeszkody pośrednie (intervening obstacles),
- czynniki osobiste⁴¹.

Do najważniejszych czynników zachęcających lub powstrzymujących przed migracją zaliczamy: sytuację ekonomiczną w państwie wysyłającym i przyjmującym, ich politykę migracyjną, system wartości i norm w obu krajach, a także odległość między nimi. Każdy z nich podlega subiektywnej ocenie. Decyzja o migracji może być zatem efektem połączenia przyczyn, które zachęcają lub zmuszają daną osobę do opuszczenia kraju pochodzenia (czynniki wypychające) oraz powodów, które przyciągają osobę do określonego kraju docelowego (czynniki przyciągające)⁴².

Demografia definiuje migrację jako *złożony proces przemieszczeń przestrzennych jednostek społeczeństwa towarzyszący zawsze rozwojowi ludzkości na przestrzeni jej dziejów*⁴³. Migracje to bowiem ruch ludności, który wynika ze zmiany stałego miejsca zamieszkania i miejsca czasowego pobytu. Dla demografii szerokim polem badań jest wpływ procesów społeczno-ekonomicznych na przebieg procesów demograficznych i odwrotnie. Dla tej

³⁶ M. Lesińska, op.cit., s. 211.

³⁷ I. Szczygielska, op.cit.

³⁸ E. Lee, op.cit., s. 47.

³⁹ *Encyklopedia Socjologii*, Z. Bokoszański, H. Domański (red.), t. 2, Warszawa 1999, s. 246.

⁴⁰ W. Fehler, K. Cebul, R. Podgórska, *Migracje jako wyzwanie dla Unii Europejskiej i wybranych państw członkowskich*, Warszawa 2017, s. 20.

⁴¹ E. Lee, op.cit., s. 50-52.

⁴² I. Szczygielska, op.cit.

⁴³ M. Latuch, *Demografia społeczno-ekonomiczna*, Warszawa 1985, s. 307.

dyscypliny naukowej podstawową kwestią jest natura zmian populacji, na którą bezpośrednio oddziałują, obok urodzeń i zgonów, migracje. Są one czynnikiem wpływającym na kształt struktury demograficznej danej populacji⁴⁴. Badania demograficzne opierają się na analizie danych dostarczanych przez urzędowe źródła statystyczne⁴⁵.

W naukach ekonomicznych migracje związane są z polityką gospodarczą państwa. W opisie migracji kładzie się nacisk na jej skutki ekonomiczne zarówno dla kraju wysyłającego, jak i przyjmującego. W tym ujęciu migracja analizowana jest z perspektywy mikroekonomicznej i makroekonomicznej. Według pierwszej, migracja postrzegana jest jako inwestycja, czyli alokacji zasobów. Punktem wyjścia tej analizy, jak wskazują Agata Górny i Paweł Kaczmarczyk, są prace Larry-ego Sjaastada, który uważa, że migracja to *inwestycja zwiększająca produktywność ludzkich zasobów*⁴⁶. W tej kwestii podstawowe znaczenie ma identyfikacja prywatnych i społecznych kosztów oraz korzyści płynących z migracji. Dotyczą one nie tylko kosztów pieniężnych, ale również niepieniężnych, takich jak: psychiczne koszty związane z rozstaniem z rodziną lub przyjaciółmi oraz koszty alternatywne. Do migracji dojdzie, gdy korzyści będą większe niż koszty⁴⁷. Perspektywa makroekonomiczna postrzega migracje jako przepływ czynnika produkcji, jakim jest siła robocza. W związku z tym jest ona odpowiedzią na różnice stawek płac, jak i sposobem wyrównania nierówności dochodowych, które występują na rynkach międzynarodowych. Douglas Massey, badacz migracji międzynarodowych, wskazał, że przy analizie każdego historycznego okresu ruchu ludności można zaobserwować stałą skłonność jednostek do migracji, która ma różne przyczyny, ale prawie zawsze chodzi o pewną formę poprawy bytu materialnego⁴⁸.

W geografii analiza zjawiska migracji została zapoczątkowana przez Ernesta Georga Ravensteina⁴⁹, autora praw rządzących migracją. Wskazał on pewne prawidłowości, które charakteryzują ruchy ludności⁵⁰. Migracje w perspektywie geograficznej to rodzaj pewnego przemieszczenia się człowieka. W definicji zaproponowanej przez Garetha Lewisa migrant to *osoba przybywająca lub opuszczająca pewne miejsce w inny sposób niż urodzenie lub śmierć*⁵¹.

⁴⁴ I. Szczygielska, op.cit.

⁴⁵ J. Z. Holzer, *Demografia*, Warszawa 2003, s. 15.

⁴⁶ A. Górny, P. Kaczmarczyk, op.cit., s. 47.

⁴⁷ Ibidem, s. 47-48.

⁴⁸ M. Grotte, *Kapitał polskich migrantów w rozwoju mikroprzedsiębiorstw*, Warszawa 2012, s. 14.

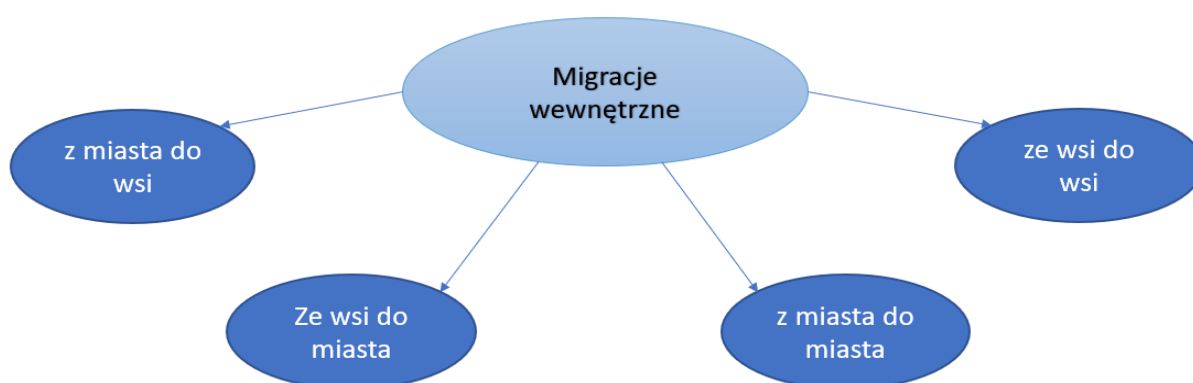
⁴⁹ Niemiecki geograf i kartograf, który jest uznawany za pioniera badań nad migracjami.

⁵⁰ A. Szajnowska-Wysocka, *Czy geografia ludności jest dyscypliną teoretyczną i praktyczną?*, [w:] *Rola i miejsce geografii osadnictwa i ludności w systemie nauk geograficznych*, S. Liszewski, W. Maik (red.), Bydgoszcz 2005, s. 117.

⁵¹ G.J. Lewis, *Human migration. A geographical perspective*, London 1982, s. 7.

W literaturze przedmiotu znajdujemy wiele typologii ruchów migracyjnych. Jednym z nich jest podział na migracje ze względu na kryterium przestrzenne. W związku z tym wyróżniamy migracje wewnętrzne oraz migracje zewnętrzne, czyli międzynarodowe lub zagraniczne⁵². Przez pojęcie migracji wewnętrznej (krajowej) rozumie się zmianę stałego miejsca zamieszkania, polegającej na przekroczeniu granicy jednostki administracyjnej podstawowego rzędu w obrębie własnego kraju⁵³.

Rysunek 1. Kierunki migracji krajowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 23.

Wraz z początkiem procesu uprzemysłowienia danego państwa najczęstszym kierunkiem migracji był kierunek ze wsi do miast. Kluczowym motywem decyzji o migracji wewnętrznej było poszukiwanie zatrudnienia w rozwijających się gałęziach przemysłu. Zjawisko to występowało również w Polsce, zarówno w okresie zaborów, jak i po pierwszej wojnie światowej. Bardzo duża fala migracji wewnętrznej miała miejsce również po drugiej wojnie światowej i objęła ona ludność rolniczą napływającą do miast. Okres po drugiej wojnie światowej to czas migracji na dużą skalę, która spowodowana była czynnikami o charakterze ekonomicznym i politycznym. Z kolei lata 40. XX wieku to przede wszystkim migracje wewnętrzne w celu poszukiwania pracy, ale także bezpieczeństwa socjalnego. W tym okresie chłopcy pozbawieni byli przywilejów socjalnych, z jakich korzystali robotnicy, pracownicy zatrudnieni w państwowej gospodarce albo w państwowych gospodarstwach rolnych⁵⁴. Nie

⁵² E. M. Kacperska, *Międzynarodowe przepływy siły roboczej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego” 2016, nr 116, s. 23.

⁵³ Z. Kawczyńska-Butrym, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2008, s. 12.

⁵⁴ Ibidem.

mieli między innymi prawa do emerytury, bezpłatnej opieki zdrowotnej, wczasów lub kolonii dla dzieci⁵⁵.

Nadal możemy zaobserwować migracje z peryferyjnych obszarów wiejskich i małych miast do centrów gospodarczych i edukacyjnych, ale obecnie coraz bardziej popularnym kierunkiem migracji ludności staje się kierunek z miasta na wieś. W latach powojennych migracja ze wsi do miasta utożsamiana była z awansem społecznym, który wiązał się z lepszym dostępem do pracy, świadczeń socjalnych, kultury i edukacji. Ten kierunek migracji wewnętrznej obecnie ukazuje także inny jej aspekt. Migracja nie wiąże się wyłącznie ze zmianą miejsca zamieszkania i kwestią ekonomiczną, ale też powoduje i symbolizuje zmianę położenia społecznego jednostki migrującej. Wynika to w dużej mierze z faktu, że w okolicach wielkich miast lokują swoje posiadłości ludzie zarówno bogaci, jak i tacy, którzy uciekają od zgiełku i niewygód dużego miasta oraz tłumu ludzi. We współczesnych czasach zamieszkanie w rezydencji w okolicy wielkiego miasta związane jest ze zmianą położenia społecznego i symbolem materialnego awansu⁵⁶.

Istnieje jeszcze jedno znaczenie migracji wewnętrznych, które wiąże się z niepokojami wewnątrz kraju, czyli uchodźstwo wewnętrzne. W krajach o wielkiej przestrzeni mamy do czynienia z migracją osób lub grup, które są dyskryminowane i prześladowane na tle politycznym lub etnicznym. Jedną z głównych przyczyn pozostania w państwie, mimo występującego zagrożenia, jest chęć szybkiego powrotu do pozostawionych domów, gdy już ustanie zagrożenie. Równie istotnymi powodami są także finansowe trudności ograniczające lub uniemożliwiające opuszczenie kraju lub zamknięcie granic przez państwa sąsiedzkie⁵⁷.

Z kolei migracje zewnętrzne to przemieszczenie się jednostki na stałe lub czasowo, co wiąże się z przekroczeniem przez nią granicy państwowej⁵⁸. Z migracją międzynarodową związane są różne jej formy, które zostały przedstawione na rysunku nr 2.

⁵⁵ W. Jagła, *Trzydzieści lat ubezpieczenia społecznego rolników. Uwagi i refleksje*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i studia KRUS” 2009, nr 34, s. 41.

⁵⁶ Z. Kawczyńska-Butrym, op.cit., s. 13-14.

⁵⁷ Ibidem, s. 14.

⁵⁸ J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki imigracyjnej i azyłowej*, Warszawa 2012, s. 18.

Rysunek 2. Formy migracji zagranicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 24.

Imigracja to ruch ludności oznaczający napływ ludności na dane terytorium państwa. Pojęcie to rozumie się jako przybycie danej osoby do kraju w celu osiedlenia się lub długotrwałego pobytu⁵⁹. Krajami imigracyjnymi są głównie państwa, które są zainteresowane zwiększaniem swojego potencjału ludnościowego poprzez imigracje, a zarazem mogą zaoferować imigrantom dostatecznie atrakcyjne warunki⁶⁰.

Z kolei termin emigracja odnosi się do wychodźstwa, czyli opuszczenia przez jednostkę rodzimego kraju⁶¹. Emigracja polega na zmianie kraju zamieszkania, jednak nie musi się ona wiązać z faktem meldunkowym. W praktyce osoby emigrujące bardzo często nie wyrejestrowują się ze stałego miejsca pobytu w kraju pochodzenia, ale zdarzają się także sytuacje, w których emigranci mają podwójne obywatelstwo lub są zameldowane w obu państwach⁶².

Reemigracja to powrót emigrantów do rodzimego kraju po dobrowolnym jego opuszczeniu. Innymi słowy, to migracje powrotne, które obejmują zarówno powroty drugiego pokolenia imigrantów, jak i migrantów zarobkowych⁶³. Jedną z typologii migrantów powrotnych jest teoria rozwinięta przez Francesco Cerase. Typologia ta została ustalona na podstawie zachowań migracyjnych Włochów, którzy w latach 60. XX wieku podjęli decyzje

⁵⁹ K. Iglicka, O. Olszewska, A. Stachurska, *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, Warszawa 2005, s. 13

⁶⁰ A. Maryański, *Migracje w świecie*, Kraków-Sosnowiec 1984, s. 13.

⁶¹ K. Iglicka, O. Olszewska, op.cit., s. 13.

⁶² M. Grotte, op.cit., s. 58.

⁶³ A. Brzozowska, *Wybrane grupy i charakterystyki imigracji do Polski*, Warszawa 2010, s. 7.

o powrocie ze Stanów Zjednoczonych. W ujęciu zaproponowanym przez F. Cerase model powrotów składa się z czterech podstawowych typów. Pierwszy to powrót z powodu porażki za granicą. Obejmuje tych imigrantów, którym nie udało się osiągnąć w kraju docelowym postanowionego przed wyjazdem celu. Drugi typ wiąże się z powrotem z powodów zachowawczych. Chodzi tu o powrót imigrantów, którzy podczas pobytu za granicą nastawieni byli na rodzimy kraj, czyli pracowali, oszczędzali i przysyłali pieniądze swoim rodzinom, a kiedy uznali, że odłożyli wystarczającą ilość pieniędzy, to podjęli decyzję o powrocie. Z kolei trzeci typ odnosi się do powrotu tej jednostki, która mimo iż odniosła sukces w kraju przyjmującym i zintegrowała się z jego społecznością, uznała na pewnym etapie swojego życia, że w kraju emigracji będzie zawsze traktowana jak obca. Generalnie, gdy w rodzimym kraju zachodzą sprzyjające okoliczności, które związane są z głębokimi przemianami o charakterze ekonomicznym, społecznym lub politycznym, to imigranci częściej wyrażają chęć powrotu. Są przekonani, że ze swoimi zdobytymi umiejętnościami, doświadczeniem i wiedzą w kraju emigracji odniosą w ojczyźnie większy sukces i zrobią karierę. Wreszcie, ostatni typ to powrót na starość, na emeryturę. Obejmuje on te osoby, które wyrażają chęć spędzenia ostatnich lat swojego życia w kraju pochodzenia⁶⁴.

W okresie transformacji po 1989 r. w Polsce za główne motywy powrotów uznawano: racjonalne, sentymentalne i mieszane. Pierwszą grupę reemigrantów stanowili kosmopolici, czyli osoby, które nie przejawiały silnych związków z polskością, ale podejmowały pracę w przedstawicielstwach zagranicznych firm w Polsce. W ramach tej grupy wyróżniono również osoby, które wybrały powrót do kraju w wyniku decyzji o emigracji taktycznej zakładającej awans społeczno-ekonomiczny. Wśród tej grupy znaleźli się także migranci, którzy nie osiągnęli wyznaczonych przez siebie celów migracyjnych (tzw. reemigracja przegranego)⁶⁵. W grupie osób, dla których główną motywacją do powrotu stanowił czynnik sentymentalny, znaleźli się ci imigranci, którzy kierowali się pobudkami patriotycznymi i tożsamościowymi, jak również ci, dla których decyzja ta wynikała z troski o przyszłość dzieci bądź sytuację rodzinną. Z kolei w grupie osób uznających kwestie mieszane jako główną motywację do powrotu przyjęło się wyróżniać reemigrację emerycką⁶⁶.

⁶⁴ K. Iglicka, *Wyniki badań nad migracjami powrotnymi w świetle najnowszych ujęć teoretycznych*, [w:] *Poakcesyjne migracje powrotne Polaków: geneza, przyczyny i konsekwencje*, M. Zubik [i.in] (red.), Warszawa 2010, s. 16.

⁶⁵ D. Łada, *Aspekty bezpieczeństwa uchodźców w Polsce*, [w:] *Oblicza współczesnych migracji*, W. Fehler, I. T. Dziubek, Z. Kubacki (red.), Kalisz 2017, s. 67.

⁶⁶ A. Brzozowska, op.cit., s. 8.

Repatriacja oznacza powrót do kraju pochodzenia osób przebywających przymusowo przez dłuższy czas poza jego granicami. Powrót do ojczyzny wiąże się z przywróceniem im praw obywatelskich⁶⁷.

Kolejną formą migracji zewnętrznej jest deportacja. Pojęcie to oznacza przymusowe przesiedlenie osób do innego regionu kraju lub ich usunięcie poza granice państwa na podstawie decyzji władz administracyjnych. Zesłanie tej grupy połączone jest z ograniczeniem ich wolności, głównie ze względów politycznych. Stosowana jest ona wobec obywateli państw obcych, co do których uznano, że stanowią zagrożenie dla porządku prawnego, ustroju politycznego i interesów gospodarczych kraju lub którym odmówiono przyznania statusu uchodźcy⁶⁸.

Uchodźstwo to konieczność przemieszczania się jednostki ze względu na chęć ocalenia życia, zdrowia lub wolności⁶⁹. Zjawisko uchodźstwa towarzyszy ludzkości od zawsze, ale dopiero na początku dwudziestego stulecia problem uchodźców stał się przedmiotem systematycznego zainteresowania wśród społeczności międzynarodowej oraz współpracy międzynarodowej⁷⁰. Z wymienioną formą migracji wiąże się grupa migrantów - uchodźców. Pojęcie uchodźca zgodnie z prawem międzynarodowym ma ściśle sprecyzowane znaczenie. Według Konwencji Genewskiej z dnia 28 lipca 1951 r.⁷¹ uzupełnionej Protokołem Nowojorskim z dnia 31 stycznia 1967 r.⁷² definiuje się uchodźcę jako osobę, *która na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw wrócić do tego państwa*⁷³. Jeśli chodzi o osoby mające więcej niż jedno obywatelstwo, określenie *państwo jej obywatelstwa* odnosi się do każdego państwa, którego obywatelstwo posiada. Nieskorzystanie przez nie z ochrony jednego z tych państw nie stanowi powodu, by inne państwa odmówiły im tej ochrony⁷⁴. Według Biura Wysokiego

⁶⁷ A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 25.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ M. Ząbek, *Uchodźcy w Afryce. Etnografia przemocy i cierpienia*, Warszawa 2018, s. 37.

⁷⁰ A. Florczak, *Uchodźstwo*, [w:] *Organizacja międzynarodowe w działaniu*, A. Florczak, A. Lisowska (red.), Wrocław 2014, s. 373.

⁷¹ *Konwencja z dnia 28 lipca 1951 r. dotycząca statusu uchodźców*, Dz. U. 1991, nr 119, poz. 515.

⁷² *Protokół z dnia 31 stycznia 1967 r. dotyczący statusu uchodźców*, Dz. U. 1991 nr 119 poz. 517.

⁷³ *Konwencja z dnia 28 lipca 1951 r. dotycząca statusu uchodźców*, Dz. U. 1991, nr 119, poz. 515.

⁷⁴ E. Guild, S. Harlow, *Implementing Amsterdam. Immigration and Asylum Rights in EC Law*, „British Yearbook of International Law” 2002, vol. 73, s. 151.

Komisarza ds. Uchodźców (ang. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) przesłanka stanowiąca o przynależności do określonej grupy społecznej dotyczy m.in. kobiet, którym usunięto organy płciowe czy osób homoseksualnych⁷⁵. Możemy wyodrębnić trzy elementy definicji uchodźcy. Pierwszy to przebywanie poza krajem swojego pochodzenia z powodu uzasadnionej obawy przed prześladowaniem ze względu na narodowość, religię, rasę lub przynależność do określonej grupy społecznej. Kolejne dwa elementy to poglądy polityczne i brak ochrony ze strony państwa pochodzenia. Pierwszy element wskazuje na dość szeroką kategorię osób, w skład której wchodzi wszyscy uchodźcy. Chodzi tutaj o osoby przebywające poza terytorium ojczystego kraju, które w państwie pobytu określane są jako cudzoziemcy⁷⁶. Zawężenie tej kategorii cudzoziemców, którzy mogą zostać uznani za uchodźców, wprowadza dopiero kryterium braku ochrony ze strony państwa pochodzenia. Natomiast ostatecznego zróżnicowania dokonuje się na podstawie cechy, która dotyczy uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodów, które zostały wymienione w Konwencji⁷⁷. Podobnie definiuje pojęcie uchodźcy prawo unijne w dyrektywie kwalifikacyjnej z 2011 r.⁷⁸. Wśród najważniejszych powodów uchodźstwa znajdują się: konflikty wewnętrzne i międzynarodowe, klęski żywiołowe, naruszenie praw człowieka i jego podstawowych wolności oraz czynniki społeczno-ekonomiczne⁷⁹.

Za konieczne wydaje się również wyjaśnienie pojęcia azylu⁸⁰. Ogólnie rzecz biorąc, azyl polega na udzieleniu przez dany kraj na swoim terytorium schronienia cudzoziemcom, którzy są prześladowani w kraju pochodzenia za przekonania bądź działalność polityczną, społeczną, naukową i religijną. Prawo do starania się o azyl nie jest równoznaczne z prawem

⁷⁵ O. Raczycki, *Wspólny europejski system azylowy i *acquis* wobec kryzysu migracyjnego w Europie*, „Rocznik Strategiczny 2015/2016” 2016, t. 10, s. 416.

⁷⁶ W rozumieniu ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, cudzoziemiec to osoba, która nie posiada obywatelstwa polskiego.

⁷⁷ I. Oleksiewicz, *Uchodźcy w Unii Europejskiej. Aspekty prawne i polityczne*, Bydgoszcz-Rzeszów 2006, s. 22-23.

⁷⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiej i Rady z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz z zakresu udzielanej ochrony, Dz.U. UE 2011, L 337/9, 13.12.2011, art. 2.

⁷⁹ A. Florczak, op.cit., s. 374.

⁸⁰ Wyróżniamy azyl terytorialny i azyl dyplomatyczny. Pierwsze pojęcie odnosi się do sytuacji, gdy dane państwo udziela cudzoziemcowi, który jest prześladowany za poglądy polityczne w kraju pochodzenia, schronienia na własnym terytorium. Z kolei azyl dyplomatyczny polega na możliwości udzielenia przez jakieś państwo na swoim terytorium lub we własnej placówce dyplomatycznej schronienia osobom ściganym z przyczyn politycznych, rasowych i religijnych. L. Wiśniewski, M. M. Bieczyński, *Swoboda przemieszczania się w prawie międzynarodowym, prawie Unii Europejskiej i polskim prawie krajowych. Przegląd zagadnień*, Poznań 2015, s. 146-149.

do jego automatycznego otrzymania, lecz jest przede wszystkim wyrazem woli danego kraju. Państwa nie mają bowiem obowiązku przyznawania azylu osobom z innych państw⁸¹.

Kolejną klasyfikacją migracji jest podział ze względu na jej przyczyny. W literaturze naukowej wyróżnia się dwie grupy. Pierwsze są zdeterminowane czynnikami o charakterze ekonomicznym, a drugie przesłankami pozaekonomicznymi. Na przyczyny procesów migracyjnych mają wpływ zarówno obiektywne okoliczności rozwoju, które występują w miejscu pochodzenia, jak i w kraju docelowym. W literaturze przedmiotu warunki te są określane, jak już wspomniano, jako czynniki wypychające (*push factors*) oraz czynniki przyciągające migrantów (*pull factors*)⁸².

Migracje ekonomiczne to tzw. migracje o charakterze zarobkowym, które wynikają z chęci poprawy warunków bytu. Migrację zarobkową określa się także jako wędrowną za chlebem⁸³. W literaturze przedmiotu można znaleźć podział na migrantów przeżycia i migrantów mobilnych. Dla migrantów przeżycia główną determinantą wyjazdu jest zdobycie jakichkolwiek środków finansowych w celu zaspokojenia podstawowych potrzeb. Migrant mobilny dąży do polepszenia swoich warunków życiowych, zbierania funduszy na inwestycje bądź inne cele, które ukierunkowane są na jego rozwój⁸⁴. Przy analizie migracji zarobkowych istotne są różne kryteria opisu informacji dotyczących celów, okresu lub formy ich realizacji. Na tej podstawie, Ewa Jaźwińska dokonała podziału migrantów na dwie grupy: migrantów zarobkowych i handlowych. Dla migrantów zarobkowych głównym celem jest zarobienie pieniędzy w państwie docelowym, ale nie mają oni planu, aby pozostać w nim na stałe. Wśród tej grupy migrantów wyróżnić można: migrantów kontraktowych i migrantów wahadłowych. Dla pierwszych głównym celem jest również zarobienie pieniędzy, przy czym mają oni wyjazd zorganizowany, a jego warunki ustalano bezpośrednio między zakładem/pracodawcą a migrantem, przeważnie na podstawie kontraktu. Z kolei migrantami wahadłowymi określa się te osoby, które wyjeżdżają do pracy tylko na pewien okres, na ogół bez jej legalizacji, ale podczas pobytu w kraju przyjmującym utrzymują regularny kontakt z bliskimi i miejscem zamieszkania. Dla migrantów handlowych głównym celem migracji jest zakup lub/i sprzedaż towarów poza krajem pochodzenia⁸⁵. Decyzja o migracji ekonomicznej podejmowana jest przez osobę, która poszukuje pracy i lepszych zarobków za granicą. Szczególnie ważnym

⁸¹ T. Kulpa, *Status polityczno-prawny uchodźcy w Polsce*, Warszawa 2006, s. 19.

⁸² A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 27.

⁸³ I. Rogowska-Mikiel, *Międzynarodowe przepływy siły roboczej*, [w:] *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, P. Bożyk (red.), Warszawa 2003, s. 101.

⁸⁴ E. M. Kacperska, op.cit., s. 24.

⁸⁵ E. Jaźwińska, *Migracje niepełne ludności Polski: zróżnicowanie międzyregionalne*, [w:] *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2001, s. 56-62.

elementem decydującym o podjęciu decyzji o migracji i jej realizacji jest ocena poznawcza. Są to subiektywne doświadczenia migranta, jak i informacje pośrednie lub jego wyobrażenie o kraju emigracji⁸⁶. Głównym motywem tej emigracji są czynniki finansowe, a za główny cel uznaje się poprawę własnej sytuacji materialnej i rodziny. Impulsem decyzji migracyjnej może być również chęć pomnożenia własnego kapitału życiowego, co może zadecydować o podwyższeniu statusu społecznego w przyszłości. Za taki kapitał uznaje się np. kwalifikacje i doświadczenie zawodowe, poznanie innej kultury czy polepszenie znajomości języka⁸⁷. Dzięki temu migranci, po powrocie do ojczyzny, mają możliwość poprawy swojej sytuacji na lokalnym rynku pracy⁸⁸.

Międzynarodowy przepływ siły roboczej wywołuje skutki o charakterze pozytywnym i negatywnym dla kraju przyjmującego, kraju wysyłającego, społeczności i jednostek. Ściślej mówiąc, korzyści i straty kraju przyjmującego są na ogół odwrotnością korzyści i strat kraju pochodzenia⁸⁹.

Do negatywnych skutków emigracji trzeba zaliczyć niewątpliwie uszczuplenia potencjału ludzkiego, który stanowi bogactwo danego państwa, zwłaszcza jeżeli dotyczy to ludzi młodych i (lub) wykształconych. Wyjazd takich osób może spowodować „brak rąk do pracy”, a w następstwie zmniejszenie dynamiki wzrostu gospodarczego, proces starzenia się społeczeństwa, jak i znaczące obciążenie budżetu państwa z tytułu świadczeń socjalnych. Odpływ wykwalifikowanych pracowników może także wpłynąć na ograniczenie rozwoju różnych dziedzin, np. usług lub nauki. Do skutków pozytywnych emigracji należy zaliczyć transfer przekazów pieniężnych dokonywanych przez pracujących za granicą obywateli, co przyczynia się do wzrostu poziomu życia rodziny imigranta, która pozostaje w kraju jego pochodzenia. Inną korzyścią jest obniżenie stopy bezrobocia. Istotne znaczenie dla rozwoju społeczno-ekonomicznego państwa mogą mieć także podwyższone kwalifikacje powracającego emigranta oraz jego kapitał, który może zainwestować w kraju rodzinnym. Pozytywnym skutkiem ekonomicznym dla kraju przyjmującego imigrantów jest przede wszystkim zwiększenie potencjału siły roboczej. Napływ imigrantów wspiera wzrost rozwoju gospodarczego oraz daje możliwość kontynuowania procesu urbanizacji. W przypadku napływu kadry wykwalifikowanej państwo wzbogaca swoją ofertę rynkową, dzięki dostępowi

⁸⁶ B. Różnowski, D. Bryk, *Psychologiczna sytuacja migrantów zarobkowych na różnych etapach migracji*, [w:] *Migracja zarobkowa do Włoch*, S.B. Bryk, M. Różnowski, S. Zięba (red.), Lublin 2008, s. 47-60.

⁸⁷ W. Łukowski, *Społeczny sens migracji sezonowych*, [w:] *Polscy pracownicy na rynku Unii Europejskiej*, P. Kaczmarczyk, W. Łukowski (red.), Warszawa 2004, s. 142.

⁸⁸ Z. Hirszfild, P. Kaczmarczyk, *Ekonomiczne i społeczne skutki migracji na poziomie mikrospołecznym*, „Prace Migracyjne” 1999, nr 21, s. 18.

⁸⁹ A. Maksimeczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 29-30.

do rzadkich kwalifikacji. Do negatywnych skutków imigracji dla państwa przyjmującego zalicza się zwiększoną konkurencję na rynku pracy, co może spowodować wzrost wymagań ze strony pracodawcy, przy jednoczesnym zmniejszeniu wynagrodzenia oraz trudnościach w zalezieniu pracy. Napływ siły roboczej generuje koszty dostosowania w nowych warunkach samych imigrantów, jak i ich rodzin. Wspomniane negatywne skutki ekonomiczne prowadzą często do wzrostu napięć społecznych i konfliktów. Pojawiają się napięcia na tle etnicznym, nierzadko kłopotliwe są bariery językowe i mentalne. Imigranci postrzegani są jako konkurencja na rynku mieszkaniowym i rynku pracy lub w korzystaniu z różnych form pomocy społecznej, co może powodować akty ksenofobii, nacjonalizmu i szowinizmu⁹⁰.

Według Zofii Kawczyńskiej-Butrym do przyczyn migracji pozaekonomicznych trzeba zaliczyć te, których celem nie jest bezpośrednia korzyść materialna, nawet gdy wyjazdowi towarzyszy aspekt ekonomiczny. Chodzi tu o wyjazdy, które mają wpływ na zmianę w aksjologicznej i społecznej przestrzeni życia, zwiększenie poczucia bezpieczeństwa, poprawę jakości życia, jak i o kwestie związane ze wzrostem kapitału społecznego migranta⁹¹.

Pierwszą grupę stanowią migracje edukacyjne. Są one ukierunkowane na rozwój zdolności językowych, uzyskanie lub podnoszenie kwalifikacji zawodowych, podjęcie nauki, jak również prowadzenie badań naukowych. W tym wypadku napędzającym czynnikiem ludzi do migracji jest zwiększenie kapitału życiowego, który ma zasadniczy wpływ na decyzję o wyborze miejsca docelowego emigracji. Są to wyjazdy osób często w młodym wieku⁹².

Procesy migracyjne przyjmują również formę migracji ekologicznych (klimatycznych). Mogą być one wywołane przez klęski żywiołowe i katastrofy ekologiczne, np.: tsunami, trzęsienia ziemi, globalne ocieplenie, zanieczyszczenie środowiska, powódzie i susze. Głównym celem wyjazdów migrantów jest zatem znalezienie nowego miejsca życia w miejsce, które uległo zniszczeniu albo do czasu jego rewaloryzacji⁹³.

Trzecią grupę motywów stanowią czynniki polityczne. Wiele osób przemieszcza się z państwa niestabilnego politycznie i niezapewniającego swoim obywatelom bezpieczeństwa⁹⁴. Migracje polityczne są efektem wojny, konfliktów zbrojnych czy walki obozów politycznych⁹⁵. Ten rodzaj migracji dokonuje się w oparciu o przyzwolenie kraju przyjmującego na wpuszczenie ludności nieakceptującej politycznych poczynań władz swojego kraju, która szuka

⁹⁰ A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 30-32.

⁹¹ Z. Kawczyńska-Butrym, op.cit., s. 19.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem, s. 20.

⁹⁴ A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, op.cit., s. 28.

⁹⁵ R. Orłowska, *Uwarunkowania i skutki rozwoju migracji ekonomicznych w Unii Europejskiej w świetle wybranych teorii migracji międzynarodowych*, Gdańsk 2013, s. 24.

schronienia przed rozmaitymi formami dyskryminacji w innym państwie, jak również jako pomoc dla ofiar wojny domowej lub niepokojów politycznych⁹⁶. Ludzie opuszczają swoje dotychczasowe miejsce zamieszkania w celu zapewnienia poczucia bezpieczeństwa, ochrony życia i zdrowia własnego i bliskich⁹⁷.

Wśród grupy migracji pozaekonomicznych należy również wymienić migracje religijne. Należą do nich wyjazdy, które z jednej strony mają na celu bezpieczeństwo wyznawania wiary i praktyk religijnych np. pielgrzymka do Mekki, a z drugiej strony są wynikiem prześladowań wyznawców innych religii lub zmuszaniem ich do przyjmowania określonej wiary⁹⁸.

W ostatnich latach na migracje mają również wpływ inne czynniki, takie jak: technologiczne, społeczno-ekonomiczne i psychologiczne. Wśród pierwszych wyszczególnia się osiągnięcia cywilizacyjne. Kwestie związane z postępem technicznym umożliwiły łatwe komunikowanie i obniżyły koszty migracji. Nowe technologie komunikacji i transportu pozwalają na częstą i wielokierunkową mobilność ludności. Na wzrost motywacji wyjazdów ma wpływ również czynnik społeczno-ekonomiczny. Mowa tu zarówno o różnicach w poziomie rozwoju gospodarczego, jak i o warunkach życia, które występują pomiędzy różnymi regionami. W postrzeganiu rozbieżności w poziomie rozwoju społeczeństw istotną rolę odgrywa również czynnik psychologiczny. Chodzi tu o ocenę możliwości i szans na sukces, rozwój kariery zawodowej, osiągnięcie poczucia bezpieczeństwa i stabilności, możliwość decydowania o sobie, jak i wyborze formy i miejsca do życia⁹⁹.

Następnym kryterium podziału migracji jest długość jej trwania. Biorąc pod uwagę to kryterium, wyróżniamy migracje krótkoterminowe i długoterminowe. Ten pierwszy rodzaj migracji dotyczy ruchów migracyjnych trwających krócej niż trzy miesiące, a za migracje długookresowe uznaje się wyjazdy trwające trzy miesiące lub dłużej. W niektórych opracowaniach jako odrębną kategorię wyróżnia się również migrację na pobyt stały¹⁰⁰.

Wśród migracji krótkookresowych wyróżnia się: sezonową, cyrkulacyjną i wahadłową. Migracje sezonowe są związane z niektórymi sektorami gospodarki, np. gastronomią, budownictwem, i uwarunkowane ich sezonowością zatrudnienia. Niekiedy są one regulowane umowami między państwami, które ustalają aspekty rekrutacji, napływu, jak

⁹⁶ E. Wolanin-Jarosz, *Determinanty migracji zarobkowych młodych mieszkańców Podkarpacia w świetle badań bezpośrednich*, "Współczesne Problemy Zarządzania" 2020, nr 2 (17), s. 21.

⁹⁷ R. Orłowska, op.cit., s. 25.

⁹⁸ Ibidem, s. 24.

⁹⁹ J.E. Zamojski, *Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych*, [w:] *Migracje i społeczeństwo*, Zbiór Studiów, J.E. Zamojski (red.), Warszawa 1995, s. 12.

¹⁰⁰ I. Szczygielska, op.cit., s. 16.

i pobytu pracowników. Migracje cyrkulacyjne mają na ogół charakter cykliczny i są zazwyczaj podejmowane w celach zarobkowych. Wówczas migranci podejmują pracę na krótkie okresy, które są przerywane okresami pobytu w miejscu stałego zamieszkania. W takim wypadku funkcjonują oni na granicy różnych społeczności. Ta forma migracji pozwala im zarówno na zaspokojenie potrzeb ekonomicznych, jak i potrzeb rodzinnych¹⁰¹. Ruchy wahadłowe rozumiane są jako *powtarzające się okresowo (najczęściej codziennie) przejazdy między miejscem (miejscowością) zamieszkania i miejscem (miejscowością pracy lub nauki)*¹⁰². Jednak nie są zaliczane do migracji, ponieważ nie wpływają na zmiany w stanie liczebnym i strukturze ludności¹⁰³.

Uwzględniając status formalno-prawny osoby przekraczającej granicę danego państwa, można wymienić migracje legalne i migracje nielegalne. Pierwszy rodzaj migracji oznacza przebywanie jednostki na terytorium danego państwa zgodnie z obowiązującymi w nim przepisami. Należą do nich: kwestie meldunkowe, azyłowe lub dotyczące zatrudnienia. Kluczowym elementem uznania tego rodzaju migracji za legalną jest przekroczenie granicy państwa docelowego w zgodzie z jego przepisami celnymi, wizowymi lub azyłowymi. Migracja nielegalna rozumiana jest jako rodzaj migracji międzynarodowej, podczas której dochodzi do naruszenia prawodawstwa państwa emigracji, tranzytu lub też imigracji, a niekiedy także norm prawa międzynarodowego. Do najczęściej występujących powodów klasyfikacji migracji jako nielegalnej zalicza się: nielegalne przekroczenie granicy, nieuregulowany status na terytorium danego kraju lub złamanie przez migranta innej normy prawnej związanej z legalnością jego pobytu¹⁰⁴.

Na początku lat 90. XX wieku zaczęły pojawiać się nowe teorie migracyjne. Jedną z nich jest koncepcja transnarodowych migracji. Transnarodowy charakter migracji oznacza różnorodność przepływów między państwami, która wynika z więzów tworzonych przez migrantów z osobami przebywającymi w państwie imigracji, jak i w państwie pochodzenia. Koncepcja ta wywodzi się od terminu „wspólnot wyobrażonych” (imagined communities), użytego przez Benedicta Andersona¹⁰⁵, które w latach późniejszych przez badaczy były

¹⁰¹ R. Orłowska, op.cit., s. 24.

¹⁰² J. H. Holzer, op.cit., s. 285.

¹⁰³ R. Orłowska, op.cit., s. 24.

¹⁰⁴ B. Terminski, *Migracje, Uchodźstwo i Wyszędlenia Wewnętrzne w Świecie Doby Globalizacji: Studium Socjologiczno-Prawne*, Regensburg 2016, s. 92.

¹⁰⁵ B. Anderson badał przynależność narodową. Idea narodu zakłada bowiem istnienie wyobrażonej wspólnoty, tak więc więzi z osobami, z którymi nie mamy bezpośredniego kontaktu. Według niego wytworzenie tych więzi zostało oparte na przekazie opisu narodu jako trwałego punktu odniesienia, który istnieje od pokoleń. Naród konstruowany jest przez pryzmat wyobrażonej, ograniczonej i suwerennej wspólnoty politycznej. Obecnie tym pojęciem określa się także diaspory i ruchy społeczne. Koncepcja ta odnosi się więc do więzi społecznych i poczucia solidarności między członkami grupy, w skład której wchodzi nieznanne sobie osoby, lub do poczucia

określane jako „wspólnoty transnarodowe”¹⁰⁶ (transnational communities)¹⁰⁷. Według Niny Glick-Schiller transnarodowe procesy definiuje się jako polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturowe działania jednostek, które wykraczają poza granice danego państwa, ale na które wpływa polityka państwa i jego instytucjonalne procesy. Rodzaj więzi jest jednak zróżnicowany ze względu na charakter migrantów, przynależność do klasy społecznej, płci i pokolenia. Więzy mogą również wpływać na integrację migrantów w dwóch lub kilku społeczeństwach. Migranci, którzy uczestniczą w życiu codziennym więcej niż jednego państwa, tworzą „transnarodowe pola społeczne” (transnational social fields). Termin ten umożliwia zrozumienie zmiany położenia społecznego migranta w sytuacji, w której migrant przynależy do wielu zależnych od siebie sieci społecznych. Migrantów, którzy tworzą tego rodzaju pola, N. Glick-Schiller określa „transmigrantami” (transmigrants). Biorą oni udział w życiu społecznym więcej niż jednego państwa, a także podejmują kulturowe, polityczne, ekonomiczne lub religijne działania w więcej niż jednym miejscu¹⁰⁸. Transnarodowe podejście do migracji umożliwia inne rozumienie zjawiska integracji. Dokonuje się ono w polu czy w przestrzeni transnarodowej i nie ogranicza się do włączania się migrantów w społeczeństwo przyjmujące. Głównym założeniem tego pojęcia jest, że wielokulturowość ułatwia proces adaptacji, a osoba może posiadać więcej niż jedną tożsamość narodową¹⁰⁹.

Teoria dualnego rynku pracy, którą zaproponował Michael Piore, zakłada, że w państwach wysokorozwiniętych występuje permanentny niedobór siły roboczej, co wynika z faktu, że obywatele takiego państwa nie podejmują się wielu zajęć. Ponieważ są one niskopłatne, niebezpieczne czy niewymagające wyższych kwalifikacji. Tego typu pracę podejmują właśnie migranci. Migracja ma tu bowiem stabilizujący wpływ na gospodarkę państwa przyjmującego, a także nie powoduje bezrobocia¹¹⁰.

Teoria sieci migracyjnych opiera się na założeniu, według którego czynnikiem wpływającym na podjęcie decyzji o migracji są związki interpersonalne pomiędzy byłymi migrantami a przyszłymi migrantami. Emigranci stanowią bowiem cenne źródło informacji dla

pokrewieństwa pomiędzy osobami, które oprócz wspólnego pochodzenia niewiele łączy. M. Kindler, *Transnarodowość. Nowe teorie migracyjne a wyzwania integracji imigrantów*, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, S. Łodziński, A. Grzymała-Kozłowska (red.), Warszawa 2008, s. 51-52.

¹⁰⁶ Alejandro Portes wspólnoty te rozumie jako skutek zagęszczenia przekraczających granice państwowe sieci społecznych, które są wytworzone przez migrantów w celu zdobycia pozycji zarówno ekonomicznej, jak i społecznej. M. Kindler, op.cit., s. 52.

¹⁰⁷ M. Kindler, op.cit., s. 51-52.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 52.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 60.

¹¹⁰ A. Ostafińska-Konik, *Perspektywa transnarodowa w kontekście wybranych teorii migracji*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, nr 2, s. 206.

potencjalnych migrantów o korzyściach płynących z podjęcia migracji i sposobach uniknięcia problemów. Mogą przyszłym migrantom również udzielić pomocy finansowej lub pomóc w poszukiwaniu i podjęcia pracy. W ten sposób koszty migracji są redukowane pod każdym względem: ekonomicznym, społecznym i psychologicznym. Każda następna fala migrantów może zapewnić kolejnej taką samą pomoc jak poprzednia. W ten sposób zachodzi łańcuch powiązanych ze sobą zdarzeń, przy czym każde ogniwo powoduje wystąpienie kolejnego. Tak więc migracja jest procesem, który, raz rozpoczęty, sam się napędza i podtrzymuje¹¹¹.

Kolejną koncepcją, która próbuje uchwycić zmienność i niestałość osadzenia migrantów, jest koncepcja migracji niepełnej i płynnej migracji. Marek Okólski, badacz zjawisk migracyjnych, zaproponował koncepcję migracji niepełnej, która zrodziła się z wieloletnich badań na temat polskich migrantów w okresie transformacji¹¹². Migracja niepełna jest to *migracja zarobkowa, trwająca stosunkowo krótko (w skrajnej postaci nawet tylko kilka dni) i zwykle nie udokumentowana, a nawet często wiążąca się z naruszeniem przepisów prawa kraju przyjmującego*¹¹³. Koncepcja ta odnosi się zatem do krótkoterminowych, nierejestrowanych migracji przedakcesyjnych, a w szczególności migracji cyrkulacyjnych, ale także do dłuższych migracji. Migranci, którzy spędzają wiele lat poza państwem pochodzenia, bywają czasami głównie zorientowani na ojczyznę, jednocześnie redukując swoje związki z państwem emigracji do niezbędnego minimum¹¹⁴. Godfried Engbersen, Erik Snel i Jan de Boom zaproponowali koncepcję płynnej migracji. Nawiązuje ona do metafory J. de Bomma o płynnej nowoczesności, która odnosi się do ciągłego doświadczenia przez współczesnego człowieka poczucia nietrwałości, niepewności czy zagrożenia. W związku z tym zmniejszy się więc jego przywiązanie do miejsca i skłonność do obciążania się obowiązkami¹¹⁵.

Reasumując, skala migracji, jej konsekwencje i skutki dla różnych sfer ekonomicznych i społecznych sprawiają, że migracje są jednym z ważniejszych problemów badawczych. Migracje jako zjawisko globalne znalazły się w centrum zainteresowania naukowców reprezentujących różne dyscypliny, w tym politologię. Badacze starają się poznać i zrozumieć zjawisko współczesnych migracji międzynarodowych. Poznanie ich przyczyn i uwarunkowań,

¹¹¹ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2007, vol. LXII/14, s. 292.

¹¹² A. Grzymała-Kazłowska, *Ku socjologii mobilnego społeczeństwa? Rozwój nowych koncepcji migracji i integracji a socjologia*, „Studia Socjologiczne” 2013, nr 3 (210), s. 37.

¹¹³ A. Górny, P. Kaczmarczyk, op.cit., s. 39.

¹¹⁴ A. Grzymała-Kazłowska, op.cit., s. 37.

¹¹⁵ Ibidem, s. 38-39.

a także przewidywanie ich okresów występowania, przebiegu i skutków jest ciągle ważnym i aktualnym obszarem badawczym.

1.2. Definicja integracji

Termin integracja, mimo iż jest pojęciem klasycznym z zakresu socjologii, występuje również w naukach społecznych, a szczególnie w funkcjonalnych teoriach politologicznych¹¹⁶. Integrację definiuje się jako *stan lub proces zachodzący w społeczeństwie, polegający na tym, że jego poszczególne elementy przejawiają tendencję do scalania się w harmonijną i skoordynowaną, funkcjonalną całość*¹¹⁷. Najogólniej mówiąc, integracja oznacza *stabilność relacji pomiędzy częściami systemu jako całości*¹¹⁸. W perspektywie etnicznej integracja definiowana jest jako proces włączania w obręb społeczeństwa różnorodnych grup społecznych, w tym imigrantów, uchodźców, emigrantów, mniejszości narodowych, co wiąże się z uzyskaniem przez te grupy dostępu do praw i usług obowiązujących i przeznaczonych do tej pory dla większości społeczeństwa w danym państwie¹¹⁹. Integracja to proces, który zakłada utrzymanie integralności kulturowej grupy, która włącza się w nowe struktury społeczne przy jednoczesnym dążeniu, aby stała się ona integralną częścią nowego systemu społecznego, czyli zakłada się również pewne dostosowanie ze strony nowych grup. Obejmuje ona zatem nie tylko proces zmian relacji, jakie zachodzą pomiędzy imigrantem a społecznością przyjmującą, ale również jego wynik, czyli stan stosunków społecznych, który osiągnięto na skutek działań podjętych w ramach procesu integracji¹²⁰. Wolfgang Bosswick i Friedrich Heckmann wyróżniają trzy znaczenia odnoszące się do procesu integracji. Pierwsze to rozumienie go jako procesu polegającego na połączeniu pewnych pojedynczych elementów ze sobą, tworząc z nich nową strukturę. Kolejne znaczenie to dodawanie pojedynczych elementów lub częściowych struktur do istniejącej już struktury, aby utworzyć połączoną całość. Z kolei ostatnim znaczeniem jest utrzymanie lub polepszenie relacji, które zachodzą w strukturach społeczeństwa lub ich systemie¹²¹.

Zdefiniowania pojęcia integracja podjęły się także organizacje międzynarodowe. W podejściu Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (ang. International Organization for Migration, IOM) integracja definiowana jest jako dwukierunkowy proces wzajemnej adaptacji

¹¹⁶ K. von Beyme, *Współczesne teorie polityczne*, tłum. J. Łoziński, Warszawa 2005, s. 157-159.

¹¹⁷ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Toruń 1997, s. 85.

¹¹⁸ W. Bosswick, F. Heckmann, *Social Integration of Immigrants: Contribution of Local and Regional Authorities*, Germany 2006, s. 2

¹¹⁹ A. Favell, *Integration Nations: The Nation-State and Research in Immigrants in Western Europe*, [w:] *The multicultural challenge (Comparative Social Research)*, G. Brochmann (red.), Bingley 2003, s. 22.

¹²⁰ A. Kicinger, *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, seria: „CEFMR Working Paper” 2/2005, s. 3.

¹²¹ W. Bosswick, F. Heckmann, op.cit., 2006, s. 9.

między imigrantami a społecznością przyjmującą, podczas którego migranci są włączani w życie społeczne, gospodarcze, kulturalne i polityczne społeczeństwa przyjmującego. W tym kontekście integracja wiąże się z szeregiem wspólnych obowiązków zarówno dla imigrantów, jak i członków społeczności państwa przyjmującego. Dostęp do podstawowych instytucji i usług publicznych, takich jak: opieka zdrowotna, edukacja, czy zatrudnienie, ma kluczowe znaczenie dla procesu ich integracji. Wtedy imigranci mają możliwość skutecznego rozwoju i stania się aktywnymi członkami nowej społeczności¹²².

Według Organizacji Narodów Zjednoczonych (ang. United Nations, ONZ) integracja imigrantów to włączenie ich w różne sfery życia społeczeństwa przyjmującego za pomocą różnych środków. W odniesieniu do tej kwestii ONZ podkreśliła, że dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, a także wymiaru sprawiedliwości jest niezbędny dla rozwoju i dobrobytu kraju docelowego imigranta¹²³. Wymienia się tu dwie kategorie środków integracji, a mianowicie: wielokulturowość i asymilację. W podejściu wielokulturowym polityka ma na celu zachęcenie imigrantów do zachowania własnej tożsamości kulturowej, podczas gdy polityka asymilacyjna promuje wchłanianie kultur mniejszości do kultury większości¹²⁴.

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) określa integrację wobec imigrantów jako proces wielowymiarowy, dzięki któremu mogą stać się integralną częścią społeczeństwa przyjmującego¹²⁵. Integracja imigrantów ma nie tylko wymiar ekonomiczny, ale obejmuje również aspekty edukacyjne, społeczne i przestrzenne, które są ze sobą ściśle powiązane¹²⁶.

W świetle dokumentów Unii Europejskiej (UE) integracja rozumiana jest jako *dwustronny proces oparty na wzajemnych prawnych i odpowiadających im obowiązkach legalnie przybywających cudzoziemców i społeczeństwa przyjmującego, który to proces prowadzi do pełnego współuczestnictwa imigrantów*¹²⁷.

Pojęcie integracja wiąże się również z innymi podobnymi pojęciami. Należą do nich: asymilacja, akulturacja, adaptacja, akomodacja, inkorporacja, inkluzja, partycypacja.

¹²² International Organization for Migration, *Integration and social cohesion: Key elements for reaping the benefits of Migration*, 2017, s. 2-3.

¹²³ United Nations. Department of Economic and Social Affairs, *International Migration 2019*, New York 2019, s. 40.

¹²⁴ United Nations, *International Migration Policies: Government Views and Priorities*, New York 2013, s. 53.

¹²⁵ OECD/EU, *Settling in 2018. Indicators of Immigrant Integration*, OECD Publishing, Paris/European Union, Brussels 2018, s. 121.

¹²⁶ Ibidem, s. 23.

¹²⁷ European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: On a Community immigration policy*, COM (2000) 757, pkt. 3.5.

Pierwszym pokrewnym pojęciem jest asymilacja, która w dyskursie publicznym jest często utożsamiana i używana zamiennie z pojęciem integracja. Agnieszka Grzymała-Kazłowska, cytując Roberta E. Parka i Ernesta W. Burgessa, wskazuje definicję tego terminu. Asymilacja imigrantów to ostatni etap naturalnego i nieodwracalnego procesu relacji etnicznych, w którym przyjmują oni postawę podobną, jak inne osoby mieszkające w państwie pobytu i identyfikują się z nową kulturą i społeczeństwem przyjmującym. W tej koncepcji nie zakłada się całkowitej rezygnacji przez imigrantów ze swojej kultury¹²⁸. Asymilacja to proces jednostronny, a integracja dwustronny. W wyniku asymilacji zmiany obejmują wyłącznie imigrantów, a w przypadku integracji także członków społeczności przyjmującej.

Przez pojęcie akulturacji rozumie się stopniowe przejmowanie przez imigrantów podstawowych elementów otaczającego ich środowiska kulturowego, ale bez całkowitej rezygnacji z ich rodzimej tożsamości. Wielu z nich utrzymuje więzi z państwem pochodzenia, kulturą, religią, a także z innymi członkami wspólnoty¹²⁹. W tych rozważaniach nie sposób pominąć teorii akulturacji, która została sformułowana przez kanadyjskiego psychologa - Johna Berre'go. Wśród postaw akulturacyjnych wymienia on: integrację, asymilację, separację oraz marginalizację. Wspomniane typy zmiany kulturowej zależą z jednej strony od stopnia zachowania pierwotnej tożsamości kulturowej, a z drugiej od przyjęcia nowej tożsamości. W przypadku konfrontacji kultur konieczna jest ocena dwóch kultur: własnej i obcej. Odbywa się to przeważanie na zasadzie przeciwstawienia, czyli poprzez przyjęcie pozytywnej (akceptującej) lub negatywnej (odrzucającej) postawy imigranta. Migrant, aby dokonać wyboru dotyczącego sposobu przystosowania do nowego środowiska, musi rozważyć dwie kwestie: Czy zachowanie własnej tożsamości kulturowej postrzegane jest jako wartość? Czy kontakt z kulturą kraju pobytu jest wartością?¹³⁰.

¹²⁸ A. Grzymała-Kazłowska, „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), Warszawa 2008, s. 44.

¹²⁹ J. Balicki, *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej. Wyzwania dla polityki integracyjnej*, Warszawa 2008, s. 28-29.

¹³⁰ M. Janeta, *Migranci a społeczność przyjmująca. Uwarunkowania strategii akulturacyjnych a kontakty ze społecznością przyjmującą*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, nr 2 (140), s. 253.

Tabela 2. Model akulturacji według Johnna Berry'ego

	Czy warto zachować dotychczasową tożsamość kulturową?		
Czy warto włączyć w swój system wartości wartości nowej kultury?		TAK	NIE
	TAK	integracja	asymilacja
	NIE	separacja, segregacja (getto)	izolacja, marginalizacja

Zródło: A. Kluź, *Zmiany i stałość w tożsamości narodowej pod wpływem emigracji i pobytu w Polsce*, [w:] *Swojskość i obcość. O akulturacji imigrantów w Polsce*, H. Malewska-Peyre (red.), Warszawa 2001, s. 50.

Adaptacja rozumiana jest jako radzenie sobie przez daną osobę lub grupę w nowym środowisku i wszystkimi związanymi z tym problemami. Przeważnie oczekuje się, że owe jednostki bądź grupy przyjmą bardziej adekwatne formy zachowania w nowym otoczeniu, zwykle dostosowując się do otaczającej społeczności. Nie wyklucza się jednak innych form przystosowania. W tym ujęciu integrację imigrantów postrzega się jako jedną z form adaptacji. Innymi terminami, które proponowane są jako alternatywne dla integracji, są: akomodacja, inkorporacja, inkluzja i partycypacja. Pierwszego wyrażenia używa się zazwyczaj w odniesieniu do przemian, które są spowodowane imigracją w obrębie społeczeństwa przyjmującego albo do częściowych i niewielkich zmian w zakresie tożsamości i działania imigrantów, które służą ich przystosowaniu do nowych warunków. Kolejne określenia przez wielu badaczy stosowane są często w odniesieniu do sfery relacji imigrantów ze społecznością państwa pobytu. Pojęcia inkorporacja i inkluzja służą do opisu procesu włączania imigranta lub imigrantów do społeczności przyjmującej i jej instytucji. Ostatni termin, czyli partycypacja, odnosi się do aktywności imigrantów oraz ich podmiotowości i dobrowolnego udziału w życiu zarówno społecznym i politycznym społeczności przyjmującej. W tym przypadku mowa m.in. o: działalności w organizacjach dobrowolnych lub korzystaniu z pełni praw obywatelskich i politycznych¹³¹.

Pojęcie integracja ma wiele znaczeń, które oczywiście zależą od kontekstu, w jakim występuje. Może obejmować także kwestie związane z płcią (równy status społeczny, polityczny, ekonomiczny i kulturowy kobiet i mężczyzn), wiekiem (wykluczenie społeczne osób starszych), wykształceniem, pochodzeniem, kondycją fizyczną i psychiczną (integracja osób z niepełnosprawnością), religią, rasą, pochodzeniem etnicznym i kulturą¹³².

¹³¹ A. Grzymała-Kazłowska, op.cit., s. 41-42.

¹³² M. Banaś, op.cit., s. 42.

Od początku lat 90. XX wieku pojęcie integracja imigrantów w państwach europejskich używane jest w kontekście opisu relacji pomiędzy społeczeństwem przyjmującym danego państwa, a pozaeuropejską „etniczną” populacją imigrantów. Takie rozumienie tego pojęcia zakorzeniło się także w polityce – jako polityka integracyjna¹³³.

Polityka integracyjna to zespół środków stosowanych przez władze na różnych szczeblach (państwowym lub lokalnym) w celu stworzenia warunków i rozwiązań w zakresie integracji imigrantów. Środki tej polityki ukierunkowane są na proces włączania ich w różne obszary społeczeństwa przyjmującego. Friedrich Heckmann i Dominique Schnapper wyszczególnili dwa rodzaje tych środków: bezpośrednie i pośrednie. Według autorów środki bezpośrednie przewidziane są wyłącznie do integracji imigrantów, natomiast głównym celem środków pośrednich jest zapobieganie wykluczenia społecznego grup nim zagrożonych¹³⁴. Thomas Hammar zauważa, że środki bezpośrednie obejmują nie tylko kursy językowe dla imigrantów, ale także akcje pozytywne – aktywne i pasywne. W pierwszym przypadku mowa o sytuacji, w której pracodawcy są zobowiązani do zatrudnienia określonego odsetka migrantów. Z kolei akcje pasywne dotyczą sytuacji, w których pracodawcy są zobowiązani do regularnego składania raportów o stanie załogi zakładu pracy, ze szczególnym wyszczególnieniem przedstawicieli grup etnicznych czy obcokrajowców. Jako przykład środków bezpośrednich autor uznał działania, które mają na celu aktywizację bezrobotnych imigrantów na rynku pracy¹³⁵.

W literaturze naukowej wyróżnia się kilka klasyfikacji polityki integracyjnej. Według Sergio Carrera można wymienić trzy modele polityk integracyjnych wobec imigrantów: wielokulturowy, asymilacyjny, separacji lub wykluczenia. W pierwszym modelu mamy do czynienia z ochroną różnorodności kulturowej. Państwa realizujące tę politykę akceptują różnice występujące w społeczeństwie i gwarantują imigrantom zachowanie ich tożsamości. Takie podejście dominuje w Kanadzie, Szwecji i Holandii. Z kolei u podstaw modelu asymilacji, określanego również jako republikański, leży równość wszystkich obywateli wobec prawa. Cechą charakterystyczną tego modelu jest to, że opiera się on na całkowitej asymilacji lub integracji migranta, co oznacza przyjęcie dominujących tradycyjnych wartości narodowych i wspólnej tożsamości. Sztandarowym przykładem jest Francja. Ostatni model, separacji lub wykluczenia, charakteryzuje się generalnie restrykcyjną polityką migracyjną

¹³³ A. Favell, op.cit.

¹³⁴ F. Heckmann, D. Schnapper, *Introduction*, [w:] *The Integration of Immigrant in European Societies*, F. Heckmann, D. Schnapper (red.), Stuttgart 2003, s. 10-11.

¹³⁵ T. Hammar, *Dual Citizenship and Political Integration*, „The International Migration” 1985, vol. 19, no. 3, s. 438-450.

i uwarunkowaniami prawnymi wobec migrantów, które umożliwiają im pobyt w danym kraju. Państwa należące do tego modelu bardzo ograniczają imigrantom dostęp do obywatelstwa, w zasadzie nabycie opiera się na prawie krwi¹³⁶. Państwa stosujące takie podejście to Niemcy, Belgia i Szwajcaria¹³⁷.

Podobne ujęcie do kwestii polityki integracyjnej przedstawiły w swojej pracy Anja Rudiger i Sarah Spencer. Według badaczek opisane przez nie koncepcje stanowią dominujące podejścia do integracji w państwach europejskich i które odzwierciedlają jej różne ideologie. Wyszczególniły one następujące modele: politycznej asymilacji jednostek w jedność narodową, funkcjonalnej asymilacji z etnicznie zdefiniowanym państwem narodowym, wielokulturowe i wspólnotowe. Pierwszy model oparty jest zarówno na materialnych wartościach, jak i prawach obowiązujących wszystkich. Cechą charakterystyczną tego ujęcia jest to, że wyklucza on etniczną, religijną i kulturową przynależność. W tym modelu o tożsamości jednostki decyduje porządek polityczny danego kraju, a nie jej pochodzenie lub wyznanie. Państwa te nie prowadzą polityki, która uznaje różnice pomiędzy obywatelami, a pojawienie się grup mniejszościowych czy interesów grupowych stanowiłoby porażkę w zakresie integracji. Państwa, w których występuje ten model, nie podejmują działań ukierunkowanych na integrację migrantów, ponieważ w praktyce oznaczałoby to, że uznały one konkretne potrzeby i prawa danej grupy mniejszościowej. Przykładem państwa, które realizuje taką politykę, jest Francja. Drugi model występuje najczęściej w kraju, który nie uważa się za państwo imigracyjne. Państwo to poważnie ogranicza wysiłki w zakresie integracji imigrantów, ponieważ traktuje ich napływ jako zjawisko przejściowe i nie uznaje ich za część społeczeństwa. Z kolei brak identyfikacji migrantów z nową społecznością może prowadzić do rasizmu czy ksenofobii ze strony społeczności kraju przyjmującego. Takie podejście realizowane jest w Austrii, Danii, Włoszech, Grecji i Niemczech. W ostatnim podejściu do integracji, wspomnianym przez badaczki, wyróżnia się model wielokulturowy i wspólnotowy. Państwa należące do tego modelu akceptują obecność grup mniejszościowych i etnicznych, a ich status jest regulowany przez prawo tego kraju. Chodzi tu głównie o ustawodawstwo antidyskryminacyjne i politykę równości szans. W tych krajach ułatwia się migrantom dostęp do obywatelskich i politycznych praw oraz wprowadza się lokalne rozwiązania, które umożliwiają komunikację i zrozumienie pomiędzy grupami etnicznymi. Państwa te są

¹³⁶ Prawo krwi (jęz. łaciński – *ius sanguinis*) – według tego prawa dziecko nabywa obywatelstwo tego państwa, którego obywatelem jest przynajmniej jedno z jego rodziców.

¹³⁷ S. Carrera, *'Integration' as a Process of Inclusion for Migrants? The Case of Long-Term Residents in the EU*, "Centre for European Policy Studies" 2005, no. 219, s. 6.

nastawione na promowanie równości w każdej sferze i w ten sposób umożliwiają migrantom celebrowanie ich różnorodności kulturowej. Podejście to jest charakterystyczne dla polityki Wielkiej Brytanii, Szwecji i Holandii¹³⁸.

Thomas Hammar sklasyfikował politykę integracyjną jako komponent polityki migracyjnej. Ta ostatnia składa się z dwóch części - polityki kontroli imigracji (zasad i procedur regulujących selekcję i przyjmowanie imigrantów) oraz polityki wobec imigrantów (warunki pracy i mieszkania, świadczenia socjalne, jak i możliwości edukacyjne). Ten drugi komponent stanowi właśnie polityka integracyjna¹³⁹. Należy zauważyć, że polityka integracyjna jest nieodzowną częścią polityki migracyjnej i jest ona kształtowana pod jej wpływem¹⁴⁰.

Również UE traktuje politykę integracyjną jako uzupełnienie polityki imigracyjnej. W jednym z dokumentów problematykę tę przedstawia się w następujący sposób: *wzmocnienie integracji obywateli krajów trzecich¹⁴¹ legalnie przybywających na terytorium państw członkowskich jest zasadniczym celem polityki imigracyjnej¹⁴²*. W większości z nich wskazuje się także, że bez opracowania modelu polityki, który ma celu zaangażowanie cudzoziemców w funkcjonowanie społeczności, szczególnie w zakresie edukacji i na rynku pracy państwa pobytu, nie będzie możliwe efektywne osiągnięcie celów, jakie są stawiane przed polityką imigracyjną¹⁴³. Komplementarny charakter polityki integracyjnej został już zarysowany w pierwszym dokumencie dotyczącym tej problematyki, jakim był Program z Tampere z 1999 r. Podkreślono w nim, że dla stworzenia przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w UE niezbędne jest zapewnienie legalnie przebywającym cudzoziemcom równego traktowania. Państwa członkowskie powinny dążyć do niedyskryminacyjnego traktowania imigrantów w obszarze praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych¹⁴⁴. Znaczenie zagadnień migracyjnych i zakres ich regulacji w prawie UE zmieniało się wraz z rozwojem integracji europejskiej. Rosnące zainteresowanie tą dziedziną było zauważalne już na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Kluczowym momentem było podpisanie Traktatu

¹³⁸ A. Rudiger, S. Spencer, *The Economic and Social Aspects of Migration. Conference Jointly Organized by the European Commission and the OECD*, Brussels 2003, s. 8-9.

¹³⁹ E. Mayers, *Theories of International Immigration Policy – A Comparative Analysis*, "International Migration Review" 2000, vol. 34, no. 4, s. 1246.

¹⁴⁰ M. Banaś, *Wielość kultur, różnorodność tradycji, jedno społeczeństwo. Szwedzki model polityki integracyjnej*, „Studia Humanistyczne AGH” 2011, nr 2, s. 54.

¹⁴¹ W myśl prawa UE za kraje trzecie uznaje się wszystkie państwa niebędące członkami jej struktur.

¹⁴² European Commission, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Study on the links between legal and illegal migration*, COM (2004) 412, pkt. 3.2.1.

¹⁴³ M. Duszczyk, *Polityka imigracyjna Unii Europejskiej oraz swobodny przepływ pracowników – ewolucja i teraźniejszość*, Warszawa 2011, s. 177.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 179.

Lizbońskiego w 2007 r., który nadał UE osobowość prawną i uporządkował jej system prawny. W praktyce polityka integracji migrantów jest domeną państw członkowskich i ich prawa krajowego, co w ostatnich latach podkreślali przedstawiciele rządów państw członkowskich UE. Zmieniająca się rzeczywistość migracyjna w Europie i różnorodność europejskiego społeczeństwa zwiększają potrzebę inicjatyw w tym obszarze na poziomie UE¹⁴⁵.

Zdaniem Antoniego Rajkiewicza polityka migracyjna to *kompleksowo ujęty układ wskazań i regulacji prawno-instytucjonalnych, wpływających na kształtowanie się rozmiarów, struktury i kierunków procesów migracyjnych, uwzględniający tak sytuację demograficzną i społecznoekonomiczną, jak i obowiązujące normy międzynarodowe oraz uzgodnienia bilateralne*¹⁴⁶. Najogólniej rzecz ujmując, polityka migracyjna to zestaw działań, które są podejmowane przez władze danego kraju w celu kontrolowania i monitorowania napływu cudzoziemców na jego terytorium¹⁴⁷. Obejmuje to aktywność państwa, która dotyczy przestrzennego przemieszczania się ludzi. Tak więc zawiera zarówno politykę imigracyjną, jak i politykę emigracyjną¹⁴⁸. Polityka imigracyjna składa się dwóch komponentów. Pierwszy to wszystkie instrumenty regulujące napływ imigrantów na terytorium danego państwa. W jego zakres wchodzi zasady oraz procedury, które są ustanowione przez dany rząd w celu ich selekcji i admisji. Są to także działania, które mają na celu regulację i kontrolę wjazdu oraz pobytu cudzoziemca. W ramach drugiego komponentu, czyli działań podejmowanych wobec imigrantów, mieszczą się wszystkie działania danego państwa w stosunku do cudzoziemców przebywających na jego terytorium. Są to więc przepisy regulujące dostęp do zatrudnienia, edukacji, członkostwa w związkach zawodowych i działalności politycznej, a także dostęp do systemu ubezpieczeń społecznych i wszelkiego rodzaju usług społecznych¹⁴⁹.

Z punktu widzenia dyscypliny, w ramach której podjęto rozważania, kluczowe jest przedstawienie paradygmatu badawczego polityki migracyjnej w ujęciu politologicznym. Punktem wyjścia niniejszych rozważań jest przybliżenie pojęcia polityki i polityki migracyjnej

¹⁴⁵ M. Gońda, M. Lesińska, M. Pachocka, *Relations between immigration and integration policies in postwar Europe*, [w:] *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe. Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, M. Duszczyk, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (red.), London and New York 2020, s. 41-42.

¹⁴⁶ A. Rajkiewicz, *Nad danymi NSP 2002 o migracjach międzynarodowych ludności*, „Polityka Społeczna” 2004, nr 3(360), s. 8.

¹⁴⁷ C. Żołędowski, *Studenci zagraniczni w Polsce. Motywy przyjazdu, ocena pobytu, plany na przyszłość*, Warszawa 2010, s. 15.

¹⁴⁸ W zakres działalności organów państwa wchodzi kwestie związane z wyjazdami zagranicznymi jego obywateli lub też osób, które trwale przebywają na terytorium danego państwa.

¹⁴⁹ M. Duszczyk, *Polska polityka imigracyjna a rynek pracy*, Warszawa 2012, s. 32-34.

państwa, która jest zaliczana do polityki publicznej¹⁵⁰. W politologii polityka oznacza zespół działań podejmowanych przez podmiot decyzyjny, których celem jest osiągnięcie zhierarchizowanych interesów politycznych za pomocą odpowiednich instrumentów. Jej głównym celem jest zdobycie, utrzymanie władzy państwowej lub wpływanie na istotę jej sprawowania¹⁵¹. Z kolei polityka publiczna rozumiana jest najczęściej jako polityka państwa, która jest determinowana charakterem jego funkcji, wskazująca w całościowy i zintegrowany sposób kierunku działania w danej sferze jego aktywności. W tym znaczeniu polityka publiczna nie jest rozumiana jako polityka nastawiona na walkę o władzę polityczną, ale jako ukierunkowana na osiągnięcie celów poza nią. Takimi celami mogą być, np.: zaprowadzenie ładu i porządku, rozwiązywanie problemów społecznych, migracyjnych i etnicznych, a także wspieranie rozwoju społecznego. Na podstawie przytoczonej wyżej definicji można wymienić kilka ujęć polityki migracyjnej państwa. Tak więc polityka migracyjna może być rozumiana jako całokształt zasad, instytucji i działań kraju w zakresie zjawisk i procesów migracyjnych. Zgodnie z tym ujęciem politykę tę można uznać za sztukę sterowania procesami migracyjnymi po to, by osiągnąć założone cele państwa w odniesieniu do zjawiska imigracji, emigracji i migracji wewnętrznych. Polityka migracyjna to zespół działań wdrażanych i realizowanych przez ośrodek decyzyjny i jego organy w celu rozwiązania problemów migracyjnych. Z perspektywy politologii zasadne jest utożsamienie polityki migracyjnej państwa z polityką w odniesieniu do migracji i migrantów. Takie ujęcie trafia w istotę omawianego zagadnienia, ponieważ wskazuje nie tylko podstawowe podmioty tej polityki, czyli państwo i jego organy, ale również jej przedmiot, jakim jest migracja i migranci¹⁵².

Analiza literatury przedmiotu w zakresie polityki migracyjnej prowadzonej przez różne państwa pokazuje, że możliwe jest wyodrębnienie kilku jej typów, uwzględniając aktywność kraju w procesie jej kształtowania, stosowane instrumenty, politykę wizową, jak i podejście do integracji cudzoziemców w państwie przyjmującym¹⁵³.

Opracowania tej typologii podjął się Stephen Castles, znawca tematyki zagadnienia, który zaproponował podział polityki migracyjnej na cztery różne typy powiązane z różnymi historycznymi wzorcami kształtowania się państw narodowych. Według badacza państwa stosują w polityce migracyjnej całkowitą ekskluzję, częściową ekskluzję, asymilację

¹⁵⁰ H. Chałupczak, *Paradygmat badawczy polityki migracyjnej państwa z perspektywy politologicznej*, [w:] *Współczesne polskie migracje: strategie-skutki społeczne- reakcja państwa*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2016, s. 77-78.

¹⁵¹ S. Wróbel, *Polityka i proces polityczny*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), Lublin 2002, s. 243-252.

¹⁵² H. Chałupczak, op.cit., s. 81.

¹⁵³ C. Żołędowski, op.cit., s. 15-16.

i pluralizm. Nadrzędnym celem ekskluzji, czyli wykluczenia jednostki lub grupy w obrębie wspólnoty politycznej, jest chęć zapobiegania trwałemu osiedlaniu się imigrantów w danym kraju. Państwa wpisujące się w ten model w praktyce musiałyby całkowicie zamknąć swoje granice przed napływami ludzi. Jeśli chodzi o częściową ekskluzję, to dane państwo decyduje się na przyznanie imigrantom wyłącznie określonego katalogu praw. W opinii S. Castlesa tak realizowana polityka prowadzi do licznych napięć społecznych i jest sprzeczna z demokratyczną zasadą włączenia wszystkich członków społeczeństwa obywatelskiego do państwa narodowego. W przypadku asymilacji imigranci - przez system nakazów - zmuszani są do rezygnacji ze swojej odrębności kulturowej i zwyczajów. W ten sposób państwa nakłaniają imigrantów do przyjęcia w pełni wartości i norm, które obowiązują w danym społeczeństwie tego państwa. Z kolei w podejściu pluralistycznym państwa przyznają prawo do tworzenia wspólnot etnicznych każdemu imigrantowi, dzięki czemu może on zachować swoje zwyczaje i pielęgnować własną kulturę¹⁵⁴.

Według Martina Baldwina-Edwardsa i Martina Schaina na przestrzeni lat w wielu krajach europejskich nastąpiła znacząca zmiana w procesie tworzenia polityki migracyjnej i integracyjnej. Naukowcy wymieniają zmiany w zakresie środowiska politycznego, zaangażowania instytucji, podejmowania decyzji przez organy państwowe i samej dynamiki tych procesów. Na podstawie obserwacji historycznych procesów imigracji i integracji cudzoziemców podzielili oni politykę migracyjną na cztery modele: imperialny, etniczny, republikański i wielokulturowy. Przyjęcie pierwszego modelu ułatwia integrację różnych narodowości, jednocześnie zakłada dominację jednej grupy narodowej. Przedstawicielami tego modelu były m.in. imperia wieloetniczne, np. Imperium Osmańskie lub Imperium Brytyjskie. Cechą charakterystyczną modelu etnicznego jest zamknięte społeczeństwo, które wyklucza imigrantów z obywatelstwa i członkostwa społecznego. Jest to model strukturalny, w którym dominuje ludność jednorodna etnicznie o wspólnym pochodzeniu, kulturze i języku. Przykładem są Niemcy. Typ republikański zakłada, że imigranci mogą zostać zasymilowani ze społecznością kraju pobytu pod warunkiem, że zaakceptują obowiązujące zasady polityczne i kulturę narodową. Przykładem państwa, które realizuje taką politykę, jest Francja. Koncepcja wielokulturowa wskazuje, że w przyjmowaniu imigrantów kluczowe jest przestrzeganie przez

¹⁵⁴ S. Castles, *How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 1995, no. 21, s. 293-308.

nich zasad politycznych. W tym przypadku państwo uznaje różnice kulturowe i etniczne. Przykładem są tu Australia i Kanada¹⁵⁵.

W polskiej literaturze przedmiotu Maciej Duszczyk sformułował typologię państw pod kątem prowadzenia przez nie polityk migracyjnych. Wymienia on pięć modeli polityk migracyjnych: komplementarny, kolonialno-humanitarny, nowych państw imigracyjnych, rezydualny lub asymilacyjny, wielokulturowy.

Pierwszym modelem jest komplementarna polityka migracyjna zorientowana na rynek pracy. Ten typ zakłada, że podjęcie decyzji o migracji przez jednostkę uzależnione jest od możliwości znalezienia przez nią pracy na otwartym rynku kraju docelowego. Imigranci są zatem postrzegani przez pryzmat zapotrzebowania popytu na ich pracę w gospodarce narodowej danego państwa. Jak zauważa M. Duszczyk, traktowani są oni jako komplementarne źródło siły roboczej dla krajowego rynku pracy państwa imigracji. Dlatego też państwa te zdecydowanie wykluczają masową imigrację, która nie zapewnia im uzupełnienia niedoborów siły roboczej. Zgodnie z tym podejściem wprowadzają one system punktowy, za pomocą którego dokonywana jest selekcja potencjalnych migrantów. Dotyczy to szczególnie korzyści wynikających z wniesionego wkładu w rozwoju kraju przyjmującego oraz zdolności migrantów do szybkiej i efektywnej integracji ze społecznością kraju pobytu. Należy jednak zauważyć, że w państwach stosujących to podejście nie wyklucza się imigracji sezonowej, zwłaszcza jeśli chodzi o konieczność uzupełnienia niedoborów siły roboczej w niektórych sektorach, szczególnie w tych, w których popyt na pracę jest największy. Realizacja takiego modelu bardzo często uzupełniania jest przez państwa o inne instrumenty, np. politykę edukacyjną. Chodzi tu głównie o pełnienie przez nią funkcji selekcyjnej, zwłaszcza w kontekście badania przydatności danej jednostki dla gospodarki i rynku pracy kraju imigracji. Mowa tu o stosowaniu instrumentów ukierunkowanych na zachęcenie do pozostania w kraju przyjmującym tych studentów, którzy przyczynią się do jego istotnych korzyści ekonomicznych i społecznych. Przykładem takich państw są Australia i Kanada. Jeśli chodzi o państwa europejskie do tego modelu można zaliczyć Wielką Brytanię¹⁵⁶.

Kolejnym typem jest model kolonialno-humanitarnej polityki migracyjnej. Model ten wychodzi z założenia, że imigrantom z niektórych regionów świata przysługują specjalne prawa i ułatwienia w zakresie uzyskiwania zgody do wjazdu do kraju imigracji. Wynika to

¹⁵⁵ M. Baldwin-Edwards, M. Schain, *The Politics of Immigration: Introduction*, [w:] *The politics of immigration in Western Europe*, M. Baldwin-Edwards, M. Schain (red.), London-New York 1994, s. 11-12.

¹⁵⁶ M. Duszczyk, *Wyzwania polskiej polityki migracyjnej a doświadczenia międzynarodowe*, [w:] *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, P. Kaczmarczyk, M. Okólski (red.), Warszawa 2008, s. 14

w dużej mierze z doświadczeń historycznych, zwłaszcza z okresu kolonialnego. Na tej podstawie M. Duszczyk stwierdza, że państwa podejmują właśnie takie działania, aby zrekompensować tym krajom okres, kiedy były one w ich strefie wpływów. Współcześnie model ten ulega ogromnym zmianom, ale nie można uznać, że realizacja polityki migracyjnej opartej na jego założeniach jest już nieobecna, zwłaszcza w państwach europejskich. Państwa stosujące taki model charakteryzują się liberalnym podejściem wobec tych imigrantów, których głównym celem przyjazdu były motywy polityczne i prześladowania w ich rodzimym państwie. Ponadto podejmują one działania wspierające integrację imigrantów na rynku pracy. Do państw zaliczających się do tego modelu należą Francja, Belgia oraz Włochy¹⁵⁷.

Model nowych państw imigranckich zakłada liberalne podejście do imigracji, ale jednocześnie uznaje on za priorytet uzupełnianie niedoborów na rynku pracy. Cechą charakterystyczną krajów stosujących to podejście jest ich niedawne przeobrażenie się z państw emigracyjnych w imigracyjne. Wówczas takie państwo na podstawie doświadczeń innych krajów oraz swoich własnych realiów próbuje ukształtować doktrynę polityki migracyjnej. Uznaje ono, że to właśnie sam rynek spowoduje dostosowanie pewnych elementów, czyli popytu i podaży. Do jednego z ważniejszych komponentów tego modelu można zaliczyć realizację przez dane państwo projektów migracyjnych *ad hoc*, np. pod wpływem kampanii lobbystycznych pracodawców. Badacz zwraca jednak uwagę, że wymienione projekty powodują wzrost liczby zatrudnionych imigrantów w szarej strefie, co skutkuje okresową legalizacją pobytu. Przykładem takich państw są Hiszpania, Portugalia oraz Finlandia¹⁵⁸.

Czwartym typem jest model rezydualnej polityki migracyjnej. Cechą charakterystyczną państw stosujących to podejście jest uznanie, że napływ cudzoziemców na ich terytorium może następować wyłącznie po spełnieniu określonych warunków. Obejmują one zarówno przydatność migranta dla gospodarki i rynku pracy kraju przyjmującego, jaki i jego zgody na uznanie systemu wartości społeczności państwa. Państwa zaliczające się do tego modelu stosują doktrynę ograniczającą napływ imigrantów, zwłaszcza z państw o odmiennych normach kulturowych oraz społecznych. Kraje te pozostawiają sobie prawo do deportacji imigranta w przypadku niedotrzymywania lub naruszenia podjętych przez niego zobowiązań. W tym podejściu państwo nie wyklucza prawa do imigracji sezonowej, ale pod warunkiem, że będzie ona korzystna dla rynku pracy państwa przyjmującego. Państwami europejskimi stosującymi

¹⁵⁷ Ibidem, s. 15.

¹⁵⁸ Ibidem, s. 15-16.

ten model są Austria i Holandia. Natomiast w przypadku krajów pozaeuropejskich, charakterystycznym państwem dla tego podejścia jest Japonia¹⁵⁹.

Ostatnim modelem w tej typologii jest model wielokulturowej polityki migracyjnej. W przypadku tego modelu za najbardziej pożądaną sytuację uznaje się stan permanentnej konkurencji pomiędzy członkami różnych kręgów kulturowych. Stanowi ona warunek rozwoju społecznego i ekonomicznego danego państwa. Podrzędne znaczenie odgrywa tutaj kwestia umiejętności i doświadczenia zawodowego potencjalnego imigranta, zaś istotne jest miejsce jego pochodzenia. W ten sposób państwo dba o zachowanie równowagi w zakresie udziału przedstawicieli różnych narodowości w strumieniach migracyjnych, jednocześnie preferując napływ tych imigrantów, którzy są niedoreprezentowani w społeczności danego państwa. Takie podejście do polityki migracyjnej jest charakterystyczne dla Stanów Zjednoczonych¹⁶⁰.

Podsumowując, najbardziej przydatnym doświadczeniem w opracowywaniu polskiej polityki migracyjnej jest doświadczenie państw realizujących model komplementarnej polityki migracyjnej oraz państw, w którym przeważają rozwiązania stosowane w nowych państwach imigracyjnych. Paweł Kaczmarczyk zwraca uwagę, że założenia polskiej polityki migracyjnej powinny zmierzać do wypełnienia niedoborów na polskim rynku pracy i zachęcenia do przyjazdu tych imigrantów, którzy nie będą konkurować z polskimi pracownikami. Stopniowe starzenie się polskiego społeczeństwa powinno sprzyjać realizowaniu aktywnej polityki migracyjnej skierowanej głównie do imigrantów o wysokich kwalifikacjach zawodowych.

1.3. Wymiary integracji imigrantów

W literaturze przedmiotu wyróżnia się kilka wymiarów procesu integracji migrantów. Han Entzinger i Renske Biezeveld wyróżnili następujące: społeczno-ekonomiczny, kulturowy, prawny i polityczny oraz postawy społeczeństwa przyjmującego¹⁶¹.

Wymiar integracji społeczno-ekonomicznej ma charakter wieloaspektowy. Relacje społeczne obejmują bliskość i intensywność kontaktów między migrantami a społecznością, która ich otacza. Są one rozpatrywane również w kontekście kontaktów w trakcie wykonywania podstawowych czynności dnia codziennego, czyli w miejscach publicznych, szkole, pracy miejscach rozrywki i konsumpcji¹⁶². Wymiar społeczny przenika się bardzo często z innymi wymiarami, głównie ekonomicznym i kulturowym. Do elementów, które mają wpływ na

¹⁵⁹ Ibidem, s. 16.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 16-17.

¹⁶¹ H. Entzinger, R. Biezeveld, *Benchmarking in Imigrant Integration*, Rotterdam 2003, s. 19-31.

¹⁶² A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, *Integracja migrantów w społeczeństwie przyjmującym*, [w:] 25 wykładów o migracjach, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018, s. 180.

integrację społeczną najczęściej zalicza się podstawowe charakterystyki demograficzne migrantów, czyli:

- wiek,
- płeć,
- stan cywilny,
- utrzymywanie kontaktów ze społeczeństwem państwa przyjmującego oraz ze swoją grupą etniczną i ojczyzną¹⁶³.

Ważne znaczenie wieku wynika głównie z faktu, że kapitał ludzki przeważnie nabywany jest we wcześniejszych etapach życia, czyli im migrant młodszy, tym większa szansa na udaną integrację ze społeczeństwem przyjmującym. Kolejnym elementem, który wpływa na integrację cudzoziemców, jest płeć¹⁶⁴. W ostatnich dekadach coraz częściej mamy do czynienia z feminizacją migracji, co oznacza wzrastającą, a niekiedy wręcz dominującą rolę kobiet w migracjach międzynarodowych. Raport „European Council on Refugees and Exiles 2005”,¹⁶⁵ dotyczący integracji imigrantów, pokazuje, że kobiety są częściej niż mężczyźni narażone na izolację społeczną i mają ograniczony dostęp do zatrudnienia. Nawet, jeśli pracują, to są gorzej opłacane, a co za tym idzie wkład w funkcjonowanie gospodarstwa domowego jest znacznie mniejszy. Ponadto, jeśli kobiety pochodzą z kręgu kulturowego, który w dużym stopniu różni się od kultury państwa przyjmującego, mogą być w znacznym stopniu narażone na wykluczenie. W raporcie tym podkreślono, że należy opracować programy integracyjne dla określonych grup, w tym kobiet. Również rodzina odrywa kluczową rolę w integracji społecznej obu płci. W ostatnich dekadach wiele uwagi poświęcono właśnie polityce łączenia rodzin. Jednak socjologowie uważają, że migracja ma negatywny wpływ na życie rodzinne. Mobilność przyczynia się do indywidualizacji życia jej członków, a także naraża ich na różnego rodzaju stresy, m.in. konieczność przystosowania się do nowego otoczenia lub zdobycia nowych doświadczeń i funkcjonowania w nowym środowisku kulturowym. Jak zauważa Patricia Gober¹⁶⁶, migracja zazwyczaj stanowi odpowiedź na potrzeby mieszkaniowe, osobiste, rodzinne, czyli jest nierozzerwalnie związana z cyklem życia konkretnej rodziny. Migracja umożliwia zawieranie nowych znajomości i uczestnictwo w nieznanym wcześniej grupach społecznych. Jest to bardzo cenne, gdy rodzina przeprowadza się z państwa, w którym panuje

¹⁶³ M. Biernath, *Różnorodności integracji. Wymiary i mechanizmy procesu integracji*, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), Warszawa 2008, s. 192.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ European Council on Refugees and Exiles. Annual Report 2005, <https://ecre.org/annual-report-2005/>, 22.11.2022.

¹⁶⁶ P. Gober, *Americans on the Move, Population Bulletin*, vol. 48, no. 3, s. 2-40.

bieda i wykluczenie, a dostęp do instytucji publicznych jest ograniczony. Dzięki migracji może ona zdobyć unikalną wiedzę i doświadczenie. Integracja imigrantów wpływa również na otwartość imigrantów na różne grupy narodowe, etniczne i religijne. Interakcje te powodują integrację jednostek i zwiększają spójność społeczeństwa jako całości. Promują również zrozumienie innych kultur i poszerzają możliwości rozwoju¹⁶⁷. Jako najsilniejszy wyraz tego wymiaru integracji uznaje się zawarcie związku partnerskiego lub małżeńskiego z członkiem lokalnej społeczności. Małżeństwa mieszane zależą w dużej mierze od stopnia integracji kulturowej imigrantów, a w szczególności od ich znajomości języka kraju przyjmującego¹⁶⁸. Wymiar społeczny odgrywa bardzo ważną rolę w efektywnej integracji imigranta, gdyż obejmuje te aspekty życia ludzkiego, z którymi migrant musi stykać się w swoim życiu codziennym i które jednocześnie wpływają na jego postrzeganie rzeczywistości.

Integracja ekonomiczna rozpatrywana jest pod kątem uczestnictwa imigrantów w rynku pracy wraz z innymi czynnikami, które to umożliwiają lub utrudniają. Wskaźnikiem używanym do jej pomiaru jest posiadanie zasobów, takich jak: zabezpieczenie społeczne, opieka społeczna i inne instrumenty polityki społecznej. Podobnie posiadanie własnej firmy lub samozatrudnienie może być interpretowane jako wskaźnik integracji, ale zarazem zauważa się, że może to być formą dyskryminacji na rynku pracy¹⁶⁹. W dziedzinie integracji ekonomicznej kolejnym wskaźnikiem są nieruchomości mieszkalne. Jeśli migranci żyją w gorszych warunkach mieszkaniowych niż reszta populacji, może to świadczyć o ich wykluczeniu¹⁷⁰. Głównymi czynnikami integracji ekonomicznej imigrantów są:

- posiadanie zatrudnienia,
- wysokość zarobków,
- praca zgodna z kwalifikacjami oraz możliwość awansu,
- obecność i charakter nisz i enklaw etnicznych,
- czynniki o charakterze społecznym i kulturowym¹⁷¹.

Znalezienie zatrudnienia jest podstawą migracji, a bezrobocie lub utrata pracy powoduje brak pieniędzy, co może prowadzić do sytuacji, w której migranci będą marginalizowani w państwie przyjmującym. Jednakże szanse na znalezienie zatrudnienia przez migranta zależą od wielu czynników, np. jego statusu prawnego, poziomu wykształcenia, umiejętności zawodowych czy sytuacji ekonomicznej państwa docelowego. Dyskryminacja na rynku pracy

¹⁶⁷ M. Biernath, op.cit., s. 192-195.

¹⁶⁸ A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, op.cit.

¹⁶⁹ H. Entzinger, R. Biezeveld, op.cit., s. 19.

¹⁷⁰ Ibidem, s. 20.

¹⁷¹ M. Biernath, op.cit., s. 186.

wpływa także na szansę znalezienia pracy. Integracja ekonomiczna stanowi warunek wstępny do dalszych etapów integracji. Jest to pierwszy krok dla migrantów, aby stać się ważnymi członkami społeczeństwa przyjmującego. W tym zakresie istotną rolę pełni także status prawny migranta, który może wiązać się z wykonywaniem pracy nierejestrowanej. Obecność migrantów o nieregulowanym statusie rozwiązuje sporo problemów społeczeństwa przyjmującego związanych z niedoborem siły roboczej na lokalnym rynku pracy. Jednak niepewność jutra nielegalnych migrantów w dłuższej perspektywie ma negatywny wpływ na dalszy przebieg procesu integracji cudzoziemców. Wynika to głównie z większych trudności w budowaniu relacji ze społecznością lokalną, obawą przed kontrolami, a także ograniczeniem wielu zasobów. Głównym celem migracji jest wynagrodzenie związane z wykonywaniem pracy. Szczególnie na początku pobytu migranta w nowym państwie zarobki są niższe od zarobków lokalnych mieszkańców, którzy są zatrudnieni na tych samych stanowiskach¹⁷². Badacz Bary Chiswick¹⁷³ wskazuje, że wraz z upływem czasu wynagrodzenie migrantów wzrasta na ogół szybciej niż pensja ludności rdzennej. Wyliczył, że proces ten wynosi około 10-15 lat w przypadku imigracji do Stanów Zjednoczonych, a stopień i tempo wyrównywania się tych nierówności należy nazwać „integracją ekonomiczną” migranta. Naukowiec twierdzi też, że jest bardzo prawdopodobne, że wynagrodzenie migranta może po pewnym czasie przewyższać zarobki okolicznych mieszkańców. Według niego dzieje się tak głównie dlatego, że migranci są bardziej zmotywowani do osiągania sukcesów ekonomicznych¹⁷⁴. Praca związana jest również ze stosunkiem pracy zgodnie z kwalifikacjami i możliwością awansu. Po przyjeździe do państwa docelowego migrant jest zatrudniany zazwyczaj w niskopłatnych zawodach, które dodatkowo nie wymagają wysokich kwalifikacji. Rebeca Raijman i Moshe Semyonov¹⁷⁵ zauważają, że te trudności wynikają głównie z ograniczonych informacji i wiedzy migranta na temat rynku pracy państwa docelowego. W rezultacie nowo przybyli migranci podejmują zatrudnienie, które jest poniżej ich kwalifikacji lub o niższym statusie społeczno-ekonomicznym niż praca, którą wykonywali w ojczyźnie. Z czasem mogą nabyć cenne umiejętności potrzebne do funkcjonowania w zupełnie nowym środowisku i nowych warunkach (np. znajomość języka), co przekłada się na większe szanse na uzyskanie lepiej płatnej pracy i adekwatnej do umiejętności migranta¹⁷⁶. W opinii H. Entzinger i R. Biezevelde

¹⁷² M. Biernath, op.cit., s. 186-187.

¹⁷³ B. Chiswick, *The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign Born Men*, „The Journal of Political Economy” 1978, t. 86, nr 5, s. 897-921.

¹⁷⁴ M. Biernath, op.cit., s. 187-188.

¹⁷⁵ R. Rajman, M. Semyonov, *Models of Labor Market Incorporation and Occupational Cost Among New Immigrants to Israel*, „International Migration Review” 1995, nr 29 (2), s. 375-393.

¹⁷⁶ M. Biernath, op.cit., s. 188.

pierwszej oznaki udanej integracji należy szukać w uczestnictwie imigrantów na rynku pracy, ewentualnie w samym zatrudnieniu i czynnikami na to wpływającymi, takimi jak: wykształcenie lub znajomość języka¹⁷⁷. Z jednej strony migracja może być korzystna dla państwa przyjmującego, ale z drugiej może generować problemy gospodarcze, społeczne i polityczne. Naukowcy wyrażają różne opinie na temat wkładu migrantów w rynek pracy. Dla przykładu, zdaniem Davida Carda - profesora Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley - migracja ma niewielki, ale pozytywny wpływ, a prawdziwy wkład wartości ekonomicznej leży w dynamice, innowacji i motorze wzrostu¹⁷⁸. Różnice w tej ocenie zależą od kilku czynników, takich jak: perspektywa czasowa, skala zjawiska migracji oraz ilości i jakości zmiennych. Krzysztof Markowski, odwołując się do Martina Wolfa, wskazuje, że napływ ludzi o wyższym wykształceniu raczej przyniesie gospodarce angielskiej więcej korzyści niż napływ osób bez wykształcenia. W jego opinii jest bardzo prawdopodobne, że imigracja osób wykształconych wpłynie na dystrybucję dochodów na korzyść niewykształconej ludności przyjmującej. Natomiast napływ osób bez wykształcenia powoduje prawdopodobnie zjawisko odwrotne. Badacz uważa, że przedsiębiorcy opowiadają się za imigracją jako sposobem uzupełnienia niedoborów siły roboczej¹⁷⁹.

W kolejnym wymiarze, aspekcie kulturowym, głównym wskaźnikiem pomiaru integracji jest postawa imigranta wobec norm i zasad obowiązujących w państwie przyjmującym. H. Entzinger i R. Biezeveld podkreślają, że niektóre z nich są wspólne dla praktycznie wszystkich krajów członkowskich UE, jak np. zasada praworządności, poszanowanie demokracji albo równość płci. W tym przypadku jednak nacisk kładziony jest na wartości, które są różne w poszczególnych państwach członkowskich UE. Rozbieżność może się pojawić w kwestii zatrudniania kobiet i mężczyzn innego pochodzenia, co z kolei utrudni im aktywność zawodową. W tym aspekcie klasycznym wskaźnikiem determinującym integrację jest również częstotliwość kontaktów migrantów z reprezentantami społeczeństwa przyjmującego, zwłaszcza w sferze prywatnej. Chodzi tutaj o fakt, czy imigranci mają znajomych i przyjaciół wśród społeczności państwa przyjmującego. Wyszczególniają oni także inny wskaźnik, a mianowicie znajomość języka kraju, w którym migrant przebywa. W analizie czynników wpływających na integrację badana jest także przestępczość imigrantów. Z jednej

¹⁷⁷ E. Entzinger, R. Biezeveld, *Zasady integracji imigrantów*, [w:] *Integracja kulturowa imigrantów*, J. Balicki (red.), Warszawa 2008, s. 80.

¹⁷⁸ D. Card, *Is the New Immigration Really So Bad? Abstract*, Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2005, <https://davidcard.berkeley.edu/papers/new-immig.pdf>, 5.11.2021.

¹⁷⁹ K. Markowski, *Ekonomiczne aspekty migracji*, [w:] *Migracja – wyzwanie XXI wieku*, M. St. Zięba (red.), Lublin 2008, s. 43-44.

strony może być ona postrzegana jako znak, że imigranci nie akceptują kluczowych zasad i norm społeczeństwa przyjmującego, a z drugiej strony, może być uznana jako wskaźnik, że to właśnie imigranci nie są w pełni akceptowani jako członkowie społeczeństwa, którego są częścią¹⁸⁰. Integracja imigrantów odnosi się nie tylko do obszaru socjalno-ekonomicznego. Tak więc jakość mieszkania, czy udział w rynku pracy nie są czynnikami wystarczającymi. Niezbędna jest bowiem atmosfera sprzyjająca tworzeniu wspólnego klimatu zrozumienia w społeczeństwie. Sprawia to, że określenie sposobu prowadzenia polityki integracji w obszarze kultury jest nawet trudniejsze niż w obszarze socjalno-ekonomicznym¹⁸¹. Opanowanie języka państwa, w którym przebywa migrant stanowi jeden z kluczowych elementów skutecznej integracji migrantów. Umiejętności kulturowe same w sobie nie gwarantują udanej integracji, ale w dużym stopniu ją ułatwiają. Dzięki tym kompetencjom migranci mają możliwość uzyskania lepszej pracy i utrzymania kontaktu z rodzimą ludnością, a także znacznie ułatwiają funkcjonowanie w otoczeniu instytucjonalnym. Bez znajomości języka państwa pobytu trudno jest również zrozumieć jego specyfikę kultury. Każde społeczeństwo i państwo posiada swoje normy, wartości, symbole, których znajomość pozwala skutecznie w nim funkcjonować¹⁸².

Tabela 3. Co świadczy o integracji? [w %]

	Język	Praca	Edukacja	Obchodzenie świąt narodowych	Przynależność do organizacji pozarządowych	Uczestnictwo w polityce
Francuzi	92	91	80	57	60	66
Muzułmanie we Francji	94	87	90	49	40	66
Niemcy	97	94	86	64	69	61
Muzułmanie w Niemczech	96	94	95	65	83	77
Anglicy	89	91	84	70	64	64
Muzułmanie w Wielkiej Brytanii	83	70	76	84	24	54

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Gallup Organization, *The Gallup Coexist Index 2009: A Global Study of Interfaith Relations. With an in-depth analysis of Muslim integration in France, Germany, and the United Kingdom*, 2009, s. 22.

¹⁸⁰H. Entzinger, R. Biezeveld, op.cit., s. 22-24.

¹⁸¹J. Balicki, *Imigranci z krajów...*, s. 41.

¹⁸²M. Biernath, op.cit., s. 201.

W literaturze przedmiotu występują także dwa najbardziej charakterystyczne podejścia do problematyki integracji kulturowej imigrantów, a mianowicie: asymilacyjne i multikulturalizm. W pierwszym przypadku oczekuje się, że migranci całkowicie zintegrują się ze społecznością przyjmującą. W tym podejściu nie jest pożądane, by tworzyli oni odrębne społeczności. Migranci, którzy się asymilują, mają możliwość awansu społeczno-ekonomicznego. Jednak w przypadku tych migrantów, którym się to nie udaje, dochodzi do procesu marginalizacji. Leo Kuper i Michael Smith uważają, że *integracja polega na podzieleniu wspólnych wartości [...] i zakłada homogeniczność kulturową*. Celem tego podejścia jest jedność kulturowa, która jest niezbędna, by osiągnąć stabilizację zarówno w społeczeństwie, jak i w państwie¹⁸³. Drugie podejście natomiast zakłada, że integracja jest obowiązkiem państwa demokratycznego, które polega na uznaniu różnorodności grup etnicznych i kulturowych, które stanowią znaczną częścią jego społeczeństwa i zapewnianiu pomyślnego współżycia osób z różnych kultur na podstawie określonych zasad¹⁸⁴. Wielokulturowość to zatem przestrzeń społeczna, w której żyją osoby, które wyznają różne systemy aksjologiczne, religijne, normatywne i obyczajowe. W tym ujęciu polityka państwa dąży do włączania ich wszystkich w porządek społeczny. Oznacza to zerwanie z praktyką podporządkowywania grup mniejszościowych grupie dominującej¹⁸⁵. W podejściu multikulturalizmu zachęca się przedstawicieli różnych grup do kultywowania i podtrzymywania ich kultury. James Coleman i Carl Rosberg przez integrację kulturową rozumieją *progresywną redukcję kulturowych napięć i nieciągłości w procesie tworzenia na danym terytorium społeczności politycznej, która jest homogeniczna*. Skuteczna integracja wymaga zaangażowania dwóch stron. Migranci muszą podjąć działania mające na celu przyswojenie nowej kultury, a społeczeństwo przyjmujące natomiast musi zaakceptować migrantów¹⁸⁶. Z jednej strony wielość kultur w społeczeństwie kulturowym wzbogaca kulturową przestrzeń, z drugiej zaś może prowadzić do gwałtownych konfliktów. Proces ten jest jednak nieunikniony, gdyż kultura posiada zdolność zarówno do scalania, ale także do różnicowania. Różnorodność natomiast sprzyja różnym napięciom nie tylko realnym, ale także w sferze symbolicznej¹⁸⁷. Nie sposób pominąć w wymiarze kulturowym kwestii religii. Należy ona do najstarszych źródeł zbiorowej tożsamości i bardzo często pełni ważną rolę

¹⁸³ M. Biernath, op.cit., s. 199 - 200.

¹⁸⁴ P. Savidan, *Wielokulturowość*, Warszawa 2012, s. 17-18.

¹⁸⁵ A. Śliz, M. S. Szczepański, *Wielokulturowość: idea, ideologia, polityka*, „Kultura i Społeczeństwo” 2020, t. 64, nr 2, s. 177.

¹⁸⁶ M. Biernath, op.cit., s. 200.

¹⁸⁷ A. Śliz, M. S. Szczepański, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival Caravan czy wielokulturowe street party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4 (203), s. 10.

w społecznościach imigranckich. Religia nie obejmuje wyłącznie uczestnictwa w ceremoniach religijnych, ale wiąże się także z budowaniem miejsc kultu bądź innych instytucji religijnych. Migranci powinni znać i umieć posługiwać się kodami kulturowymi, które obowiązują w państwie pobytu, tak aby integracja różnych grup narodowych lub etnicznych odbywała się w atmosferze otwartości i tolerancji¹⁸⁸.

Trzecim wymiarem integracji jest wymiar prawny i polityczny. Za główny wskaźnik integracji uznawany jest status prawny, umożliwiający korzystanie z podobnych lub równych praw jak rodzima społeczność oraz naturalizacja, dzięki której migranci mogą uzyskać obywatelstwo. W tym kontekście obywatelstwo postrzegane jest nie tylko jako przypisanie praw i obowiązków migrantom, ale także poczucie ich przynależności narodowej. Rozwijanie podmiotowości politycznej danej społeczności ma na celu stworzenie spójnego społeczeństwa. Innym wskaźnikiem integracji jest partycypacja polityczna rozumiana jako udział imigrantów w podejmowaniu decyzji politycznej czy też uczestniczenie w demonstracjach. Oprócz uczestnictwa w polityce autorzy za inny wskaźnik uznali także uczestnictwo w społeczeństwie obywatelskim, np. członkostwo w związku zawodowym lub innym stowarzyszeniu (klubie sportowym lub stowarzyszeniu kulturalnym). Ponieważ udział w tego typu organizacjach sprzyja nawiązywaniu kontaktów pomiędzy migrantami a społeczeństwem przyjmującym, to można je postrzegać jako oznakę, że imigranci znajdują miejsce w społeczeństwie, którego są częścią¹⁸⁹.

Jako ostatni wymiar H. Entzinger i R. Biezeveld wymienili postawy społeczeństwa przyjmującego wobec imigrantów. Społeczność przyjmująca w równym stopniu ponosi odpowiedzialność za integrację imigrantów, nie jest to proces jednostronny. Odpowiedzialność ta realizowana jest w szczególności poprzez przyznanie im praw politycznych, a także niektórych uprawnień umożliwiających korzystanie z możliwości i zasobów, jakie oferuje państwo przyjmujące. Za wskaźnik pomiaru integracji należy uznać zgłaszane przypadki dyskryminacji i rasizmu. Za najbardziej oczywistą formę tych zjawisk uważa się przemoc wobec imigrantów, jak również decyzję o odmowie imigrantowi pracy lub mieszkania ze względu na jego wyznanie, pochodzenie lub płeć¹⁹⁰. Zjawiska te czasem są mierzalne, gdyż ich występowanie uwzględniane jest w statystykach policyjnych. Ten miernik uważa się jednak za niedoskonały, ponieważ nie wszystkie przypadki dyskryminacji są zgłaszane albo

¹⁸⁸ M. Biernath, op.cit., s. 202.

¹⁸⁹ H. Entzinger, R. Biezeveld, op.cit., s. 25-28.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 28.

klasyfikowane jako dyskryminacja ze względu na religię, rasę czy pochodzenie narodowe¹⁹¹. Oprócz jawnych form rasizmu i dyskryminacji istnieją również ukryte formy, czasami nazywane dyskryminacją strukturalną. Ten behawioralny aspekt także utrudnia proces integracji imigrantów, zwłaszcza na rynku pracy. Szczególną uwagę należy zwrócić na zarządzanie różnorodnością w odpowiednich organizacjach i instytucjach, takich jak: system edukacji, policja, służba zdrowia. W tym wypadku głównym wskaźnikiem jest zakres polityki różnorodności oraz jej efekty. Media można również uznać za miernik determinujący integrację, gdyż odgrywają one bardzo ważną rolę w stosunku społeczeństwa wobec imigrantów¹⁹². Pozytywne nastawienie do imigrantów uważane jest za główny miernik „skłonności integracyjnej” społeczeństwa przyjmującego. Postawy wobec osób o odmiennym pochodzeniu kulturowym zmieniają się pod wpływem zmian obejmujących samą mniejszość (np. wraz ze wzrostem liczby migrantów), przemian zewnętrznych uwarunkowań (np. sytuacji ekonomicznej, politycznej), a także indywidualnych doświadczeń ludzi. Mowa tu o kontaktowaniu się z przedstawicielem danej grupy albo przekazywaniu między znajomymi informacji na temat migrantów. Postawy te mogą być mierzone w trzech wymiarach: afektywnym, behawioralnym i poznawczym. Pierwszy z nich to badanie, jakie emocje wywołują migranci, którzy przebywają w państwie lub do niego napływają. W Europejskim Sondażu Społecznym¹⁹³ (ESS) prowadzone są badania na temat postaw wobec imigracji oraz grup imigrantów. Respondentów pyta się, czy zjawisko imigracji przynosi więcej korzyści czy strat ekonomicznych. Centrum Badania Opinii Społecznej¹⁹⁴ (CBOS), które prowadzi badania opinii i postaw, pyta Polaków, czy państwo powinno przyjąć uchodźców z obszarów objętych konfliktami zbrojnymi, czy ma ich przyjąć, ale starać się odsyłać ich do państwa pochodzenia, czy też nie wyrazić zgody na ich przyjęcie. Zjawisko dyskryminacji i mowy nienawiści można uznać za behawioralny aspekt wymiaru postaw wobec imigrantów. Zjawiska te mierzone są poprzez pytania skierowane do migrantów, a konkretniej czy doświadczyli niesprawiedliwego traktowania ze względu na swoje pochodzenie albo wrogich wypowiedzi na temat odmiennego pochodzenia, wyznania lub płci. Ostatni wymiar postaw wobec migrantów to wiedza na temat zjawiska migracji i różnych grup migrantów. ESS prosi respondentów o oszacowanie odsetka

¹⁹¹ A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, op.cit., s. 183.

¹⁹² H. Entzinger, R. Biezeveld, op.cit., s. 28-30.

¹⁹³ Badanie ESS realizowane jest przez zespół Ośrodka Realizacji Badań Społecznych, który powstał w 1992 r. na wskutek połączenia dwóch jednostek organizacyjnych Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk: Zespołu Realizacji Badań i Zakładu Metodologii Badań Socjologicznych mieszczącego się w Łodzi. Celem ESS jest obserwacja zmian, jakie zachodzą na kontynencie europejskim, czyli: postaw wobec kluczowych problemów, zmian w systemach wartości i zachowaniach.

¹⁹⁴ CBOS powstał w 1982 r. Jest to ośrodek prowadzący badania sondażowe na temat ważnych problemów społeczno-politycznych i gospodarczych.

osób, które nie urodziły się w ich państwie. W większości badanych państw respondenci przeszacowali tę liczbę, co jest rezultatem wyostrego postrzegania odmienności, a w szczególności ci, którzy mają negatywne nastawienie w stosunku do migrantów. Odzwierciedleniem wiedzy i nastrojów danej społeczności wobec migrantów są także debaty medialne. W tym przypadku stan wiedzy na temat grup migrantów zazwyczaj zależy od wykształcenia, dochodów i osobistych kontaktów z nimi¹⁹⁵.

Inną typologię wymiarów integracji zaproponowali W. Bosswick i F. Heckmann. Wyróżnili oni następujące wymiary: strukturalny, kulturowy, interakcyjny i tożsamościowy.

Wymiar strukturalny dotyczy nabycia praw oraz dostępu do głównych instytucji państwa przyjmującego, takich jak: rynek pracy, edukacja, system mieszkaniowy, system szkoleń i obywatelstwo. W swoich rozważaniach wskazują, że udział migrantów w tych systemach określa ich status społeczno-ekonomiczny oraz dostępne dla tej grupy możliwości i zasoby w nowoczesnej gospodarce rynkowej. Dostęp do tych kluczowych instytucji społeczeństwa przyjmującego zapewnia migrantom możliwość poprawy statusu społecznego. Integracja w tym wymiarze jest procesem, który ma miejsce przede wszystkim na poziomie lokalnym, ale z uwzględnieniem praw rozszerzonych obowiązujących na szczeblu międzynarodowym. Aby migranci mogli odgrywać rolę w społeczno-gospodarczym systemie państwa pobytu, muszą nabyć podstawowe kompetencje poznawcze, kulturowe i społeczne. Również dostęp do rynku mieszkaniowego i instytucji państwa jest warunkiem niezbędnym dla jednostek i gospodarstw domowych. Z kolei przynależność do wspólnoty politycznej, uzyskana poprzez naturalizację i obywatelstwo, gwarantuje imigrantowi wpływ na ustój polityczny i pobyt w kraju przyjmującym. Ponadto badacze uważają, że obywatelstwo jest jednym z najważniejszych elementów kształtowania społeczeństwa¹⁹⁶. Wymiar ten jest ściśle powiązany z legalnością pobytu w państwie przyjmującym. Migranci mogą zostać włączeni w ten wymiar, jeśli legalnie przebywają na terytorium państwa pobytu i posiadają odpowiednie dokumenty. Kluczowym elementem integracji jest tu zatem państwo, jego agendy, instytucje i regulacje prawne oraz idea obywatelstwa. Sytuacja migrantów, którzy legalnie przebywają na terytorium danego państwa jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych państwach, ze względu na różnice w ich ustawodawstwie. Inaczej wygląda sytuacja również w przypadku długości pobytu migranta w danym państwie. Im dłużej przebywa, tym większy ma dostęp do usług publicznych i praw. Krzysztof Trzciniński stwierdza, że istotnym elementem legalnej imigracji jest nadanie obywatelstwa przez państwo pobytu, co oznacza, że prawa i obowiązki migranta

¹⁹⁵ A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, op.cit., s. 182-183.

¹⁹⁶ W. Bosswick, F. Heckmann, op.cit., s. 9.

są takie same, jak przedstawiciele społeczności przyjmującej. Naturalizacja jest bowiem uważana za główny element integracji migrantów ze społecznością lokalną. W niektórych państwach oznacza ona koniec procesu integracji. W Holandii migranci uprawnieni do uzyskania obywatelstwa chcą na nowo zdefiniować swój status polityczny w państwie pobytu i zaakceptować istniejące prawa i obowiązki. Nabycie obywatelstwa jest więc czynnikiem, który pozwala im wpływać na decyzje polityczne oraz ich awans w państwie przyjmującym. Natomiast we Francji nadanie obywatelstwa jest sposobem na przyspieszenie integracji. Uznaje się bowiem, że możliwość wpływu na politykę czy zaangażowanie w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego kreuje świadomego obywatela, dbającego o społeczność, w której żyje¹⁹⁷. Wymienia się różne zasady nadawania obywatelstwa. Można je jednak podzielić na dwie podstawowe: *ius sanguinis*¹⁹⁸ lub *ius soli*¹⁹⁹. Państwa, które w dużej mierze przy przyznawaniu obywatelstwa opierają się na zasadzie *ius sanguinis* muszą najpierw wprowadzić zmiany w celu ułatwienia imigrantom naturalizacji. Jedną z tych zmian dotyczy ustanowienia możliwości posiadania podwójnego obywatelstwa. Do 2000 r. niemieckie ustawodawstwo dotyczące obywatelstwa opierało się tylko na tej zasadzie, co też utrudniało naturalizację. Mogło się to stać tylko wtedy, gdy uznano ją za będącą w interesie państwa niemieckiego, a nie w interesie imigranta. Jednakże od tego roku dzieci cudzoziemców w Niemczech mają możliwość korzystania z podwójnego obywatelstwa do ukończenia 23 roku życia. Potem jednak muszą wybrać pomiędzy obywatelstwem niemieckim a obywatelstwem swoich rodziców²⁰⁰.

Innym ważnym wymiarem jest integracja kulturowa. W tym wymiarze warunkiem nabycia podstawowych kompetencji kulturowych i społecznych jest warunkiem koniecznym do zajmowania określonej pozycji w nowym społeczeństwie. Integracja dotyczy zatem procesów poznawczych, postaw migranta i zmiany behawioralnej. Ten rodzaj wymiaru integracji odnosi się głównie do migrantów i ich potomków, ale jest to także proces wzajemny, czyli taki, który wpływa i poniekąd zmienia społeczeństwo przyjmujące. Integracja kulturowa nie oznacza zatem rezygnacji z własnego modelu kultury, ponieważ kompetencje dwukulturowe są korzyścią nie tylko dla jednostki, ale i społeczności przyjmującego²⁰¹. Za przejaw łamania norm uznaje się wykroczenia i poziom przestępstw wśród migrantów. Niektóre wykroczenia są jednak wynikiem tego, że imigranci nie mają równych praw lub nie są

¹⁹⁷ M. Biernath, op.cit., s. 181-182.

¹⁹⁸ Prawo krwi.

¹⁹⁹ Prawo ziemi – sposób nabycia obywatelstwa nowonarodzonych dzieci, według którego dziecko nabywa obywatelstwo państwa, na którego terytorium doszło do jego narodzin.

²⁰⁰ J. Balicki, *Imigranci z krajów...*, s. 36-37.

²⁰¹ W. Bosswick, F. Heckmann, op.cit., s. 10.

świadomości zasad obowiązujących w państwie przyjmującym. Mogą też wynikać z chęci dłuższego pobytu w danym państwie, co prowadzi do naruszenia prawa wizowego. Przyczyną popełnienia przestępstwa nie zawsze jest zatem „kulturowe niedopasowanie” migranta, ale może odzwierciedlać jego pozycję w państwie przyjmującym²⁰².

Trzeci to wymiar interakcyjny, oznaczający akceptację i włączanie migrantów w podstawowe relacje społeczne społeczności państwa pobytu. Wskaźniki interakcji obejmują: sieci społeczne, partnerstwo, małżeństwo, przyjaźń i członkostwo w organizacjach społecznych. Podstawowe elementy tego wymiaru integracji, szczególnie kompetencje komunikacyjne, są uważane za warunek wstępny interakcji interaktywnej²⁰³.

Jako ostatni wymiar W. Bosswick i F. Heckmann wymieniają wymiar tożsamościowy. Wskaźniki integracji tożsamościowej obejmują poczucie przynależności oraz identyfikację z grupą etniczną, regionu, lokalną i narodową²⁰⁴. Zagadnienie tożsamości narodowej i etnicznej jest istotne z punktu widzenia samoidentyfikacji jednostek i kształtowania przez nich szerszych związków grupowych. Aspekt ten nabiera ważnego znaczenia w sytuacji migracyjnej, gdy zmienia się otoczenie kulturowe i społeczne człowieka²⁰⁵. Zagadnienie tożsamości dotyczy fundamentalnej, ale coraz bardziej niejasnej i złożonej relacji pomiędzy jednostką a społeczeństwem. Aleksandra Grzymała-Kazłowska, odwołując się do Zbigniewa Bokszańskiego, wskazuje, że *pojęcie tożsamości jednostki w opiniach wielu autorów wydaje się niezbędnym, a może nawet zasadniczym narzędziem pojęciowym w analizach sytuacji człowieka w społeczeństwie współczesnym i próbach wyjaśniania bądź zrozumienia kluczowych fenomenów społecznych naszych czasów*²⁰⁶. Kategoria ta bowiem odnosi się do centrum doświadczeń jednostek, tak więc określenia swojego miejsca w świecie oraz stosunku do innego²⁰⁷. Tadeusz Paleczny pojęcie tożsamości narodowej definiuje jako *odczuwanie wspólnoty, podobieństwa, identyczności położenia i losu pewnej skończonej liczby osób stanowiących naród lub będących jego częścią*²⁰⁸. Z. Bokszański, cytując Anya Peterson-Royce, definiuje tożsamość etniczną jako *całość uczuć i doznań ze strony członków grupy skoncentrowanych na tych wartościach, symbolach i poczuciu wspólnoty zakorzenionej*

²⁰² A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, op.cit., s. 181-182.

²⁰³ W. Bosswick, F. Heckmann, op.cit., s. 10.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ M. Biernath, op.cit., s.196.

²⁰⁶ A. Grzymała-Kazłowska, *Od tożsamości i integracji do społecznego zakotwiczenia-proponując nową koncepcję teoretycznej*, Warszawa 2013, s. 4.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ T. Paleczny, *Ewolucja ideologii i przemiany tożsamości narodowej Polonii w Stanach Zjednoczonych w latach 1870-1970*, Warszawa-Kraków 1994, s. 64.

historycznie, która identyfikuje ich jako odrębną grupę²⁰⁹. Tożsamość jest nierozzerwalnie związana z praktykami kulturowymi, czyli zwyczajami dnia codziennego. Za podstawowy wskaźnik integracji kulturowej uznaje się znajomość języka społeczeństwa przyjmującego. Jest to także czynnik, który determinuje integrację migrantów w innych wymiarach. Umiejętności komunikacyjne stwarzają bowiem większe szanse na znalezienie lepszej pracy i znajdują odzwierciedlenie w życiu społecznym imigrantów. Zwiększenie przynależności do grupy społeczeństwa przyjmującego nie oznacza wcale rezygnacji z przynależności do grupy państwa pochodzenia. W procesie integracji migrant może utrzymywać zarówno poznawcze, jak i emocjonalne więzi z obiema grupami. Jednak różne przynależności etniczne nie muszą być odczuwalne w ten sam sposób. Jedna z nich może dominować lub różne tożsamości mogą pojawiać się w różnych sytuacjach życiowych, np. podczas świąt etnicznych lub w relacjach z innymi imigrantami²¹⁰.

Kolejnym wymiarem, na który oprócz już wspomnianych zwracają uwagę w swojej pracy Douglas S. Massey i Nancy A. Denton, jest wymiar przestrzenny integracji²¹¹. Ten wieloaspektowy wymiar jest szczególnie ważny z punktu widzenia segregacji przestrzennej imigrantów oraz ich dostępu do zasobów publicznych. Według klasycznej definicji segregacja oznacza przestrzenną separację danej grup w określonej przestrzeni geograficznej. Segregację postrzega się nie tylko w kontekście różnorodności społecznej, ale także w odniesieniu do statusu społeczno-ekonomicznego, statusu na rynku mieszkaniowym, ram prawnych oraz mechanizmów dyskryminacyjnych w społeczności przyjmującej²¹². D. S. Massey i N. A. Denton wyróżniają kilka miar integracji przestrzennej. Są to: równomierność rozmieszczenia, interakcja ze społeczeństwem przyjmującym, koncentracja, centralizacja i poziom skupienia. Zgodnie z interpretacją przedstawicieli szkoły chicagowskiej imigranci integrują się ze społecznością państwa pobytu, gdy są równomiernie rozmieszczeni w stosunku do reszty populacji, a im większe odchylenie od tej jednorodności, tym większy stopień segregacji. Kolejna miara integracji dotyczy potencjalnego kontaktu lub interakcji pomiędzy przedstawicielami danej grupy mniejszościowej a społeczeństwem przyjmującym na danym obszarze geograficznym. Jeśli imigranci mają niewielki kontakt z ludnością rodzimą pojawia się izolacja. Zdaniem autorów koncentracja grup etnicznych odnosi się do zróżnicowania

²⁰⁹ Z. Bokszański, *Tożsamość narodowa: pojęcie i problematyka badawcza* [w:] *Biografia i wojna. Metoda biograficzna w badaniu procesów społecznych. Wybór tekstów*, R. Dopierała, K. Waniek (red.), Łódź 2016, s. 54.

²¹⁰ A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, op.cit., s. 181-182.

²¹¹ D. S. Massey, N. A. Denton, *The Dimension of Residential Segregation*, "Social Forces" 1988, nr 2, s. 282.

²¹² O. Asselin, L. Fonseca, F. Dureau (i.in.), *Social Integration of Immigrants with Special Reference to the Local and Spatial Dimension*, [w:] *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe: A State of the Art*, Amsterdam 2006, s. 142.

czynników ekonomicznych w poszczególnych częściach miasta. Dotyczy to pobytu imigrantów, którzy na początku swojego pobytu przebywają w miejscach zamieszkania innych osób należących do tej samej grupy mniejszościowej. Jednak wraz z upływem czasu przenoszą się oni do dzielnic zamieszkałych przez społeczność państwa pobytu. Mieszkanie w pobliżu innych imigrantów jest zrozumiałe ze względów praktycznych, takich jak: dostęp do sieci społecznych, wiedzy, informacji czy wsparcia emocjonalnego. Natomiast czwarta miara integracji dotyczy centralizacji, czyli bliskości miejsca zamieszkania grupy imigranckiej od centrum miasta. Ostatnia miara w tym wymiarze związana jest z poziomem skupienia imigrantów. W tym kontekście skupienie imigrantów na danym terytorium wskazuje, że sąsiadują ze sobą obszary o wyższej koncentracji grup mniejszościowych²¹³.

Model integracji rozpatrywany przez Alastaira Agera i Alisona Stranga dotyczy dziesięciu istotnych dziedzin. Należą do nich: zatrudnienie, mieszkalnictwo, edukacja, opieka zdrowotna, kontakt z instytucjami, w tym służbami samorządowymi i rządowymi państwa przyjmującego, relacje społeczne z członkami grupy dominującej, więzi wewnątrzgrupowe, znajomość języka i kultury, bezpieczeństwo i stabilność oraz prawo i obywatelstwo. W opinii badaczy kluczowym elementem wspierającym integrację jest uczestnictwo na rynku pracy w państwie przyjmującym. Zatrudnienie jest tu postrzegane zarówno jako mechanizm generujący dochód dla imigranta, jak i jako postęp gospodarczy państwa przyjmującego. Za to warunki mieszkaniowe wpływają na jego poczucie bezpieczeństwa i stabilności. Kolejnym ważnym wyznacznikiem integracji jest dostęp do systemu edukacji. Edukacja stwarza bowiem większe możliwości zatrudnienia, szersze więzi społeczne oraz naukę języka. Kluczową kwestią jest również równy dostęp do świadczeń zdrowotnych i dostosowanie tych świadczeń do specjalnych potrzeb imigrantów. Dobry stan zdrowia imigranta pozwala mu na większe uczestnictwo w życiu społecznym, zatrudnienie oraz naukę języka. Kluczowe znaczenie w podejściu do integracji ma także poczucie przynależności do określonej grupy lub społeczności. Bez identyfikacji z daną społecznością etniczną, religijną lub geograficzną imigrantowi grozi asymilacja. Umiejętności językowe i kulturowe znacząco sprzyjają zaangażowaniu i kontaktom społecznym z innymi społecznościami i agencjami państwowymi, w tym samorządowymi i organizacjami pozarządowymi. Znajomość kultury obejmuje w szczególności praktyczne informacje dotyczące życia codziennego, takie jak: transport, zwyczaje, świadczenia czy media. W odniesieniu do integracji szczególną uwagę zwrócono również na inny kluczowy obszar integracji, czyli bezpieczeństwo i stabilność. Badacze

²¹³ D. S. Massey, N.A. Denton, op.cit., s. 282-312.

w swoich rozważaniach podkreślają, że przestępczość i nękanie na tle rasowym osłabiają zaufanie i ograniczają udział imigrantów w relacjach społecznych. Ostatnimi czynnikami sprzyjającymi ich integracji są prawa i obywatelstwo, będące fundamentem procesu integracji. Najważniejszymi wskaźnikami są: dostęp do świadczeń socjalnych oraz udział w życiu politycznym²¹⁴.

Podsumowując, można stwierdzić, że w idealnym modelu państwa, którego celem jest integracja imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym, oczekuje się współpracy i współdziałania wszystkich członków społeczeństwa. Integracja to proces dwustronny, w który powinny zostać zaangażowane wszystkie strony, czyli społeczeństwo przyjmujące i imigranci. Społeczeństwo przyjmujące, a także władze państwowe oczekują od imigrantów dostosowania się do zasad systemu panującego w państwie. Imigranci z kolei oczekują od władz wsparcia instytucjonalnego i prawnego również w zakresie wspierania ich procesu integracji.

²¹⁴ A. Ager, A. Strang, *Indicators of Integration: Final Report*, Home Office Development and Practice Report, Londyn 2004, s. 3-23.

Rozdział II.

Założenia polskiej polityki migracyjnej i integracyjnej po 1989 r.

2.1. Cudzoziemcy w Polsce po 1989 r. w ujęciu statystycznym

Lata 90. XX wieku były latami przełomowymi w procesach migracyjnych zarówno w Polsce, jak i w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej²¹⁵. Do 1989 r. Polska była państwem emigracyjnym, czyli takim, z którego liczba osób wyjeżdżających za granicę jest znacznie większa niż liczba osób przyjeżdżających do państwa. Przebieg i następstwa drugiej wojny światowej wpłynęły na kształt terytorialny i system polityczny Polski, w tym na politykę wobec migracji, a także na dynamikę emigracji Polaków.

Od zakończenia drugiej wojny światowej do 1989 r. liczba cudzoziemców przekraczających granicę Polski była relatywnie niska. W tym czasie przyjechało tylko 20-30 tys. uchodźców. Początkowo byli to uchodźcy polityczni z Grecji, a w latach 70. XX wieku z Chile²¹⁶. W tym okresie w Polsce realizowano politykę, której głównym celem było dążenie do osiągnięcia pełnej kontroli nad międzynarodowym ruchem osobowym. Opierała się ona na ścisłej reglamentacji w kwestii wjazdów i wyjazdów, a system paszportowy stał się jej podstawowym instrumentem²¹⁷. Proces transformacji systemu społeczno-politycznego, zapoczątkowany w 1989 r., stanowił dla Polski przełom w zakresie procesów migracyjnych. Zmiany polityczne doprowadziły do otwarcia granic państwowych i zniesienia ograniczeń wyjazdu i wjazdu nie tylko dla obywateli, ale także dla cudzoziemców. W stosunku do lat wcześniejszych nastąpił wzrost liczby osób przyjeżdżających do Polski, jak i z niej wyjeżdżających²¹⁸.

Dane dotyczące liczebności populacji imigrantów w latach 90. XX wieku i na początku XXI wieku są niepełne i wrywkowe. Opierają się one głównie na statystykach urzędowych i badaniach prowadzonych przez ośrodki akademickie. Według publikacji Ośrodka Badań nad Migracjami (OBM)²¹⁹ już na początku lat 90. XX wieku wzrosła liczba imigrantów, którzy

²¹⁵ S. Łodziński, *Przymus dziejowy i poczucie ciągłości. Społeczno-kulturowy kontekst kształtowania się polityki migracyjnej w Polsce w latach 2018-2014*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Migracje przymusowe w Europie-przesiedlenia, wysiedlenia, wypędzenia, deportacje. Różne punkty widzenia*, H.P. Müller, M. Zielińska (red.), Zielona Góra 2012, s. 82.

²¹⁶ R. Podgórzeńska, *Problem polityzacji zjawiska migracji w powojennej Polsce*, [w:] *Bezdomna Europa. Migracje po II wojnie światowej we współczesnych badaniach humanistów*, B. Kromlicka, H. Walczak (red.), Szczecin 2016, s. 238.

²¹⁷ S. Łodziński, op.cit., s. 79.

²¹⁸ R. Podgórzeńska, op.cit., s. 239.

²¹⁹ OBM jest to podstawowa i międzywydziałowa jednostka w strukturze Uniwersytetu Warszawskiego. Ośrodek tworzy interdyscyplinarna grupa kilkudziesięciu naukowców, którzy prowadzą badania nad współczesnymi migracjami międzynarodowymi w odniesieniu do zmian społeczno-ekonomicznych zarówno w Polsce, jak

otrzymali kartę stałego pobytu. W 1993 r. otrzymało ją 1964 osób, a dwa lata później 3051 osób. Odnotowano również wzrost liczby imigrantów otrzymujących zarówno wizy pobytowe, jak i wizy z prawem do pracy. W 1994 r. otrzymało prawie 30 tys. osób wizyty pobytowe, a 8,7 tys. osób wizy z prawem do pracy. Rok później wydano ponad 33 tys. wiz pobytowych i ponad 9 tys. wiz z prawem do pracy²²⁰. Na początku lat 90. XX wieku zwiększyła się liczba migrantów ekonomicznych społeczności wietnamskiej w Polsce, która była już obecna w państwie od lat 60. XX wieku. Pierwsza fala imigrantów z Wietnamu wynikała ze współpracy między państwami komunistycznymi i zapraszania wietnamskich studentów na polskie uczelnie. Wielu absolwentów pozostało po studiach w Polsce, zakładając tu rodziny i podejmując zatrudnienie. Migranci z Wietnamu często sprowadzali także swoich bliskich z państwa pochodzenia do Polski. Po 1989 r. znaczenia nabrała również fala migracji z Ukrainy. Ze względu na podobieństwo kulturowe adaptacja tej społeczności mogła przebiegać dość szybko. Dominującym wzorem imigracji z Ukrainy była w tym czasie mobilność czasowa. Wiele osób z Ukrainy przyjeżdżało do Polski na krótkie pobyty²²¹.

Informacji statystycznych o liczbie migrantów przebywających w Polsce na przełomie XX wieku oraz XXI wieku dostarcza również Narodowy Spis Powszechny z 2002 r. Migrantów nieposiadających obywatelstwa polskiego było 64,3 tys. osób. W tej grupie kartę stałego pobytu posiadało ponad 40 tys. osób, co stanowiło 0,1% populacji państwa. Natomiast liczba migrantów, którzy urodzili się w Polsce wyniosła 10 135 osób. Najwięcej stałych mieszkańców stanowili obywatele Niemiec, Ukrainy, Rosji, Białorusi, Wietnamu, USA. Wśród 24 tys. imigrantów znalazły się osoby, które mieszkały w Polsce powyżej dwóch miesięcy. Nie posiadały one jednak stałego statusu pobytowego. Najwięcej osób przebywających czasowo w Polsce pochodziło z Ukrainy, Rosji, Białorusi, Niemiec, Armenii i Wietnamu²²².

Przyczynami przyjazdu migrantów do Polski są przede wszystkim czynniki ekonomiczne i edukacyjne, a także migracje w celu przyznania ochrony międzynarodowej. Kwestia ochrony międzynarodowej cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w dużym stopniu determinowana jest podstawowymi zobowiązaniami o charakterze międzynarodowym, które wynikają z Konwencji Genewskiej z 1951 r., dotyczącej statusu

i w Europie. Działania OBM są realizowane na kilku płaszczyznach: działalność naukowo badawcza, wydawnicza i dydaktyczna. W ramach tej ostatniej OBM prowadzi studia podyplomowe: Współczesne Migracje Międzynarodowe, Ośrodek Badań nad Migracjami, *Informacje ogólne*, <https://www.migracje.uw.edu.pl/onas/informacje-ogolne/>, 5.12.2022.

²²⁰ K. Andrejuk, A. Fiheł, *Migracje w Polsce w okresie 1989-2004*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018, s. 204-205.

²²¹ Ibidem, s. 203-204.

²²² Ibidem, s. 205.

uchodźcy, a także członkostwa Polski w Unii Europejskiej (UE). Na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej cudzoziemcowi udziela się ochrony przez: nadanie statusu uchodźcy, udzielenie ochrony uzupełniającej, udzielenie ochrony czasowej oraz udzielenie azylu²²³.

Istotny wpływ na procesy migracyjnej wywarł fakt przyjęcia przez Polskę w 1991 r. Konwencji Genewskiej, co wiązało się z możliwością władz w Polsce przyznawania ochrony międzynarodowej osobom opuszczającym swoje państwo w wyniku obawy przed prześladowaniem i o taką ochronę tu wnioskującą²²⁴. Jak wskazują dane statystyczne zaprezentowane przez Agnieszkę Kosowicz i Annę Maciejko, w latach 1992-2007 o taką ochronę wystąpiło 65 634 osób z ponad 120 państw, a jedynie 3152 ją otrzymało. W 1996 r. nastąpił pierwszy wzrost liczby składanych wniosków o status uchodźcy. Największe grupy uchodźców wywodziły się głównie ze Sri Lanki, Afganistanu i Iraku, którzy przyjeżdżali do Polski w wyniku wojny lub toczących się działań zbrojnych. Liczba wnioskodawców ponownie wzrosła po wybuchu drugiej wojny czeczeńskiej w 1999 r., kiedy to do Polski zaczęli przybywać uchodźcy z Federacji Rosyjskiej, głównie Czeczenii²²⁵. Po wstąpieniu Polski do UE znacząco wzrosła skala wsparcia dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy. W latach 1999-2003 wsparciem socjalnym objęto 9326 cudzoziemców. Najliczniejszą grupę narodowością stanowili wówczas Czeczeni. W 2004 r. do ośrodków przyjęto 8283 osoby, a trzy lata później 8233 osoby. Już 2009 r. zarejestrowano rekordową liczbę cudzoziemców, którzy ubiegali się o nadanie statusu uchodźcy - 10 590 osób. Rok później zmniejszyła się ona do 6534 osób, a najliczniejszą grupę uchodźców stanowili obywatele Rosji (4795) i Gruzji (1082). Dane statystyczne z 2011 r. nie wykazują wyraźnych zmian tej tendencji. W tym roku wpłynęło 6887 wniosków, w tym 4035 wniosków obywateli Rosji i 1735 wniosków obywateli Gruzji. Według raportu szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców (UdSC) z 2011 r. status uchodźcy otrzymało jedynie 153 cudzoziemców, w tym: 82 obywateli Federacji Rosyjskiej, 19 cudzoziemców z Białorusi, 16 obywateli Iraku oraz 12 osób pochodzących z Erytrei²²⁶.

²²³ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 o udzieleniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2003 nr 128 poz. 1176, z późn.zm.

²²⁴ *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, M. Łysienia (red.), Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2016, s. 14.

²²⁵ A. Kosowicz, A. Maciejko, *Integracja uchodźców w Polsce w liczbach*, Warszawa 2007, s. 16-18.

²²⁶ R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska polityka migracyjna. W poszukiwaniu nowego modelu*, Warszawa-Rzeszów 2015, s. 70.

Tabela 4. Liczba osób, w stosunku co do których szef UdSC w latach 2013-2020 wydał decyzję o nadaniu statusu uchodźcy RP (najliczniejsze obywatelstwa)

Obywatelstwo	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Razem
Rosja	26	13	21	10	14	9	8	15	116
Białoruś	21	14	14	4	5	5	3	8	74
Ukraina	2	-	-	16	56	11	4	3	92
Syria	70	115	203	40	17	16	4	12	477
Afganistan	21	27	8	2	1	8	3	5	75
Ogółem	140	169	246	72	93	49	22	43	834

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 12.11.2022.

W 2015 r. nasiliła się imigracja do Polski o charakterze uchodźczym. Miało to związek z unijnym kryzysem migracyjnym²²⁷, który osiągnął szczyt w 2015 r. W tym roku liczba osób występujących o ochronę międzynarodową w państwach UE wyniosła 1,3 mln, co oznacza, że była ona dwukrotnie wyższa niż w 2014 r. Najwięcej wniosków odnotowano w przypadku Syryjczyków (362,88 tys.), Afgańczyków (178,2 tys.) oraz Irakijczyków (121,5 tys.). Najwięcej wniosków o nadanie statusu uchodźcy złożono w Niemczech (35%), na Węgrzech (14%) i w Szwecji (12%)²²⁸. W 2015 r. o udzielenie ochrony międzynarodowej w Rzeczypospolitej Polskiej wystąpiło 12 352 tys. osób. Najwięcej z nich stanowili obywatele Federacji Rosyjskiej (7989 wniosków) oraz obywatele Ukrainy (2305 wniosków). W tym roku pozytywną decyzję o nadaniu statusu uchodźcy otrzymało 348 osób. Natomiast ochronę uzupełniającą wydano 167 osobom, a zgodę na pobyt tolerowany 122 osobom²²⁹. W przypadku 2 877 osób wydano decyzję negatywną, w tym wobec 1775 cudzoziemców z Ukrainy, 670

²²⁷ Początku kryzysu upatruje się w konsekwencji zmian politycznych, społecznych i gospodarczych, jakie miały miejsce w państwach Afryki Północnej i Azji po 2010 r. Zarówno niski poziom życia, brak miejsc pracy, jak i niemożność zaspokojenia potrzeb i realizacji aspiracji życiowych przyczyniły się do licznych protestów w Tunezji, Algierii, Libii, Egipcie czy Syrii, które zostały określone mianem „Arabskiej Wiosny”. Wydarzenia te doprowadziły do upadku wielu rządów, np. w Tunezji i Egipcie, co wywołało liczne procesy destrukcyjne, zachwianie istniejących do tej pory systemów społeczno-politycznych i gospodarczych. Również wieloletnie wojny np. w Iranie i Afganistanie, spowodowały, że sytuacja w tych regionach osiągnęła wysoki poziom konfliktu i brak jakichkolwiek perspektyw na lepszą przyszłość. Doprowadziło to do wielomilionowych ruchów ludności oraz rosnącej liczby osób uznawanych za uchodźców, A. Bobryk, *Postawy Polaków wobec uchodźców w świetle publikacji „Gazety Wyborczej” i „Naszego Dziennika”*, [w:] *Kryzys migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*, B. Pasamonik, U. Markowska-Manista (red.), Warszawa 2017, s. 47.

²²⁸ Eurostat Statistics Explained, Archive: *Dane statystyczne dotyczące azylu*, 7.12.2017, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Dane_statystyczne_dotycz%C4%85ce_azylu&oldid=365735, 28.11.2022.

²²⁹ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2015*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

obywateli Rosji oraz 121 osób z Gruzji. W 2015 r. umorzono postępowania wobec 8 724 osób, głównie obywatele Rosji (6566), Ukrainy (764), Tadżykistanu (498)²³⁰. Ponad połowę pozytywnych decyzji o nadaniu statusu uchodźcy w Polsce wydano w pierwszej dekadzie XXI wieku, co wiązało się głównie z napiętą sytuacją polityczną i konfliktami zbrojnymi, w wyniku których uciekało do Polski wielu obywateli Federacji Rosyjskiej, deklarujących narodowość czeczeńską. W okresie przed 2001 r. i po 2010 r. zakres przyznawania tego statusu był w Polsce znacznie mniejszy. W latach 2011-2016 otrzymało go zaledwie 2% wnioskujących²³¹.

Dnia 18 marca 2008 r., w związku z koniecznością wdrożenia do polskiego systemu prawnego przepisów dyrektywy Rady 2004/83 WE z dnia 29 kwietnia 2004 r.²³², uchwalono projekt ustawy o zmianie ustawy *o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw*²³³. Ustawa, której przepisy weszły w życie dnia 29 maja 2008 r., wprowadziła do katalogu form ochrony międzynarodowej nowy rodzaj, tzw. ochronę uzupełniającą. Stanowi ona formę ochrony cudzoziemca, który nie spełnia warunków, by nadać mu status uchodźcy²³⁴. Cudzoziemcowi, któremu odmówiono nadania statusu uchodźcy, ale który w wyniku powrotu do państwa pochodzenia jest realnie narażony na rzeczywiste ryzyko doznania krzywdy przez orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji, tortury, niehumanitarne lub poniżające traktowanie, indywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia, wynikające ze stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego wewnętrznego konfliktu zbrojnego, udzielana jest ochrona uzupełniającą. W 2009 r. Szef UdSC udzielił tej formy ochrony 2 317 osobom, głównie obywatelom Federacji Rosyjskiej (2 261), a także obywatelom Iraku (23) oraz obywatelom Sri Lanki (16)²³⁵.

²³⁰ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Informacja Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców o stosowaniu w roku 2015 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2003 r. nr 128, poz. 1176 z późn. zm.) w zakresie realizacji zobowiązań Rzeczypospolitej Polskiej wynikających z Konwencji Genewskiej dotyczącej statusu uchodźców oraz Protokołu Nowojorskiego dotyczącego statusu uchodźcy*, Warszawa 2016.

²³¹ A. Górny, H. Grzymała-Moszyńska, W. Klaus, S. Łodziński, *Uchodźcy w Polsce. Sytuacja prawna, skala napływu i integracja w społeczeństwie polskim oraz rekomendacje*, Kraków-Warszawa 2017, s. 40.

²³² Dyrektywa Rady 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony.

²³³ Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2008 nr 70 poz. 416.

²³⁴ Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport dotyczący krajowych form udzielania cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2010, s. 15.

²³⁵ Zespół do Spraw Migracji, *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r., s. 58.

Tabela 5. Liczba osób, w stosunku do których Szef UdSC wydał decyzję o przyznaniu ochrony uzupełniającej na terytorium RP w latach 2013-2020

Obywatelstwo	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Razem
Rosja	85	107	104	57	72	61	68	51	605
Ukraina	5	6	6	51	198	74	11	18	369
Irak	0	15	24	15	8	8	3	6	79
Syria	20	17	3	3	12	3	7	2	67
Tadżykistan	0	0	0	7	28	14	21	26	96
Ogółem:	110	145	137	133	318	160	110	103	1216

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 12.11.2022.

Cudzoziemcowi, któremu nadano status uchodźcy lub korzysta z ochrony uzupełniającej, przysługują prawa cudzoziemca, któremu udzielono zezwolenia na czas oznaczony, o ile przepisy ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub innych ustaw nie stanowią inaczej. Należą do nich następujące uprawnienia: dostęp do systemu oświaty, dostęp do rynku pracy, prawo do ochrony przed bezrobociem, prawo do swobodnego prowadzenia działalności gospodarczej, prawo do świadczeń pomocy społecznej oraz świadczeń rodzinnych, prawo do renty socjalnej, prawo do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Prawa te odpowiadają zatem prawom obywateli Polski. Cudzoziemiec ma także możliwość otrzymania wsparcia w zakresie integracji ze społeczeństwem, które przyznawane jest maksymalnie na okres jednego roku. Pomoc ta obejmuje: świadczenia pieniężne, opłacanie składek na ubezpieczenie zdrowotne, pracę socjalną czy porady specjalistyczne²³⁶.

W polskim systemie prawnym instytucja ochrony czasowej pojawiła się w związku z wdrożeniem dyrektywy Rady 2001/55 WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami²³⁷. Art. 106 ustawy z dnia 13 czerwca

²³⁶ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Prawa i obowiązki cudzoziemca, który posiada status uchodźcy lub korzysta z ochrony uzupełniającej*, <https://www.gov.pl/web/udsc/decyzja-pozytywna>, 18.11.2022.

²³⁷ Dyrektywy Rady 2001/55 WE z dnia 20 lipca 2001 r., w sprawie minimalnych standardów przyznawania ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami.

2003 r.²³⁸ wskazuje kategorie cudzoziemców, którzy spełniają warunki do objęcia tą formą ochrony. Są to zatem cudzoziemcy, którzy masowo, w sposób spontaniczny lub też zorganizowany przez władze państwa albo społeczność międzynarodową, opuścili swoje państwo pochodzenia lub wskazany w rozporządzeniu Rady UE obszar geograficzny z powodu obcej inwazji, wojny domowej, konfliktów etnicznych lub rażących naruszeń praw człowieka²³⁹. Władze Polski nie wydały do tej pory decyzji o zastosowaniu tej formy ochrony międzynarodowej²⁴⁰.

Najstarszym rodzajem ochrony cudzoziemców w Polsce jest azyl²⁴¹. W latach 1989-2012 w Polsce nie rozpatrzono pozytywnie żadnego wniosku o azyl. Statystyki dotyczące liczby decyzji wydanych w sprawie o udzielenie azylu na terytorium Polski obejmują 2013 r., kiedy to dwóch mężczyzn z Białorusi otrzymało pozytywną decyzję²⁴². Rekordowym rokiem, pod względem wydanych pozytywnych decyzji, był 2015 r. Otrzymało ją wówczas 56 osób, w tym jedna kobieta z Rosji i 55 osób z Ukrainy²⁴³. W 2016 r. azylu udzielono 54 osobom z Ukrainy²⁴⁴. W latach 2015-2016 zastosowano tę formę ochrony w celu niesienia pomocy osobom z Ukrainy, będących członkami rodzin osób, które otrzymały Kartę Polaka ze względu na polskie pochodzenie²⁴⁵. W 2018 r. wydano decyzję pozytywną 12 osobom, w tym po jednej osobie z Białorusi i Gruzji, dwóm osobom z Norwegii, sześciu osobom z Rosji oraz dwóm osobom z Ukrainy²⁴⁶. Dwa lata później azylu udzielono czterem osobom z Syrii²⁴⁷.

Źródłem napływu imigrantów do Polski jest także poszukiwanie zatrudnienia. Podstawą prawną zatrudnienia cudzoziemców są głównie następujące akty prawne: ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy²⁴⁸, ustawa z dnia 12 grudnia 2013 roku o cudzoziemcach²⁴⁹ oraz akty wykonawcze do wskazanych ustaw.

²³⁸ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 o udzieleniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2003 nr 128 poz. 1176, z późn.zm.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Portal prawny dla osób uciekających z Ukrainy, *Czasowa ochrona cudzoziemców w UE po raz pierwszy*, <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/witaj-swiecie/>, 29.11.2022.

²⁴¹ A. Adamczyk, *Spoleczno-polityczne implikacje imigracji do Polski w latach 1989-2007*, Poznań 2012, s. 182.

²⁴² Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w latach 2013-2015*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

²⁴³ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2015*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

²⁴⁴ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2016*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

²⁴⁵ A. Górny, H. Grzymała-Moszyńska, W. Klaus, S. Łodziński, op.cit.

²⁴⁶ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2018*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

²⁴⁷ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2020*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

²⁴⁸ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001, z późn.zm.

²⁴⁹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 roku o cudzoziemcach, Dz. U. 2013 poz. 1650, z późn. zm.

W polityce dostępu do rynku pracy można wyróżnić dwa kluczowe etapy. Pierwszy to lata 1990-2006, które obejmują etap restrukturyzacji polskiej polityki zatrudnienia obcokrajowców. Po 1990 r. sytuacja na polskim rynku pracy uległa pogorszeniu, co spowodowało liczne utrudnienia w jego dostępie. W 1989 r. wprowadzono obowiązek uzyskania zezwolenia na pracę, a procedura jego otrzymania była kosztowna i skomplikowana. W latach 1990-2006 wydano około 233 tys. pozwoleń na pracę, czyli blisko 14 tys. pozwoleń na rok²⁵⁰. Przystąpienie Polski do UE i sprzyjająca koniunktura gospodarcza spowodowały zmiany w mobilności ludności, jak i w polityce zatrudnienia cudzoziemców. Wprowadzenie okresu przejściowego związanego ze swobodnym przepływem pracowników pomiędzy Polską a „starymi” państwami UE²⁵¹ oraz Szwajcarią nie zaprzepaściło szansy na przemieszczanie się osób aktywnych zawodowo. Wyjściem z tej sytuacji było zawarcie dwustronnych umów o wymianie stażystów²⁵² i pracowników. Istotne dla rynku pracy były dwustronne umowy, które zostały podpisane z Niemcami, Czechami, Słowacją, Białorusią, Litwą, Rosją i Ukrainą. Podstawą nawiązania stosunku pracy była umowa o pracę, która mogła być zawarta na rok z możliwością wydłużenia o pół roku lub kontrakt zawarty między podmiotami gospodarczymi umawiających się stron na okres 24 i 30 miesięcy. Z chwilą ustania stosunku pracy taki pracownik był zobowiązany do opuszczenia państwa²⁵³.

Po akcesji Polski do UE odnotowano stopniowy odpływ potencjału pracowniczego do krajów tzw. „Starej Unii”, co wpłynęło bezpośrednio na polski sektor rynku pracy. Wzmoczona emigracja Polaków, jak i wzrost liczby miejsc pracy w państwie spowodowało lukę na rynku pracy, szczególnie w sektorach, takich jak: budownictwo, rolnictwo i sadownictwo. Przyczyniło się to między innymi do rozpoczęcia dyskusji w sprawie szerszego otwarcia polskiego rynku pracy na obcokrajowców i konieczności zmiany tej polityki. Efektem tej dyskusji była liberalizacja przepisów dotyczących zatrudniania obcokrajowców. Proces ten rozpoczął się w 2007 r. i trwa nadal²⁵⁴. Legalne zatrudnianie cudzoziemców na polskim rynku pracy to tylko niewielka część imigracji do Polski w celach zarobkowych. Rozmiary nielegalnego zatrudnienia szacowane są na kilkaset tysięcy osób²⁵⁵. Według ogólnopolskiej prognozy sytuacji w zawodach, która została przeprowadzona przez Ministerstwo Rodziny,

²⁵⁰ M. Matkowska, *Imigranci na polskim rynku pracy*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2012, nr 25, s. 78.

²⁵¹ Poza Wielką Brytanią, Szwecją, Irlandią.

²⁵² Dwustronne umowy podpisano z Francją, Hiszpanią, Belgią, Luksemburgiem oraz Szwajcarią.

²⁵³ A. Adamczyk, op.cit., s. 217-221.

²⁵⁴ M. Matkowska, op.cit., s. 78-79.

²⁵⁵ I. Kawka, Ł. Kozera, *Prawne aspekty podejmowania pracy w Polsce przez cudzoziemców z państw spoza Unii Europejskiej*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2019, nr 5, s. 42.

Pracy i Polityki Społecznej, największym problemem pracodawców w 2019 r. było znalezienie nowego pracownika. Według prognozy problem będzie się pogłębiał, a w najbliższych latach największe deficyty w zawodach będą dotyczyły branży budowlanej, produkcyjnej, transportowej i gastronomicznej²⁵⁶.

Na polskim rynku pracy można wyróżnić dwie grupy migrantów. Pierwsza obejmuje cudzoziemców o wysokich kwalifikacjach, tzw. specjalistów, np. właścicieli lub pracowników międzynarodowych spółek, lekarzy i informatyków. Są to przede wszystkim obywatele Europy Zachodniej. Druga z nich, znacznie liczniejsza, to migranci, którzy są słabiej wykształceni. Często podejmują oni zatrudnienie w zawodach nędzniej opłacanych. Do tej grupy należą głównie cudzoziemcy ze wschodniej granicy Polski, np. Ukrainy lub Białorusi. Stanowią oni tanią siłę roboczą i przeważnie podejmują zatrudnienie w sektorze budowlanym, przy pracach sezonowych w ogrodnictwie i rolnictwie oraz jako pomoce domowe²⁵⁷.

Infografika 1. Główne kierunki migracji zarobkowych do Polski w latach 2014-2018

Źródło: Najwyższa Izba Kontroli, *Państwo niegotowe na cudzoziemców*, 7.08.2019, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/panstwo-niegotowe-na-cudzoziemcow.html>, 18.11.2022.

W 2014 r. wzrosła skala zatrudnienia cudzoziemców w Polsce. W tym roku wydano 43 663 zezwoleń na pracę cudzoziemca. Stanowiło to wzrost, w stosunku do roku poprzedniego, o 11,7%. Wojna we wschodniej części Ukrainy i związane z nią wydarzenia społeczno-gospodarcze wykreowały duży potencjał migracyjny. Udział zezwoleń na pracę otrzymanych przez obywateli Ukrainy wyniósł ponad 60%. Kolejnymi państwami pochodzenia cudzoziemców były: Wietnam: (5,43%), Chiny (4,89%), Białoruś (4,20%). W 2014 r.

²⁵⁶ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Barometr zawodów- prognoza na 2019 rok*, 12.01.2019, <https://www.gov.pl/web/rodzina/barometr-zawodow-prognoza-na-2019-rok>, 30.11.2022.

²⁵⁷ J. Frelak, M. Bieniecki, *Praktyka funkcjonowania migrantów ekonomicznych w Polsce*, [w:] *Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, W. Klaus (red.), Warszawa 2007, s. 47.

zarejestrowano 387 398 oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi. Liczba tych oświadczeń dla obywateli poszczególnych państw przedstawiała się następująco: Ukraina – 372 946, Mołdawia – 6 331, Białoruś – 4 017, Gruzja – 2 103, Rosja – 1 227, Armenia – 774²⁵⁸.

Na początku 2018 r. odnotowano prawie czterokrotny, w porównaniu z końcem 2013 r., wzrost liczby cudzoziemców pochodzących z Ukrainy, którzy posiadali karty pobytu w Polsce. Według danych UdSC w dniu 1 stycznia 2018 r. w Polsce na podstawie kart pobytu mieszkało ponad 325 tys. cudzoziemców, z czego prawie połowę stanowili obywatele Ukrainy²⁵⁹. W 2017 r. polskie urzędy zarejestrowały ponad 1,8 mln oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi, z czego 94% dla obywateli Ukrainy²⁶⁰.

W latach 2014-2018 do wszystkich urzędów wojewódzkich wpłynęło ponad 910 tys. wniosków o zezwolenie na pracę. W 2018 r. w urzędach pracy zarejestrowano także ponad 235 tys. zezwoleń o pracę sezonową²⁶¹. W przypadku 51% tych zezwoleń wydano decyzję pozytywną²⁶².

Infografika 2. Polski rynek pracy dla cudzoziemców w latach 2014-2018 (dane w tys.)

Źródło: Najwyższa Izba Kontroli, op.cit.

²⁵⁸ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Cudzoziemcy pracujący w Polsce -statystyki*, <https://archiwum.mriips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>, 5.12.2022.

²⁵⁹ Urząd do Spraw Cudzoziemców, Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2018 r.*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 5.12.2022.

²⁶⁰ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, op.cit.

²⁶¹ Zezwolenie na pracę sezonową zostało wprowadzone w roku 2018 w związku z implementacją prawa UE.

²⁶² Najwyższa Izba Kontroli, op.cit.

Sytuację na rynku pracy zmieniła pandemia COVID-19, co nie było przedmiotem rozważań niniejszej pracy, i związane z nią ograniczenia epidemiologiczne. W związku z zamknięciem polskich granic, a także wstrzymaniem komunikacji międzynarodowej zmniejszyła się liczba imigrantów na polskim rynku pracy. Kwarantanna spowodowała również wstrzymanie działalności obiektów gastronomicznych, handlowych, hoteli i zakładów produkcyjnych, w których zatrudnionych była większość imigrantów²⁶³. W 2020 r. wydano mniej zezwoleń na pracę obcokrajowców niż rok wcześniej. Inaczej sytuacja wyglądała w latach 2015-2019, kiedy to liczba wydanych zezwoleń w Polsce systematycznie rosła. W 2020 r. wydano ich 406,5 tys., czyli o 38,2 tys. mniej niż w 2019 r. Najwięcej z nich wydano obywatelom Ukrainy²⁶⁴. Najwięcej zezwoleń trafiło do cudzoziemców mieszkających w województwie mazowieckim (16,8% ogólnej liczby wydanych zezwoleń) oraz województwie wielkopolskim (12,4%)²⁶⁵. W 2020 r., podobnie jak w latach poprzednich, cudzoziemcy pracowali głównie jako robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (34%), pracownicy wykonujący prace proste (31%) oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (20%). Od wielu lat największą liczbę cudzoziemców na polskim rynku pracy stanowią obywatele Ukrainy. Chociaż obserwuje się także wzrost liczby obywateli Indii, Gruzji, Uzbekistanu, Białorusi czy Filipin²⁶⁶.

Oprócz pracowników zarobkowych do Polski przyjeżdża również coraz większa liczba studentów. Migracje edukacyjne to dynamicznie rozwijająca się forma mobilności ludności w przestrzeni międzynarodowej. Obejmują one przede wszystkim studentów wyższych szkół, którzy zazwyczaj odbywają za granicą trzy-pięcioletni cykl kształcenia i część z nich znajduje tam pracę w trakcie trwania studiów lub po ich ukończeniu. Studenci z zagranicy, szczególnie absolwenci, są traktowani więc jako pożądana siła robocza. W wielu państwach nasila się rywalizacja o studentów z zagranicy. Przykładem są tu m.in.: Australia, USA, Chiny, Kanada czy Niemcy, w których rządy podejmują działania mające na celu zwiększenie skali ich napływu. Przykład USA świadczy o tym, jak duże korzyści odnoszą państwa, w których

²⁶³ M. Drabczuk, *Ukraińscy migranci zarobkowi na polskim (nie)pewnym rynku pracy*, „Komentarze IES” 2020, nr 210 (113/2020), s. 1.

²⁶⁴ W latach 2005-2008 państwami docelowymi migracji obywateli Ukrainy były głównie Rosja, Włochy i Czechy, a w latach 2010-2012 - Rosja i Polska. W latach 2013-2014 głównym celem migracji było dążeniem do legalizacji pobytu w państwach przyjmujących, a także coraz większą popularnością cieszyła się migracyjna edukacyjna. Co warto podkreślić, przed rokiem 2014 migracja miała przede wszystkim charakter ekonomiczny. Rok 2014 był rokiem przełomowym pod kątem zwiększonego napływu obywateli Ukrainy do Polski. Główną przyczyną był m.in. wybuch konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy, zła kondycja gospodarki tego państwa i korupcja. M. Jaroszewicz, *Migracja z Ukrainy do Unii Europejskiej z perspektywy ryzyka*, „Politeja” 2016, nr 41, s. 22.

²⁶⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w Polsce 2020*, 20.05.2021, s. 1.

²⁶⁶ Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, *Informacja o zatrudnianiu cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2021, s. 7-8.

odnotowuje się dużą obecności studentów zagranicznych. W roku akademickim 2016/2017 ich wydatki zasiliły amerykańską gospodarkę w wysokości 36,9 mld dolarów. W 2017 r. głównymi państwami przyjmującymi studentów z zagranicy były: USA (24% globalnego zasobu), Wielka Brytania (11%), Chiny (10%), Australia i Francja (7%) oraz Niemcy i Rosja (6%). Państwa UE stają się coraz bardziej popularnym kierunkiem migracji edukacyjnych. W XXI wieku wzrosła liczba zagranicznych studentów we wszystkich jej państwach, ale największy wzrost odnotowano w Polsce (o 521% w latach 2008-2015), Słowenii (521%), jak i w innych państwach, w których występują raczej słabe tradycje w tym obszarze²⁶⁷. Ich wkład w polską gospodarkę szacuje się na blisko 150 mln euro rocznie²⁶⁸. W 2019 r. 6,1 mln osób studiowało poza państwem swojego obywatelstwa. Potrzeby gospodarek opartych na wiedzy i innowacyjności są ważnym czynnikiem wzrostu popytu na szkolnictwo wyższe²⁶⁹. Wymogi kształcenia studentów z zagranicy w Polsce w sposób ogólny określa ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym²⁷⁰, a uszczegóławia Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 października 2006 r.²⁷¹. Zgodnie z nim cudzoziemcy mają prawo do nauki na wszystkich stopniach studiów. Mogą również odbywać staże i praktyki zawodowe, brać udział w szkoleniach, a także prowadzić badania naukowe i prace rozwojowe²⁷².

²⁶⁷ M. Okólski, A. Radziwinowiczówna, *Współczesne migracje na świecie*, [w:] 25 wykładów o migracjach, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018, s. 122.

²⁶⁸ I. Bień, *Studenci zagraniczni w Polsce*, „Biuro Analiz Sejmowych” 2018, nr 1(147), s. 1.

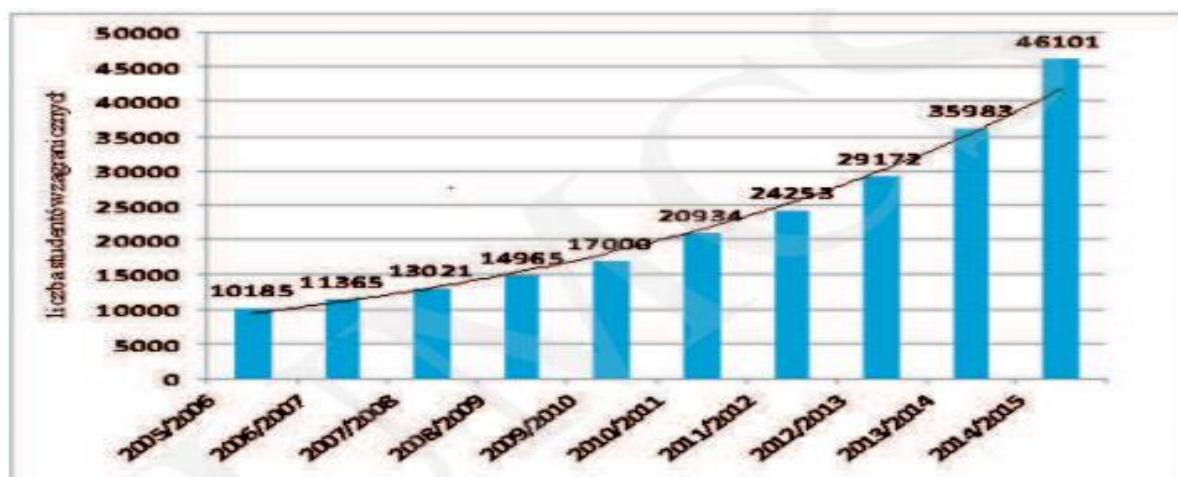
²⁶⁹ Study in Poland, *Studenci zagraniczni w Polsce 2021*, Raport statystyczno-informacyjny przygotowany w ramach programu Study in Poland realizowanego przez Konferencję Rektorów Akademickich Szkół Polskich i Fundację Edukacyjną „Perspektywy”, s. 8.

²⁷⁰ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U. 2005 nr 164 poz. 1365.

²⁷¹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 października 2006 r. w sprawie podejmowania i odbywania przez cudzoziemców studiów i szkoleń oraz ich uczestniczenia w badaniach naukowych i pracach rozwojowych, Dz.U. 2006 nr 190 poz. 1406.

²⁷² Ibidem.

Wykres 1. Liczba studentów zagranicznych w Polsce w latach 2000-2015

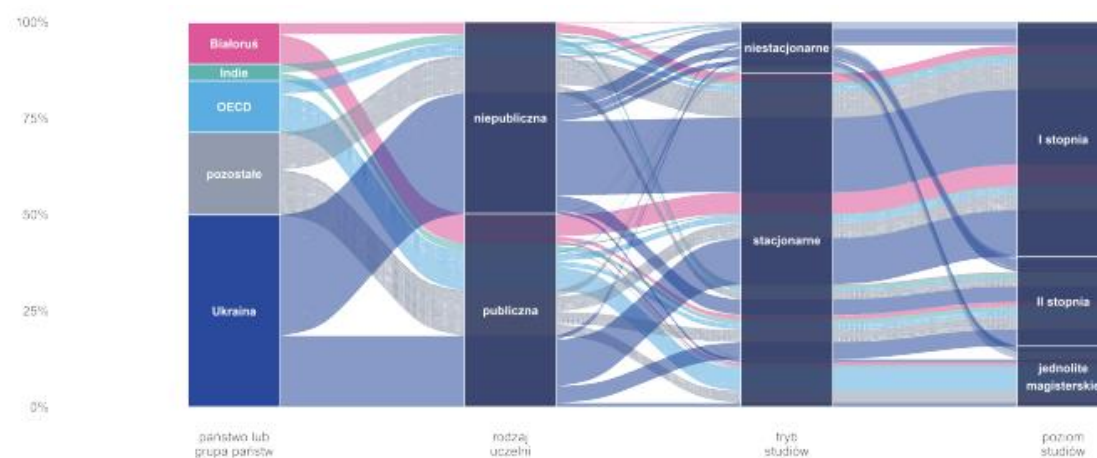
Źródło: V. Gierko, „Ukrainizacja” polskich uczelni na tle umiędzynarodowienia kształcenia na poziomie wyższym w Polsce, „Annales UMCS. Sectio I” 2015, nr 40 (2), s. 104.

W roku akademickim 2019/2020 w Polsce studia rozpoczęło 1,2 mln studentów, z czego ponad 82 tys. z nich stanowili cudzoziemcy. W latach 2012-2019 liczba studentów zagranicznych wzrosła prawie czterokrotnie. Wzrost ich liczby utrzymuje się od 2005 r., kiedy to Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP) i Fundacja Edukacyjna Perspektywy uruchomiły program pt. „Study in Poland”²⁷³. Od wielu lat niezmiennie najliczniejszą grupę studentów z innych państw stanowią osoby pochodzące z Ukrainy. W tym roku akademickim naukę na studiach wyższych podjęło ponad 39 tys. z nich. Drugą grupą byli Białorusini (8373 osób). Kolejne miejsca zajęli obywatele Indii (3388) i Turcji (2203). Wśród obywateli państw Europy Zachodniej najwięcej studentów pochodziło z Norwegii i Niemiec (po ok. 1,4 tys. z każdego z tych państw). Wyraźnie wzrosła również liczba studentów z Azji Środkowej i Kaukazu. W tym okresie studia rozpoczęło ponad 1,3 tys. osób z Kazachstanu i ponad 1,2 tys. z Azerbejdżanu. Na polskich uczelniach pracują również naukowcy z innych państw. We wspomnianym roku akademickim blisko 30% całej akademickiej kadry dydaktycznej pochodziło z Ukrainy. Wśród pracowników były także osoby pochodzące

²⁷³ Program ten ma na celu promocję polskich uczelni za granicą i zachęcanie obcokrajowców do studiowania w Polsce. W celu skutecznego wsparcia szkół wyższych w docieraniu do zagranicznych studentów wybrano 10 państw, które mają kluczowe znaczenie z rekrutacyjnego punktu widzenia. Wśród nich znalazły się następujące państwa: Ukraina, Białoruś, Indie, Turcja, Rosja, Kazachstan, Azerbejdżan, Uzbekistan, Gruzja i Armenia. Właśnie do tych państw w latach 2016-2020 zorganizowano ponad 50 wyjazdów studyjnych i informacyjno-rekrutacyjnych w ramach tego programu. Perspektywy, „Study in Poland” to już 15 lat, https://perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=5003&catid=16&Itemid=119, 28.12.2022.

z Niemiec (6%), Włoch (5%), Białorusi (4%) czy Rosji (4%)²⁷⁴. Wśród uczelni z największą liczbą studentów zagranicznych w roku akademickim 2019/2020 wymienić można: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie²⁷⁵ (2980 osób), Uniwersytet Warszawski²⁷⁶ (2885), Uniwersytet Łódzki²⁷⁷ (1801) Politechnikę Warszawską²⁷⁸ (1747). Największym zainteresowaniem cieszyły się kierunki z grupy biznesu, administracji i prawa, które wybrało 24,2 tys. osób. Na drugim miejscu znalazły się kierunki z kategorii nauk społecznych, dziennikarstwa i informacji, na które zdecydowało się 12,4 tys. osób. Najmniejszą liczbę zagranicznych studentów odnotowały kierunki rolnicze – 946 osób²⁷⁹.

Infografika 3. Wybory edukacyjne studentów cudzoziemców w roku 2019/2020

Źródło: A. Tomczyńska, A. Müller, K. Zwierowicz . *Struktura pochodzenia i języki kształcenia cudzoziemców na uczelniach w Polsce*, Warszawa 2021, s. 11.

²⁷⁴ Perspektywy, *Studenci zagraniczni w Polsce – obraz sprzed pandemii*, https://perspektywy.pl/porta1/index.php?option=com_content&view=article&id=5638:studenci-zagraniczni-w-polsce-obraz-sprzed-pandemii&catid=24&Itemid=119, 15.11.2022.

²⁷⁵ W latach 2017-2020 Uniwersytet ten realizował 62 projekty i przedsięwzięcia dotyczące kształcenia cudzoziemców, np. „Mobilność studentów i pracowników szkół wyższych”, „Advanced Spectroscopy in Chemistry”, czy ISAD – International Security nad Development”. Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie cudzoziemców na polskich uczelniach*, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/20/023/>, 14.11.2022, s. 49-50.

²⁷⁶ Główne działania uniwersytetu koncentrują się na podwyższaniu jakości oferowanych studiów, a także rozwijaniu współpracy międzynarodowej. Prowadzi on różne działania promocyjne o charakterze międzynarodowym. Uniwersytet ponadto uczestniczy w Sojuszu 4EU+, czyli w sojuszu uczelni badawczych, które posiadają status uniwersytetu europejskiego, Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie cudzoziemców na...*, s. 30.

²⁷⁷ Uniwersytet Łódzki realizuje m.in. projektu „University Diversity - Uniwersytet Różnorodny”, w ramach którego organizowane są np. sesje fotograficzne i plakatowe czy uniwersyteckie dni różnorodności. Ponadto organizuje warsztaty komunikacji międzykulturowej pt. „Cultural Awareness Workshop”, Uniwersytet Łódzki, <https://www.uni.lodz.pl/o-uniwersytecie/spoleczne-zaangazowanie/university-diversity>, 20.11.2022.

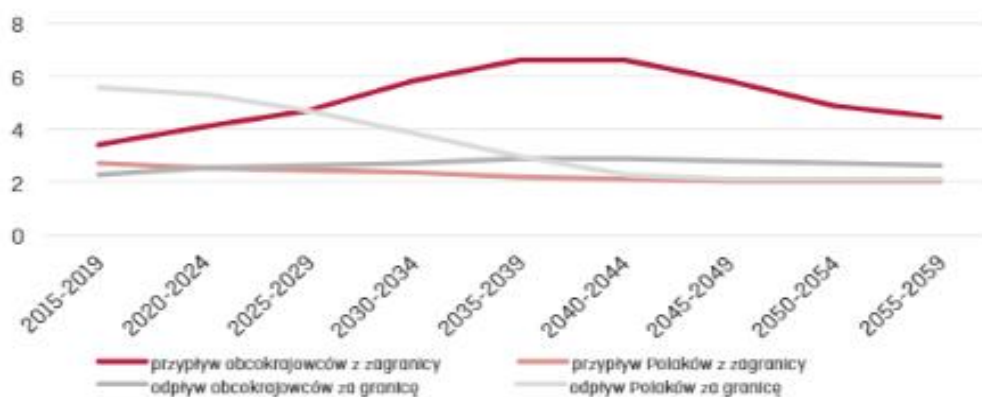
²⁷⁸ Politechnika Warszawska w latach 2017-2020 realizowała 106 projektów/przedsięwzięć cyklicznych dotyczących kształcenia cudzoziemców. Przykładem jest tu chociażby program Student Ambassadors, który ma na celu promocję uniwersytetu wśród zagranicznych kandydatów oraz pomoc im podczas pierwszych dni w murach tej uczelni. Centrum Współpracy Międzynarodowej, Student Ambassadors, <https://www.cwm.pw.edu.pl/Studenci-miedzynarodowi/Student-Ambassadors>, 15.11.2022.

²⁷⁹ Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej, *Studenci zagraniczni w Polsce*, 17.11.2020, <https://nawa.gov.pl/nawa/aktualnosci/nawa-zagraniczni-studenci-na-polskich-uczelniach>, 14.11.2022.

Jeśli chodzi o studia pierwszego stopnia, to osoby pochodzący z Ukrainy i Białorusi stanowiły blisko 72% wszystkich cudzoziemców. Na studiach drugiego stopnia natomiast struktura państw pochodzenia była bardziej zróżnicowana. Pierwsze miejsce zajęły osoby pochodzące z Ukrainy, drugie z Indii, a trzecie z Białorusi. Jednolite studia magisterskie największym zainteresowaniem cieszyły się wśród studentów z państw Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD), którzy w większości studiowali w trybie stacjonarnym. Te studia wybierane były najczęściej przez, poza osobami z Ukrainy, Norwegów (11%), Niemców (9%), Szwedów (7%) oraz Białorusinów (5%)²⁸⁰.

W badanym okresie napływ migrantów do Polski nie był wysoki. Dominowała w nim głównie migracja czasowa o charakterze cyrkulacyjnym, zwłaszcza z Ukrainy. Na skalę napływu imigrantów nie miało wpływu przystąpienie Polski do UE w 2004 r. i strefy Schengen w 2007 r. Według danych spisu powszechnego z 2011 r. w Polsce mieszkało w tym czasie blisko 86 tys. cudzoziemców²⁸¹. Stanowili oni mniej niż 1% populacji państwa. Sytuacja zmieniła się dopiero po 2014 r. w związku ze skalą napływu obywateli Ukrainy. Obywatele tego kraju stanowili największą grupę migrantów przyjeżdżających do Polski i tu przebywających²⁸².

Wykres 2. Średnioroczne stopy napływu i odpływu z Polski (na 100 tys. mieszkańców) w latach 2015-2020

Źródło: A. Fihel, M. Okólski, *Starzenie się ludności w Polsce w warunkach intensywnej migracji międzynarodowej*, [w:] *Starzenie się ludności, rynek pracy i finanse publiczne w Polsce*, P. Lewandowski, J. Rutkowski (red.), Warszawa 2017, s. 37.

²⁸⁰ Perspektywy, op.cit.

²⁸¹ Na podstawie meldunku stałego i czasowego.

²⁸² A. Górny, M. Kindler, *Cudzoziemcy w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018, s. 221.

W początkowym okresie członkostwa Polski w UE znacznie wzrosła emigracja Polaków. Otwarcie europejskich rynków pracy zachęciło ich do ubiegania się o pracę za granicą. W publikacji pt. „Starzenie się ludności, rynek pracy i finanse publiczne w Polsce”, przygotowanej przez zespół OBM pod przewodnictwem Marka Okólskiego, czytamy, że Polska stanie się w najbliższym czasie państwem, w którym skala imigracji przewyższy poziom emigracji. Nastąpi to już w latach 2025-2029. Zespołowi udało się ustalić, że w 2060 r. liczba migrantów wzrośnie do ponad 3,8 mln, a ich udział w populacji wyniesie nawet 11%. Cudzoziemcy będą odgrywać również coraz większą rolę na rynku pracy. We wspomnianym roku będą stanowić blisko 16% ludności w grupie wiekowej 15-64²⁸³.

Przez wiele lat Polska była postrzegana jako mało atrakcyjne miejsce do emigracji. Po drugiej wojnie światowej była w zasadzie zamknięta dla imigrantów. Uwarunkowania ekonomiczne, które wynikały z poziomu rozwoju gospodarczego, nie przyciągały obcokrajowców. Czynnikiem sprzyjającym i umożliwiającym wzmożony ruch mobilności stał się uproszczony system zatrudniania cudzoziemców, na który od 1 stycznia 2018 r. składają się oświadczenia: o powierzaniu wykonywania pracy cudzoziemcowi (dostępne dla obywateli Ukrainy, Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Rosji), umożliwiające podjęcie zatrudnienia w Polsce przez 180 dni w ciągu roku oraz zezwolenia na pracę sezonową, które dostępne są dla wszystkich grup cudzoziemców, pozwalające na pracę przez 9 miesięcy w roku kalendarzowym, ale tylko w niektórych sektorach, np. rolnictwie oraz usługach sezonowego wyżywienia i zakwaterowania²⁸⁴.

Podsumowując, Polska jest państwem o charakterze emigracyjno-imigracyjnym, ale z niewielkim napływem imigracyjnym. Niestabilna politycznie i gospodarczo sytuacja na Ukrainie po 2014 r. spowodowała, że coraz większa liczba obywateli tego państwa podejmowała decyzję o wyjeździe do państw sąsiednich, w tym do Polski. Niedobór siły roboczej na polskim rynku pracy był czynnikiem przyciągającym zagranicznych pracowników. W praktyce zarówno na polskim rynku pracy, jak i na uczelniach wyższych dominowali migranci pochodzących z wschodniej granicy, czyli Ukrainy. Skalę zjawiska migracji na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego omówiono w rozdziale 3.

2.2. Ewolucja polityki migracyjnej w latach 1989-2015

Stopniowe znoszenie ograniczeń wjazdu i wyjazdu w Polsce na początku lat 90. XX wieku, jak również położenie geograficzne państwa, doprowadziło do zwiększenia ruchu

²⁸³ A. Fihel, M. Okólski, op.cit., s. 36-37.

²⁸⁴ A. Górny, P. Kaczmarczyk, M. Szulecka, M. Bitner, M. Okólski, U. Siedlecka, A. Stefańczyk, *Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców*, Warszawa 2018, s. 4 i 21.

granicznego. Uregulowanie tego nowego zjawiska wymusiło na polskich władzach wprowadzenie odpowiednich zmian na poziomie prawnym, jak i instytucjonalnym. Działania władz w zakresie kontroli ruchów migracyjnych opierały się na uregulowaniu podstawowych kwestii zawartych w prawie międzynarodowym i dostosowaniu do niego norm prawnych państwa, a także powołaniu instytucji, które będą odpowiedzialne za kształtowanie polityki migracyjnej²⁸⁵.

W 1991 r. Polska przyjęła Konwencję Genewską z 1951 r. oraz podpisała z państwami z Grupy Schengen umowę o ruchu bezwizowym. Wymagało to zarówno nowelizacji ustawy o cudzoziemcach z 1963 r.²⁸⁶, ale także wprowadzenia zmian do Konstytucji²⁸⁷. Do polskiego systemu prawnego wprowadzono pojęcie uchodźcy w rozumieniu występującym w prawie międzynarodowym, ustalono zasady przyznawania statusu uchodźcy oraz zasady dotyczące pozbawienia cudzoziemca wolności mającej na celu wykonanie decyzji o wydaleniu²⁸⁸. Kwestie dotyczące cudzoziemców zostały uwzględnione w nowej Konstytucji z 1997 r. Zgodnie z art. 56: 1.1. *Cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie. 2. Cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi*²⁸⁹. Zmieniająca się sytuacja migracyjna była również tłem do znowelizowania ustawy o cudzoziemcach w 1997 r., którą uchylono w 2003 r., w związku z koniecznością dostosowania polskiego systemu prawnego do prawa obowiązującego w UE²⁹⁰. Jej głównym celem było określenie zasad prawnych do prowadzenia przez państwo spójnej polityki na rzecz cudzoziemców i jednocześnie zagwarantowanie im praw. Określono w niej przepisy ochrony granic państwa i zapobiegania nielegalnym procesom migracyjnym (wprowadzono określenia „bezpieczny kraj trzeci” i „bezpieczny kraj pochodzenia”), wykorzystywania statusu uchodźcy (wprowadzono procedurę „wniosku bezzasadnego”) oraz stwarzające możliwości prawne dotyczące repatriacji. Ustawa ta została opracowana w oparciu o rozwiązania i doświadczenia innych państw Europy Zachodniej i Europy Środkowej. Argumentem przemawiającym za jej przyjęciem było dążenie do dostosowania prawa w tym zakresie do standardów

²⁸⁵ S. Łodziński, M. Szonert, „*Niepolityczna polityka*”? *Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989 – 2016*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*” 2016, nr 2 (164), s. 50.

²⁸⁶ Ustawa z dnia 19 września 1991 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach, Dz. U. 1991 nr 119 poz. 513.

²⁸⁷ Ustawa z dnia 18 października 1991 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1991 nr 119 poz. 541.

²⁸⁸ S. Łodziński, M. Szonert, op.cit., s. 50.

²⁸⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz. U. 1997 nr 78 poz 483.

²⁹⁰ Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach, Dz. U. 1997 nr 114 poz. 739.

obowiązujących w państwach UE, co wynikało ze złożenia wniosku o członkostwo w tej organizacji przez Polskę w 1994 r.²⁹¹. W dniu 26 listopada 1991 r. Polska została też członkiem Rady Europy, co świadczyło o udziale polskich ekspertów w komitetach zajmujących się kwestiami migracji²⁹². W kolejnym roku stała się członkiem Międzynarodowej Organizacji do spraw Migracji (IOM)²⁹³.

Na początku lat 90. XX wieku władze w Polsce nie podejmowały w zasadzie długotrwałych i kompleksowych działań na rzecz integracji migrantów. Wynikało to przede wszystkim z niewielkiej liczby cudzoziemców osiedlających się na terytorium Polski. Okres po 1989 r. charakteryzował się działaniami integracyjnymi skierowanymi głównie do uchodźców. Przykładem jest tu „Program Lubelski”²⁹⁴ oraz dwa programy: adaptacyjny i integracyjny²⁹⁵, utworzone przy pomocy UNHCR w 1994 r.

Ważnym zagadnieniem jest sfera instytucji polityki migracyjnej. Pomimo zmian ustrojowych, jakie miały miejsce po 1989 r., zachowano ciągłość prawną Polski w zakresie migracji. Problematyką migracji dalej zajmowało się Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA). Istotnym aktorem politycznym stało się także Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, w którego gestii leżały kwestie zatrudniania cudzoziemców w Polsce, a także działania na rzecz ich integracji²⁹⁶. Zgodnie z decyzją Komitetu Europejskiego Rady Ministrów z dnia 3 września 2004 r., a następnie zatwierdzoną przez Radę Ministrów, ministerstwo to wskazano jako resort mający za zadanie koordynowanie działań polityki

²⁹¹ S. Łodziński, M. Szonert, op.cit., s. 52-53.

²⁹² Ibidem, s. 50-51.

²⁹³ Jest ona jest wiodącą organizacją międzyrządową o zasięgu globalnym w zakresie migracji, która powstała w 1951 r. Główne działania tej organizacji obejmują następujące obszary: migracja i rozwój, wspomaganie migracji oraz regulacja migracji i migracji przymusowych. W swojej działalności na rzecz migracji organizacja ta dba o wspieranie rozwoju społecznego i ekonomicznego poprzez migracje, poziom lepszego zrozumienia problemów związanych z migracjami, strzeże i podejmuje działania na rzecz poszanowania ludzkiej godności i dobrobytu migrantów; International Organization for Migration, *About IOM*, <https://www.iom.int/iom-history>, 15.11.2022.

²⁹⁴ Realizowany był w 1991 r. przez Katolicki Uniwersytet Lubelski. W ramach tego programu zakładano niesienie pomocy grupie 40 uchodźców. Program ten zakładał naukę języka polskiego, szkolenia zawodowe czy naukę prowadzenia samodzielnego gospodarstwa. Również obejmował 12 miesięczne wsparcie finansowe dla obcokrajowca, który po zrealizowaniu projektu podejmie próbę usamodzielnienia się. Jednak nie był on w centrum zainteresowania wśród uchodźców i ostatecznie żaden z nich z niego nie skorzystał. A. Florczak, *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*, Toruń 2003, s. 250.

²⁹⁵ Rozwiązania integracyjne obejmowały obywateli byłej Jugosławii, którzy przybyli do Polski w wyniku wojny na Bałkanach. Pierwszy program dotyczył osób, które po zakończeniu konfliktu planowały wrócić do ojczyzny. Dlatego też jego działania zostały skoncentrowane na zachowaniu tożsamości i silnych więzi w ramach własnej grupy etnicznej. Drugi natomiast przeznaczony był do uchodźców deklarujących chęć pozostania w Polsce. Celem tego programu było przede wszystkim przygotowanie ich do samodzielnego funkcjonowania w państwie poprzez naukę języka polskiego czy uzyskanie i podwyższenie umiejętności zawodowych. Jednakże duża liczba cudzoziemców, która deklarowała chęć pozostania w Polsce, po kilku miesiącach podjęła decyzję o wyjeździe, głównie do Niemiec, A. Florczak, op.cit., s. 251.

²⁹⁶ A. Prokuska, *Znaczenie uchodźców dla strefy Schengen na przykładzie Polski*, [w:] *Oblicza Współczesnych migracji*, W. Fehler, I.T. Dziubek, Z. Kubacki SJ (red.), Kalisz 2016, s. 116.

integracyjnej²⁹⁷. W 1990 r. utworzono nową formację, Straż Graniczną, odpowiedzialną za zarządzanie i monitorowanie ruchów migracyjnych²⁹⁸. W 2001 r. rozpoczął swoją działalność Urząd do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców, który w 2007 r. został przekształcony w Urząd do Spraw Cudzoziemców (UdSC)²⁹⁹. Jest to organ właściwy w kwestii wydawania decyzji dotyczących legalizacji pobytu migrantów. Do zadań Szefa Urzędu należy udzielenie cudzoziemcom zgody na pobyt tolerowany lub pobyt ze względów humanitarnych, ochrony uzupełniającej, ochrony tymczasowej, azylu czy nadanie statusu uchodźcy³⁰⁰. Kolejnym ważnym organem administracji publicznej jest Rada do Spraw Uchodźców. Kompetencje Rady zostały określone w rozdziale 7 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 81 rozpatruje ona odwołania od decyzji i zażalenia na postanowienia, które zostały wydane przez Szefa Urzędu w sprawach związanych z udzielaniem cudzoziemcom ochrony w Polsce. Rada jest ponadto organem właściwym w sprawach dotyczących wznowienia postępowania, uchylenia, zmiany czy stwierdzenia nieważności wydanych przez siebie decyzji. W zakres jej kompetencji wchodzi również analiza orzecznictwa w sprawach o nadanie lub pozbawienie statusu uchodźcy, gromadzenie informacji o państwach pochodzenia obcokrajowców, współpraca z organami i instytucjami państwowymi w zakresie tematyki migracji i uchodźstwa. Rada ma także obowiązek prowadzenia rejestru złożonych zażaleń i odwołań, a także wydanych decyzji i postanowień³⁰¹.

Próba stworzenia rozwiązań integracyjnych był Program Indywidualnej Adaptacji (PIA), który po raz pierwszy został wdrożony w 1996 r. PIA był półrocznym programem pilotażowym, który nie opierał się na żadnych regulacjach prawnych. Realizował go Ośrodek dla Cudzoziemców w Podkowie Leśnej-Dębaku³⁰². Działania integracyjne w ramach tego

²⁹⁷ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Integracja cudzoziemców – informacje ogólne*, <https://archiwum.mriips.gov.pl/pomoc-spoleczna/integracja-cudzoziemcow/integracja-cudzoziemcow-8211-informacje-ogolne/>, 20.11.2022.

²⁹⁸ A. Dragan, *Organizacje pozarządowe zajmujące się pomocą dla uchodźców i migrantów*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2017, s. 4.

²⁹⁹ W 2010 r. pracownicy Departamentu Pomocy Socjalnej (DPS) przyłączyli się do projektu European Network of Asylum Reception Organisations (ENARO). W projekcie brało udział 18 państw członkowskich UE oraz Szwajcaria i Norwegia. Głównymi adresatami byli pracownicy ośrodków dla cudzoziemców. W trakcie jego trwania pracownicy mogli uzyskać cenne doświadczenie i wiedzę na temat opieki nad cudzoziemcami, którzy ubiegają się o status uchodźcy. Podczas dwuletniej realizacji programu, pracownicy DPS zapoznali się z funkcjonowaniem systemu recepcyjnego Danii, Belgii czy Szwajcarii, Urząd do Spraw Cudzoziemców, *European Network of Asylum Reception Organisations (ENARO)*, 28.10.2022, <https://www.gov.pl/web/udsc/european-network-of-asylum-reception-organisations-enaro>, 15.11.2022.

³⁰⁰ K. Siwak, *Urząd do Spraw Cudzoziemców*, 28.10.2021, <https://www.gov.pl/web/udsc/urząd-do-spraw-cudzoziemcow2>, 18.11.2022.

³⁰¹ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2003 nr 128 poz. 1176, z późn. zm, s. 28.

³⁰² K. Głabiicka, *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*, Warszawa 2014, s. 149.

programu objęły 30 uchodźców, którzy przebywali w tym ośrodku. PIA oferował wsparcie poprzez pomoc w znalezieniu mieszkania, pracy, nauki języka polskiego, a także pomoc rzeczową. Uwzględniał również potrzebę niesienia pomocy cudzoziemcom za pośrednictwem organizacji pozarządowych, takich jak: Polski Czerwony Krzyż, Caritas Polska czy Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Powodzenie tej inicjatywy ograniczało jednak brak uregulowań prawnych, na podstawie których byłyby prowadzone systemowe działania integracyjne, jak również niewystarczająca liczba mieszkań i trudna sytuacja na rynku pracy. PIA stanowił załączek dla późniejszych działań integracyjnych państwa³⁰³. Pojawiły się one dopiero na mocy Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 13 grudnia 2000 r.³⁰⁴. Do chwili jego wejścia w życie wsparciem cudzoziemców zajmowały się zatem organizacje pozarządowe. Od 2001 r. zaczął funkcjonować Indywidualny Program Integracji (IPI), prowadzony przez Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie (PCPR), a koordynowany przez właściwych wojewodów³⁰⁵. IPI przewidziany jest dla cudzoziemców, którym: nadano status uchodźcy, udzielono ochronę uzupełniającą albo zezwolenia na pobyt czasowy w ramach procedury łączenia rodzin. Warunkiem koniecznym uzyskania pomocy w ramach ostatniej procedury jest połączenie z cudzoziemcem, który został objęty ochroną międzynarodową lub ochroną uzupełniającą. Pomoc udzielana jest na okres nie dłuższy niż rok. W jej zakres wchodzi następujące komponenty: środki pieniężne, opłacanie składki na ubezpieczenie zdrowotne, praca socjalna, poradnictwo specjalistyczne³⁰⁶. Celem tego programu jest ułatwienie cudzoziemcom adaptacji w Polsce. Program powinien być jednak skonstruowany w taki sposób, aby cudzoziemiec otrzymał więcej wsparcia i jednocześnie motywował go do samodzielnego podejmowania działań. W jego realizację powinna być włączona jego cała rodzina, a każdy członek powinien mieć wyznaczone szczegółowe zadania, które byłyby modyfikowane podczas trwania programu³⁰⁷. Ponadto program ten nie ma szans, aby

³⁰³ D. Wach, *Ewolucja polskiej polityki integracji cudzoziemców po 1989 roku* [w:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), Lublin 2018, s. 350-351.

³⁰⁴ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 grudnia 2000 r. w sprawie szczegółowych zasad udzielania pomocy uchodźcom, wysokości świadczeń pieniężnych, form i zakresu pomocy, tryby postępowania w tych sprawach oraz warunków wstrzymania pomocy lub jej odmowy, Dz.U. 2000 nr 109 poz 1160.

³⁰⁵ W. Klaus, *Pomoc integracyjna*, [w:] *Prawne uwarunkowania integracji uchodźców w Polsce. Komentarz dla praktyków*, W. Klaus (red.), Warszawa 2008, s. 9.

³⁰⁶ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Status uchodźcy i ochrona uzupełniająca w Polsce – co dalej?*, Warszawa 2016, s. 17.

³⁰⁷ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Polska polityka integracji cudzoziemców – założenia i wytyczne. Projekt*, Warszawa 2013, s. 9.

funkcjonować efektywnie. Rok to zdecydowanie zbyt krótki okres, aby cudzoziemiec nauczył się żyć w nowej, często całkowicie obcej, rzeczywistości³⁰⁸.

W 2016 r. w PCPR realizowanych było 172 IPI przez osoby, które posiadają status uchodźcy, ale zakończonych zostało nieco mniej – 135 programów. Łączna liczba uchodźców realizujących IPI wyniosła 278 osób, w tym największą grupę stanowiły osoby pochodzące z Syrii (115 osób). Najwięcej programów realizowanych było w województwie mazowieckim (111 programów), w województwie dolnośląskim (12 programów) oraz województwie łódzkim (11 programów). Na pomoc uchodźcom przeznaczono 1 737 656,00 zł. W przypadku osób posiadających ochronę uzupełniającą realizowano 100 IPI, z czego zostało zakończonych 67 z nich. Objęto nimi 237 osoby, m.in. obywatele Rosji (115 osób), Ukrainy (61 osób), Iraku (26 osób) czy Erytrei (7 osób). Najwięcej IPI realizowanych było w następujących województwach: mazowieckim (68 programów), lubelskim i podlaskim (7 programów). Łącznie wydatki z tego tytułu wyniosły 890 394,00 zł³⁰⁹. Dotychczas nie opublikowano danych z kolejnych lat.

Negocjacje o członkostwo Polski w UE rozpoczęły się w 1998 r. screeningiem (przełędem prawa) w sferze „Wymiar Sprawiedliwości i Sprawy Wewnętrzne” (ang. Justice and Home Affairs, JHA). Procedura ta opierała się na porównaniu prawnego *statusu quo* w państwach kandydackich z przepisami, które zostały oznaczone przez Komisję Europejską (KE) jako *acquis communautaire*³¹⁰. Obszar negocjacyjny w obszarze polityki migracyjnej JHA obejmował między innymi kwestie dotyczące migracji, azylu, granic zewnętrznych wraz z przepisami Konwencji Schengen³¹¹. W 2003 r. przyjęto dwie ustawy dotyczące cudzoziemców, które zastąpiły znowelizowaną ustawę o cudzoziemcach, która została przyjęta w 1997 r. Jak wskazano, nowe ustawy *podzieliły tę dziedzinę na dwie części, w duchu europejskim*. Tak więc europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców została wzmocniona. Pierwszym krokiem na drodze do zmian było przyjęcie ustawy w dniu 27 lipca 2002 r., regulującej wjazd i pobyt obywateli UE oraz ich rodzin na terytorium RP³¹². Ustawa ta wchodziła w skład *acquis communautaire* i stanowiła obowiązkowe i zarazem podstawowe rozwiązania prawne, które objęły kwestie swobodnego przemieszczania się obywateli

³⁰⁸ *Sytuacja uchodźców w Polsce*, <http://uchodzcy.info/infos/sytuacja-uchodzcow-w-polsce/>, 14.11.2022.

³⁰⁹ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Świadczenia z pomocy społecznej udzielane cudzoziemcom w 2016 na wsparcie indywidualnych programów integracji*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wybrane-dane-statystyczne>, 30.11.2022.

³¹⁰ Termin ten odnosi do całokształtu dorobku prawnego Wspólnoty Europejskiej.

³¹¹ A. Weiner, *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990-2003*, Warszawa 2006, s. 86-87.

³¹² Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2002 nr 141 poz. 1180.

wewnątrz UE. Nadrzednym jej celem było wprowadzenie stosownych dyrektyw wspólnoty do polskiego systemu prawnego. Zgodnie z art. 4 tej ustawy pobyt, który nie trwa dłużej niż 90 dni nie wymaga zezwoleń, ale w przypadku dłuższego pobytu, przekraczającego okres 3 miesięcy, trzeba uzyskać zezwolenie na pobyt czasowy³¹³. Pracę nad ustawą o cudzoziemcach oraz udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej rozpoczęły się w 2002 r. W 2001 r. dokonano nowelizacji ustawy o cudzoziemcach, a najważniejszą zmianą było wprowadzenie rozdziału na temat łączenia rodzin. Wprowadzono ponadto zasady ochrony czasowej uchodźców i przeciwdziałania w zakresie fikcyjnych małżeństw³¹⁴. Ponieważ regulacje te były zbyt obszerne, to w 2003 r. dokonano jej podziału na właściwą ustawę o cudzoziemcach, która objęła kwestie wjazdu, pobytu i wyjazdu cudzoziemców. Ustawa ta koncentrowała się również na kwestiach uchodźczych. Ponadto wprowadzono kolejne unijne rozwiązania prawne: pobyt tolerowany oraz specjalne uregulowania w sprawie dzieci pozostających bez opieki i osób niepełnosprawnych³¹⁵. Jesienią 2003 r. w Polsce przeprowadzono pierwszą w historii akcję abolicyjną³¹⁶, która objęła cudzoziemców o nieuregulowanym statusie. Cudzoziemcy, którzy pracowali w szarej strefie³¹⁷ mieli możliwość ubiegania się o zezwolenie na pobyt czasowy, które wydawane było na rok. W tym programie wzięło udział prawie 3,5 tys. cudzoziemców, głównie z Armenii (46%) i Wietnamu (38%)³¹⁸.

W okresie przedakcesyjnym dokonał się również podział polityki migracyjnej. Pierwszy obszar objął kwestie bezdyskusyjne, które są zawarte w *acquis communautaire*, zaś drugi dotyczył kwestii nieobjętych już tego procesu. Główną cechą tego pierwszego był brak debaty zarówno politycznej, jak i społecznej na poziomie krajowym. Drugi obszar umożliwił poszukiwanie własnych rozwiązań w tym zakresie. Były to kwestie repatriacji oraz praw obywatelskich³¹⁹. Ustawa o repatriacji uchwalona w 2000 r. umożliwiła powrót do Polski i nabycie polskiego obywatelstwa osobom przebywającym w państwach Azji Środkowej, które powstały po upadku ZSRR. W myśl art. 1 tej ustawy repatriantem jest osoba polskiego pochodzenia, która przybyła do Polski na podstawie wizy repatriacyjnej, a jej głównym

³¹³ A. Weinar, op.cit.

³¹⁴ Małżeństwo zawarte z cudzoziemcem w celu ułatwienia mu legalizacji pobytu na terytorium danego państwa.

³¹⁵ S. Łodziński, M. Szonert, op.cit., s. 55.

³¹⁶ Druga akcja abolicyjna miała miejsce w 2007 r., natomiast trzecia w 2012 r.

³¹⁷ Według Słownika Języka Polskiego PWN szara strefa jest zjawiskiem odnoszącym się do niezarejestrowanej działalności gospodarczej lub działalności niezgodnej z obowiązującymi przepisami; też: osoby lub firmy prowadzące taką działalność.

³¹⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja demograficzna Polski do 2019 r. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000-2019*, Warszawa 2020, s. 71-72.

³¹⁹ S. Łodziński, M. Szonert, op.cit.

zamiarem jest osiedlenie się tu na stałe³²⁰. Ustawę o obywatelstwie polskim uchwalono dopiero w 2009 r.³²¹.

Inną zmianą w polskim systemie prawnym w zakresie polityki migracyjnej była nowelizacja ustawy o cudzoziemcach w kwietniu 2012 r., na mocy której wdrożono dyrektywę 2008/115/WE³²², regulującą wspólne normy i procedury w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich. W 2007 r. ponadto uchwalono ustawę o Karcie Polaka³²³, która objęła tylko osoby polskiego pochodzenia i zamieszkałe na terenie ZSRR. Daje ona prawo do zwolnienia z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę, a także podejmowania studiów na zasadach, jakie obowiązują obywateli Polski. Jak zauważa Paweł Hut, stała się ona jednym z skuteczniejszych instrumentów polityki imigracyjnej państwa³²⁴.

W pierwszej dekadzie XXI wieku możemy zatem wyróżnić dwa punkty zwrotne w kształtowaniu polityki migracyjnej. Pierwszym była akcesja Polski do UE, a drugim wejście do strefy Schengen w 2007 r., co w praktyce oznaczało zniesienie kontroli wjazdu na granicach wewnętrznych. Ważnym elementem stała się tu ochrona granic zewnętrznych tej strefy³²⁵.

Akcesja Polski do UE okazała się również kluczowa w tworzeniu polityki integracyjnej. Umożliwiła ona skorzystanie ze wsparcia finansowego z funduszy europejskich. W 2004 r. wykorzystano po raz pierwszy środki Europejskiego Funduszu na rzecz uchodźców (EFU), powołanego decyzją Rady UE z dnia 28 września 2000 r. Jego celem było wspieranie państw członkowskich w przyjmowaniu uchodźców i wysiedleńców oraz ponoszeniu konsekwencji ich pobytu. Środki zostały przeznaczone na wsparcie instytucji, które zajmowały się uchodźcami oraz, za ich pośrednictwem, projekty służące tym uchodźcom. Realizacja tego funduszu dokonywała się w formie rocznych edycji³²⁶. W latach 2008-2013 kwota dostępna w ramach EFU wyniosła 14 291 095,29 euro³²⁷ i została przeznaczona na działania mające na celu poprawę warunków przyjmowania uchodźców i procedur azylowych, wspieranie procesu

³²⁰ Ustawa z dnia 9 listopada 2000 o repatriacji, Dz. U. 2000 nr 106 poz. 1118.

³²¹ Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 o obywatelstwie polskim, Dz. U. 2012 poz. 161.

³²² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotu nielegalnie przybywających obywateli państw trzecich, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 348/98.

³²³ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka, Dz. U. 2007 nr 180 poz. 1280.

³²⁴ P. Hut, *Repatriacja z państw byłego ZSRR i proces adaptacji repatriantów w Polsce*, „Studia BAS” 2014, nr 4(40), s. 193.

³²⁵ E. Lesiewicz, *Strefa Schengen w dobie kryzysu migracyjnego*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 4, s. 182.

³²⁶ Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport dotyczący realizacji w Polsce programów wspomaganych dobrowolnych powrotów oraz reintegracji cudzoziemców w krajach powrotu*, Warszawa 2009, s. 31.

³²⁷ Departament Funduszy Europejskich. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Europejski Fundusz na rzecz Uchodźców (EFU)*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/solid-program-ogolny-so/europejski-fundusz-na/9083,Europejski-Fundusz-na-rzecz-Uchodzcow-EFU.html>, 15.11.2022.

integracji ze społecznością lokalną oraz polepszenie jakości postępowań uchodźczych i azylowych. W 2007 r. UdSC, dzięki dofinansowaniu, mógł zrealizować następujące projekty: „Budowa profesjonalnej bazy informacji o krajach pochodzenia uchodźców ubiegających się o status uchodźcy w Polsce wykorzystywanej w procedurach azylowych” czy „Rozbudowa infrastruktury recepcyjnej dla azylantów”. Urząd korzystał także z funduszy ze środków przyznawanych w ramach programu Phare³²⁸, który został zainicjowany w 1989 r. Dzięki nim zrealizowano projekt pt. „Polityka migracyjna i azyłowa. Adaptacja Obiektu w Lininie na ośrodek dla uchodźców i modernizacja ośrodka dla uchodźców w Dębaku”, mającego na celu poprawę warunków recepcyjno-pobytowych cudzoziemców. Z kolei projekt pt. „Rozwój systemu infrastruktury migracyjnej i azyłowej” pozwolił na wybudowanie i wyposażenie punktu przyjmowania wniosków od cudzoziemców, którzy ubiegają się o nadanie statusu uchodźcy lub azylu³²⁹.

Kluczową rolę w polityce integracyjnej odegrały także środki w ramach Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich (EFI), który powstał w 2007 r. Jego zadaniem było wspieranie inicjatyw danego państwa członkowskiego, które miało na celu umożliwienie obywatelom państw trzecich, którzy wychodzą się z różnych środowisk społecznych, kulturowych, językowych, gospodarczych i etnicznych, spełnienia warunków w zakresie uzyskania prawa pobytu, a także ułatwienie ich integracji ze społeczeństwem europejskim³³⁰. Najwięcej projektów ze środków z EFI zrealizowały organizacje pozarządowe, fundacje i stowarzyszenia. W ich realizację czasami były zaangażowane także instytucje publiczne, ale najczęściej były one partnerami organizacji pozarządowych. Przykładem organizacji, która zrealizowała największą liczbę projektów jest Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM). Jednym z nich był projekt pt. „Międzykulturowa szkoła w wielokulturowym mieście”, który był realizowany we współpracy z Mazowieckim Urzędem Wojewódzkim, Kuratorium Oświaty w Warszawie i Urzędem Miasta st. Warszawa. Jego celem było zwiększenie zrozumienia i akceptacji zjawiska migracji, jak i samych migrantów, zwłaszcza w środowisku szkolnym³³¹.

³²⁸ Głównym celem tego programu była pomoc materialna skierowana do państw kandydujących do Wspólnot Europejskich poprzez finansowanie projektów o charakterze transgranicznym. Działania realizowane miały charakter inwestycyjny i szkoleniowo – doradczy, Departament Funduszy Europejskich. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Phare*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/rozliczone/fundusz-phare/9078,Program-Phare.html>, 15.11.2022.

³²⁹ Departament Funduszy Europejskich. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Europejski Fundusz na rzecz Uchodźców (EFU)*, Program wieloletni Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców, s. 16-18.

³³⁰ Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA, *EFI*, <https://copemswia.gov.pl/fundusze-2007-2013/efi/>, 15.11.2022.

³³¹ P. Matusz - Protasiewicz, *Wielopoziomowe zarządzanie migracjami, Rola Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich w kształtowaniu polityki integracyjnej w Polsce*, Wrocław, 2014, s. 87-90.

Kolejnym funduszem europejskim, z którego środków finansowych skorzystała Polska, był Europejski Fundusz Powrotów Imigrantów (EFPI). Jego główne założenia opierały się na wspieraniu wysiłków danego państwa członkowskiego na rzecz usprawnienia zarządzania powrotami imigrantów³³². W latach 2008-2013 dostępna dla Polski ogólna kwota tego funduszu wyniosła 18 084 375,67 euro. Przykładami projektów realizowanych z tego funduszu są: „Bezpieczny powrót – pomoc prawna i monitoring przestrzegania praw człowieka w ramach powrotów obywateli Państw Trzecich do krajów pochodzenia”, realizowany przez Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć oraz „Doradztwo, podróż, reintegracja – pomoc w dobrowolnym powrocie z Polski”, który został zrealizowany przez IOM we współpracy z Urzędem ds. Cudzoziemców³³³.

Organizacje pozarządowe uzależniły się od funduszy europejskich jako nadrzędnego źródła ich finansowania. W 2014 r. obowiązujące programy zastąpiono Funduszem Azylu, Migracji i Integracji (FAMI)³³⁴. Choć fundusz został ustanowiony na lata 2014-2020, to jego oficjalne działanie rozpoczęło się dopiero w połowie 2015 r.³³⁵. FAMI skierowany jest zarówno do cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy, osób, które uzyskały jedną z form ochrony międzynarodowej, jak i obywateli państw trzecich, którzy poszukują ochrony w jednym z krajów UE³³⁶. Całkowite zobowiązanie UE w ramach tego funduszu w latach 2014-2020 wyniosło 123 179 882,50 euro³³⁷. Środki z tego funduszu w ramach projektu pt. „Cudzoziemiec w centrum uwagi” umożliwiły m.in. modernizację i remont pomieszczeń w siedzibie wydziału Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie, w których są obsługiwani obywatele państw trzecich³³⁸. Natomiast otrzymane środki finansowe na projekt pt. „Wzmocnienie potencjału osób pracujących z cudzoziemcami oraz zwiększenie komfortu

³³² Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA, *EFPI*, <https://copemswia.gov.pl/fundusze-2007-2013/efpi/>, 11.11.2022.

³³³ Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Europejski Fundusz Powrotów Imigrantów (EFPI)*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/solid-program-ogolny-so/europejski-fundusz-pow/9084,Europejski-Fundusz-Powrotow-Imigrantow-EFPI.html>, 15.11.2022.

³³⁴ FAMI to mechanizm finansowy, którego cele zostały określone jako skuteczne zarządzanie przepływami migracyjnymi. Również służy do realizacji wzmocnienia i rozwoju wspólnej polityki azylowej i polityki imigracyjnej, przy jednoczesnym poszanowaniu praw i zasada, które obowiązują w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej, Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://copemswia.gov.pl/fundusze-2014-2020/fami/>, 14.11.2022.

³³⁵ D. Wach, op.cit., s. 361.

³³⁶ Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/fundusz-azylu-migracji/11734,Fundusz-Azylu-Migracji-i-Integracji.html>, 15.11.2022.

³³⁷ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Program Krajowy FAMI*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/fundusz-azylu-migracji/11735,Program-Krajowy.html>, s. 30.

³³⁸ Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, „Cudzoziemiec w centrum uwagi”, <https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/cudzoziemiec-w-centrum-uwagi>, 10.11.2022.

pracy służ migracyjnych” pozwoliły na przeszkolenie 210 pracowników tego wydziału z zakresu kompetencji wielokulturowych i podniesienie umiejętności zawodowych w obszarze zarządzania migracjami³³⁹. Kolejne przykłady inicjatyw w ramach FAMI zostaną przedstawione w rozdziale 5 dysertacji.

Członkostwo w UE i korzystanie ze środków funduszy europejskich wymagało przyjęcia ram instytucjonalno-prawnych. W 2007 r. utworzono Departament Polityki Migracyjnej oraz powołano Zespół do spraw Migracji, który w 2009 r. zainicjował pracę nad opracowaniem dokumentu polityki migracyjnej Polski, którego tytuł w ostatecznej wersji brzmiał „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”. Został on przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r.³⁴⁰, ale po czterech latach podjęto decyzję o jego unieważnieniu. Był to pierwszy po 1989 r. oficjalny i najbardziej rozwinięty dokument dotyczący polityki migracyjnej Polski³⁴¹. Zawarto w nim informacje na temat ówczesnej sytuacji migracyjnej i integracyjnej państwa. Podkreślono, że niewielka liczba cudzoziemców i krótkoterminowy i zarobkowy charakter ich migracji, jak i niska atrakcyjność państwa jako miejsca osiedlania spowodowało, że marginalizowano potrzebę opracowania dokumentu w zakresie polityki migracyjnej. Zauważono jednak, że nie jest to determinanta zwalniająca państwo z wypracowania spójnej i efektywnej polityki w tym zakresie. W dokumencie przyjęto założenie, że Polska nie stała się do tej pory krajem imigracji, a biorąc pod uwagę skalę emigracji, nie stanie się nim także w bliskiej przyszłości, choć tendencja ta może ulec zmianie³⁴². Przedstawiono w nim także rozwiązania integracyjne, które, jak zaznaczono, są w początkowej fazie rozwoju. W podrozdziale „Analiza występujących potrzeb” pojawiło się odwołanie do doświadczeń państw „Starej Unii” oraz dorobku UE w tym zakresie. Niezwykle istotnym elementem jest dostosowanie tego dorobku do uwarunkowań migracyjnych w Polsce. Określono w nim także cele, do których ma prowadzić integracja. Wskazanim celem było *umożliwienie imigrantom samodzielnej egzystencji pozwalającej na korzystanie z możliwości oferowanych przez rynek pracy, systemy edukacji i ochrony zdrowia, a także uczestnictwo w życiu społecznym oraz korzystanie z praw obywatelskich, w warunkach poszanowania*

³³⁹ Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, „Wzmocnienie potencjału osób pracujących z cudzoziemcami oraz zwiększenie komfortu pracy służ migracyjnych”, <https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/wzmocnienie-potencjalu-osob-pracujacych-z-cudzoziemcami-oraz-zwiekszenie-komfortu-pracy-sluzb-migracyjnych>, 15.11.2022.

³⁴⁰ *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r., s. 1.

³⁴¹ M. Szonert, S. Łodziński, *Polityka migracyjna w Polsce w latach 1989-2015*, [w:] *Spoleczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców. Raporty i ekspertyzy*, J. Schmidt, D. Niedźwiedzki (red.), Poznań 2016, s. 34.

³⁴² *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r., s. 9-11.

kulturowych i religijnych potrzeb osób zainteresowanych. Określono ponadto potencjalne obszary realizacji tej polityki. Pierwszy z nich to działania na rzecz budowania założeń i rozwiązań systemowych. Cele polityki na polu integracji cudzoziemców powinny być ustanowione na poziomie krajowym. W dokumencie czytamy, że ważne jest zapewnienie finansowania polityki integracyjnej na rzecz cudzoziemców przez państwo, z wykorzystaniem dostępnych środków wspólnotowych. Natomiast w dalszej perspektywie należy rozważyć udział środków własnych samorządów. Drugi to działania skierowane do społeczeństwa przyjmującego. Inicjatywy podejmowane w ramach tego obszaru powinny mieć charakter programowy, a także obejmować potrzebę nabywania umiejętności międzykulturowych. Posłużyć temu mogą kursy i szkolenia. Trzeci obszar koncentrował się na badaniu zjawiska, monitoringu i oceny prowadzonych działań³⁴³. Rekomendowano zmiany dotyczące IPI. W tej kwestii wskazano na potrzebę poszerzenia grona odbiorców IPI, głównie o cudzoziemców posiadających zgodę na pobyt tolerowany. Postulowano także o realizację działań preintegracyjnych wobec tych cudzoziemców, którzy oczekują na wydanie decyzji w sprawie objęcia ochroną³⁴⁴. W dokumencie podkreślono także aktywną rolę organizacji pozarządowych, a nawet sugerowano zwiększenie ich udziału na rzecz imigrantów³⁴⁵.

Innym dokumentem w kwestii integracji cudzoziemców, stanowiący przedmiot prac Grupy Roboczej ds. Integracji Cudzoziemców przy Zespole ds. Migracji, był dokument pt. „*Polska polityka integracyjna cudzoziemców – założenia i wytyczne*”³⁴⁶, który został zatwierdzony przez Radę Ministrów we wrześniu 2013 r. Jednakże Ministerstwo nigdy go nie przyjęło, dlatego też nie odegrał on większej roli w wypracowaniu polityki integracyjnej³⁴⁷.

W literaturze przedmiotu podkreśla się znaczenie organizacji pozarządowych w procesie integracji imigrantów. Wspecjalizowane podmioty pozarządowe, które działają blisko nich i dobrze orientują się w ich potrzebach, działają znacznie efektywniej niż organy państwowe. Większa część z nich zajmuje się działalnością informacyjną, udzielaniem wsparcia psychologicznego i porad prawnych, organizacją kursów językowych i pomocą w znalezieniu pracy lub mieszkania. Jednym z obszarów aktywności są również działania antidyskryminacyjne w społeczeństwie przyjmującym. Organizacje pozarządowe działają

³⁴³ Ibidem, s. 70-72.

³⁴⁴ Ibidem, s. 17.

³⁴⁵ Ibidem, s. 66.

³⁴⁶ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Polska polityka integracji cudzoziemców – założenia i wytyczne*. Projekt, Warszawa 2013.

³⁴⁷ D. Wach, op.cit., s. 359.

ponadto na terenie ośrodków dla cudzoziemców i zaangażowane są w zbiórki potrzebnych rzeczy (np. ubrań, lekarstw, pieniędzy)³⁴⁸.

Przykładem fundacji, której działania koncentrują się głównie na zagadnieniu obecności imigrantów w Polsce, jest Fundacja Ocalenie, która powstała w 2000 r. w Warszawie. Swoim wsparciem obejmuje przede wszystkim uchodźców, imigrantów i Polaków powracających z emigracji. Organizuje ona spotkania i wydarzenia publiczne, których głównym celem jest edukacja społeczeństwa w zakresie zrozumienia różnic społeczno-kulturowych³⁴⁹. Jednym z głównych działań organizacji było utworzenie Centrum Pomocy Cudzoziemcom (CPC). Z pomocy CPC korzystają uchodźcy, imigranci i repatrianci oraz osoby, które ubiegają się o ochronę międzynarodową lub przebywają w ośrodkach dla cudzoziemców w województwie mazowieckim (w Dębaku, Linie i na Targówku)³⁵⁰. CPC zapewnia kompleksowe i bezpłatne kursy języka polskiego na różnym poziomie zaawansowania, wsparcie mentorów i menterek międzykulturowych, wsparcie specjalistyczne, w tym prawne i psychologiczne. Mentorzy świadczą pomoc przy załatwianiu spraw administracyjnych i prawnych, a także w kontaktach z instytucjami oświatowymi, urzędami i personelem medycznym. W 2019 r. odbyło się 276 konsultacji prawnych, 240 konsultacji psychoterapeutycznych dla osób dorosłych. Mentorzy kulturowi przeprowadzili ponadto 2011 konsultacji³⁵¹. Istotnym uzupełnieniem wspomnianych działań był również projekt „MultiTrening2”. Jego głównym założeniem było podwyższenie kompetencji pracowników administracji publicznej, którzy w swojej pracy mają bezpośredni kontakt z obywatelami państw trzecich. W ramach tego projektu przeprowadzono warsztaty mające na celu uświadomienie sytuacji, odczuć oraz stanu emocjonalnego imigrantów, a także stworzenie możliwości poznania ich kultur, tradycji i zwyczajów. Uczestnictwo w tych warsztatach miało docelowo przyczynić się do budowania lepszego wizerunku pracownika służb publicznych w oczach cudzoziemców mieszkających w Polsce. Środki na realizację tego projektu uzyskano z EFI i budżetu państwa³⁵². Od 2016 r. kolejnym programem Fundacji jest kontynuacja idei inicjatywy Refugees Welcome, która powstała w Niemczech w 2014 r. Działalność organizacji w ramach platformy internetowej pt. „Refugees Welcome Polska” skupia się na pośrednictwie między obywatelami Polski, którzy chcą udostępnić mieszkanie migrantowi, a uchodźcami poszukującymi zakwaterowania. Dzięki programowi dom znalazło

³⁴⁸ A. Dragan, op.cit., s. 4.

³⁴⁹ Ibidem, s. 12.

³⁵⁰ Fundacja Ocalenie, *Centrum Pomocy Cudzoziemcom*, <https://ocalenie.org.pl/nasze-dzialania/pomagamy/centrum-pomocy-cudzoziemcom>, 18.11.2022.

³⁵¹ Narodowy Instytut Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, s. 2-3.

³⁵² Fundacja Ocalenie, *MultiTrening 2*, 10.02.2019, <https://ocalenie.org.pl/projekty/multitrening-2>, 18.11.2022.

blisko 1500 uchodźców w różnych zakątkach świata, w tym: w Niemczech, Grecji, Portugalii, Kanadzie, Irlandii Północnej³⁵³. W 2020 r. w Polsce z tej formy wsparcia skorzystało 19 uchodźców. Fundacja zorganizowała też 7 przeprowadzek do nowych mieszkań³⁵⁴.

Inną kategorią organizacji są te podmioty, które nie ograniczają się wyłącznie do pomocy osobom z doświadczeniem migracyjnym, choć jest to ważny obszar ich działalności. Przykładem jest Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC), założona w Warszawie w 1989 r. Podejmuje ona działania w zakresie praw człowieka w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej. Ważnym programem HFPC jest „Pomoc prawna dla uchodźców i migrantów”. W ramach tego programu pracownicy udzielają porad dotyczących statusu pobytowego migrantów (kwestie uchodźcze, legalizacyjne i powrotne) czy naruszeń praw człowieka wobec migrantów. W zakres działalności wchodzi również porady integracyjne dla cudzoziemców, którzy legalnie przebywają w Polsce. Pracownicy tej fundacji czuwają nad przestrzeganiem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, postanowień Konwencji Genewskiej, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, jak i polskiego ustawodawstwa w aspekcie cudzoziemców³⁵⁵. HFPC prowadzi stałe programy prawne. Są to: „Program Spraw Precedensowych”, „Program Interwencji Prawnej” i „Monitoring procesu legislacyjnego w obszarze wymiaru sprawiedliwości”. W ramach tych projektów pracownicy fundacji udzielają pomocy prawnej, a także przygotowują analizy i opinie aktów prawnych dotyczących cudzoziemców. Pracownicy reprezentują również ofiary naruszeń praw człowieka w postępowaniach przed międzynarodowymi organami³⁵⁶. Programy Fundacji koncentrują się także na działaniach edukacyjnych. Przykładem jest projekt pt. „Prawa cudzoziemców - prawa człowieka”, który został zrealizowany w 2016 r. Celem projektu było przeprowadzenie szkoleń w obszarze praw uchodźców, komunikacji międzykulturowej i eliminowania stereotypów dotyczących cudzoziemców. Działania skierowane były do pracowników organów administracji, służb specjalnych, instytucji oświatowych i personelu medycznego³⁵⁷. W ramach projektu przeprowadzono 27 warsztatów, w których wzięło udział łącznie 463 osób³⁵⁸.

³⁵³ Fundacja Ocalenie, *Refugees Welcome Polska*, <https://ocalenie.org.pl/nasze-dzialania/pomagamy/refugees-welcome-polska>, 18.11.2022.

³⁵⁴ Narodowy Instytut Wolności-Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2020*, s. 4.

³⁵⁵ A. Dragan, op.cit., s. 14.

³⁵⁶ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport z działalności w roku 2018*, s.9.

³⁵⁷ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawa cudzoziemców-prawa człowieka*, 24.03.2016, <https://www.hfhr.pl/dzialania/edukacja/prawa-cudzoziemcow-prawa-czlowieka/>, policy-inde

³⁵⁸ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Zakończenie projektu „Prawa cudzoziemców-prawa człowieka*, 29.04.2016, <https://www.hfhr.pl/zakonczenie-projektu-prawa-cudzoziemcow-prawa-czlowieka/>, 18.11.2022.

Raport Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk pt. „Społeczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski” wskazał, że polityka migracyjna powinna być realizowana na trzech szczeblach administracji państwa, czyli: centralnym, regionalnym i lokalnym. Autorzy tego raportu podkreślają, że polityka migracyjna jest ściśle powiązana z innymi politykami publicznymi, a zwłaszcza z polityką społeczną, w tym demograficzną i rodzinną. W raporcie czytamy, że *we wszystkich obszarach zakresu przedmiotowego polityki społecznej występują cele i instrumenty oddziałujące na procesy migracyjne*. Niezbędne jest bowiem osadzenie tej polityki w realiach, które odnoszą się do przemian społecznych, a także zmian w strukturze demograficznej państwa polskiego³⁵⁹.

Reasumując, do 2015 r. problematyka imigracji w sferze polskiej polityki ograniczała się do regulacji administracji państwowej, a aktywność państwa oparta była właściwie na przyjmowaniu rozwiązań instytucjonalno-prawnych, które zostały wypracowane na forum UE. Szczególną rolę odegrał w tej kwestii okres akcesji Polski do UE, podczas którego polskie ustawodawstwo zostało dostosowane do ustawodawstwa UE. Jednak kryzys migracyjny UE skłonił władze w Polsce do zrewidowania polityki wobec migrantów, co zostanie omówione w kolejnym podrozdziale.

2.3. Polska polityka migracyjna w obliczu kryzysu migracyjnego Unii Europejskiej

Kryzys migracyjny, który osiągnął apogeum w 2015 r., był największym wyzwaniem migracyjnym państw UE od zakończenia drugiej wojny światowej³⁶⁰. Wzrost liczby migrantów z państw afrykańskich i Bliskiego Wschodu zaczął wywierać znaczną presję na środowisko polityczne UE. W 2015 r. ówczesny niemiecki minister spraw wewnętrznych, Thomas de Maizière, zapowiedział przyjazd do kraju około 800 tys. imigrantów. Dnia 25 sierpnia 2015 r. Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców ogłosił, że Niemcy rezygnują ze stosowania wobec ludności syryjskiej regulacji dublińskich³⁶¹, według których za rozpatrzenie wniosków

³⁵⁹ A. Anacka, J. Brzozowski, H. Chałupczak, A. Fihel, G. Firlit-Fesnak, M. Garapich, I. Grabowska-Lusińska, K. Heffner, E. Jaźwińska, R. Jończy, P. Kaczmarczyk, Ł. Krzyżowski, M. Lesińska, M. Okólski, D. Prasałowicz, R. Rauziński, D. Rokita-Poskart, K. Slany, B. Solga, M. Ślusarczyk, S. Urbańska, *Społeczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski*. Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2014, s. 56-58.

³⁶⁰ Kryzys migracyjny w Europie, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20170629STO78631/kryzys-migracyjny-w-europie>, 10.11.2022.

³⁶¹ Rozporządzenie Dublin III, które weszło w życie z dnia 1 stycznia 2014 r., zastępując wcześniejsze rozporządzenia Dublin II, określa kryteria i mechanizmu ustalania państwa członkowskiego UE odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony w UE. Co do zasady, tylko jedno państwo członkowskie jest odpowiedzialne za rozpatrzenie takiego wniosku. Na podstawie tej regulacji cudzoziemcy są zwracani do państw, które są odpowiedzialne za rozpatrzenie ich wniosków uchodźczych. Rozporządzenie to odnosi się do państw członkowskich UE oraz Norwegii, Szwajcarii, Islandii i Lichtensteinu.

azytowych odpowiada pierwsze państwo UE, do którego przybyli imigranci³⁶². Kilka dni później, Angela Merkel wypowiedziała na konferencji prasowej słowa: *Wir schaffen das!* (możemy to zrobić). Dla setek tysięcy Syryjczyków, którzy uciekali przed wojną domową w ich kraju, słowa te dały nadzieję na lepszą przyszłość³⁶³. Eskalacja kryzysu migracyjnego wymagała od UE natychmiastowych środków antykryzysowych w kilku obszarach. W celu opanowania masowej migracji oraz jej kontroli, UE postanowiła wdrożyć nowe instrumenty polityki migracyjnej³⁶⁴. W dniu 13 maja 2015 r. Frans Timmermans³⁶⁵ przedstawił Europejski Program w zakresie Migracji (ang. European Agenda on Migration)³⁶⁶. Program ten składał się z dwóch części. Pierwszym z nich był opis działań, które należało niezwłocznie podjąć w celu opanowania sytuacji kryzysowej. Komponent ten obejmował następujące działania: uruchomienie systemu relokacji zgodnie z art. 78 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zwiększenie budżetu dla operacji Tryton oraz Posejdon, uruchomienie dodatkowych środków finansowych dla ochrony granic i systemu przesiedleń, wzmocnienie regionalnych programów ochrony i rozwoju, a także zacieśnienie współpracy informacyjnej między agencjami a państwami członkowskimi. W ramach pierwszego komponentu wprowadzono również nowe podejście „hotspot” w celu szybkiej identyfikacji, rejestracji i pobierania odcisków palców od imigrantów, którzy przybywają do państw UE. Drugi komponent opierał się na stworzeniu długofalowego planu działania opartego na czterech filarach: ograniczaniu czynników przyczyniających się do nielegalnej migracji (m.in. poprzez ściganie siatek przestępczych, zacieśnienie współpracy z Turcją), ratowaniu życia i zabezpieczeniu granic zewnętrznych (wzmocnienie roli i zdolności Frontexu), stworzenie wspólnej polityki azylowej (m.in. poprzez zaostrzenie przepisów dotyczących bezpiecznego kraju pochodzenia), wdrożenie nowej polityki legalnej migracji³⁶⁷. Agenda dla migracji z 2015 r. została zrealizowana poprzez działania przedstawione w pakietach implementacyjnych. Pierwszy z nich został przedstawiony przez Komisję Europejską w dniu

³⁶² M. Kosman, *Kryzys migracyjny w UE w latach 2015-2017. Aspekty prawne i polityczne*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, nr 11, s. 282-283.

³⁶³ Politico, 5 years on from Angela Merkel’s three little words: ‘Wir schaffen das!’, <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-wir-schaffen-das-5-years-on/>, 3.11.2022.

³⁶⁴ H. Wyligala, *Strategiczny rozwój narzędzi polityki migracyjnej UE w obliczu kryzysu migracyjnego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, nr 2, s. 178.

³⁶⁵ W latach 2014-2019 pełnił funkcję pierwszego wiceprzewodniczącego Komisji Europejskiej.

³⁶⁶ J. Kulikowska-Kulesza, M. Ziemblicki, *Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2018, nr 128, s. 136.

³⁶⁷ Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu ekonomiczno-społecznego i Komitetu Regionów. *Europejski Program w zakresie Migracji*, Bruksela 2015.

27 maja 2015 r. i dotyczył propozycji relokacji³⁶⁸ 40 tys. imigrantów z Grecji i Włoch i przesiedlenia³⁶⁹ 20 tys. osób spoza UE³⁷⁰. System relokacji i przesiedleń opracowano w oparciu o obiektywne, wymierne i możliwe do zweryfikowania kryteria³⁷¹.

Tabela 6. Współczynnik relokacji i przesiedleń [w %]

Państwo	Współczynnik relokacji	Współczynnik przesiedleń	Państwo	Współczynnik relokacji	Współczynnik przesiedleń
Austria	2,62	2,22	Litwa	1,16	1,03
Belgia	2,91	2,45	Luksemburg	0,85	0,74
Bułgaria	1,25	1,08	Łotwa	1,21	1,1
Chorwacja	1,73	1,58	Malta	0,69	0,6
Cypr	0,39	0,34	Niemcy	18,42	15,43
Czechy	2,98	2,63	Polska	5,64	4,81
Dania	-	1,73	Portugalia	3,89	3,52
Estonia	1,76	1,63	Rumunia	3,75	3,29
Finlandia	1,72	1,46	Słowacja	1,78	1,6
Francja	14,17	11,87	Słowenia	1,15	1,03
Grecja	1,9	1,61	Szwecja	2,92	2,46
Hiszpania	9,1	7,75	Węgry	1,79	1,53
Holandia	4,35	3,66	Wielka Brytania	-	11,54
Irlandia	-	1,36	Włochy	11,84	9,94

Źródło: European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Agenda on Migration*, (2015a), COM(2015) 240 final, 13.05.2015, Brussels, s. 21-22.

W myśl postanowień protokołu 22 i 23 do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dania, Irlandia i Wielka Brytania nie zostały uwzględnione w systemie relokacji, ponieważ nie uczestniczą we wspólnym procesie decyzyjnym dotyczącym polityki imigracyjnej, wizowej, azylowej oraz kontroli na granicach zewnętrznych. Komisja Europejska uwzględniła je jednak w planie przesiedleń, według zapisu sformułowanego w przypisie 3 tego protokołu³⁷².

³⁶⁸ Termin ten odnosi się do przemieszczania osób będących „w wyraźnej potrzebie międzynarodowej ochrony” z jednego do innych państw UE.

³⁶⁹ Słowo to oznacza transfer osób „w wyraźnej potrzebie międzynarodowej ochrony” mieszkających w obozach znajdujących się poza UE do jej krajów członkowskich, na wniosek Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców.

³⁷⁰ J. Kulikowska-Kulesza, M. Ziemblicki, op.cit., s. 136.

³⁷¹ Oparto go na następujących elementach: 1) liczba ludności (40%), określająca zdolność państwa na przyjęcie uchodźców 2) produkt krajowy brutto (40%), wskazujący na poziom zamożności państwa, a co za tym idzie zdolność gospodarki do absorpcji i integracji uchodźców 3) liczba osób wnioskujących o azyl i liczba osób przesiedlonych w latach 2010-2014 4) poziom bezrobocia (10%), wskazujący zdolność państwa członkowskiego do integracji uchodźców, European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Agenda on Migration*, (2015a), COM(2015) 240 final, 13.05.2015, Brussels, s. 19.

³⁷² A. Potyrała, *W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego 2015*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 4, s. 37.

Drugi pakiet przedstawiono w dniu 9 września 2015 r. Zawierał propozycję relokacji następnych 120 tys. azylantów z Grecji, Włoch i Węgier, czyli z państw szczególnie dotkniętych ich masowym napływem³⁷³. Ostatni pakiet przyjęto w dniu 15 grudnia 2015 r. Dotyczył on utworzenia Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej w celu ochrony granic europejskich³⁷⁴.

W Europejskim Programie w zakresie Migracji z 2015 r. uwzględniono też aspekt integracji cudzoziemców. Warto w tym kontekście wspomnieć o najważniejszych działaniach:

- zwiększenie możliwości zatrudniania i mobilności dla studentów i naukowców programu Erasmus+ i Horyzont 2020,
- przegląd dyrektywy niebieskiej karty z 2009 r. w sprawie pracowników o wysokich kwalifikacjach,
- swobodny przepływu pracowników w ramach UE pochodzących z państw trzecich, którzy są zatrudnieni w sektorze usług i doradztwa,
- utworzenie platform dialogu z poszczególnymi partnerami społecznymi w kontekście migracji ekonomicznych,
- wykorzystanie istniejących narzędzi (np. Europejskiego Portalu Mobilności Zawodowej) i tworzenie nowych narzędzi (np. sojusz na rzecz umiejętności) w celu rozwiązania problemu braku wykwalifikowanych pracowników³⁷⁵.

Od początku kryzysu migracyjnego państwa Europy Środkowo-Wschodniej wyrażały niechęć do pomysłu obowiązkowego podziału uchodźców do państw UE. Państwa Grupy Wyszehradzkiej (V4), czyli skupiającej Węgry, Polskę, Czechy i Słowację, zajęły w tej sprawie nieprzychylnie stanowisko³⁷⁶. Przedstawiciele V4 stwierdzili, że redystrybucja migrantów będzie przyciągać imigrantów i dzielić państwa członkowskie UE i ich społeczeństwa. Z zadowoleniem przyjęli jednak rozwiązania mające na celu ochronę zewnętrznych granic UE, ale podkreślili, że ważne jest, aby te działania miały charakter europejski. Według nich efektywnym sposobem rozwiązania tego kryzysu byłoby przeciwdziałanie prawdziwym przyczynom migracji, czyli: zakończenie konfliktu w Syrii, ustabilizowanie sytuacji w Iraku i państwach Afryki Północnej. Kolejnym zaproponowanym rozwiązaniem, które zdaniem

³⁷³ European Commission, Refugee Crisis: European Commission takes decisive action, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5596, 30.11.2022.

³⁷⁴ European Commission, A European Border and Coast Guard to protect Europe's External Borders, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_6327, 30.11.2022.

³⁷⁵ H. Wyligala, op.cit., s. 181.

³⁷⁶ M. Dahl, A. Dziudzik, *Państwa Unii Europejskiej wobec kryzysu imigracyjnego z 2015 roku*, „Unia Europejska.pl” 2017, nr 3 (244), s. 21-22.

przedstawiciele państw V4 zapewniłoby skuteczne powstrzymanie migracji, była współpraca z państwami trzecimi lub tranzytowymi, jak Turcja³⁷⁷.

Kryzys migracyjno-uchodźczy, w którym Polska stanęła przed ważnymi decyzjami politycznymi w związku z wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi, spowodował podniesienie kwestii migrantów i uchodźców w głównym nurcie debaty publicznej i zdecydowaną zmianę retoryki polityki migracyjnej, w tym polityki integracyjnej.

Tematyka uchodźcza i kryzysu migracyjnego była przedmiotem debat podczas kampanii wyborczych w Polsce. W pierwszej turze wyborów prezydenckich, która odbyła się w dniu 10 maja 2015 r., zostały zarejestrowane komitety wyborcze, takie jak: Grzegorz Michał Braun, Andrzej Sebastian Duda, Adam Sebastian Jarubas, Bronisław Maria Komorowski, Janusz Ryszard Korwin-Mikke, Marian Janusz Kowalski, Paweł Piotr Kukiz, Magdalena Agnieszka Ogórek, Janusz Marian Palikot, Paweł Jan Tanajno, Jacek Wilki³⁷⁸. Kwestie migracji czy imigrantów nie zostały poruszone w żadnym programie wyborczym. Punktem zwrotnym był druga debata prezydencka przed drugą turą wyborów, która odbyła się 21 maja 2015 r., pomiędzy Bronisławem Komorowskim a Andrzejem Dudą. Jedno z pytań dziennikarki Justyny Pochankę odnosiło się do akcji zorganizowanej przez Fundację Estera, dotyczącej sprowadzenia do Polski 300 syryjskich rodzin, które uciekały przed prześladowaniami ze strony Państwa Islamskiego. Pytanie brzmiało: *Syryjscy chrześcijanie proszą Polskę o miłosierdzie. Proszą o wize, o sprowadzenie ich do nas. Są na to pieniądze, potrzebna jest polityczna decyzja. Wize, czy na przykład ścięcie maczeta? Czy robi pan wszystko, to jest 300 rodzin, 1500 osób, żeby ich sprowadzić do Polski? Do Polski dumnej z chrześcijańskich korzeni, dumnej z Jana Pawła II, dumnej z Solidarności w klapie. Pytam o to, bo to może być najbardziej realna z obietnic. Nie wiem, czy na wagę zwycięstwa, ale na wagę życia*³⁷⁹. Odpowiedzi kandydatów przedstawiały się w następujący sposób:

- 1) Andrzej Duda: *Tak, chciałbym, aby ta wspólnota ludzi dzisiaj ciemżonych z uwagi przede wszystkim na swoje przekonania religijne, chrześcijan tak jak my, mogła się spokojnie osiedlić się w naszym kraju. Bo nasz kraj jest krajem spokoju, a ludzie w Polsce są życzliwi. I jestem przekonany, że z tą życzliwością oni by się tutaj spotkali. Problem polega tylko na tym, że jeżeli nie zmieni się w Polsce władza, na co szansa już jest teraz, w najbliższych*

³⁷⁷ A. Czyż, *Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 18, s. 150-151.

³⁷⁸ Państwowa Komisja Wyborcza, https://prezydent2015.pkw.gov.pl/306_Kandydaci.html, 20.11.2022.

³⁷⁹ Debata Bronisława Komorowskiego i Andrzeja Dudy z 21 maja 2015 r., <https://tvn24.pl/polska/zobacz-cala-debate-bronislawa-komorowskiego-i-andrzeja-dudy-ra544561>, 18.11.2022.

wyborach, które tuż-tuż, wyborach prezydenckich, jeżeli nie zmieni się także i rząd, to będziemy mieli takie sytuacje, jak mieliśmy do tej pory. Polska, ten rząd nie był w stanie sprowadzić do Polski nawet Polaków, których życie było zagrożone w Donbasie [...] Chrześcijanie ze wszystkich krajów są nam bliscy kulturowo. Jeżeli dzisiaj potrzebują pomocy, Polska powinna im tej pomocy udzielić. I ja, jako prezydent Rzeczypospolitej, z całą pewnością będę o to zabiegał, aby tym ludziom pilnie pomóc. Bo to jest także dla nich kwestia życia, życia i śmierci. Oni rzeczywiście mogą zostać zamordowani.

- 2) Bronisław Komorowski: *Ja muszę powiedzieć, że podziwiam taką nieprawdopodobną nadelastyczność pana posła Dudy. No bo przed chwilą złożył deklarację o konieczności bronięcia Polski przed zmianami w polityce klimatycznej europejskiej, a w ankiecie sprzed 11 miesięcy pan pisał o tym, że Unia Europejska powinna zaostrzyć tę politykę. No błagam o jakąś konsekwencję. Jeśli chodzi o Syryjczyków, to jest problem rzeczywiście niestęchanie poważny. Uważam, że Polskę powinno stać na to, żeby przyjąć tych ludzi. Zgodnie z procedurami, które w państwie polskim obowiązują. Ale panie pośle, to się łatwo tak mówi, łatwo się składa takie deklaracje. Ale uważam, że każdy powinien wykonywać swoją pracę w tym zakresie. Niech pan powie, dlaczego pan nie wziął udziału w głosowaniu w parlamencie europejskim, którego pan jest członkiem, nad właśnie uchwałą, która upominała się o chrześcijan zagrożonych przez Państwo Islamskie? To jest praktyka w funkcjonowaniu w polityce. Panie pośle, pan co innego mówi, pan się domaga od innych aktywności, a tam, gdzie jest pana miejsce, to pana po prostu nie ma. A tam pan powinien być. Tam pan powinien dać wyraz polskiemu stanowisku na rzecz chrześcijan zagrożonych przez Państwo Islamskie. Jak pan to wytłumaczy? Taką dwoistość myślenia, dwoistość deklaracji, dwoistość działania. To się nie da wytłumaczyć, panie pośle³⁸⁰.*

W dobie unijnego kryzysu migracyjnego stanowisko dwóch polskich rządów, czyli Platformy Obywatelskiej (PO) i Prawa i Sprawiedliwości (PiS) ulegało ewolucji, co wynikało zarówno z czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych, czyli działań i decyzji podejmowanych w ramach UE.

Ówczesna premier rządu, Ewa Kopacz, początkowo zapowiedziała, że Polska może przyjąć ponad 2 tys. uchodźców i stwierdziła, że takiej liczbie osób można zapewnić godne warunki życia. Podkreśliła, że Polska zgadza się działać w ramach unijnej solidarności, ale tylko na rzecz tych, którzy najbardziej potrzebują pomocy, czyli osób, które ryzykują życiem

³⁸⁰ Ibidem.

i zdrowiem pozostając w swoich krajach – Syrii, Erytrei. Zwróciła uwagę, że Polska przyjmuje wielu cudzoziemców zza wschodniej granicy, głównie Ukraińców, którzy podjęli tu legalną pracę³⁸¹. W dniu 16 września 2015 r. w Sejmie odbyło się posiedzenie poświęcone kryzysowi migracyjnemu³⁸². Podczas niego premier rządu sprzeciwiała się przyjęciu emigrantów ekonomicznych przybywających z państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Negatywnie odniosła się również do systemu kwotowego proponowanego przez KE. Według niej przyjmowanie uchodźców powinno odbywać się w systemie dobrowolnym³⁸³.

Premier Ewa Kopacz stwierdziła w wystąpieniu telewizyjnym w dniu 20 września 2015 r., że w dobie największego od czasów drugiej wojny światowej kryzysu migracyjnego kwestie bezpieczeństwa obywateli są wartością nadrzędną. Jednocześnie podkreśliła, że nie ma sprzeczności między dbaniem o bezpieczeństwo społeczności polskiej a pomaganiem ludziom uciekającym ze sfer konfliktów. Szefowa rządu zapowiedziała, że głównym warunkiem poparcia rozwiązań unijnych jest oddzielenie uchodźców od emigrantów ekonomicznych, uszczelnienie granic UE oraz pełna kontrola służb osób przyjeżdżających do Polski. Ponadto w wystąpieniu zaapelowała do członków partii politycznych, aby nie podsycali strachu przed uchodźcami³⁸⁴.

Zbliżające się wybory do Sejmu, które odbyły się 25 października 2015 r., zaostrzyły dyskusję na temat uchodźców i migrantów. Temat ten stał się ważnym elementem debaty przedwyborczej. Debata nad obowiązkowym i dobrowolnym przyjmowaniem migrantów była jednym z głównych tematów polskiej kampanii wyborczej. Pod presją ugrupowań politycznych, głównie PiS, których przedstawiciele krytykowali rząd za zbyt liberalne podejście wobec uchodźców, rząd Ewy Kopacz nie był konsekwentny, co do liczby imigrantów, jaką Polska chce ostatecznie przyjąć. W ostatnich miesiącach funkcjonowania rządu pojawiły się informacje, że w latach 2016-2018 do Polski trafi ok. 7 tys. uchodźców. Pojawiały się również stwierdzenia, że liczba ta wyniesie ok. 11 tys. migrantów³⁸⁵.

W dniu 25 października 2015 r. w Polsce odbyły się wybory parlamentarne, które wygrało PiS. Miesiąc później stanowisko premiera objęła Beata Szydło, która początkowo

³⁸¹ Ewa Kopacz: możliwa nowa deklaracja Polski w sprawie imigrantów, 31.08.2015, <https://polskieradio24.pl/5/3/Artykul/1497458,Ewa-Kopacz-mozliwa-nowa-deklaracja-Polski-w-sprawie-imigrantow>, 20.11.2022.

³⁸² Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, *Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu. Posiedzenie nr 100 w dniu 16-09-2015 (1. dzień obrad)*, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=100&dzien=1&wyp=2>, 2.11.2022.

³⁸³ M. Stolarczyk, *Stanowisko Polski wobec kryzysu migracyjno-uchodźczego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2, s. 31.

³⁸⁴ PAP, Newsweek, *Kopacz: Tak dla uchodźców, nie imigrantom ekonomicznym*, <https://www.newsweek.pl/polska/ilu-uchodzcow-przyjmie-polska-ewa-kopacz-decyzja/5kq6hh7>, 2.11.2022.

³⁸⁵ M. Stolarczyk, op.cit., s. 32.

twierdziła, że obecny rząd będzie honorował obecne ustalenia UE w kwestii uchodźców, ale priorytetem jest bezpieczeństwo narodowe. Premier rządu stwierdziła wówczas, że najważniejszymi postulatami na forum unijnym będą działania, które bezpośrednio przyczynią się do minimalizacji napływu uchodźców do państw europejskich. Głównymi założeniami tego planu były: uszczelnienie granic zewnętrznych UE i wypracowanie procedur umożliwiających oddzielenie imigrantów ekonomicznych od uchodźców, pomoc dla państw będących w bliskim sąsiedztwie z obszarami niestabilności (np. Turcja Jordania) oraz wysiłki na rzecz zakończenia konfliktów, aby uchodźcy mogli powrócić do swoich miejsc zamieszkania³⁸⁶.

Jacek Skiba, ówczesny wiceminister MSWiA, w grudniu 2015 r. podkreślał, że obecny rząd jest przeciwny mechanizmowi relokacji. Ponadto sugerował zmiany w polityce migracyjnej państwa m.in. w ustawie o repatriacji. Powiedział: *Polityka migracyjna Polski powinna być ukierunkowana przede wszystkim na Wschód. To jest naturalny kierunek, który jest przedmiotem zainteresowania Polski i repatriacja jest jednym z elementów tego procesu migracyjnego. Dla Polski otwarcie na kierunek wschodni jest ważne między innymi ze względów demograficznych i ekonomicznych. To jest dla nas wielka szansa*³⁸⁷.

W dniu 1 kwietnia 2016 r. sejm nowej kadencji przyjął uchwałę w sprawie polskiej polityki imigracyjnej, w której negatywnie ocenił decyzję Rady Unii Europejskiej z dnia 22 września 2015 r. w sprawie relokacji uchodźców oraz poparcie tej decyzji na forum Rady Unii Europejskiej przez ówczesny rząd, wbrew stanowisku pozostałych państw V4 i Rumunii. Sejm RP zdecydowanie sprzeciwił się próbom stworzenia unijnych stałych mechanizmów alokacji uchodźców czy imigrantów. W uchwale podkreślono, że instrumenty polityki uchodźczej i imigracyjnej powinny pozostać w rękach państwa polskiego, co jest szczególnie ważne w obliczu wzrostu napięć społecznych wywołanych narastającą falą migracji z Bliskiego Wschodu do Europy. Sejm RP wyraził poparcie dla dostarczania i finansowania pomocy humanitarnej w obszarach objętych konfliktami zbrojnymi i w państwach sąsiednich³⁸⁸.

Na początku maja 2016 r. Komisja Europejska zaproponowała reformę unijnej polityki azylowej. Przewidziano w niej m.in. stały system dystrybucji uchodźców uruchamiany automatycznie w sytuacji kryzysowej, a także możliwość wykupienia się z obowiązkowego mechanizmu relokacji. Państwo, które odmawia przyjęcia uchodźców, powinno zapłacić 250

³⁸⁶ M. Miłosz, G. Osiecki, *Rząd Szydło nie zmieni ustaleń rządu Kopacz w sprawie uchodźców*, 16.09.2015, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/505626,polska-przyjmie-uchodzcow-rzad-szydlo-nie-zmieni-ustalen-rzadu-kopacz-w-sprawie-imigrantow.html>, 14.11.2022.

³⁸⁷ PAP, *Wiceszef MSWiA: Wschód priorytetem polityki migracyjnej Polski*, 13.12.2015, <https://dzieje.pl/aktualnosci/wiceszef-mswia-wschod-priorytetem-polityki-migracyjnej-polski>, 14.11.2022.

³⁸⁸ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 kwietnia 2016 r. w sprawie polityki imigracyjnej Polski, Monitor Polski, poz. 370.

tys. euro za każdego nieprzyjętego imigranta. Propozycja ta spotkała się z krytyką Polski i pozostałych państw V4. Kilka miesięcy później państwa te zaproponowały koncepcję elastycznej lub skutecznej solidarności, która opierała się na założeniu, że państwa członkowskie UE, biorąc pod uwagę swój potencjał i doświadczenia, same decydują, w jakiej formie uczestniczą we wspólnej polityce migracyjnej i rozwiązywaniu kryzysu uchodźczego. W tym zakresie wymieniono następujące rozwiązania: przyjmowanie uchodźców, przekazywanie środków finansowych do krajów trzecich czy uczestnictwo we wzmocnieniu granic zewnętrznych UE³⁸⁹.

Chociaż szefowa rządu Beata Szydło początkowo zapewniała, że decyzja poprzedniego rządu w tej sprawie zostanie podtrzymana, to Polska nie przyjęła żadnego migranta w ramach procesu relokacji. Stanowisko to zmieniło się po zamachach terrorystycznych w styczniu 2016 r. w Paryżu i 22 marca 2016 r. w Brukseli, do których przyznało się Państwo Islamskie. Beata Szydło, w imieniu polskiego rządu powiedziała, że decyzję podjęto w trosce o polskich obywateli. Według premier nie było pewności, czy wśród przybywających uchodźców do Polski nie będą znajdować się terroryści³⁹⁰. Od początku kryzysu migracyjnego do końca 2016 r., według badania przeprowadzonego przez Centrum Badania Opinii Społecznej, ponad dwie trzecie Polaków było przeciwnych przyjmowaniu uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki, a mniej niż 30% obywateli poparło ich przyjęcie³⁹¹.

Potężny kryzys migracyjny w Europie stanowił także tło do przyjęcia w dniu 10 czerwca 2016 r. ustawy o działaniach antyterrorystycznych³⁹². Art. 9. wprowadził możliwość niejawnego prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych wobec cudzoziemca, co do którego zachodzi obawa popełnienia działalności terrorystycznej. Tajne prowadzenie czynności ma na celu m.in. uzyskanie dostępu i kontroli treści rozmów telefonicznych, obrazu lub dźwięku z miejsc publicznych, treści korespondencji, dostępu i kontroli zawartości przesyłek³⁹³. Czynności z tym związane nie wymagają zgody sądu. W takiej sytuacji Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW) musi niezwłocznie poinformować koordynatora służb specjalnych oraz Prokuratora Generalnego o podjęciu wobec cudzoziemca wspomnianych działań³⁹⁴. W celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa znowelizowano także

³⁸⁹ M. Stolarczyk, op.cit., s. 36.

³⁹⁰ R. Pietruszka, *Szydło usztywnia stanowisko. Miało być 100 uchodźców, nie będzie żadnego*, 24.03.2016, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/516410,beata-szydlo-rzad-pis-uchodzcy-imigranci-stanowisko-zamachy-bruksela-belgia.html>, 15.11.2022.

³⁹¹ A. Balcer, P. Buras, G. Gromadzki, E. Smolar, *Polacy wobec UE: koniec konsensusu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2016, s. 11.

³⁹² Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz. U. 2016 poz. 904.

³⁹³ Art. 9 ust. 1, op.cit.

³⁹⁴ Art. 9 ust.1, op.cit.

ustawę z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu ochrony cudzoziemcom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Do informacji, jakie są niezbędne w postępowaniach i rejestracji cudzoziemców, wprowadzono nowe. Obok podstawowych danych, m.in. płeć, imię i nazwisko, miejsce i państwo urodzenia, wykształcenie, dodano: przynależność wyznaniową, partyjną i związkową oraz informacje o życiu seksualnym³⁹⁵. Według art. 19. ustalono nową podstawę odmowy nadania statusu uchodźcy, a mianowicie: popełnienie zbrodni o charakterze innym niż polityczny poza obszarem Rzeczypospolitej Polskiej przed złożeniem wniosku³⁹⁶. Zgodnie z zapowiedzią Jacka Skiby, dokonano zmiany w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka³⁹⁷. Główną zmianą było wprowadzenie nowego rozdziału 2a, który określa świadczenia pieniężne dla posiadaczy Karty Polaka osiedlających się w Polsce. Zgodnie z tym rozdziałem osoby te mają prawo ubiegać się o przyznanie świadczeń pieniężnych na zagospodarowanie i bieżące utrzymanie w Polsce. Środki finansowe są przyznawane na okres 9 miesięcy. We wskazanej ustawie korzyści dotyczyły także zwolnienia z opłat konsularnych, w tym przyjęcia i rozpatrzenia wniosku o wizę krajową oraz przyjęcia wniosku i opracowania dokumentów związanych z nadaniem obywatelstwa polskiego³⁹⁸.

W obliczu zaistniałej sytuacji migracyjnej w Europie, oprócz wspomnianych zmian prawnych, dokonano również zmian instytucjonalnych. Dnia 27 lutego 2016 r. powołano Międzyresortowy Zespół do Spraw Zapewnienia Bezpieczeństwa w Procesie Przesiedleń i Relokacji Cudzoziemców³⁹⁹. Zastąpił on funkcjonujący do tej pory Międzyresortowy Zespół do Spraw Przesiedleń i Relokacji Uchodźców⁴⁰⁰. Na mocy zarządzenia w zespole zwiększono udział służb mundurowych. Do jego składu włączono: Komendanta Głównego Policji, Szefa ABW, Szefa Agencji Wywiadu, Szefa Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Wywiadu Wojskowego. Głównym zadaniem zespołu było opracowanie: procedur skutecznego rozpatrywania wniosków cudzoziemców, którzy zostali objęci programem przesiedleń i relokacji; mechanizmów współpracy podmiotów w tej sprawie; mechanizmów kontroli tego procesu; sposobu monitorowania wypełniania przez obcokrajowca obowiązków dotyczących

³⁹⁵ Art. 8, pkt. 16, 18a ustawy o cudzoziemcach z dnia 13 czerwca 2003 o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2022 r., poz. 1264 i 1383.

³⁹⁶ Art. 19 ust. 1 pkt 3c, op.cit.

³⁹⁷ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka, Dz.U. 2007 nr 180 poz. 1280.

³⁹⁸ Art. 8a, art. 1 pkt. 2 i 3, Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o zmianie ustawy o Karcie Polaka oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2016 poz. 753.

³⁹⁹ Zarządzenie Nr 21 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 lutego 2016 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw zapewnienia bezpieczeństwa w procesie przesiedleń i relokacji cudzoziemców, MP z 2016 r., poz. 192.

⁴⁰⁰ Zarządzenie nr 88 Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 września 2015 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw przesiedleń i relokacji uchodźców, MP, poz. 819.

przestrzegania porządku prawnego obowiązującego i programu integracji⁴⁰¹. Anita Adamczyk wskazuje, że pojawiło się także zadanie dotyczące skutecznego wydalania cudzoziemców, którzy mogliby zagrozić bezpieczeństwu i obronności państwa polskiego, czego nie było wcześniej. W zarządzeniu nr 21 nie uwzględniono działalności w zakresie procesu integracji. W związku z kryzysem migracyjnym szczególną uwagę zwrócono na zapewnienie bezpieczeństwa państwa i jego obywateli⁴⁰². Zespół jednak zakończył działalność na mocy zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 2022 r.⁴⁰³. Zmian organizacyjnych dokonano również w MSWiA. W strukturze organizacyjnej utworzono Departament Analiz i Polityki Migracyjnej, który zastąpił jednostkę organizacyjną Departamentu Polityki Migracyjnej⁴⁰⁴. Do obowiązków pracowników tej komórki organizacyjnej należy: realizacja działań dotyczących polityki migracyjnej państwa, w tym polityki integracyjnej; inicjowanie i opiniowanie aktów prawnych w tej sprawie; uruchamianie projektów promujących upowszechnianie informacji z zakresu polityki migracyjnej; zbieranie informacji o sytuacji migracyjnej, a następnie ich opracowywanie; współpraca w zakresie migracji z instytucjami; organizacjami pozarządowymi i instytutami naukowo-badawczymi⁴⁰⁵.

Po objęciu urzędu premiera przez Mateusza Morawieckiego stanowisko w sprawie relokacji uchodźców zasadniczo się nie zmieniło. W swoim exposé zanegował sposób rozwiązania kryzysu uchodźczego podejmowany na forum UE. Jednocześnie podkreślił, że ważny jest powrót do wartości europejskich, na których została zbudowana UE⁴⁰⁶. W Kancelarii Prezesa Rady Ministrów ponadto utworzono Departament Pomocy Humanitarnej. Do jego głównych zadań należało niesienie wsparcia humanitarnego obywatelom Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu⁴⁰⁷. Pomoc ta miała obejmować wpłaty do organizacji międzynarodowych albo agend działających na rzecz pomocy ludziom na

⁴⁰¹ Zarządzenie Nr 21 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 lutego 2016 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw zapewnienia bezpieczeństwa w procesie przesiedleń i relokacji cudzoziemców, MP z 2016 r., poz. 192, s. 2.

⁴⁰² A. Adamczyk, *Kryzys migracyjny w Europie a polska polityka imigracyjna*, „Studia Migracyjna – Przegląd Polonijny” 2017, nr 1 (163), s. 320.

⁴⁰³ Zarządzenie Nr 255 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 2022 r. w sprawie zniesienia Międzyresortowego Zespołu do spraw bezpieczeństwa w procesie przesiedleń i relokacji cudzoziemców, MP, poz. 852.

⁴⁰⁴ Zarządzenie nr 45 Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 kwietnia 2016 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania statutu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji, MP, poz. 348.

⁴⁰⁵ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Analiz i Polityki Migracyjnej, 13.03.2018, <https://archiwumbip.mswia.gov.pl/bip/organizacja/24001,Departament-Analiz-i-Polityki-Migracyjnej.html>, 15.11.2022.

⁴⁰⁶ Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Stenogram exposé premiera Mateusza Morawieckiego*, 12.12.2017, <https://www.gov.pl/web/premier/stenogram-expos-premiera-mateusza-morawieckiego>, 10.11.2022.

⁴⁰⁷ PAP, Premier podpisał rozporządzenie ws. Departamentu ds. Pomocy Humanitarnej, 5.01.2018., <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/premier-podpisal-rozporzadzenie-ws-departamentu-ds-pomocy-humanitarnej,28140.html>, 20.11.2022.

obszarach dotkniętych kryzysami humanitarnymi, a także realizację projektów pomocowych w innych państwach przez polskie placówki zagraniczne i organizacje pozarządowe, np. Caritas, Polską Akcję Humanitarną czy Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej. Środki finansowe miały być przeznaczone przede wszystkim na zadania mające na celu ratowanie życia, poprawę bezpieczeństwa i warunków życia. W latach 2017-2019 z budżetu państwa na pomoc przeznaczono kwotę 380,8 mln zł⁴⁰⁸. Można bowiem stwierdzić, że utworzenie tego departamentu wpisuje się w wizję polityki na rzecz cudzoziemców, ale postulującą konieczność pomagania poza granicami Polski, niekoniecznie przyjmując ich u siebie⁴⁰⁹.

Napływ imigrantów do Polski generuje wiele następstw zarówno gospodarczych, jak i społecznych. W celu ograniczenia potencjalnego ryzyka wystąpienia skutków negatywnych, konieczne jest opracowanie właściwej polityki państwa w tym zakresie. Przygotowanie tak kompleksowego dokumentu było jednym z głównych priorytetów „Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)”, która została przyjęta 14 lutego 2017 r. W tej strategii wskazano, że wielowymiarowa polityka migracyjna powinna uwzględniać migracje zewnętrzne, w tym imigrację i emigrację oraz ich charakter (trwały, czasowy, zarobkowy). W związku z zachodzącymi w ostatnich latach procesami migracyjnymi należy uznać, że rosnąca atrakcyjność państwa, szczególnie dla osób z państw spoza UE, może prowadzić do wielu konsekwencji, w tym politycznych (postrzeganie naszego kraju i obywateli za granicą), ekonomicznych (utrzymanie konkurencyjności gospodarki państwa) i społecznych (integracja cudzoziemców czy postawy ksenofobiczne i rosnąca nietolerancja wśród społeczności). Dlatego konieczne jest systematyczne wpływanie na mobilność ludności w sposób zaplanowany, a tym samym opracowanie długofalowej, strategicznej i spójnej polityki migracyjnej. Dokument ten powinien określać priorytety społeczno-gospodarcze, w tym rozwiązania minimalizujące skutki spadku liczby ludności, starzenia się społeczeństwa i niedoboru pracowników na polskim rynku pracy⁴¹⁰.

Próby stworzenia polityki migracyjnej kończyły się przeważnie niepowodzeniem. Nie ma dokumentu, który kompleksowo przedstawiałby politykę państwa w zakresie procesów migracyjnych. Pewnym sukcesem w tej kwestii było opracowanie dokumentu pt. „Polityka migracyjna Polski- stan obecny i postulowane działania”. Częściowo udaną próbą

⁴⁰⁸ Najwyższa Izba Kontroli, *NIK o realizacji zadań administracji publicznej w zakresie udzielania pomocy humanitarnej poza granicami Polski*, 16.09.2020, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/sprawy-spoleczne/pomoc-humanitarna.html>, 14.11.2022.

⁴⁰⁹ G. Tutak, *Polityka migracyjna Polski wobec europejskiego kryzysu migracyjnego*, „Świat Idei i Polityki” 2018, t. 18, s. 478.

⁴¹⁰ *Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*, Warszawa 2017, s. 169.

sformułowania tej polityki jest z pewnością dokument pt. „Priorytety społeczno-gospodarcze polityki migracyjnej”, przygotowany pod kierunkiem Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju (MIiR) i zatwierdzony przez Radę Ministrów w 2018 r.⁴¹¹. Zaangażowanie MIiR w kształtowanie polityki migracyjnej było *novum*, jeśli chodzi o dotychczasowy układ kompetencji w tej kwestii, co może również wskazywać na pragmatyczne podejście do zjawiska migracji⁴¹². Zgodnie z tym dokumentem działania wobec procesów migracyjnych i migrantów muszą być dostosowane do rozwoju społecznego i gospodarczego państwa. Głównym celem jest więc przyjęcie określonych grup imigrantów, czyli osób o zbliżonych wartościach kulturowych i wysokim kapitale społecznym (reemigranci i osoby polskiego pochodzenia). Takie podejście ma zapewnić bezpieczną migrację. W związku z tym wysoce pożądany jest przyjazd osób, w stosunku do których istnieje małe prawdopodobieństwo, że proces inkorporacji do społeczeństwa zakończy się niepowodzeniem (np. cudzoziemcy nie nabiorą kompetencji kulturowych lub komunikacyjnych)⁴¹³. W dokumencie podkreślono, że prawie 1/5 miejsc pracy może pozostać nieobsadzonych w 2030 r. z powodu spadku liczby ludności. Przyciągnięcie zagranicznych pracowników może być konieczne dla rozwoju gospodarczego państwa. W ramach tej diagnozy wskazano główne obszary działań. Pierwszym z nich jest stworzenie narzędzi do monitorowania migracji i diagnozowania bieżących potrzeb społeczno-gospodarczych państwa. W drugim wskazano, że równie ważne jest otwieranie polskich uczelni na migrantów i wypracowanie narzędzi przyciągających zagranicznych pracowników i przedsiębiorców. Ostatni obszar to stworzenie systemu rozwiązań, który ułatwi proces adaptacji migrantów, w tym osób polskiego pochodzenia. Wsparcie to miałyby polegać na nauce języka polskiego, stworzeniu administracyjnego systemu wsparcia w znalezieniu pracy czy mieszkania, edukacji dzieci, zapoznaniu z obowiązującymi przepisami prawa i uzyskaniu niezbędnych zezwoleń. Jak można zauważyć, w dokumencie skoncentrowano się przede wszystkim na rozwoju gospodarczym i rynku pracy, dlatego działania w tej sferze można uznać za priorytetowe dla władz⁴¹⁴.

W 2020 r. rozpoczęto prace nad wypracowaniem modelu aktywnej polityki migracyjnej, adekwatnej do nowej sytuacji migracyjnej. Pod koniec tego roku Międzyresortowy Zespół do Spraw Migracji zaakceptował dokument pt. „Polityka migracyjna Polski- diagnoza stanu wyjściowego”. Jego przygotowaniem zajął się organ pomocniczy Prezesa Rady Ministrów –

⁴¹¹ Zespół do Spraw Migracji, *Polityka migracyjna Polski- diagnoza stanu wyjściowego*, 2020, s. 3.

⁴¹² A. Mikulska-Jolles, op.cit., s. 15.

⁴¹³ Ibidem, s. 15-16.

⁴¹⁴ P. Olbrycht, *Polityka migracyjna Rzeczypospolitej Polskiej po 2015 r. w kontekście bezpieczeństwa państwa – założenia strategiczne i percepcja społeczna*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 2021, nr 19, s. 51-52.

Grupa Robocza Zespołu do Spraw Migracji. W jej skład weszli przedstawiciele instytucji państwowych i ministerstw wykonujących zadania na rzecz migracji, korzystający z pomocy ekspertów z OBM, Narodowego Banku Polskiego, Biura Wysokiego Komisarza Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (ang. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) i Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (ang. International Organization for Migration, IOM). Nie jest to dokument o charakterze wykonawczym, ale stanowi jedynie podstawę do przygotowania zaleceń dla instytucji i organizacji działających na rzecz imigrantów. Na początku 2021 r. został opublikowany na stronie MSWiA⁴¹⁵. Dokument składa się z sześciu rozdziałów: legalna migracja (pojawiają się kwestie migracji zarobkowych, które, jak podkreślono, mają istotny wpływ na rozwój gospodarczy państwa i rozwój rynku pracy); nielegalna migracja (wjazd, praca i pobyt obcokrajowca w Polsce niezgodny z obowiązującymi przepisami prawa); ochrona cudzoziemców (na poziomie krajowym i międzynarodowym); integracja cudzoziemców; migracje Polaków (działania na rzecz polskich obywateli, którzy wyjechali za granicę, osób polskiego pochodzenia i repatriantów). W kontekście procesu integracji imigrantów podkreślono, że bardzo ważne jest zaangażowanie dwóch stron, czyli obcokrajowców i społeczeństwa przyjmującego. Adaptacja imigrantów powinna być także w centrum zainteresowania wielu polityk publicznych. W kwestii programów integracyjnych dla poszczególnych grup cudzoziemców podkreślono, że brakuje ich dla obcokrajowców, którzy nie są beneficjentami ochrony międzynarodowej, choć potrzeby są ogromne. Obecnie projekty nie zaspokajają tych potrzeb. Z kolei brak systemowych działań integracyjnych wobec cudzoziemców może prowadzić do negatywnych zjawisk społecznych, w tym zagrożenia bezpieczeństwa społecznego⁴¹⁶.

Od 2015 r. w Polsce obserwuje się wzrost zainteresowania migracjami. Dotyczy to głównie dyskusji na temat kryzysu migracyjnego w Europie oraz napływu migrantów ekonomicznych, szczególnie z Ukrainy, co jest nowym wyzwaniem, zwłaszcza dla władz miast. Władze polskich miast starają się stworzyć strategie integracji cudzoziemców, które odpowiadają potrzebom lokalnym⁴¹⁷. W tworzeniu tych polityk niektóre kompetencje są przenoszone z poziomu narodowego (up) do poziomu wspólnotowego i w dół (down) do poziomu regionalnego/lokalnego. Zaangażowanie coraz większej liczby aktorów zarówno

⁴¹⁵ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Polityka migracyjna Polski - diagnoza stanu wyjściowego*, 8.01.2021, <https://www.gov.pl/web/mswia/polityka-migracyjna-polski--diagnoza-stanu-wyjsciowego>, 14.11.2022.

⁴¹⁶ Ibidem, s. 46.

⁴¹⁷ P. Matusz-Protasiewicz, L. Kwieciński, *Kształtowanie lokalnych polityki integracji imigrantów – działania władz Gdańska i Wrocławia*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusja” 2018, nr 43 (4), s. 126.

publicznych, jak i prywatnych zmieniło także rolę państwa, które do niedawna miało monopol w tym zakresie⁴¹⁸.

Wyrazem zainteresowania problematyką migracji i integracji cudzoziemców może być dokument pt. „Deklaracja prezydentów o współdziałaniu miast Unii Metropolii Polskich w dziedzinie migracji”, który został opublikowany w dniu 30 czerwca 2017 r. i podpisany przez jedenastu prezydentów miast⁴¹⁹. W dokumencie tym odniesiono się do potrzeby współpracy organów władzy samorządowej i rządowej, organizacji pozarządowych, wyższych szkół, służb publicznych i kościołów na rzecz imigrantów. Zapowiedziano powołanie zespołu ds. migracji i integracji, którego działalność byłaby wspierana przez dwa podmioty, a mianowicie: IOM oraz polskie biuro UNHCR⁴²⁰.

Po 2015 r. samorzady niektórych miast w Polsce podjęły inicjatywy promujące otwartość i przyjęcie cudzoziemców. Ponieważ nie ma spójnej polityki integracyjnej na poziomie krajowym, a jednocześnie rośnie liczba imigrantów w Polsce, działania władz lokalnych mogą mieć decydujące znaczenie dla powodzenia integracji imigrantów ze społecznością lokalną. Niektóre polskie miasta posiadają już dorobek w tej dziedzinie⁴²¹.

Warszawa jest najbardziej zróżnicowanym miastem w Polsce, ponieważ mieszka w niej największa liczba imigrantów. Dlatego też w mieście od wielu lat podejmowane są działania na rzecz ich integracji. W 2012 r. przy Urzędzie Miasta Stołecznego Warszawy powstała Komisja Dialogu Społecznego ds. Cudzoziemców (KDS). W jej skład wchodzi przedstawiciele samorządu lokalnego oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych. Do kompetencji komisji należy określanie obszarów wymagających dofinansowania przez miasto, opiniowanie aktów prawnych i dokumentów związanych z kwestiami migracji i procesem integracji imigrantów. Jednym z najważniejszych osiągnięć współpracy miasta z organizacjami pozarządowymi jest powołanie Centrum Wielokulturowego⁴²², w którym prowadzone są różnorodne działania wobec cudzoziemców⁴²³. Do jego powstania w dużym stopniu przyczyniła się Fundacja Inna Przestrzeń, która realizowała Pilotaż Warszawskiego Centrum Wielokulturowego. Z jej inicjatywy została powołana do życia Fundacja na rzecz Centrum

⁴¹⁸ P. Matusz Protasiewicz, *Rosnąca rola poziomu...*, s. 76.

⁴¹⁹ Dokument podpisali: Tadeusz Truskolaski (Białystok), Rafał Bruski (Bydgoszcz), Jacek Majchrowski (Kraków), Hanna Gronkiewicz – Waltz (Warszawa), Paweł Adamowicz (Gdańsk), Rafał Dutkiewicz (Wrocław), Piotr Krzystek (Szczecin), Tadeusz Ferenc (Rzeszów), Hanna Zdanowska (Łódź), Jacek Jaśkowiak (Poznań), Krzysztof Żuk (Lublin).

⁴²⁰ Unia Metropolii Polskich, *Deklaracja Prezydentów o współdziałaniu miast Unii Metropolii Polskich w dziedzinie migracji*, 30.06.2017.

⁴²¹ A. Mikulska-Jolles, *Kto kształtuje politykę migracyjną i integrację w Polsce, Analiza interesariuszy*, Warszawa 2019, s. 18.

⁴²² Warszawskie Centrum Wielokulturowe, <https://centrumwielokulturowe.waw.pl/>, 15.11.2022.

⁴²³ A. Mikulska-Jolles, op.cit., s. 18.

Wielokulturowego, dzięki której Centrum prowadzone było w latach 2014-2017. Natomiast od 2017 r. jego gospodarzami są Stowarzyszenie Pro Humanum i Fundacja dla Somalii⁴²⁴. Poza tym miasto wspiera aktywność organizacji pozarządowych wobec imigrantów (np. poradnictwo prawne i integracyjne), oraz kształcenie uczniów z doświadczeniem migracyjnym⁴²⁵. W Warszawie problematyką migracji i integracji imigrantów zajmuje się również OBM⁴²⁶. Od 1991 r. OBM współpracuje z Organizacją Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), a od 2007 r. jest również członkiem IMISCOE Research Network, sieci badawczej zajmującej się problematyką migracji⁴²⁷. W kontekście integracji imigrantów kluczową rolę pełni także Ośrodek Badań nad Uprzedzeniami na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego⁴²⁸, który prowadzi badania o migracji⁴²⁹.

Kolejnym miastem, przygotowującym się na obecność imigrantów, był Gdańsk. Z inicjatywy byłego prezydenta miasta, Pawła Adamowicza, powołano w 2015 r. Zespół ds. Modelu Integracji Imigrantów (MII), którego głównym celem było wypracowanie strategii integracji mieszkańców miasta, którzy pochodzą z różnych państw. Strategia pt. „Model Integracji Imigrantów” została przyjęta dnia 30 czerwca 2016 r.⁴³⁰. Główny cel MII został określony następująco: *rozwój systemu zarządzania migracjami w instytucjach publicznych i społecznych w Gdańsku oraz wzmocnienie integracji imigrantów i imigrantek*⁴³¹. Prace nad MII koordynowane były przez międzysektorowy i interdyscyplinarny zespół 150 osób reprezentujących 70 różnych instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych⁴³². MII został opracowany z uwzględnieniem ośmiu obszarów tematycznych. Były to: edukacja, kultura, mieszkalnictwo, pomoc społeczna, praca, dyskryminacja/przemoc, społeczności lokalne i zdrowie⁴³³. W przygotowaniu tego dokumentu zespół korzystał z dorobku bardziej doświadczonych regionów europejskich, zebranych przez sieć miast EURO CITIES⁴³⁴.

⁴²⁴ Warszawskie Centrum Wielokulturowe, <https://centrumwielokulturowe.waw.pl/o-nas/>, 15.11.2022.

⁴²⁵ A. Mikulska-Jolles, op.cit., s. 19.

⁴²⁶ Ośrodek Badań nad Migracjami, <https://www.migracje.uw.edu.pl/>, 15.11.2022.

⁴²⁷ IMISCOE (International Migration Research Network), <https://www.imiscoe.org/>, 15.11.2022.

⁴²⁸ Centrum Badań nad Uprzedzeniami na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, <http://cbu.psychologia.pl/>, 15.11.2022.

⁴²⁹ A. Mikulska-Jolles, op.cit., s. 13.

⁴³⁰ A. Adamczyk, *Władze samorządowe w Polsce wobec problemu relokacji i integracji imigrantów*, [w:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak (red.), Poznań 2017, s. 185.

⁴³¹ Zespół ds. Modelu Integracji Imigrantów i Imigrantów, *Model Integracji Imigrantów*, Gdańsk 2016, s. 45.

⁴³² Ibidem, s. 11.

⁴³³ Ibidem, s. 45.

⁴³⁴ Stowarzyszenie Dużych Miast Europejskich zaczęło funkcjonować w 1986 r. i zrzesza obecnie 200 miast z państw Unii Europejskiej (członkowie pełni) oraz państw spoza Unii Europejskiej (członkowie stowarzyszenia). Siedzibą stowarzyszenia jest Bruksela. Głównym celem tej organizacji międzynarodowej jest promocja europejskiej polityki miejskiej i zaangażowanie miast w procesy polityczne. Organizacja ponadto wspiera

Pomocne były także doświadczenia organizacji międzynarodowych, szczególnie IOM i UNHCR⁴³⁵. W 2016 r. przy Prezydencie Miasta Gdańska powstała pierwsza w Polsce Rada Imigrantów i Imigrantek, pełniącą funkcję organu doradczo - konsultacyjnego⁴³⁶. Rada podjęła działania zarówno w zakresie wdrażania MII, jak i współtworzenia Modelu na Rzecz Równego Traktowania. W 2016 r. zorganizowała również obchody Międzynarodowego Dnia Migranta, a rok później, wspólnie z Europejskim Centrum Solidarności, Dzień Solidarności z uchodźcami⁴³⁷.

Potrzebę wypracowania dokumentu regulującego kwestie dotyczące integracji imigrantów zauważył także prezydent Wrocławia, Jacek Sutryk. Z jego inicjatywy opracowano dokument pt. „Wrocławska Strategia Dialogu Międzykulturowego” na lata 2018-2022⁴³⁸. Jest on odpowiedzią na wyzwania i potrzeby społeczne związane z systematycznym napływem cudzoziemców do Wrocławia⁴³⁹. Atrakcyjność miasta dla cudzoziemców wzrosła po przystąpieniu Polski do UE, a w ostatnich latach zwiększyła się wśród mieszkańców państw Europy Wschodniej i spoza UE. Jak wspominają autorzy dokumentu, migranci mieszkający w mieście nie stanowią konkurencji na lokalnym rynku pracy. Cudzoziemscy specjaliści są pożądanymi w innowacyjnej gospodarce miasta i przemyśle, handlu i usługach⁴⁴⁰. Najważniejszymi obszarami, wokół których koncentrowano się w trakcie tworzenia strategii były: edukacja, integracja, bezpieczeństwo i współpraca⁴⁴¹. Jej wdrożenie w życie zostało powierzone Zespołowi ds. Strategii Dialogu Międzykulturowego, w skład którego weszli pracownicy wydziałów, biur urzędu miasta i jednostek samorządu⁴⁴².

W Poznaniu odbywają się spotkania grup eksperckich, w których skład wchodzi przedstawiciele instytucji działających na rzecz imigrantów. Są to: Urząd Miasta Poznania, Wielkopolski Urząd Wojewódzki, Powiatowy Urząd Pracy, Regionalny Ośrodek Pomocy

wdrażanie projektów międzynarodowych, które realizowane są przez miasta członkowskie, EUROCITIES, <https://eurocities.eu/>, 15.11.2022.

⁴³⁵ Ibidem, s. 153.

⁴³⁶ Zarządzenie PMG nr 1455/16 z dnia 19.09.2016 r. w sprawie powołania Rady Imigrantów i Imigrantek I kadencji na lata 2016-2018.

⁴³⁷ B. Leszczyńska, *Pierwsza w kraju Rada Imigrantów i Imigrantek w Gdańsku kończy swoją kadencję*, 18.09.2018, <https://www.gdansk.pl/urząd-miejski/wiadomosci/pierwsza-w-kraju-rada-imigrantow-i-imigrantek-w-gdansk-konczy-swoja-kadencje,a,125072>, 15.11.2022.

⁴³⁸ Zarządzenie nr 9125 Prezydenta Wrocławia z dnia 15 lutego 2018 w sprawie przyjęcia i wdrażania Programu „Wrocławskiej Strategii Dialogu Międzykulturowego” 2018-2022.

⁴³⁹ Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego Wrocławia, *Program „Wrocławskiej Strategii Dialogu Międzykulturowego” 2018-2022*, <https://bip.um.wroc.pl/artukul/305/31700/program-wroclawskiej-strategii-dialogu-miedzykulturowego-2018-2022>, 15.11.2022.

⁴⁴⁰ Załącznik do Zarządzenia nr 9125/18 Prezydenta Wrocławia z dnia 15 lutego 2018, *Program „Wrocławska Strategia Dialogu Międzykulturowego” 2018-22*, s. 8.

⁴⁴¹ Ibidem, s. 26-27.

⁴⁴² A. Mikulska-Jolles, op.cit., s. 20.

Społecznej, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie oraz przedstawiciele wyższych szkół o charakterze państwowym⁴⁴³. Od 2009 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu funkcjonuje także Centrum Badań nad Migracyjnymi (CeBaM). Przedstawiciele tego ośrodka prowadzą działalność naukową, praktyczną i edukacyjną. Prowadzą badania zjawisk migracyjnych i wydają rekomendacje dotyczące polityki migracyjnej i lokalnej integracji imigrantów⁴⁴⁴. W dniu 5 grudnia 2018 r. w Poznaniu został powołany również Zespół ds. Polityki Równości i Różnorodności⁴⁴⁵.

Na mocy uchwały Rady Miasta Krakowa z dnia 14 września 2016 r. realizowany jest program „Otwarty Kraków”. Celami programu są: wyrównanie szans w korzystaniu z usług i świadczeń miejskich, kształtowanie postawy tolerancyjnej wobec imigrantów, mniejszości narodowych i etnicznych oraz wdrażanie mechanizmów reakcji na przejawy rasistowskie i ksenofobiczne⁴⁴⁶. Od 2014 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim funkcjonuje Jagiellońskie Centrum Studiów Migracyjnych. Jednostka ta realizuje projekty edukacyjne i badawcze, w tym studia podyplomowe: Imigranci w Polsce – wyzwania społeczno-kulturowe i prawne⁴⁴⁷. W 2019 r. powstało także Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji (OWiM), którego celem jest analiza procesów ruchów migracyjnych i przemian wielokulturowych zachodzących w przestrzeni miejskiej⁴⁴⁸.

W Lublinie wypracowano system zarządzania różnorodnością kulturową w ramach projektu pt. „Lublin dla wszystkich. Partycypacyjny model zarządzania różnorodnością”. W ramach tej inicjatywy Urząd Miasta Lublina podjął współpracę z instytucjami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi, a także innymi podmiotami, które podejmują działania wspierające imigrantów. Dzięki temu projektowi zostały przeprowadzone badania na temat podejścia mieszkańców tego miasta do innych grup narodowych i etnicznych oraz przygotowano materiały edukacyjne o wielokulturowości. W Biurze Obsługi Mieszkańców Miasta Lublina uruchomiono Punkt Obsługi Cudzoziemców, który świadczy pomoc

⁴⁴³ A. Dragan, op.cit., s. 26.

⁴⁴⁴ Centrum Badań Migracyjnych, Centrum Badań Migracyjnych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (CeBaM UAM), <https://www.cebam.pl/o-nas>, 18.11.2022.

⁴⁴⁵ Związek Miast Polskich, *Poznań – Zespół ds. Polityki Równości i Różnorodności*, 29.01.2019, <https://www.miasta.pl/aktualnosc/poznan-zespol-ds-polityki-rownosci-i-roznorodnosci>, 18.11.2022.

⁴⁴⁶ Uchwała nr LII/964/16 Rady Miasta Krakowa z dnia 14 września 2016 r. w sprawie przyjęcia Programu „Otwarty Kraków”, s. 8.

⁴⁴⁷ Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, *Projekty edukacyjne*, <https://jcsm.uj.edu.pl/projekty/edukacyjne>, 18.11.2022.

⁴⁴⁸ Biuletyn Informacji Publicznej, *Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji (OWiM)*, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=%20124012, 18.11.2022.

informacyjną imigrantom. Jednym z priorytetów Strategii Rozwoju Lublina na lata 2013-2020 jest wzmocnienie otwartości kulturowej⁴⁴⁹.

W Łodzi w 2012 r. powołano Komisję Dialogu Obywatelskiego ds. Różnorodności i Przeciwdziałania Dyskryminacji (KDO). Składa się ona z przedstawicieli organizacji pozarządowych, które działają w wielu obszarach życia społecznego. Dzięki temu przedstawiciele Urzędu Miasta Łodzi mają możliwość wykorzystania wiedzy przedstawicieli organizacji w zakresie imigracji i imigrantów oraz wspólnego kształtowania polityk publicznych. KDO przedstawia władzom miasta zagadnienia obejmujące kwestie integracji imigrantów, a także realizuje działania mające na celu rozpoznanie ich potrzeb⁴⁵⁰.

W Białymstoku, na mocy uchwały Rady Miasta Białystok z dnia 9 grudnia 2013 r., przyjęto Program Miasta Białegostoku Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji na lata 2014-2017 „Białystok dla Tolerancji”⁴⁵¹. Głównym zadaniem Zespołu ds. przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i nietolerancji było koordynowanie i inspirowanie działań mających na celu przeciwdziałanie i zwalczanie przejawów dyskryminacji rasowej, ksenofobii i nietolerancji na terenie miasta⁴⁵².

Wymienione wyżej inicjatywy to tylko przykłady rosnącego zaangażowania miast w procesy integracyjne. Kluczową rolę w tym zakresie odgrywa lokalny poziom integracji imigrantów, dlatego kreatorzy polityki migracyjnej i integracyjnej powinni wziąć to pod uwagę.

Skalę konkretnych wyzwań stojących przed polskimi władzami, bezpośrednio związanych z polityką migracyjną i integracyjną, obrazuje Indeks Polityki Integracji Migrantów (Migrant Integration Policy Index – MIPEX). Jest to narzędzie do oceny i porównania aktywności rządów na rzecz promowania integracji migrantów w państwach członkowskich UE, a także Australii, Kanadzie, Islandii, Japonii, Nowej Zelandii czy Stanach Zjednoczonych. Ocena tej polityki i stopień jej wdrażania wskazują na możliwość uczestnictwa migrantów w życiu społecznym państwa⁴⁵³. Za pomocą 167 wskaźników MIPEX dokonywana jest regularna ocena sytuacji migrantów w aspekcie polityki integracyjnej w ośmiu obszarach. Należą do nich: łączenie rodzin, edukacja, partycypacja polityczna, pobyt długoterminowy, dostęp do obywatelstwa, przeciwdziałanie dyskryminacji, zdrowie i mobilność na rynku

⁴⁴⁹ A. Dragan, op.cit., s. 26.

⁴⁵⁰ Ibidem.

⁴⁵¹ Uchwała nr LII/614/13 Rady Miasta Białystok z dnia 9 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia Programu Miasta Białegostoku Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji na lata 2014-2017 „Białystok dla Tolerancji”.

⁴⁵² Zarządzenie wewnętrzne nr 147/13 Prezydenta Miasta Białegostoku z dnia 15 maja 2013 r. w sprawie powołania i zakresu zadań Zespołu do spraw przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i nietolerancji.

⁴⁵³ Migrant Integration Policy Index 2020, *What is MIPEX?*, <https://www.mipex.eu/what-is-mipex>, 18.11.2022.

pracy⁴⁵⁴. W tych obszarach państwo może uzyskać do 100 punktów, z których następnie zostaje wyliczona średnia⁴⁵⁵. Wykorzystanie tych samych wskaźników we wszystkich badanych państwach umożliwia opracowanie rankingu państw w zakresie ich polityki integracyjnej⁴⁵⁶. Dnia 9 grudnia 2020 roku po raz piąty opublikowano wyniki badania MIPEX 2020 za lata 2014-2019⁴⁵⁷. W tej edycji Polska uzyskała 40 na 100 punktów. Podejście państwa do integracji zostało ocenione jako „równość na papierze”⁴⁵⁸. Polska polityka integracyjna plasuje się poniżej średniej państw członkowskich Unii Europejskiej. Podejście polskiego rządu do polityki integracyjnej jest podobne do rządu Słowacji i Węgier. Z raportu wynika, że działania czeskiego rządu w kwestii integracji są bardziej rozwinięte niż w Polsce⁴⁵⁹. Najniższy wskaźnik Polska uzyskała w następujących obszarach: polityczna partycypacja (10), ochrona zdrowia (27), mobilność na rynku pracy (31) i edukacja (33)⁴⁶⁰. Ważnym wymiarem integracji jest możliwość uczestnictwa migrantów w życiu politycznym. W Polsce jest ona ograniczona, a polskie prawo w tym zakresie należy do najbardziej restrykcyjnych w państwach europejskich. Czynne i bierne prawo wyborcze mają tylko obywatele polscy i obywatele państw członkowskich UE, którym przysługuje prawo głosowania w wyborach lokalnych (np. samorządowych) oraz uczestniczenia w referendach. Migranci nie mają również prawa zakładać i należeć do partii politycznych⁴⁶¹. Polska polityka zdrowotna nie uwzględnia także określonych potrzeb migrantów w zakresie dostępu do opieki zdrowotnej⁴⁶². W raporcie

⁴⁵⁴ Migrant Integration Policy Index 2020, *Methodology*, <https://www.mipex.eu/methodology>, 18.11.2022.

⁴⁵⁵ Biuletyn Migracyjny, MIPEX: Polska coraz lepiej, ale nadal w ogonie, 2015, <http://www.biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/52-wrzesien-2015/mipex-polska-coraz-lepiej-ale-nadal-w-ogonie>, 18.11.2022.

⁴⁵⁶ Institute of Public Affairs, *Migrant Integration Policy Index (MIPEX)*, <https://www.isp.org.pl/en/projects/migrant-integration-policy-index-mipex>, 18.11.2022.

⁴⁵⁷ Publicystyka, *Polityka integracyjna. Polska plasuje się poniżej średniej dla krajów Unii Europejskiej*, 16.12.2020, <https://publicystyka.ngo.pl/polityka-integracyjna-polska-plasuje-sie-ponizej-sredniej-dla-krajow-unii-europejskiej>, 18.11.2022.

⁴⁵⁸ Podejście to oznacza, że imigranci cieszą się równymi prawami i długoterminowym bezpieczeństwem, jednak nie mają oni równych możliwości. Oprócz tego podejścia państwa do kwestii integracji wyróżnia się jeszcze trzy, a mianowicie: kompleksowa integracja – podejście to gwarantuje migrantom równe prawa, szanse i bezpieczeństwo, integracja tymczasowa oznacza, że migranci mają zagwarantowane podstawowe prawa i równe szanse, ale nierówne bezpieczeństwo, ponieważ napotykają przeszkody w zakresie osiedlania się na stałe, imigracja bez integracji, co oznacza, że migrantom odmawia się podstawowych prac i równych szans, nawet w przypadku, jeśli są w stanie osiedlić się na stałe. Migrant Integration Policy Index 2020, *Policy Indicators: Key Findings*, <https://www.mipex.eu/key-findings>, 18.11.2022.

⁴⁵⁹ Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2020, *Key Findings, Migrant Integration Policy Index 2020*, <https://www.mipex.eu/poland>, 18.11.2022.

⁴⁶⁰ Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2020, *Measuring Policies to Integrate Migrants across six continents*, Barcelona-Brussels 2020, s. 202.

⁴⁶¹ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Polska polityka integracji cudzoziemców – założenia i wytyczne (projekt)*, Warszawa 2013, s. 23.

⁴⁶² Osoby, które ubiegają się o status uchodźcy i z ochroną międzynarodową napotykają, tak samo jak obywatele Polski, trudności w dostępie do służby zdrowia. Chodzi tu przede wszystkim o przeszkody administracyjne, np. długi czas oczekiwania na wizytę u lekarza specjalisty. Innymi przeszkodami są: bariera językowa i różnice kulturowe. Polska nie posiada systemu gwarantującego bezpłatne tłumaczenie w trakcie wizy lekarskich. Jest to

podkreślono, że w ostatnich latach Polska otworzyła się na imigrantów zarobkowych. Nie mają oni jednak takiego wsparcia i możliwości ze strony państwa, jak polscy obywatele. Widoczna jest natomiast niewielka poprawa aktywności samorządów w organizowaniu nauki języka polskiego oraz wspieraniu potrzeb dzieci imigrantów. Na tle badanych obszarów integracji, pozytywnie wyróżniają się kwestie dotyczące następujących obszarów: przeciwdziałania dyskryminacji (63) łączenia rodzin (58), pobytu długoterminowego (50), dostępu do obywatelstwa (50)⁴⁶³. Cudzoziemiec ubiegający się o obywatelstwo polskie musi wykazać się znajomością języka polskiego co najmniej na poziomie B2 oraz udokumentować główne źródło dochodu, co może być trudną barierą do pokonania przy osiedlaniu się na stałe⁴⁶⁴. W większości przypadków wynik Polski jest daleki od najbardziej pożądanego, jak i sytuacji migrantów w życiu społecznym innych państw europejskich, takich jak : Portugalia (81), Szwecja (86) czy Czechy (50)⁴⁶⁵. Wynik ten pokazuje, że istnieją różne przeszkody w skutecznej integracji migrantów. W raporcie czytamy, że obecna polityka polskiego rządu zachęca obywateli do postrzegania imigrantów jako obcych, a nie równych sobie. Ze względu na restrykcyjną politykę zaufanie mieszkańców do cudzoziemców jest niskie. W społeczeństwie ponadto narasta ksenofobia i islamofobia, co prowadzi do ograniczenia kontaktów z migrantami⁴⁶⁶.

Reasumując, kryzys migracyjny UE, w którym Polska stanęła przed ważnymi decyzjami politycznymi w związku z wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi, spowodował podniesienie kwestii migrantów i uchodźców w głównym nurcie debaty publicznej i znacząco zmienił retorykę polityki migracyjnej, w tym polityki integracyjnej. Tematyka uchodźców pojawiła się także podczas drugiej debaty prezydenckiej przed drugą turą wyborów, która odbyła się dnia 21 maja 2015 r., pomiędzy Bronisławem Komorowskim a Andrzejem Dudą. Kryzys ten uwidocznił także różnice w udzielaniu wsparcia imigrantom. Polska, podobnie jak pozostałe państwa Grupy Wyszehradzkiej, sprzeciwiała się mechanizmowi relokacji uchodźców. Beata Szydło, w imieniu polskiego rządu, uważała, że rozwiązania kryzysu migracyjnego należy szukać u jego źródła. W związku z kryzysem

świadczony wyłącznie *ad hoc* przy wsparciu organizacji pozarządowych lub samorządów. A. Górka, M. Koss-Goryszewska, J. Kucharczyk, *W stronę krajowego mechanizmu ewaluacji integracji. Diagnoza sytuacji beneficjentów ochrony międzynarodowej w Polsce*, Warszawa 2019, s. 41.

⁴⁶³ Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2020, *Measuring Policies to Integrate Migrants across six continents*, Barcelona-Brussels 2020, s. 204.

⁴⁶⁴ Publicystyka, *Polityka integracyjna. Polska plasuje się poniżej średniej dla krajów Unii Europejskiej*, 16.12.2020, <https://publicystyka.ngo.pl/polityka-integracyjna-polska-plasuje-sie-ponizej-sredniej-dla-krajow-unii-europejskiej>, 18.11.2022

⁴⁶⁵ Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2020, *Policy Indicators: Key Findings, Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2020*, <https://www.mipex.eu/key-findings>, 18.11.2022.

⁴⁶⁶ Ibidem.

migracyjnym dokonano zmian instytucjonalnych i prawnych, a głównym motywem działań rządu było bezpieczeństwo państwa.

Rozdział III.

Charakterystyka procesów migracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim

3.1. Województwo kujawsko-pomorskie w ujęciu demograficznym

Według trójstopniowego podziału administracyjnego w strukturze administracyjnej województwa kujawsko-pomorskiego wskazuje się następujące jednostki podziału terytorialnego: 19 powiatów⁴⁶⁷, 4 miasta na prawach powiatów⁴⁶⁸ oraz 144 gminy, w tym 17 gmin miejskich, 35 miejsko-wiejskich i 92 gminy wiejskie⁴⁶⁹. W ramach województwa wyodrębnia się również 52 miasta. W wykazie Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych wymieniane są następujące podregiony: bydgosko-toruński, grudziądzki, włocławski, inowrocławski oraz świecki⁴⁷⁰. Województwo kujawsko-pomorskie usytuowane jest centralnie w północnej części kraju. Jego stolicami są Bydgoszcz i Toruń⁴⁷¹. Siedzibą Wojewody Kujawsko-Pomorskiego i większości urzędów administracji państwowej jest Bydgoszcz, a siedzibą sejmiku wojewódzkiego i urzędów administracji samorządowej – Toruń⁴⁷². Według danych statystycznych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy na koniec grudnia 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim mieszkało 2061,9 tys. osób, co stanowiło 5,4% mieszkańców Polski⁴⁷³.

Najważniejszą determinantą rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego jest wysoko rozwinięty przemysł. We wspomnianych czterech miastach położone są kluczowe ośrodki przemysłowe, które reprezentują następujące branże: chemiczną, elektromaszynową, spożywczą, tekstylną, celulozową, mineralną i poligraficzną. Województwo to ma charakter

⁴⁶⁷ Są to następujące powiaty: aleksandrowski, brodnicki, bydgoski, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, inowrocławski, lipnowski, mogileński, nakielski, radziejowski, rypiński, sepoleński, świecki, toruński, tucholski, wąbrzeski, włocławski, żniński.

⁴⁶⁸ Są to: Bydgoszcz, Toruń, Włocławek i Grudziądz, Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, <http://bydgoszcz.uw.gov.pl/pl/wojewodztwo.html>, 2.02.2021.

⁴⁶⁹ Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu, Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa kujawsko-pomorskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2017-2019, 2020*, s. 11

⁴⁷⁰ P. Podemska, *Procesy ruchu naturalnego ludności w województwie kujawsko-pomorskim*, [w:] *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, J. Hryniewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2017, s. 87.

⁴⁷¹ Informacje o regionie, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/KUJAWSKO_POMORSKIE.pdf, 2.02.2022, 02.02.2021.

⁴⁷² Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Województwo*, <http://demo.e-gmina.pl/pl/wojewodztwo.html>, 2.02.2021.

⁴⁷³ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Stan i ruch naturalny ludności w województwie kujawsko-pomorskim w 2020 r.*, <https://bydgoszcz.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/stan-i-ruch-naturalny-ludnosc-i-w-wojewodztwie-kujawsko-pomorskim-w-2021-r-,3,12.html>, 28.05.2021.

usługowo-produkcyjno-rolniczy. W produkcji przemysłowej główne miejsce zajmuje przemysł spożywczy, w którym stosunkową dużą rolę odgrywają spółki z kapitałem zagranicznym⁴⁷⁴. W tej branży istotne znaczenie ma także przetwórstwo chemiczne. Wpływ na działalność gospodarczą ponadto mają przemysł elektromaszynowy i drzewno-papierniczy. Dla lokalnej gospodarki znaczenie ma także rolnictwo – w regionie wytwarzany jest szeroki asortyment produktów rolnych, np. zbóż, ziemniaków, owoców i warzyw. Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego znajduje się siedziba EKOLAND-u, stowarzyszenia mającego na celu produkcję żywności metodami ekologicznymi. Do istotnych determinant rozwoju tego regionu należy również zaliczyć zaplecze naukowo-badawcze, takie jak: Uniwersytet Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu oraz ośrodki mające na celu wsparcie przepływu nowatorskich rozwiązań z nauki do przemysłu – Centrum Transferu Technologii czy Exea Data Center⁴⁷⁵.

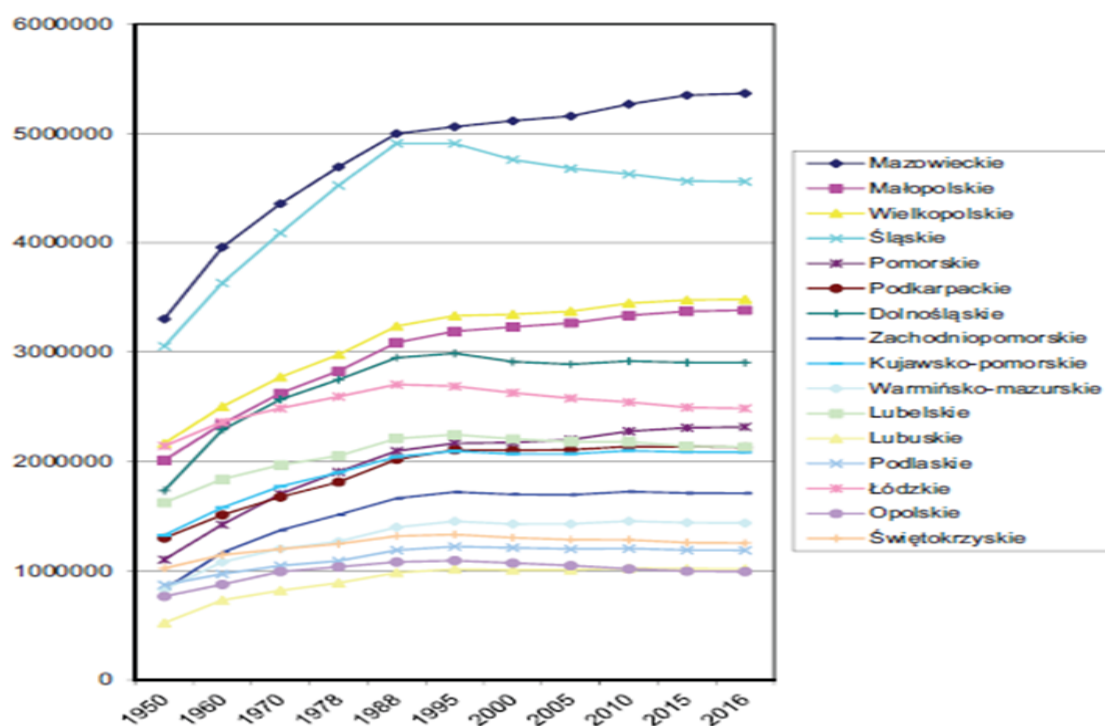
Jeśli chodzi o sytuację demograficzną, to region ten pod względem liczby mieszkańców kwalifikuje się do grupy średnich województw w Polsce. Liczba mieszkańców w 2016 r., w porównaniu z 2015 r., spadła o 2283 osoby. Jednakże w porównaniu z 2005 r. zwiększyła się o 15 674 osoby. W okresie 1960-2015 na terenach, które obecnie wchodzą w skład województwa kujawsko-pomorskiego, liczba mieszkańców wzrosła o prawie 509 tys. Na początku tego okresu stan liczby ludności był znacznie korzystniejszy niż w innych województwach i w kraju⁴⁷⁶.

⁴⁷⁴ Regiogmina, *Gospodarka w regionie*, https://regiogmina.kujawsko-pomorskie.pl/?page_id=306, 2.02.2020.

⁴⁷⁵ Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, <http://bydgoszcz.uw.gov.pl/pl/gospodarka.html>, 2.02.2022.

⁴⁷⁶ A. Gałązka, A. Potrykowska, *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego na tle Polski*, [w:] *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2017, s. 47.

Wykres 3. Stan liczby ludności Polski z podziałem na województwa w latach 1950-2016

Źródło: A. Gałązka, A. Potrykowska, op.cit., s. 49.

Od końca lat 90. XX wieku obszary województwa kujawsko-pomorskiego charakteryzują się raczej stagnacją liczby ludności. W drugiej połowie wspomnianego przedziału czasowego region ten, w odniesieniu do zmian liczby ludności, wykazywał już nieco gorszą pozycję na tle pozostałych województw Polski⁴⁷⁷.

⁴⁷⁷ Ibidem, s. 47-48.

Tabela 7. Zmiany w liczbie ludności Polski na obszarze województw w latach 1950-2015 [w %]

	1950- -1960	1960- -1970	1970- -1978	1978- -1988	1988- -1995	1995- -2000	2000- -2005	2005- -2010	2010- -2015	1960- -2015
Pomorskie	29,1	19,6	11,8	10,0	3,4	0,3	1,2	3,5	1,4	62,1
Zachodnio- -pomorskie	40,5	17,5	10,3	9,9	3,5	<u>-1,3</u>	<u>-0,2</u>	1,7	<u>-0,8</u>	46,6
Małopolskie	16,5	12,0	7,7	9,3	3,3	1,2	1,1	2,2	1,1	43,9
Podkarpackie	16,3	10,8	8,1	11,5	4,3	<u>-0,2</u>	0,2	1,4	-0,0	41,4
Lubuskie	39,9	12,0	8,5	10,6	3,2	<u>-0,6</u>	0,1	1,4	<u>-0,5</u>	39,3
Wielkopolskie	15,5	10,8	7,4	8,7	2,9	0,4	0,8	2,2	0,8	38,9
Mazowieckie	19,8	10,1	7,7	6,5	1,2	1,1	0,8	2,1	1,6	35,1
Warmińsko- -mazurskie	30,4	11,3	5,4	10,4	3,9	<u>-1,7</u>	0,1	1,8	<u>-1,0</u>	33,3
Kujawsko- -pomorskie	19,0	12,3	7,1	7,7	2,4	<u>-1,2</u>	0,0	1,5	<u>-0,6</u>	32,2
Polska	19,5	11,0	7,4	8,0	1,9	<u>-0,9</u>	<u>-0,3</u>	1,0	<u>-0,2</u>	30,7
Dolnośląskie	32,1	12,1	7,0	7,3	1,4	<u>-2,5</u>	<u>-0,8</u>	1,0	<u>-0,4</u>	26,9
Śląskie	19,0	12,6	10,6	8,5	0,0	<u>-3,0</u>	<u>-1,7</u>	<u>-1,1</u>	<u>-1,4</u>	25,6
Podlaskie	11,5	7,7	4,1	9,1	2,8	<u>-0,9</u>	<u>-0,9</u>	0,3	<u>-1,2</u>	22,4
Lubelskie	13,3	7,0	4,2	7,7	1,6	<u>-1,7</u>	<u>-1,2</u>	<u>-0,0</u>	<u>-1,8</u>	16,4
Opolskie	14,3	13,4	4,3	4,4	1,2	<u>-2,1</u>	<u>-2,2</u>	<u>-2,9</u>	<u>-2,1</u>	13,8
Świętokrzyskie	12,0	4,7	3,9	5,8	1,1	<u>-2,2</u>	<u>-1,4</u>	<u>-0,2</u>	<u>-2,0</u>	9,8
Łódzkie	10,3	5,3	4,3	4,3	<u>-0,6</u>	<u>-2,2</u>	<u>-1,9</u>	<u>-1,4</u>	<u>-1,9</u>	5,6

Źródło: A. Gałązka, A. Potrykowska, op.cit., s. 50.

Wpływ na zmianę liczby ludności mają dwa elementy: przyrost naturalny i zmiany migracyjne. W przypadku ruchu naturalnego są to urodzenia i zgony. Niska skala urodzeń w województwie bydgoskim w latach 1979-1988 wynikała głównie ze wzrostu rozmiaru emigracji zagranicznej w latach 80. XX wieku, obejmującej przede wszystkim osoby w wieku produkcyjnym⁴⁷⁸. W 2014 r. przyrost naturalny w województwie kujawsko-pomorskim osiągnął wartość dodatnią (3 osoby), ale już rok później odnotowano wartość ujemną (1333 osoby). W 2019 r. w Bydgoszczy ubytek naturalny wyniósł 965 osób, natomiast w Toruniu – 172 osoby⁴⁷⁹.

W 2000 r. liczba urodzeń w regionie była wyższa aniżeli liczba zgonów o 1783 osoby. Natomiast w 2019 r. sytuacja była odmienna, tj. odnotowano większą liczbę zgonów niż liczbę urodzeń o 2754. Przewagę zgonów nad urodzeniami odnotowuje się głównie w miastach, natomiast na wsiach tendencja jest odwrotna⁴⁸⁰.

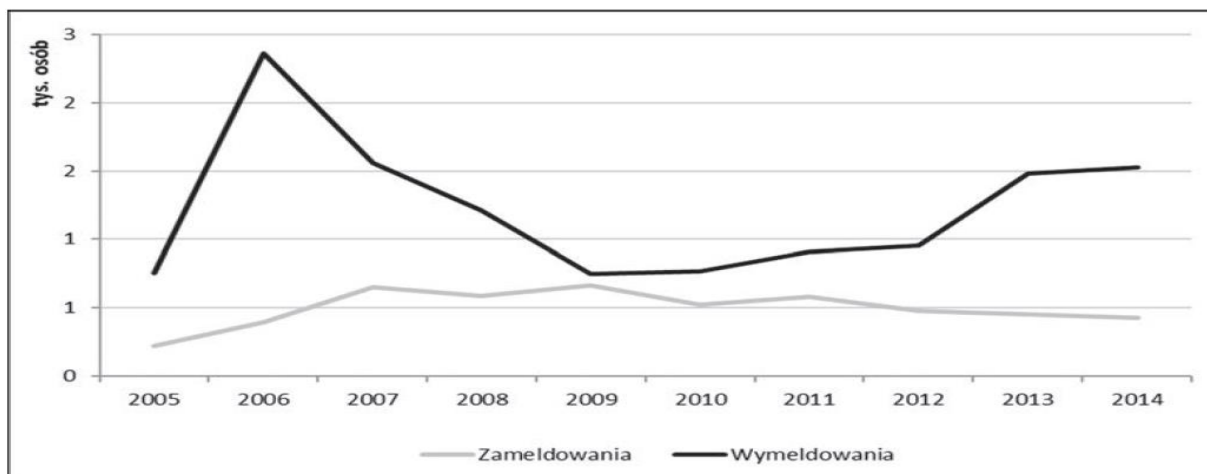
⁴⁷⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Narodowy Spis Powszechny z dnia 6 XII 1988 r. Charakterystyka zmian demograficzno-społecznych ludności i warunków mieszkaniowych w latach 1979 - 1988*, Warszawa 1990, s. 4.

⁴⁷⁹ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Procesy demograficzne w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2019 oraz w perspektywie do 2040 r.*, s. 6.

⁴⁸⁰ Ibidem.

Akcesja Polski do Unii Europejskiej (UE) w województwie kujawsko-pomorskim wywołała podobne konsekwencje w zakresie migracji zagranicznych jak w pozostałych województwach w Polsce⁴⁸¹.

Wykres 4. Migracje zagraniczne na pobyt stały w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2014

Źródło: W. Gierańczyk, M. Krajewska, op.cit., s. 134.

Wejście Polski do struktur UE zdecydowanie nasiliło emigracje z przyczyn ekonomicznych, zwłaszcza z powodu wysokiego bezrobocia. Po 2004 r. ponad 90% osób emigrujących z województwa kujawsko-pomorskiego osiedliło się na stałe w państwach europejskich. W 2014 r. najbardziej popularnym kierunkiem były Niemcy i Wielka Brytania, gdzie zamieszkało na stałe ¾ emigrantów. Nieco mniej osób osiedliło się w Irlandii (5,9%) i Holandii (4,7%). Stosunkowo rzadko celem emigracji były państwa Europy Wschodniej, np. Rosja, Ukraina czy Łotwa, w których osiedlili się tylko pojedynczy emigranci⁴⁸².

Ujemne saldo migracji stałych cechowało region od wielu lat. W 2009 r. migracje zagraniczne stanowiły blisko 6% ogółu ubytku migracyjnego⁴⁸³. Według danych zgromadzonych przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy od 2016 r. w regionie notuje się dodatnie saldo migracji zagranicznych ludności. Wówczas zameldowało się więcej osób pochodzących z zagranicy niż wymeldowało (o 97 osób). Z kolei w 2019 r. saldo to wyniosło 255 osób, przy czym z zagranicy do regionu na pobyt stały przyjechało 657 osób, a wyemigrowały z niego 402 osoby. Porównując ten okres z 2010 r., można stwierdzić, że

⁴⁸¹ W. Gierańczyk, M. Krajewska, *Wybrane aspekty międzynarodowych przepływów ludności w województwie kujawsko-pomorskim*, [w:] *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2017, s. 134.

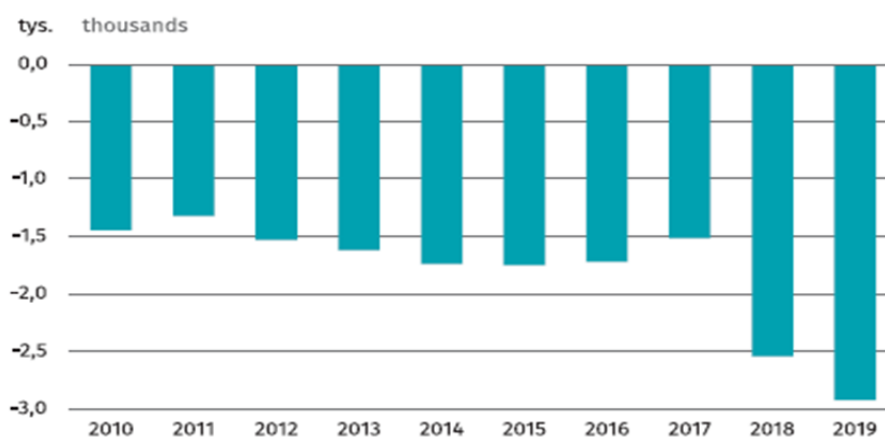
⁴⁸² Ibidem, s. 140.

⁴⁸³ Ibidem, s. 73.

liczba imigrantów w regionie zwiększyła się o 24,9%, a zdecydowanie zmniejszyła się liczba emigrantów – w tym przypadku spadek wyniósł 47,5%⁴⁸⁴.

W ramach ruchu wewnętrznego w latach 1995-2015 w regionie zameldowało się na pobyt stały blisko 107 tys. osób. W tym przedziale czasowym wymeldowało się ok. 130 tys. osób. Dlatego też w tym dwudziestolecu region charakteryzował się ujemnym saldem migracji międzywojewódzkich, który wyniósł około 23 tys. osób. We wspomnianym okresie najczęściej osiedlały się w regionie osoby z trzech województw: wielkopolskiego (19,8 tys. osób), pomorskiego (18,5 tys. osób) i mazowieckiego (14,5 tys. osób). Z wymienionych województw pochodziło blisko 50% ogółu osób, które zamieszkały w regionie. Z kolei największa liczba osób z województwa kujawsko-pomorskiego zameldowała się w województwie pomorskim (28,2 tys. osób), wielkopolskim (28,0 tys. osób) i mazowieckim (25,3 tys. osób)⁴⁸⁵.

Wykres 5. Saldo migracji wewnętrznych ludności w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2010-2019

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 41.

Większość gmin w regionie ma charakter emigracyjny, ale zauważa się stopniowy wzrost udziału jednostek imigracyjnych. Niektóre jednostki zmieniają jednak charakter na migracyjny. Zmiany te w przeważającej części obejmują mieszkańców gmin wiejskich i obszarów wiejskich położonych w gminach miejsko-wiejskich. Stabilność typów migracyjnych występuje też w centralnej części województwa. W tym obszarze głównym kierunkiem migracji ze stolicy regionu są pobliskie gminy⁴⁸⁶.

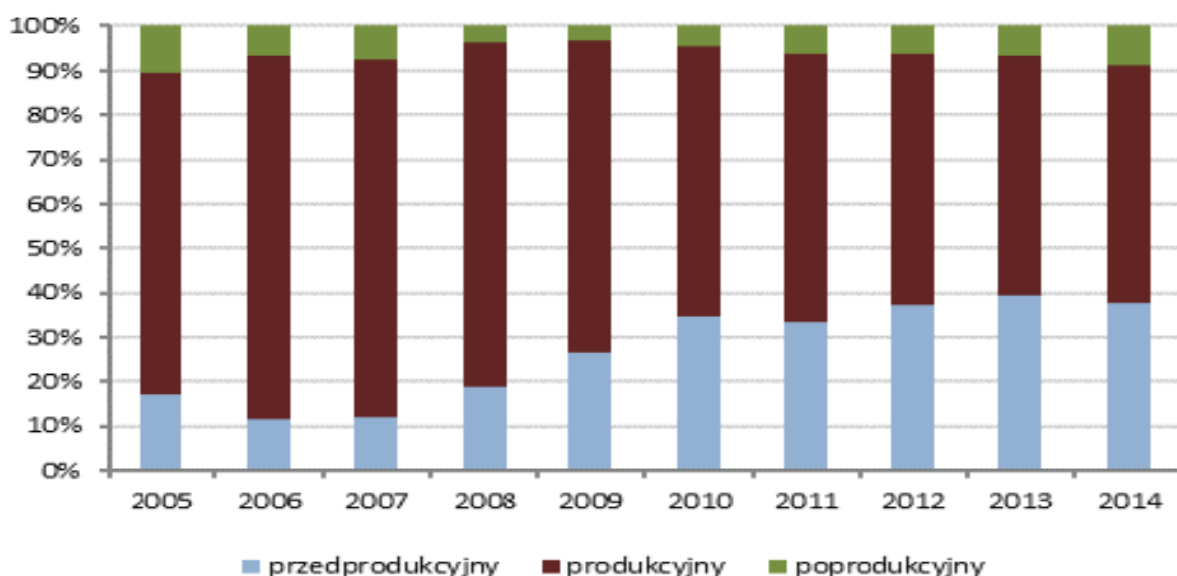
⁴⁸⁴ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 42.

⁴⁸⁵ A. Gałązka, A. Potrykowska, op.cit., s. 73.

⁴⁸⁶ W. Gierańczyk, M. Krajewska, *Zmiany zachowań migracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim*, „Wiadomości Statystyczne” 2017, 10 (677), s. 83.

Wśród emigrantów przeważała ludność w wieku produkcyjnym. Jednakże w ostatnich latach przedstawionych na wykresie 6 udział tej ludności malał, głównie na rzecz wzrostu liczby osób w wieku przedprodukcyjnym. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego wzrost wyniósł 10,2%. W 2014 r. emigranci w tej grupie wiekowej stanowili 22,9%. Wśród osób wyjeżdżających za granicę wzrastał odsetek społeczności w wieku poprodukcyjnym. I tak w 2014 r. osoby te stanowiły ponad 5% ogółu emigrantów⁴⁸⁷.

Wykres 6. Struktura emigrantów według ekonomicznych grup wieku w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2014

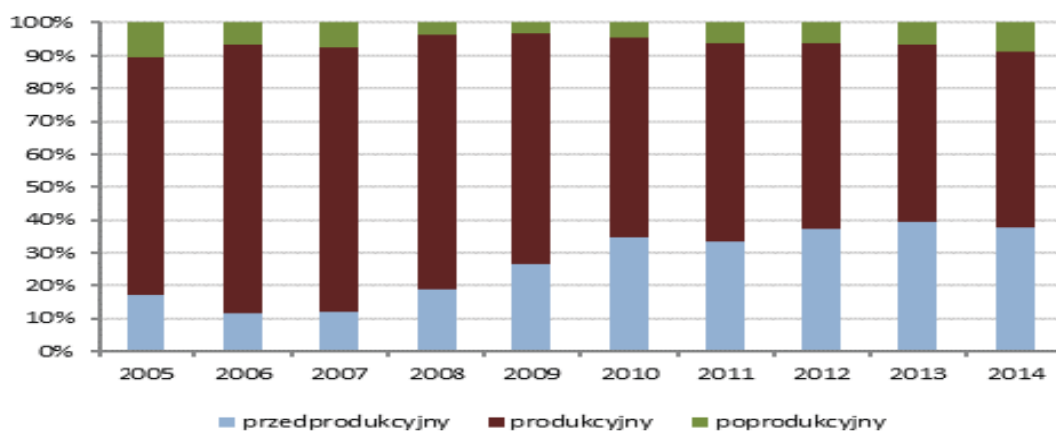
Źródło: W. Gierańczyk, M. Krajewska, op.cit., s. 136.

Zdecydowaną część imigrantów stanowiła ludność z grupy produkcyjnej. W 2006 r. jej udział wyniósł blisko 80%, a w 2014 r. prawie 50%. W porównaniu ze strukturą emigrantów według grup ekonomicznych relatywnie więcej osób było w wieku poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym. Odsetek imigrantów w wieku poprodukcyjnym utrzymywał się na podobnym poziomie, wyniósł bowiem blisko 6%. Wahał się natomiast udział imigrantów w wieku poniżej 18 lat. W latach 2006-2007 osoby te stanowiły ok. 10-15% ogółu imigrantów, natomiast do 2014 r. liczba ta uległa podwojeniu⁴⁸⁸.

⁴⁸⁷ W. Gierańczyk, M. Krajewska, *Wybrane aspekty międzynarodowych...*, s. 136.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, s. 137.

Wykres 7. Struktura imigrantów według ekonomicznych grup wieku w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2014

Źródło: W. Gierańczyk, M. Krajewska, op.cit., s. 137.

Po 1989 r. nastąpił proces uspołeczniania relacji międzynarodowych poprzez przejęcie ich przez stowarzyszenia, samorządy lokalne i osoby prywatne. Od tego momentu coraz częściej kontakty te zaczęły przybierać formę spontaniczną i swobodną, a co istotne, były wywoływane głównie poprzez naturalną migrację, aktywność społeczno-gospodarczą, kulturalną, turystyczną i sportową. Zaczęły powstawać stowarzyszenia przyjaźni i współpracy, takie chociażby jak oddział wojewódzki Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Francuskiej (1981) czy też Klub Miłośników Australii i Oceanii (1984). Powstały również lokalne ogniska m.in. Towarzystwa Polsko-Niemieckiego (1989), Towarzystwa Polsko-Austriackiego (1993) i Towarzystwa Polsko-Włoskiego. Współpracę międzynarodową zaczęły prowadzić też stowarzyszenia kierowane przez centrale amerykańskie. Wśród nich można wskazać Lions Club i Rotary Club. Przystąpienie Polski do UE spowodowało ożywienie tej współpracy w sferze kulturalnej, sportowej i gospodarczej. Rok po wstąpieniu Polski do UE Bydgoszcz, z inicjatywy samorządu lokalnego, stała się członkiem stowarzyszenia Eurocities. Ponadto powstało wiele ośrodków oferujących naukę języków obcych, gdzie stosunkowo często zatrudnia się lektorów z zagranicy⁴⁸⁹.

Czynnikiem wpływającym na skalę napływów migracyjnych do regionu jest także obecność w lokalnej gospodarce kapitału zagranicznego. Ważną rolę pełnią tu m.in. Alcatel-Lucent Polska czy Unilever. Relacje międzynarodowe utrzymywane są również dzięki największemu polskiemu przedsiębiorstwu zajmującemu się produkcją pojazdów szynowych.

⁴⁸⁹ S. Pastuszewski, *Bydgoszcz – miasto otwarte pod względem kulturowym i narodowościowym*, [w:] *Bydgoszcz: miasto wielu kultur i narodowości*, K. Grysińska, W. Jastrzębski, A.S. Kotowski (red.), Bydgoszcz 2009, s. 257.

Mowa tu o przedsiębiorstwie Pojazdy Szynowe „Pesa”, dzięki któremu miastem partnerskim Bydgoszczy został Krzemieńczuk na Ukrainie. Istotną rolę w napływach migracyjnych odgrywają też instytucje wojskowe o charakterze międzynarodowym. Już w 2005 r. utworzono w Bydgoszczy szkołę pod nazwą International School of Bydgoszcz dla dzieci obcojęzycznych żołnierzy NATO, pracujących w Centrum Szkolenia Sił Połączonych (ang. Joint Force Training Centre, JFTC) NATO⁴⁹⁰.

Jak wynika z danych spisu powszechnego z 2011 r., w województwie najwięcej obywateli obcego pochodzenia wywodziło się z Ukrainy (14,1%), Rosji (10,4%), Niemiec (9,9%), Armenii (9,5%), Białorusi (6,4%), Stanów Zjednoczonych Ameryki (5,7%) i Włoch (4,8%). W województwie kujawsko-pomorskim w 2011 r. mieszkało 3,0% ogółu ludności z niepolskim obywatelstwem mieszkającej w Polsce. Najwięcej osób (53,2%) mieszkało w Bydgoszczy, w Toruniu i we Włocławku⁴⁹¹. W latach 2005-2014 imigranci w regionie stanowili prawie 2% ogólnej liczby osób, które dokonały w nim zameldowania, z kolei emigranci – blisko 4,5% ogólnej liczby osób, które się wymeldowały. Najwyższy udział imigracji w zakresie napływu ludności wystąpił w 2009 r. Wówczas w województwie kujawsko-pomorskim zameldowało się 2,8% imigrantów. Natomiast najwięcej emigrantów wymeldowało się w 2014 r. – 6,1%⁴⁹².

⁴⁹⁰ Ibidem, s. 258-259.

⁴⁹¹ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Raport z wyników w województwie kujawsko-pomorskim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Bydgoszcz 2012, s. 92-93.

⁴⁹² W. Gierańczyk, M. Krajewska, *Wybrane aspekty międzynarodowych...*, s. 135.

Tabela 8. Liczba mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego według kraju obywatelstwa w latach 2002 i 2011

KRAJ OBYWATELSTWA	2002			2011		
	w tysiącach	ludność ogółem =100%	inny kraj ogółem =100	w tysiącach	ludność ogółem =100%	inny kraj ogółem =100
Ludność ogółem	2069,3	100,0	x	2097,6	100,0	x
Polskie razem	2046,3	98,9	x	2095,5	99,9	x
wylącznie polskie	2034,0	98,3	x	1989,8 ^o	94,9 ^o	x
polskie i inne	12,4	0,6	x	4,9 ^o	0,2 ^o	x
Niepolskie	1,4	0,1	100,0	1,7	0,1	100,0
w tym:						
Ukraina	0,1	0,0	8,5	0,2	0,0	14,1
Rosja	0,1	0,0	9,1	0,2	0,0	10,4
Niemcy	0,2	0,0	11,7	0,2	0,0	9,9
Armenia	0,0	0,0	1,8	0,2	0,0	9,5
Białoruś	0,1	0,0	3,6	0,1	0,0	6,4
Stany Zjednoczone						
Ameryki	0,0	0,0	2,5	0,1	0,0	5,7
Włochy	0,0	0,0	1,3	0,1	0,0	4,8
Bezpaństwowcy	0,0	0,0	x	0,1	0,0	x
Obywatelstwo nieustalone	21,6	1,0	x	0,3	0,0	x

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Raport z wyników w województwie kujawsko-pomorskim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Bydgoszcz 2012, s. 92.

Liczba cudzoziemców, którzy posiadają ważne dokumenty uprawniające do pobytu w województwie kujawsko-pomorskim, ciągle rośnie. Według danych statystycznych szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców (UdSC) w 2020 r. ich liczba wyniosła 13 128, w porównaniu z 1909 w 2010 r. W 2020 r., podobnie jak w latach poprzednich, do najliczniejszych grup cudzoziemców posiadających ważne zezwolenia na pobyt należeli obywatele: Ukrainy (7987 osób), Niemiec (324), Wielkiej Brytanii (303), Białorusi (287), Gruzji (271). Oprócz tych narodowości widoczny jest także wzrost liczby osób pochodzących z Mołdawii (267), Rosji (242) czy Włoch (235). Najwięcej cudzoziemców posiadających zezwolenia na pobyt to osoby w przedziale wiekowym 20-39 lat (7322 osoby), nieco mniej jest osób z przedziału 40-59 lat (3553). W 2020 r., tak jak w poprzednich latach, wśród cudzoziemców przeważali mężczyźni (8134 osoby). Wśród najpopularniejszych form zezwoleń odnotowano zezwolenia na pobyt czasowy, zarejestrowany pobyt obywatela UE oraz pobyt stały.

Tabela 9. Liczba cudzoziemców posiadających ważne dokumenty na pobyt w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2010 i 2020

Rodzaj dokumentu	2010	2020
Zarejestrowanie pobytu obywatela UE ⁴⁹³	625	2144
Pobyt czasowy ⁴⁹⁴	592	9297
Pobyt stały ⁴⁹⁵	497	1169
Pobyt stały obywatela UE ⁴⁹⁶	113	309
Pobyt rezydenta długoterminowego UE ⁴⁹⁷	41	183
Pobyt tolerowany ⁴⁹⁸	31	0
Pobyt członka rodziny obywatela UE ⁴⁹⁹	8	17
Pobyt stały członka rodziny obywatela UE ⁵⁰⁰	2	9
Razem	1909	13128

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://migracje.gov.pl/>, 5.12.2022.

Wpływ na dynamikę procesów demograficznych miały niewątpliwie dwa czynniki: zmieniająca się struktura społeczeństwa i sytuacja społeczno-gospodarcza regionu. W ostatnich latach obserwuje się zmiany w strukturze wieku mieszkańców. Mowa tu o spadku populacji w najmłodszych grupach wiekowych i wzroście liczby osób starszych, co świadczy o zjawisku starzenia się społeczeństwa. Konsekwencją tych zmian są zachodzące procesy demograficzne dotyczące rozrodczości, umieralności i migracji ludności, co przekłada się na różnorodne aspekty życia. Wymusza to poniekąd odpowiednie decyzje w zakresie polityki edukacyjnej, społecznej czy też gospodarczej, zwłaszcza w kontekście zasobów rynku pracy. Zmiany w strukturze ludności powodują, że w województwie kujawsko-pomorskim zatrudnia się coraz

⁴⁹³ Obywatel UE może przebywać w Polsce przez okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeśli pobyt trwa dłużej, obywatel ten jest zobowiązany do zarejestrowania swojego pobytu w Polsce.

⁴⁹⁴ Cudzoziemiec, który planuje pozostać w Polsce dłużej niż przez okres 90 dni, może ubiegać się o zezwolenie na pobyt czasowy. Wydawane jest ono na maksymalnie 3 lata.

⁴⁹⁵ Decyzja w sprawie zezwolenia na pobyt stały wydawana jest na czas nieoznaczony.

⁴⁹⁶ Obywatele UE nabywają prawo stałego pobytu po upływie 5 lat nieprzerwanego pobytu w Polsce.

⁴⁹⁷ Zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE uprawnia do stałego pobytu na terytorium Polski. Wydawane jest ono na czas nieoznaczony.

⁴⁹⁸ Pobyt tolerowany to forma ochrony, na mocy której cudzoziemiec, któremu odmówiono nadania statusu uchodźcy, może legalnie przebywać w Polsce.

⁴⁹⁹ Karta pobytu ważna jest przez okres 5 lat.

⁵⁰⁰ Dokument pobytu stałego można uzyskać w przypadku zamieszkiwania nieprzerwanie przez 5 lat na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

większą liczbę cudzoziemców. W 2019 r., w porównaniu z 2015 r., nastąpił jedenastokrotny wzrost wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców⁵⁰¹.

Oprócz problemu ujemnego salda migracji międzywojewódzkich i starzenia się społeczeństwa województwo kujawsko-pomorskiego dotykały też trudności ekonomiczne. Dotyczyło to głównie wysokiej stopy bezrobocia rejestrowanego, która w latach 2010-2012 wzrosła z 12% do 17%⁵⁰². Po 2012 r. bezrobocie malało i nie był to problem badanego okresu. W końcu grudnia 2020 r. stopa bezrobocia rejestrowanego wyniosła 8,9%. Rozkład stopy bezrobocia w regionie był zróżnicowany przestrzennie. W 2020 r. najniższy procent osób bezrobotnych w stosunku do ogólnej liczby osób aktywnych zawodowo odnotowano w Bydgoszczy i Toruniu. Według opracowania Urzędu Statystycznego na koniec grudnia 2020 r. wyniósł on, odpowiednio, 3,5% i 4,6%⁵⁰³. Na terenie województwa mamy do czynienia również z niedopasowaniem strukturalnym rynku pracy. Znaczna część osób bezrobotnych nie posiada żadnych kwalifikacji zawodowych. Kwalifikacje, jakie mają osoby w wieku 40+, nie są dopasowane do wymogów współczesnego rynku pracy⁵⁰⁴.

Zgodnie z prognozą zjawisk demograficznych Urzędu Statystycznego przewiduje się, że w 2050 r. liczba ludności w województwie kujawsko-pomorskim wyniesie blisko 1799 tys. osób. W porównaniu z 2013 r. oznacza to zmniejszenie tej liczby o 14%. Sytuacja ta będzie konsekwencją zmian w intensywności urodzeń i zgonów oraz zjawiska migracji ludności. Prognozuję się, że do 2050 r. zmniejszy się liczba mieszkańców miast o 24,4%, ale za to liczba mieszkańców wsi wzrośnie o 1,6%. Zauważalne mają być też niekorzystne tendencje w zakresie zmian struktury wiekowej ludności regionu. Blisko 1/3 społeczeństwa stanowić będą osoby powyżej 65. roku życia – w porównaniu z 2013 r. ich liczba wzrośnie o 294,9 tys. Kolejną ważną zmianą będzie zmniejszenie się liczby osób w wieku produkcyjnym w stosunku do osób w wieku poprodukcyjnym. W tym przypadku do 2050 r. na 1 osobę w wieku poprodukcyjnym będą przypadały niespełna 2 osoby w wieku produkcyjnym. Dla porównania, w 2013 r. były to prawie 4 osoby⁵⁰⁵. W prognozie nie zostały uwzględnione procesy migracyjne do województwa kujawsko-pomorskiego.

⁵⁰¹ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Procesy demograficzne w...*, s. 1.

⁵⁰² P. Antosz, K. Kasperek, M. Magierowski, *Rynek pracy w województwie kujawsko-pomorskim w świetle badań Bilans Kapitału Ludzkiego 2012*, Kraków-Toruń 2013, s. 4.

⁵⁰³ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Bezrobocie rejestrowane w województwie kujawsko-pomorskim w 2020 r.*, Bydgoszcz 2021, s. 2.

⁵⁰⁴ W. Knieć, *Geneza trudnej sytuacji na rynku pracy w południowo-wschodnich powiatach województwa kujawsko-pomorskiego, ze szczególnym uwzględnieniem powiatów lipnowskiego, radziejowskiego, włocławskiego i miasta Włocławek*, Toruń 2017, s. 50-51.

⁵⁰⁵ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Demografia dziś i jutro. Prognoza ludności województwa kujawsko-pomorskiego do 2050 roku*, Bydgoszcz 2015, s. 1-3.

Reasumując – przystąpienie Polski do UE nasiliło emigracje z województwa kujawsko-pomorskiego, głównie z przyczyn ekonomicznych. Wśród wyjeżdżających za granicę przeważały osoby w wieku produkcyjnym. Województwo kujawsko-pomorskie ma charakter emigracyjny, ale zauważalny jest stopniowy napływ do niego migrantów ekonomicznych i edukacyjnych, co szerzej omówiono w kolejnych podrozdziałach.

3.2. Migracje ekonomiczne

W regionie kujawsko-pomorskim notuje się coraz bardziej dynamiczny wzrost liczby wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców. Według danych GUS w 2015 r. wydano 3347 wniosków z tym związanych, a w kolejnych latach osiągały one coraz większy poziom. Apogeum tej liczby przypadło na 2019 r. Dane statystyczne dotyczące liczby wydanych pozwoleń na pracę cudzoziemców w porządku chronologicznym prezentuje tabela 10.

Tabela 10. Liczba wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców w regionie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020

Rok	Liczba osób
2015	3347
2016	4998
2017	6504
2018	25682
2019	37976
2020	29206

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

W latach 2015-2016 najczęściej zezwoleń wydano osobom pochodzącym z Ukrainy. Obecność innych grup narodowościowych na rynku pracy w regionie była raczej marginalna.

Tabela 11. Zezwolenia na pracę wydane w latach 2015 i 2016 w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych krajów pochodzenia

Kraj pochodzenia	2015	2016
Ukraina	3124	4843
Filipiny	79	2
Nepal	71	5
Białoruś	20	23
Indie	19	10
Chiny	10	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Wśród imigrantów, którzy uzyskali zezwolenie na pracę, podobnie jak w przypadku pozostałych województw, dominowali mężczyźni. W 2016 r. wydano im 3837 zezwoleń, podczas gdy kobietom 1125. Rok wcześniej liczba ta wyniosła, odpowiednio, 2589 i 758.

Znacząco wzrosła też liczba zezwoleń na pracę wydanych na okres od 1 roku do 2 lat. Tendencja ta widoczna jest również w kolejnych latach. Stosunkowo niewiele zezwoleń wydano na krótki okres, czyli do 3 miesięcy.

Tabela 12. Zezwolenia na pracę cudzoziemców wydane w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności zezwolenia – lata 2015 i 2016

Okres ważności	2015	2016
Do 3 miesięcy	87	97
Od 3 miesięcy do 1 roku	2433	2781
Od 1 roku do 2 lat	757	1905
Powyżej 2 lat	70	215

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Z kwalifikacjami imigrantów powiązane są ściśle sektory gospodarki, w których podejmują oni zatrudnienie. Imigrantów zatrudniano najczęściej w handlu hurtowym i detalicznym oraz przetwórstwie przemysłowym. W analizowanych okresach wzrósł też udział cudzoziemców zatrudnionych w ramach działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej, budownictwie oraz transporcie i gospodarce magazynowanej. Odmienne tendencje w kwestii

zapotrzebowania na pracę imigrantów odnotowano w następujących sektorach: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo. Obrazuje je tabela 13.

Tabela 13. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) w latach 2015 i 2016

Sekcja PKD	2015	2016
Handel hurtowy i detaliczny	514	397
Przetwórstwo przemysłowe	300	528
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	273	462
Transport i gospodarka magazynowa	180	322
Budownictwo	107	366
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	37	41
Zakwaterowanie i usługi gastronomiczne	10	41

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

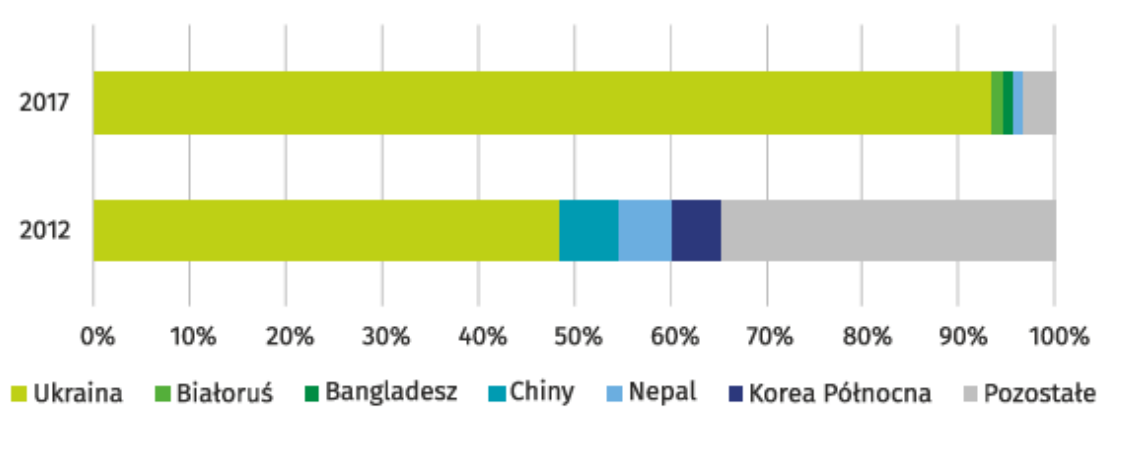
Z kolei w 2017 r. w regionie wydano blisko 6,5 tys. zezwoleń na pracę cudzoziemcom, z czego aż 75% – mężczyznom. W tym okresie najczęściej były to zezwolenia na pracę wydawane po raz pierwszy⁵⁰⁶.

Biorąc pod uwagę obywatelstwo cudzoziemców, którym wydano zezwolenie na pracę, należy stwierdzić, że najwięcej z nich – 6,1 tys. – pochodziło z Ukrainy. Stanowiło to blisko 94% ogólnej liczby wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemcom. Porównując tę liczbę z rokiem wcześniejszym, można zauważyć, że było to mniej o 3,3%. Natomiast w stosunku do 2012 r. udział zezwoleń na pracę dla obywateli narodowości ukraińskiej wzrósł do poziomu 45,1%. W 2017 r. obywatelom Białorusi wydano 1,2% wszystkich zezwoleń na pracę. Natomiast dla obywateli Bangladeszu i Nepalu było to, odpowiednio, 1,0% i 0,9%. W porównaniu z 2012 r. struktura tych zezwoleń kształtowała się trochę inaczej. Oprócz obywateli Ukrainy dominującymi nacjami byli obywatele państw azjatyckich, czyli Chin (6,3%), Nepalu (5,5%) i Korei Północnej (5,2%)⁵⁰⁷.

⁵⁰⁶ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r.*, Bydgoszcz 2018, s. 1-2.

⁵⁰⁷ Ibidem, s. 2.

Wykres 8. Zezwolenia na pracę w województwie kujawsko-pomorskim według kraju pochodzenia – lata 2012 i 2017

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r.*, Bydgoszcz 2018, s. 1.

W kwestii ważności zezwoleń na pracę dla cudzoziemców należy zwrócić uwagę na fakt, że są one coraz częściej wydawane na dłuższe okresy. W tym czasie ponad połowa z nich wydana została na okres od 1 roku do 2 lat, a było to o 12,9% więcej aniżeli w 2016 r. i o 25,2% więcej niż w 2012 r. Wyraźny wzrost odnotowano także w przypadku zezwoleń, które zostały wydane na okres ponad 2 lat. W 2017 r. stanowiły one 5,5 %, w 2016 r. – 4,3%, natomiast w 2012 r. – 2,7%. Z kolei liczba zezwoleń na pracę wydana na okres od 3 miesięcy do 1 roku osiągnęła dość wysoki poziom 42,8%. Jednak był to spadek w stosunku rocznym o 12,9% oraz biorąc pod uwagę 2012 r. – o 25,2%. Najmniej liczne były krótkookresowe zezwolenia na pracę, czyli te, których okres ważności wynosi do 3 miesięcy. Wydano ich jedynie 0,7% w stosunku do ogólnej liczby zezwoleń. W porównaniu z 2016 r. odnotowano ich o 1,2% mniej, a z 2012 r. – o 2,8% mniej⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ Ibidem, s. 1-2.

Tabela 14. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności – 2017 r.

Okres ważności	2017
Do 3 miesięcy	48
Od 3 miesięcy do 1 roku	2785
Od 1 roku do 2 lat	3311
Powyżej 2 lat	360

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r.*, Bydgoszcz 2018, s. 2.

Z danych dotyczących wydanych cudzoziemcom zezwoleń na pracę w podziale na wybrane sekcje według PKD wynika, że największą liczbę zezwoleń, 1,1 tys., wydano w sekcji przetwórstwo przemysłowe. Stanowiły one 17,1% całkowitej liczby wydanych zezwoleń. Tak w stosunku rocznym, jak i w porównaniu z 2012 r. zaobserwowano wzrost tej sekcji, odpowiednio, o 6,5% i 6,8%. Na drugim miejscu uplasowała się sekcja budownictwo, której udział w 2017 r. wyniósł 15,9%. Z kolei w porównaniu z 2012 r. mniejszy udział obywateli zza granicy odnotowano w sekcji handel hurtowy i detaliczny – w tym okresie wyniósł on tylko 4,2%. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że była to jedyna sekcja, w której odnotowano wyraźny spadek liczby wydanych zezwoleń w porównaniu z poprzednim rokiem. W innych sekcjach zaobserwowano wzrost liczby wydanych zezwoleń nie tylko w stosunku rocznym, ale i biorąc pod uwagę 2012 r.⁵⁰⁹.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 2-4.

Tabela 15. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych sekcji PKD – 2017 r.

Sekcje PKD	2017
Przetwórstwo przemysłowe	1114
Budownictwo	1034
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	773
Transport i gospodarka magazynowa	417
Handel hurtowy i detaliczny	271
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	76
Zakwaterowanie i usługi gastronomiczne	51

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r.*, Bydgoszcz 2018, s. 2.

Zaprezentowane dane statystyczne wskazują, że najwięcej cudzoziemców podjęło pracę jako robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, co też może wynikać np. z większego zainteresowania pracą w sektorze budowlanym i przetwórstwa przemysłowego. W 2017 r. znaczna liczba zezwoleń trafiła też do cudzoziemców, którzy podjęli pracę w charakterze operatorów i monterów maszyn i urządzeń (20,2%) oraz osób wykonujących prace proste (24,3%). W tym okresie zezwolenia na pracę wydane osobom zza granicy w ramach trzech wspomnianych grup stanowiły aż 92,2% ogólnej liczby zezwoleń wydanych przez wojewodę kujawsko-pomorskiego⁵¹⁰.

⁵¹⁰ Ibidem, s. 3.

Tabela 16. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2017 r. w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności

Rodzaj działalności gospodarczej	2017
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	3103
Pracownicy wykonujący prace proste	1580
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	1313
Technicy i inny średni personel	196
Pracownicy usług i sprzedawcy	116
Specjaliści	70
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	51
Pracownicy biurowi	50

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2017*, Bydgoszcz 2018, s. 3.

W 2018 r. wojewoda kujawsko-pomorski wydał 25,7 tys. zezwoleń na pracę. W porównaniu z 2017 r. była to liczba większa aż o 19,2 tys. W tym okresie wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w regionie stanowiły 7,8% wszystkich zezwoleń tego typu wydanych w Polsce⁵¹¹. Najwięcej z nich, bo aż $\frac{3}{4}$, trafiło do mężczyzn. Dominowały głównie zezwolenia na pracę wydane po raz pierwszy. Przedłużeń zezwoleń wydano 297, co stanowi 1,2% wszystkich wydanych zezwoleń na pracę. Liczba ta wzrosła niemal czterokrotnie w porównaniu z 2017 r.⁵¹².

⁵¹¹ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, Bydgoszcz 2019, s. 1

⁵¹² Ibidem, s. 1.

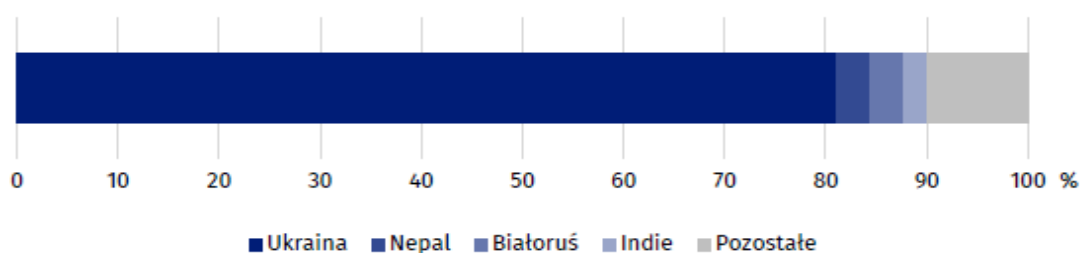
Tabela 17. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według płci w 2018 r.

Zezwolenia na pracę cudzoziemców	Liczba zezwoleń
Mężczyźni	19533
Kobiety	6149
Razem	25682

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, Bydgoszcz 2019, s. 1.

Najliczniejszą grupę cudzoziemców, którzy uzyskali zezwolenie na pracę, stanowili nieziemie obywatele Ukrainy. Uzyskali oni 20,8 tys. zezwoleń, co stanowiło 81,0% wszystkich wydanych pozytywnych decyzji. Mimo że obywatele tego kraju otrzymali najwięcej zezwoleń, to ich udział we wszystkich zezwoleniach wydanych w 2018 r. zmalał o 12,6% w porównaniu z 2017 r., przy czym wzrósł o 16,1% w stosunku do 2013 r. Kolejnymi grupami cudzoziemców, do których trafiały zezwolenia na pracę, byli pod względem liczebności obywatele Nepalu, Białorusi i Indii. Ich udział w ogólnej liczbie zezwoleń kształtował się na poziomie, odpowiednio: 3,4%, 3,3% i 2,2%⁵¹³.

Wykres 9. Wydane zezwolenia na pracę w województwie kujawsko-pomorskim według kraju pochodzenia w 2018 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, Bydgoszcz 2019, s. 2.

Dane statystyczne dotyczące zezwoleń na pracę wydanych cudzoziemcom w 2018 r. wskazują, że odnotowano wzrost w każdej z grup zarówno w porównaniu z poprzednim rokiem, jak i rokiem 2013. Najwięcej zezwoleń na pracę, czyli ponad 45%, wydano na okres od 1 roku do 2 lat. W porównaniu z 2017 r. odnotowano spadek tej liczby o 5,8%. Prawie 1/5 zezwoleń

⁵¹³ Ibidem, s. 2.

wydano na okres ponad 2 lat. Jeśli chodzi o pozostałe zezwolenia na pracę, to zaobserwowano spadek zarówno w stosunku rocznym, jak i w porównaniu z 2013 r.⁵¹⁴

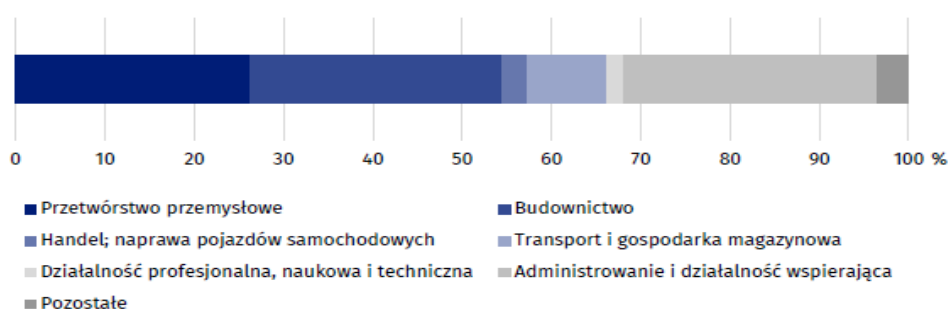
Tabela 18. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r. według okresu ważności

Okres ważności	2018
Do 3 miesięcy	109
Od 3 miesięcy do 1 roku	9436
Od 1 roku do 2 lat	11597
Powyżej 2 lat	4540

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, Bydgoszcz 2019, s. 2.

Najwięcej zezwoleń na pracę według wybranych sekcji PKD trafiło do pracowników ujętych w sekcji administrowanie i działalność wspierająca. Było to 7,3 tys., co stanowiło 28,4% wszystkich wydanych zezwoleń. Do tej sekcji zalicza się np. agencje pracy tymczasowej. Kolejnymi branżami, w których zaobserwowano wysoki udział obcokrajowców, są budownictwo (28,2%) i przetwórstwo przemysłowe (26,3%). To właśnie w tych sektorach wydano łącznie 83,0% wszystkich zezwoleń⁵¹⁵.

Wykres 10. Struktura zezwoleń na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według sekcji PKD w 2018 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, Bydgoszcz 2019, s. 3.

⁵¹⁴ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, s. 2.

⁵¹⁵ Ibidem, s. 3.

Najwięcej zezwoleń na pracę, czyli 60%, trafiło do robotników przemysłowych i rzemieślników. Na drugim miejscu uplasowali się cudzoziemcy wykonujący prace proste (18,8%). Z kolei 16,1% ogólnej liczby zezwoleń otrzymali operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń. Są to grupy zawodów i specjalności, w których wydano łącznie 94% wszystkich zezwoleń⁵¹⁶.

Tabela 19. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r. według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności

Rodzaj działalności gospodarczej	Liczba zezwoleń
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	15246
Pracownicy wykonujący prace proste	4821
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	4124
Pracownicy biurowi	547
Technicy i inny średni personel	355
Pracownicy usług i sprzedawcy	327
Specjaliści	142
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	97

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, Bydgoszcz 2019, s. 3.

Z kolei w 2019 r. wojewoda właściwy ze względu na siedzibę pracodawcy wydał 38,0 tys. zezwoleń na pracę. Stanowiło to wzrost względem roku poprzedniego o 12,3 tys., a względem 2014 r. o 36,6 tys. W tym okresie zezwolenia na pracę wydane w regionie kujawsko-pomorskim stanowiły 8,5% wszystkich wydanych zezwoleń tego typu w Polsce⁵¹⁷.

Jeśli chodzi o wydane zezwolenia według płci, trzeba podkreślić, że więcej z nich udzielono mężczyznom (71%). Stanowi to spadek w porównaniu z poprzednim rokiem o 4,3%, a z 2014 r. o 4,1%⁵¹⁸.

⁵¹⁶ Ibidem.

⁵¹⁷ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 1.

⁵¹⁸ Ibidem.

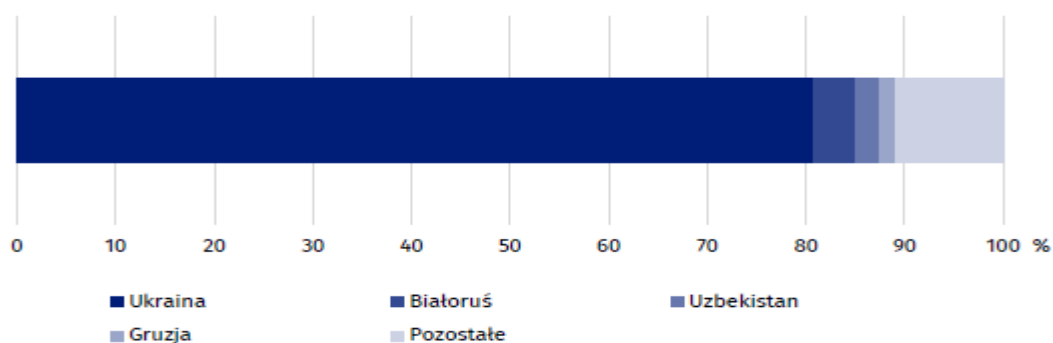
Tabela 20. Zezwolenia na pracę cudzoziemców według płci wydane w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.

Zezwolenia na pracę cudzoziemców	Liczba zezwoleń
Mężczyźni	27260
Kobiety	10716
Razem	37976

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020.

Podobnie jak w poprzednich latach, także w 2019 r. pod względem liczby zezwoleń na pracę prym wiodli Ukraińcy, uzyskując ich 30,7 tys., co stanowiło 80,7% ogółu wszystkich wydanych decyzji tego typu. W porównaniu z 2018 r. wydano tej grupie obywateli o 0,3% mniej zezwoleń, ale w stosunku do 2014 r. ich liczba zwiększyła się o 2,2%. Innymi cudzoziemcami ubiegającymi się o zezwolenie na pracę byli obywatele Białorusi, Uzbekistanu oraz Gruzji. I tak pierwsza grupa uzyskała 4,3% wszystkich zezwoleń na pracę, druga – 2,4%, a trzecia – 1,6%⁵¹⁹.

Wykres 11. Struktura zezwoleń na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według państwa pochodzenia – 2019 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 2.

W porównaniu z 2018 r. nastąpił wzrost liczby wydanych zezwoleń na okres powyżej 3 miesięcy. Jednak, tak samo jak w poprzednich latach, najwięcej z nich (43%) wydano na

⁵¹⁹ Ibidem, s. 2.

okres od 1 roku do 2 lat. Spośród ogólnej liczby zezwoleń $\frac{1}{4}$ wydano na okres ponad 2 lat. Tylko udział tych zezwoleń zwiększył się w porównaniu z 2018 r. (7,3%) i 2014 r. (21,7%)⁵²⁰.

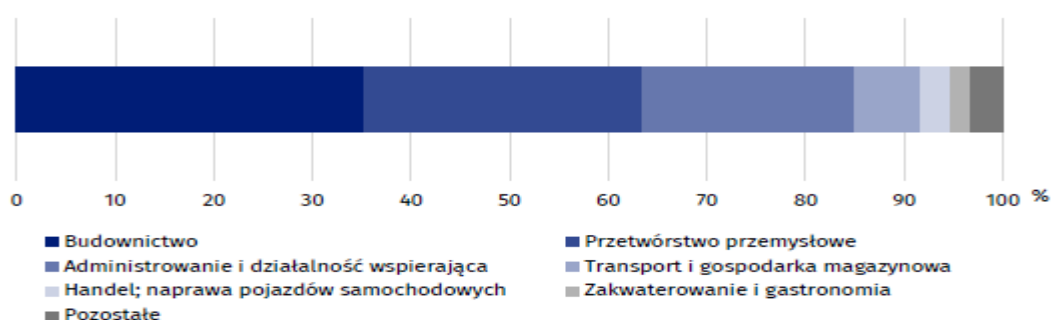
Tabela 21. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności – 2019 r.

Okres ważności	2019
Do 3 miesięcy	78
Od 3 miesięcy do 1 roku	12200
Od 1 roku do 2 lat	16203
Powyżej 2 lat	9495

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 2.

Najwięcej, bo aż 13,4 tys. zezwoleń na pracę, wojewoda właściwy wydał dla pracodawców z sekcji budownictwo. Stanowiło to 35,2% wszystkich zezwoleń na pracę. Z kolei 28,3% ogólnej liczby zezwoleń trafiło do pracodawców z sekcji przetwórstwo przemysłowe, a nieco mniej (21,5%) – z sekcji administrowanie i działalność wspierająca. To właśnie w tych sektorach wydano łącznie 85,1% wszystkich zezwoleń⁵²¹.

Wykres 12. Struktura zezwoleń na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim wydanych według sekcji PKD w 2019 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 3.

Największą liczbę zezwoleń, czyli 61%, wydano dla robotników przemysłowych i rzemieślników. Kolejnymi liczenie reprezentowanymi grupami zawodów przez

⁵²⁰ Ibidem.

⁵²¹ Ibidem, s. 3.

obcokrajowców były zawody polegające na wykonywaniu prac prostych (17,2%) oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (13,4%). W tych grupach wydano łącznie 92,2% wszystkich zezwoleń na pracę w regionie⁵²².

Tabela 22. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r. według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności

Rodzaj działalności gospodarczej	2019
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	23392
Pracownicy wykonujący prace proste	6544
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	5077
Pracownicy biurowi	858
Technicy i inny średni personel	776
Pracownicy usług i sprzedawcy	605
Specjaliści	536
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	129

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020, s. 3.

W 2020 r., w porównaniu z rokiem poprzednim, liczba wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców spadła. Uwzględniając strukturę narodowościową cudzoziemców, którym wojewoda wydał zezwolenie na pracę, nietrudno zauważyć, że najczęściej uzyskują je osoby pochodzące z Ukrainy. Oprócz nich stosunkowo liczną grupę stanowią też Białorusini. Są to dwie narodowości, które dominują na rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim. Szczegółowe dane statystyczne przedstawiono w tabeli 23.

⁵²² Ibidem.

Tabela 23. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych krajów pochodzenia

Kraj pochodzenia	Liczba zezwoleń
Ukraina	22224
Białoruś	1378
Uzbekistan	761
Gruzja	541
Mołdawia	477
Indie	453
Filipiny	408
Azerbejdżan	349

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Według danych statystycznych zezwolenia na pracę w 2020 r. wydawane były najczęściej mężczyznom, a ich liczba w analizowanym okresie wyniosła 20 635. Znacznie mniejszy udział w rynku pracy odnotowano w przypadku kobiet, ponieważ liczba wydanych im zezwoleń wyniosła 8571. W ciągu ostatnich lat znacząco wzrosła również liczba wydanych zezwoleń na pracę na okres od 1 roku do 2 lat. Szczegółowe dane z tym związane zaprezentowano w tabeli 24.

Tabela 24. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności

Okres ważności	Liczba zezwoleń
Do 3 miesięcy	59
Od 3 miesięcy do 1 roku	7396
Od 1 roku do 2 lat	13478
Powyżej 2 lat	8272

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Z analizy danych dotyczących zatrudnienia cudzoziemców w poszczególnych sektorach według wybranych sekcji PKD wynika, że najwięcej z nich uzyskało zatrudnienie w dwóch

branżach: przetwórstwie przemysłowym i budownictwie. Na trzecim miejscu pod względem liczby wydanych zezwoleń na pracę uplasowała się branża transport i gospodarka magazynowa. W pozostałych branżach odsetek cudzoziemców był niewielki.

Tabela 25. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych sekcji PKD

Sekcja PKD	2020
Przetwórstwo przemysłowe	9373
Budownictwo	7872
Transport i gospodarka magazynowa	2064
Handel hurtowy i detaliczny	710
Zakwaterowanie i usługi gastronomiczne	526
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	141
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	78

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

W 2020 r. rynek pracy w województwie zdominowali cudzoziemcy, których zatrudniono jako robotników przemysłowych i rzemieślników. Dość znaczna była też liczba cudzoziemców wykonujących prace proste. Najrzadziej cudzoziemcy podejmowali zatrudnienie jako przedstawiciele władz publicznych czy też na stanowiskach wyższych urzędników i kierowników.

Tabela 26. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2020 r. według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności

Rodzaj działalności gospodarczej	Liczba
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	15084
Pracownicy wykonujący prace proste	8006
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	4243
Pracownicy usług i sprzedawcy	548
Technicy i inny średni personel	499
Pracownicy biurowi	398
Specjaliści	308
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	84
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	36

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Jak zauważają Agata Górny, Katarzyna Kołodziejczyk, Karolina Madej oraz Paweł Kaczmarczyk, Bydgoszcz stała się nowym regionem docelowym migrantów zarobkowych, którzy przyjeżdżają do Polski. Bydgoszcz, podobnie jak województwo kujawsko-pomorskie, w ostatnich latach doświadczyła dynamicznego wzrostu napływu imigrantów⁵²³. Odnotowano wzrost liczby oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy. W 2013 r. do powiatowych urzędów pracy w województwie wpłynęło łącznie 2919 oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi. Największy odsetek tych oświadczeń dotyczył obywateli Ukrainy (2570 oświadczeń). W następnej kolejności byli to cudzoziemcy pochodzący z Mołdawii (250 osób), Białorusi (67 osób), Gruzji (18 osób) oraz Rosji (14 osób)⁵²⁴. W 2020 r. w powiatowych urzędach pracy zarejestrowano 62 058 oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi. Podobnie jak w poprzednich latach, oświadczenia dotyczyły głównie obywateli Ukrainy (54 826 oświadczeń). Udział innych narodowości

⁵²³ A. Górny, K. Kołodziejczyk, K. Madej, P. Kaczmarczyk, *Nowe obszary docelowe w migracji z Ukrainy do Polski. Przypadek Bydgoszczy i Wrocławia na tle innych miast*, seria: „CMR Working Papers” 2019, nr 118/176, s. 17.

⁵²⁴ Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, *Rynek pracy w województwie Kujawsko-Pomorskim w 2013 roku*, Toruń 2014, s. 50.

kształtował się następująco: Białoruś (2917 oświadczeń), Mołdawia (1901 oświadczeń), Gruzja (1449 oświadczeń), Rosja (833 oświadczenia), Armenia (132 oświadczenia)⁵²⁵.

Warto przyjrzeć się również zjawisku bezrobocia wśród cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim. Możliwość rejestracji w Polsce w powiatowym urzędzie pracy jako osoba bezrobotna przewidziana jest dla cudzoziemca mającego określony statut pobytowy lub pochodzącego z państwa Unii Europejskiej (UE) oraz Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG). W przypadku cudzoziemców pochodzących spoza UE i EOG prawo do zarejestrowania się jako osoba bezrobotna przysługuje osobom posiadającym status uchodźcy, zgodę na pobyt tolerowany, zgodę na pobyt ze względów humanitarnych lub korzystających z ochrony uzupełniającej lub czasowej. Również taką możliwość mają cudzoziemcy, którzy posiadają kartę stałego pobytu lub zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE. Trzecią grupą są cudzoziemcy posiadający zezwolenie na pobyt czasowy w celu wykonywania określonego zatrudnienia w Polsce. Warunkiem jest nieprzerwane świadczenie pracy przez minimum sześć miesięcy bezpośrednio przed rejestracją w powiatowym urzędzie pracy. Z tego obowiązku zwolnieni są cudzoziemcy będący członkami rodzin obywateli Polski, krajów UE/EOG, których celem przyjazdu jest połączenie się z rodziną. Przepisy te wykluczają także cudzoziemców, którzy przyjeżdżają do Polski, by podjąć pracę sezonową na podstawie oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy. Imigranci, którzy zarejestrowani są jako osoby bezrobotne, mają możliwość korzystania z ubezpieczenia zdrowotnego w Polsce⁵²⁶.

Dane urzędowe, które zostały udostępnione przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, dotyczące zjawiska bezrobocia wśród cudzoziemców, pokazują, że w badanym regionie odnotowuje się niewielką liczbę bezrobotnych cudzoziemców. Obrazuje to tabela 27.

⁵²⁵ Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, *Kujawsko-Pomorski rynek pracy w 2020 roku*, Toruń 2021, s. 109.

⁵²⁶ K. Andrejuk, *Jacy imigranci rejestrują się jako bezrobotni? Dynamika bezrobocia wśród cudzoziemców w RP*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2018, nr 2 (168), s. 97-98.

Tabela 27. Bezrobotni cudzoziemcy zarejestrowani w urzędach pracy w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020

Bezrobotni cudzoziemcy	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Styczeń	131	113	132	111	110	123
Luty	137	134	137	112	112	122
Marzec	135	128	136	109	115	108
Kwiecień	127	130	130	102	102	125
Maj	118	127	122	97	96	128
Czerwiec	117	115	119	99	98	132
Lipiec	118	118	119	96	103	130
Sierpień	123	118	121	97	100	123
Wrzesień	129	119	116	90	106	121
Październik	122	113	120	91	110	119
Listopad	116	121	118	103	105	126
Grudzień	105	119	111	104	106	133

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, sprawozdanie MRPiPS-01 – sprawozdanie o rynku pracy.

Spośród cudzoziemców, którzy zarejestrowani są w urzędach pracy, wyróżnia się osoby, którym przysługuje prawo do zasiłku, oraz te, które nie mają prawa do niego. Uprawnienie do zasiłku mają cudzoziemcy posiadający jeden ze wspomnianych wyżej tytułów pobytowych. Kolejną obligatoryjną przesłanką jest spełnienie warunku nabycia tego prawa, które zawarte jest w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. W istocie cudzoziemiec zobowiązany jest do wykazania, że w okresie 18 miesięcy przed dniem rejestracji w urzędzie pracy jako osoba bezrobotna, przez co najmniej 365 dni posiadał status osoby zatrudnionej i otrzymywał wynagrodzenie za pracę. Jeśli nie spełni on wymienionych warunków, może zarejestrować się jako osoba poszukująca zatrudnienia. W tym przypadku ma dostęp do pozostałych usług świadczonych przez urzędy pracy – są to np. poradnictwo zawodowe czy pośrednictwo pracy. W niektórych przypadkach zarejestrowani bezrobotni nie mogą otrzymać zasiłku. Zasady te sformułowane są w ustawie o promocji zatrudnienia

i instytucjach rynku pracy. Przykładem jest tu chociażby zawieszenie wykonywania działalności gospodarczej przez cudzoziemca. Nie może on także uzyskać zasiłku, jeśli pobiera inne świadczenia, które przysługują osobie posiadającej status zarejestrowanego bezrobotnego. Chodzi tu m.in. o stypendia szkolne lub świadczenia pieniężne z tytułu praktyki absolwenckiej⁵²⁷. W regionie kujawsko-pomorskim zdecydowaną większość bezrobotnych cudzoziemców stanowią osoby bez prawa do zasiłku, a liczba imigrantów uprawnionych do zasiłku jest minimalna⁵²⁸.

Tabela 28. Liczba cudzoziemców z prawem do zasiłku i bez prawa do zasiłku w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020

Rok	Cudzoziemcy z prawem do zasiłku	Cudzoziemcy bez prawa do zasiłku
2015	18	203
2016	36	185
2017	26	180
2018	32	165
2019	26	165
2020	47	184

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, sprawozdanie MRPiPS-01 – sprawozdanie o rynku pracy.

Na podstawie przytoczonych wyżej statystyk można stwierdzić, że w województwie kujawsko-pomorskim wzrosła liczba migrantów, zwłaszcza obywateli Ukrainy, którzy zdominowali właściwie wszystkie kategorie imigrantów. W dłuższej perspektywie migracje mogą mieć pozytywny wpływ na rozwoju gospodarczy województwa. Dlatego tak ważna jest realizacja polityki integracyjnej wobec imigrantów. Polityka ta powinna być tworzona na poziomie państwowym i gminnym.

⁵²⁷ Ibidem, s. 97-102.

⁵²⁸ K. Piojda, *Ukraińcy w województwie kujawsko-pomorskim. Przyjechali do nas za pracą, ale nie wszyscy ją znaleźli*, 9.08.2021, <https://plus.pomorska.pl/ukraincy-w-województwie-kujawskopomorskim-przyjechali-do-nas-za-praca-ale-nie-wszyscy-ja-znalezli/ar/c1-15744916>, 10.11.2021.

3.3. Migracje edukacyjne

W latach 2015-2020 w województwie kujawsko-pomorskim odnotowano wzrost napływu nie tylko migrantów ekonomicznych, ale i migrantów edukacyjnych. W ramach szkolnictwa wyższego uczelnie prowadzą intensywne kontakty międzynarodowe zarówno w sferze badawczej, jak i kształceniowej. Z raportu przedstawionego przez Najwyższą Izbę Kontroli w 2020 r. wynika, że w roku akademickim 2019/2020 na obszarze 15 województw odnotowano wyraźny wzrost liczby studentów cudzoziemców w porównaniu z rokiem akademickim 2016/2017. Największy wzrost nastąpił w szkołach wyższych w regionie łódzkim (o 89,7%), kujawsko-pomorskim (o 61,8%) oraz wielkopolskim (o 50%)⁵²⁹.

Do największych ośrodków akademickich w regionie zaliczają się Bydgoszcz i Toruń. Są to miasta, w których cudzoziemcy najczęściej podejmują kształcenie na studiach wyższych. Największymi uczelniami, ze względu na liczbę studentów i absolwentów, oferowane kierunki studiów oraz poziom kadry akademickiej, są: Uniwersytet Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich (UTP) w Bydgoszczy⁵³⁰, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego (UKW) w Bydgoszczy, Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy oraz Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera UMK w Bydgoszczy⁵³¹.

Według prowadzonych badań Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy na temat migracji edukacyjnych w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2013/2014 szkoły wyższe ukończyło 108 cudzoziemców, czyli ponad siedmiokrotnie więcej aniżeli w roku akademickim 2008/2009. Absolwenci cudzoziemcy w tym okresie stanowili prawie 0,5% ogółu absolwentów w regionie. Wystąpił wyraźny wzrost tej grupy nie tylko w województwie kujawsko-pomorskim, ale również w Polsce (1,3%). Absolwenci cudzoziemcy z regionu wywodzili się z 16 państw, głównie z Europy. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby pochodzące z Ukrainy (44,4%). Zdecydowana większość z nich (81%) skończyła studia w Wyższej Szkole Gospodarki (WSG) w Bydgoszczy. Prawie o połowę mniejszą liczbę absolwentów cudzoziemców odnotowano na UMK. Studenci z zagranicy najczęściej wybierali kierunki należące do podgrup: usługi dla ludności (23,1%), artystycznej (14,8%), ekonomicznej i administracyjnej (13,0%)⁵³².

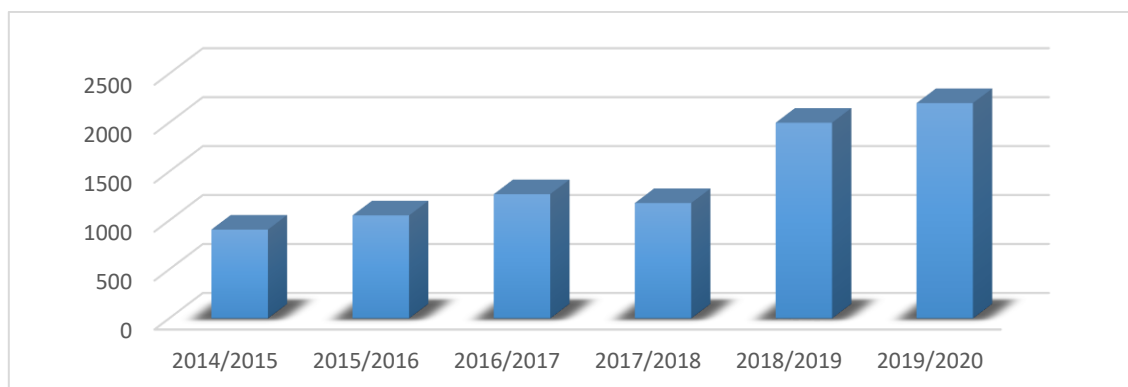
⁵²⁹ Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie cudzoziemców na uczelniach*, s. 35.

⁵³⁰ Od 1 września 2021 r. nazwa tej uczelni to Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich.

⁵³¹ Invest in Kujawsko-Pomorskie, *Szkolnictwo wyższe i działalność badawczo-rozwojowa*, 20.11.2019, <https://investin.kujawsko-pomorskie.pl/pl/gospodarka-regionu/województwo-kujawsko-pomorskie/szkolnictwo-wyzsze-i-dzialalnosc-badawczo-rozwojowa.html>, 15.01.2021.

⁵³² Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Szkolnictwo wyższe w województwie kujawsko-pomorskim w 2014-cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2015, s. 4-6.

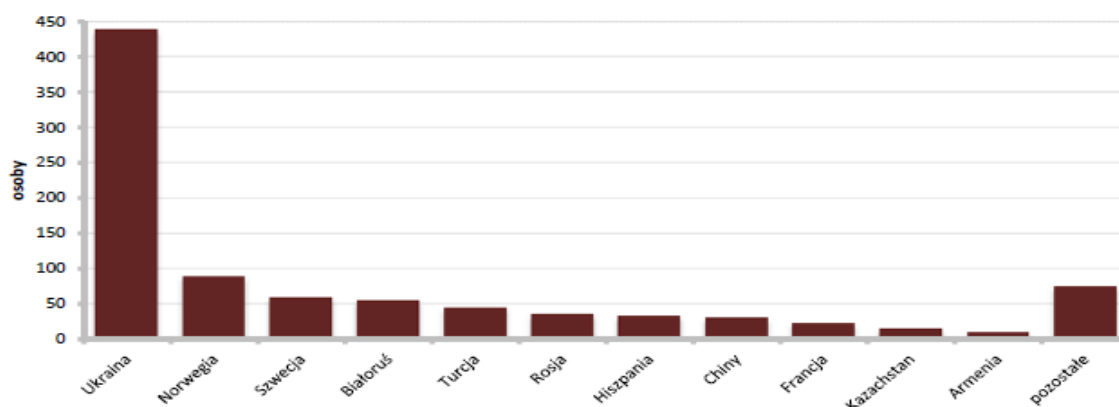
Wykres 13. Liczba studentów zagranicznych w regionie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, że liczba studentów z zagranicy wyraźnie wzrasta. I tak w roku akademickim 2014/2015 naukę na studiach wyższych podjęło 908 cudzoziemców. W tym okresie stanowili oni 3,1% ogółu wszystkich studentów zagranicznych w Polsce, a w regionie – 1,4%. Studenci zagraniczni pochodzili z 46 krajów. Największą grupą studentów byli Europejczycy (91%), zwłaszcza z państw Europy Wschodniej, a dokładniej Ukrainy i Białorusi, oraz państw Europy Północnej, głównie z Norwegii i Szwecji.

Wykres 14. Studenci obcokrajowcy według kraju pochodzenia w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2014/2015

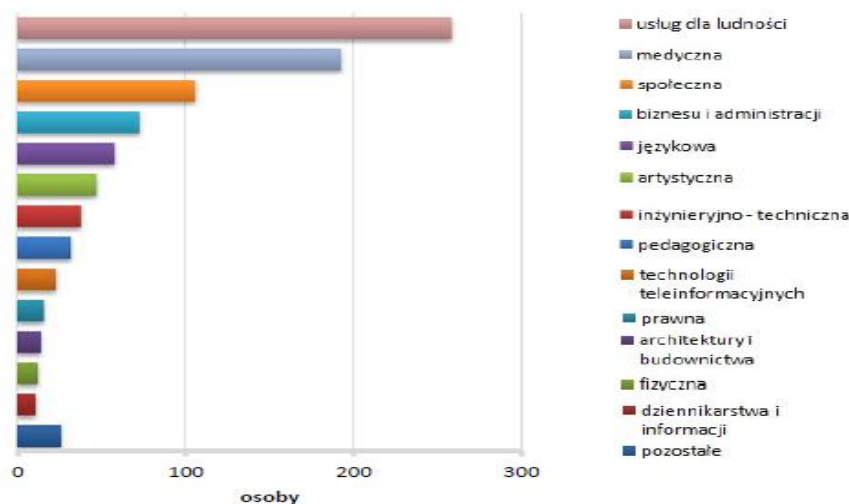

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Szkolnictwo wyższe w województwie kujawsko-pomorskim w 2014-cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2015, s. 3.

Najwięcej osób studiujących pochodziło z Ukrainy (48,3%). Największą popularnością wśród tej grupy cudzoziemców cieszyła się WSG, na której studia podjęło 70,6% z nich. W tym okresie największa liczba studentów obcokrajowców została odnotowana w WSG

(37,8%) oraz na UMK (36,5%)⁵³³. Z kolei w Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy obcokrajowcy stanowili 7,0% ogólnej liczby studentów.

Wykres 15. Studenci obcokrajowcy według wybieranych przez nich podgrup kierunków w roku akademickim 2014/2015

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Szkolnictwo wyższe w województwie kujawsko-pomorskim w 2014-cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2015, s. 4.

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, że najliczniejsza grupa obcokrajowców podjęła studia zaliczane do podgrupy usługi dla ludności (28,5%) i podgrupy medycznej (21,3%). W tym przedziale czasowym studenci cudzoziemcy podejmowali także kształcenie na studiach trzeciego stopnia. Było to 11 osób, co stanowiło 0,9% wszystkich doktorantów w regionie. Najwięcej z nich (63,6%) studiowało na UMK, a pozostali na UKW. W okresie od roku akademickiego 2009/2010 do roku akademickiego 2014/2015 odsetek tej grupy studentów w regionie wyniósł prawie 1%⁵³⁴.

Warto rozważyć też strukturę narodowościową nauczycieli akademickich z zagranicy. Najwięcej z nich pochodziło z Ukrainy (42,0%), kolejną grupę stanowiły osoby pochodzące z Niemiec (10,4%)⁵³⁵.

W roku akademickim 2015/2016 kształcenie na studiach wyższych podjęło 1071 cudzoziemców, z czego 1012 wybrało studia stacjonarne. Ponad 50% tej grupy stanowiły kobiety. Można zatem uznać, że ogólny udział kobiet i mężczyzn był na zbliżonym poziomie. Studia w trybie niestacjonarnym podjęło 59 osób, w tym 30 kobiet. Jednak zbilansowanie to

⁵³³ Ibidem, s. 3-5.

⁵³⁴ Ibidem, s. 4-7.

⁵³⁵ Ibidem, s. 7.

nie dotyczy już państw i kontynentów. Zdecydowaną większość studentów stanowiły osoby pochodzące z państw postradzieckich, głównie z Ukrainy (539 osób). Liczebność studentów obcokrajowców z Białorusi wyniosła z kolei 60 osób. Kolejnymi grupami Europejczyków byli Norwegowie (91 osób), Szwedzi (61 osób), Turcy (53 osoby), Hiszpanie (45 osób). Relatywnie niską liczbę odnotowano w przypadku studentów pochodzących z USA (2 osoby) oraz Syrii (2 osoby).

Pod względem liczby kształconych studentów obcokrajowców prym wiodł UMK. W analizowanym okresie podjęło na tej uczelni naukę 397 osób, z czego najwięcej pochodziło z Norwegii (90 osób). Dość liczną grupę stanowiły też osoby ze Szwecji (61 osób), nieco mniej liczną z Ukrainy (41 osób) i Białorusi (34 osoby). Drugie miejsce pod tym względem zajęła WSG (372 osoby). Najliczniejszą grupą byli studenci z Ukrainy (335 osób). W przypadku innych narodowości udział w kształceniu oferowanym przez tę uczelnię był niski. Przykładem są tu chociażby studenci pochodzący z Rosji (27 osób) czy Gruzji (2 osoby) i Syrii (2 osoby). Na UKW z kolei kształciły się 74 osoby z zagranicy, z czego 49 pochodziło z Ukrainy, 6 z Turcji, a tylko 4 z Białorusi. Najmniej studentów cudzoziemskich migrowało z Rosji, Włoch, Uzbekistanu czy Wielkiej Brytanii. Studentów zagranicznych przyjmowały także: UTP w Bydgoszczy (59 osób), Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy (KPSW) (57 osób), Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy (45 osób) czy Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu (WSKSiM) (38 osób). W przypadku Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego najwyższy odsetek studiujących stanowiły osoby pochodzące z Chin, a na UTP – z Turcji (28 osób). Na pozostałych uczelniach kształcenie najczęściej podejmowały osoby pochodzące z Ukrainy⁵³⁶.

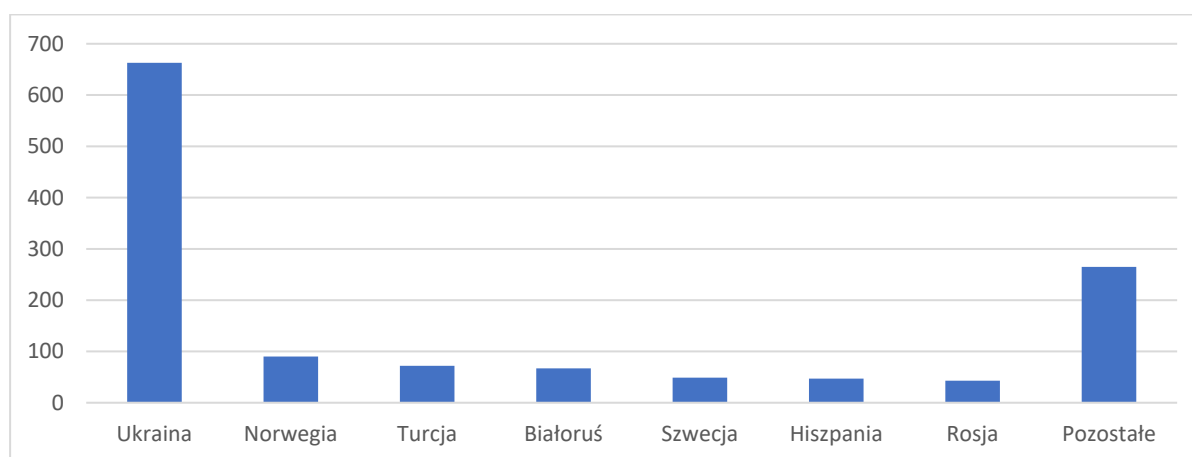
Natomiast liczba absolwentów uczelni wyniosła 192 osoby. Większość osób (92,7%) ukończyła studia stacjonarne i studiowała na uniwersytetach (67 osób). Najwięcej z nich opuściło mury UMK (59 osób) i WSG (53 osoby), nieco mniej Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy (28 osób) i KPSW (23 osoby). Najwięcej dyplomów ukończenia szkoły wyższej uzyskały osoby pochodzące z Ukrainy, które były absolwentami głównie WSG oraz KPSW. Z kolei 16 osób pochodzących z Chin ukończyło studia stacjonarne. Były one absolwentami Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy oraz UMK. Jeśli chodzi o studentów z Białorusi, to 8 osób uzyskało dyplom ukończenia studiów wyższych na UMK. Absolwenci cudzoziemcy najliczniej reprezentowali kierunki zaliczane do

⁵³⁶ Dane o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe, opracowano na podstawie Zintegrowanego Systemu Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowanego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

podgrupy biznesu i administracji. W ramach tej podgrupy najczęściej wybierali zarządzanie (52,9%) i stosunki międzynarodowe (38,2%). Następną podgrupą były usługi dla ludności, a najchętniej wybieranym kierunkiem była turystyka i rekreacja⁵³⁷.

W roku akademickim 2016/2017 w województwie kujawsko-pomorskim studiowało 1270 studentów obcokrajowców, co stanowiło 1,9% ogólnej liczby studiujących osób z zagranicy w Polsce. W porównaniu z rokiem akademickim 2005/2006 udział tej grupy wzrósł o 0,9%.

Wykres 16. Studenci obcokrajowcy według kraju pochodzenia w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017. Szkolnictwo wyższe - cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2017, s. 3-5.

W roku akademickim 2016/2017 studenci z zagranicy pochodzili z 59 państw, w tym z 27 krajów europejskich. Największą grupę stanowili studenci z Ukrainy (663 osoby). Prawie wszyscy z nich (90,5%) odbywali studia w ramach kształcenia stacjonarnego, 57,9% podjęło naukę na WSG. Na UMK przyjęto 13% studentów z Ukrainy. Na drugim miejscu uplasowali się Norwegowie w liczbie 90 osób. Wszystkie osoby tej narodowości podjęły kształcenie w ramach studiów stacjonarnych na UMK. Pod względem liczby cudzoziemców studiujących w regionie trzecią grupą stanowiły osoby pochodzące z Turcji (72 osoby). Dla prawie wszystkich z nich (98,6%) główną formą studiów były studia stacjonarne. Najwięcej studentów pochodzenia tureckiego (29 osób) odbywało studia na UTP, co stanowiło 40,3% tej grupy cudzoziemców. Nieco mniej, bo 27 osób z tego kraju przyjął UMK. Natomiast na UKW podjęło studia 11 osób tej narodowości. Na czwartym miejscu pod względem liczebności uplasowały się osoby pochodzące z Białorusi (67 studentów). W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że 33

⁵³⁷ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017. Szkolnictwo wyższe - cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2017, s. 6-9.

osoby spośród nich wybrały UMK, pozostałe zaś kształciły się w WSB, na UKW oraz w Wyższej Szkole Kultury Medialnej (WSKM) w Toruniu. Jeśli chodzi o cudzoziemców pochodzących ze Szwecji, to wszyscy oni, czyli 49 osób, odbywali studia w ramach studiów stacjonarnych na UMK. Kolejna grupa studiujących cudzoziemców w regionie to osoby pochodzące z Hiszpanii – w analizowanym okresie liczyła ona 47 osób. Najwięcej z nich, bo aż 53,2%, studiowało na UMK, a 36,2% na UTP. W ujęciu rocznym odnotowano również wzrost studentów obcokrajowców pochodzących z Rosji. Według danych statystycznych z dnia 30 listopada 2016 r. było ich 43 i podjęli naukę w pięciu ośrodkach. Jednak największa grupa, czyli 79,1% ogółu studentów z tego państwa, wybrała WSG. Grupa studentów obcokrajowców z pozostałych państw liczyła 265 osób i byli to głównie studenci z państw europejskich (Irlandii, Francji, Włoch oraz Danii), afrykańskich (np. Nigerii) oraz azjatyckich (np. Chin, Nepalu czy Kazachstanu). Grupa studentów z państw azjatyckich liczyła łącznie 84 osoby, co oznacza wzrost tej grupy o 32 osoby w stosunku do poprzedniego roku akademickiego. Najwięcej osób pochodzących z Chin podjęło naukę na UMK⁵³⁸.

Jeśli chodzi o formę studiów, najczęściej podejmowano kształcenie na studiach stacjonarnych, tylko 7,8% studentów cudzoziemców zdecydowało się na naukę w ramach studiów niestacjonarnych. Co ciekawe, wśród studiujących cudzoziemców 87 osób miało pochodzenie polskie. Studenci cudzoziemcy studiowali w 11 uczelniach wyższych znajdujących się na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Najwięcej z nich wybrało uniwersytety i wyższe szkoły ekonomiczne. We wspomnianych typach szkół kształciło się łącznie 1031 obcokrajowców, czyli 81,2% ogółu w regionie. W murach WSG studia podjęło 469 osób, co też oznacza, że odnotowano tam o 115 obcokrajowców więcej niż przed rokiem. Zbliżoną liczbę studentów cudzoziemców w regionie przyjął UMK w Toruniu, na uczelni tej studia podjęły 453 osoby, czyli o 56 cudzoziemców więcej aniżeli w poprzednim roku akademickim. Trzecie pod tym względem miejsce zajął UKW, w którym odnotowano 109 studiujących obcokrajowców, czyli o 35 osób więcej niż w poprzednim roku akademickim. Na UTP naukę podjęło 81 cudzoziemców, czyli o 22 osoby więcej niż rok wcześniej. To właśnie na tych uczelniach kształciło się łącznie 87,6% wszystkich studentów obcokrajowców w regionie. Uczelniami, które przyjęły nieco mniej studentów pochodzących z innych krajów, były: Wyższa Szkoła Bankowa (WSB) w Toruniu, Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu (WSKSiM), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku oraz Wyższa Szkoła Nauk o Zdrowiu w Bydgoszczy⁵³⁹.

⁵³⁸ Ibidem.

⁵³⁹ Ibidem.

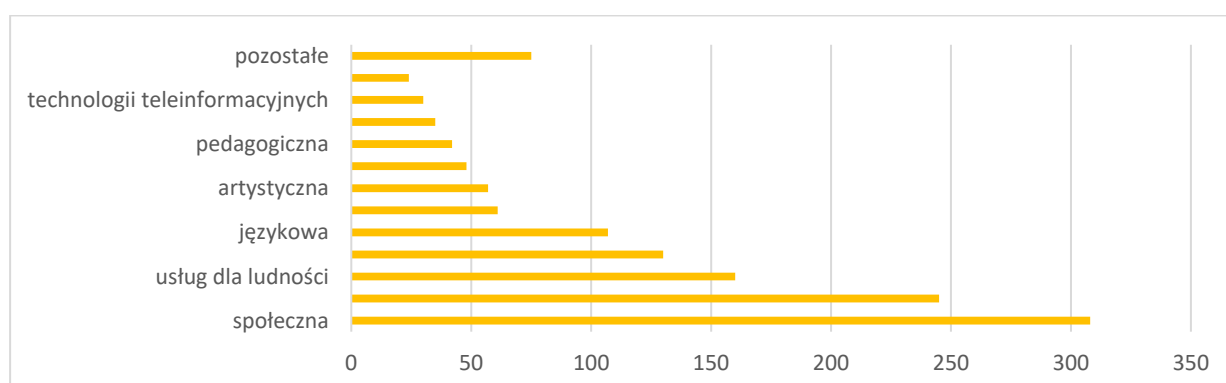
Tabela 29. Studenci obcokrajowcy według typów szkół w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017

Typy szkół	Liczba osób
Uniwersytety	562
Wyższe szkoły ekonomiczne	469
Wyższe szkoły rolnicze	81
Wyższe szkoły artystyczne	31
Pozostałe szkoły wyższe	127

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017. Szkolnictwo wyższe - cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2017, s. 2.

W największej liczbie studenci obcokrajowcy wybrali kierunki studiów należące do podgrupy społecznej. Mowa tutaj głównie o ekonomii (30,8%) i politologii (16,6%). Niemniej popularne były kierunki zaliczające się do podgrupy medycznej, na które zdecydowało się 18,8% cudzoziemców. W ramach kolejnej podgrupy, czyli usług dla ludności, największą popularnością cieszył się kierunek turystyka i rekreacja. Inni studenci cudzoziemcy wybierali także kierunki z podgrupy biznes i administracja a najwięcej z nich studiowało zarządzanie (58,6%), nieco mniej logistykę (18,8%) oraz administrację (12,5%). Na pozostałych kierunkach studiowało łącznie 9,5% osób⁵⁴⁰.

Wykres 17. Studenci obcokrajowcy według podgrup i kierunków w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017. Szkolnictwo wyższe - cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2017, s. 6.

⁵⁴⁰ Ibidem.

Cudzoziemcy podejmowali także kształcenie w ramach studiów podyplomowych. Dane statystyczne na dzień 31 grudnia 2016 r. wskazują, że ich udział w ogólnej liczbie osób, które podjęły tego rodzaju studia, wyniósł tylko 0,2%. Co znaczące, w ciągu ostatnich lat zaobserwowano wzrost odsetka studiujących cudzoziemców. Dla porównania na koniec 2005 r. osiągnął on zaledwie 0,09%. Spośród wszystkich słuchaczy aż 30,8% cudzoziemców ukończyło studia wyższe poza Polską. Najwięcej z nich uczęszczało na studia podyplomowe realizowane przez WSB oraz Akademię Muzyczną im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy. Z kolei najchętniej wybieranymi kierunkami były zarządzanie i administracja oraz muzyka i sztuki sceniczne. Najliczniejszą grupę tworzyli obywatele Ukrainy (38,5%)⁵⁴¹.

Według stanu z dnia 31 grudnia 2016 r. naukę na studiach doktoranckich podjęło 13 cudzoziemców, z czego wszyscy uczęszczałi na studia w trybie stacjonarnym. Blisko 79% cudzoziemców otrzymało dyplom ukończenia szkoły wyższej poza granicami Polski. Zauważa się, że doktorantów cudzoziemców w regionie przybywa – w 2016 r. stanowili oni 1,0% wszystkich doktorantów, a z kolei w 2005 r. zaledwie 0,6%. Największą liczbę obcokrajowców odnotowano na studiach doktoranckich z dziedziny nauk społecznych (5 osób) i nauk humanistycznych (3 osoby). Najwięcej osób podjęło studia na UMK (9 doktorantów) oraz UKW (4 doktorantów). W dużej mierze były to osoby pochodzące z Białorusi, Litwy i Rosji (łącznie 7 osób), a pozostałe osoby były obywatelami państw azjatyckich. Większość z nich podjęła kształcenie z zakresu historii i archeologii, politologii i wiedzy o społeczeństwie oraz psychologii i biologii⁵⁴².

Według danych statystycznych na 31 grudnia 2016 r. na uczelniach wyższych pracowało 95,7% pełno- i niepełnozatrudnionych nauczycieli akademickich obcokrajowców, czyli o 7,0% więcej niż w poprzednim roku. Pod względem ogólnej liczby kadry naukowej odsetek tej grupy sytuował się na poziomie 2,3%. Obcokrajowcy, którzy podejmowali pracę jako nauczyciele akademicy, pochodzili z 20 państw, głównie z Europy (80%). Najliczniejszą grupę stanowili obywatele Ukrainy, ale należy wskazać również obywateli Niemiec, Litwy i Bułgarii. Najczęściej podejmowali oni pracę na uniwersytetach (49,4%)⁵⁴³.

Jak wskazują dane statystyczne, w roku akademickim 2017/2018 w regionie kujawsko-pomorskim rozpoczęło studia 1579 osób. Najwięcej z nich stanowili obywatele Ukrainy – ich liczba wyniosła 792 osoby. Drugą zbiorowością, uwzględniając liczbę studiujących cudzoziemców w województwie, byli Białorusini (79 osób). Nieco mniej, bo 78 osób, było

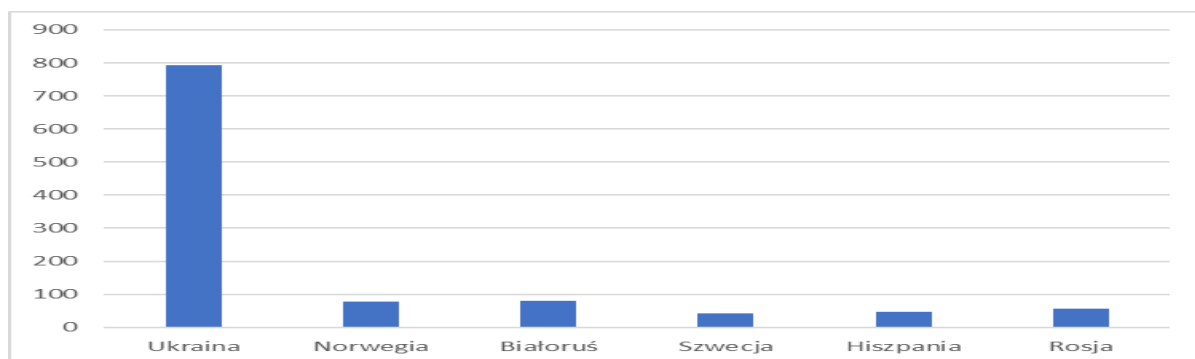
⁵⁴¹ Ibidem, s. 8.

⁵⁴² Ibidem, s. 8-9.

⁵⁴³ Ibidem, s. 9.

pochodzenia norweskiego. Należy zauważyć, że w porównaniu z poprzednim rokiem akademickim zmalała liczba studentów pochodzących ze Szwecji i z Hiszpanii – studiowało ich, odpowiednio, 41 i 46. W tym okresie jednak wzrosła liczba studentów pochodzących z Rosji (56 osób). Niewielką liczbę stanowili studenci pochodzący z Zimbabwe (10 osób), Nepalu (10 osób), Brazylii (4 osoby), Portugalii (4 osoby) czy Azerbejdżanu (2 osoby)⁵⁴⁴.

Wykres 18. Studenci cudzoziemcy według krajów w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2017/2018

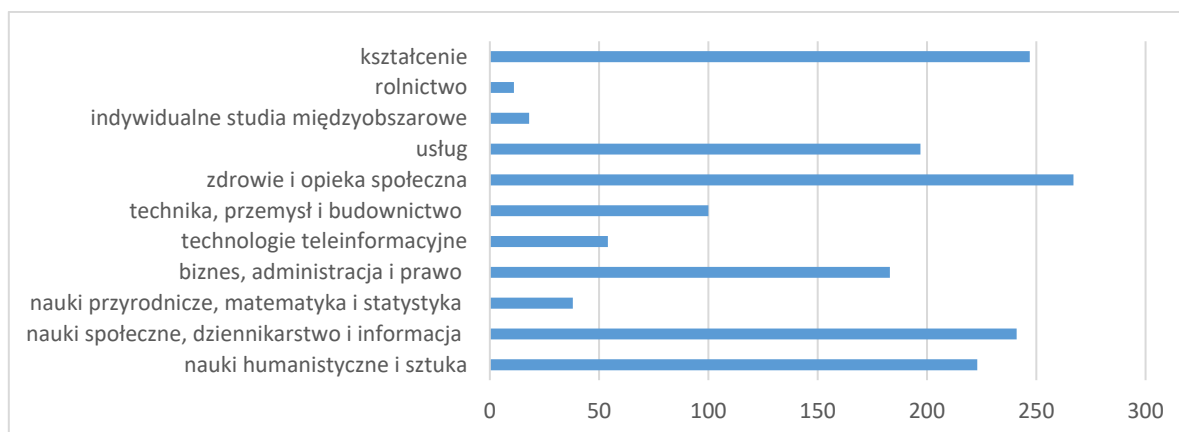

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe – Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Studenci zagraniczni najchętniej podejmowali studia z podgrupy zdrowie i opieka społeczna (267 osób), a największym zainteresowaniem cieszył się kierunek lekarski (224 osoby). Na drugim miejscu uplasowały się studia należące do podgrupy kształcenie (247 osób). Najwięcej jednak osób studiowało na pierwszym roku studiów bez przypisanego kierunku (200 osób). Nieco mniejszym zainteresowaniem cieszył się kierunek wychowanie fizyczne (38 osób). Trzecie miejsce zajęła podgrupa nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja (241 osób). Spośród najczęściej wybieranych kierunków wymienia się tutaj ekonomię (124 osoby) oraz dziennikarstwo i komunikację społeczną (48 osób). Kolejne miejsce zajęły następujące podgrupy: nauki humanistyczne i sztuka (223 osoby), usługi (197 osób), biznes, administracja i prawo (183 osoby), technika, przemysł i budownictwo (100 osób).

⁵⁴⁴ Dane o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe – Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Wykres 19. Studenci cudzoziemcy według podgrup i kierunków kształcenia w województwie kujawsko pomorskim w roku akademickim 2017/2018

Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe – Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Pierwsze miejsce pod względem liczby kształconych studentów zagranicznych zajęła WSG (638 osób), na drugim miejscu znalazł się UMK (494 osoby), a na trzecim UKW (126 osób). Wielu cudzoziemców podjęło studia też na UTP (101 osób), WSB (91 osób), nieco mniej w Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego (41 osób). Inne uczelnie zgromadziły co najwyżej po kilkudziesięciu obcokrajowców. Były to: WSKSiM (39 osób), KPSW (31 osób) czy Kolegium Jagiellońskie – Toruńska Szkoła Wyższa (12 studentów zagranicznych)⁵⁴⁵.

Ostatnimi analizowanymi latami akademickimi są lata 2018/2019 i 2019/2020, w których również obserwuje się wzrost liczby obcokrajowców kształcących się na uczelniach w regionie kujawsko-pomorskim. W roku akademickim 2018/2019 w województwie kujawsko-pomorskim kształciło się 56,6 tys. studentów, a rok później – 54,1 tys. studentów. W województwie tym studiowało wówczas, odpowiednio, 1959 i 2242 obcokrajowców z 69 krajów.

W roku akademickim 2019/2020 zainteresowanych zdobyciem wykształcenia wyższego było o 14,4% więcej cudzoziemców aniżeli w poprzednim i prawie piętnastokrotnie więcej w porównaniu z rokiem akademickim 2009/2010⁵⁴⁶. Struktura studentów ze względu na kraj pochodzenia nie uległa w regionie kujawsko-pomorskim istotnym zmianom, co znalazło

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku szkolnym 2019/2020. Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2019/2020*, Bydgoszcz 2020, s. 3.

potwierdzenie w danych statystycznych. Liczba studentów pochodzących z Ukrainy kształcących się na uczelniach w województwie kujawsko-pomorskim sukcesywnie wzrasta. W tym okresie stanowili oni 35,1% wszystkich studentów pochodzących z zagranicy⁵⁴⁷. Stopniowy wzrost odnotowuje się też w przypadku studentów z Białorusi, Czech, Chin, Irlandii czy Zimbabwe. Nieco mniej studentów pochodziło z Hiszpanii, Norwegii, Rosji i Szwecji. Rzadko studia w regionie podejmowali obywatele Litwy, Gruzji i Portugalii.

Tabela 30. Studenci cudzoziemcy według krajów w województwie kujawsko-pomorskim – lata akademickie 2018/2019 i 2019/2020

Kraj pochodzenia	2018/2019	2019/2020
Ukraina	848	786
Turcja	113	90
Białoruś	100	113
Chiny	81	101
Norwegia	70	64
Irlandia	68	88
Hiszpania	56	71
Zimbabwe	52	74
Rosja	41	43
Czechy	40	175
Szwecja	30	21
Włochy	25	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe – Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

⁵⁴⁷ Ibidem.

Wśród studentów obcokrajowców najchętniej wybieraną formą studiów były studia stacjonarne, na których kształciło się aż 89,3% z nich⁵⁴⁸. Wybierane przez cudzoziemców podgrupy i kierunki kształcenia przedstawia tabela 31.

Tabela 31. Studenci cudzoziemcy według podgrup i kierunków kształcenia w województwie kujawsko-pomorskim – lata akademickie 2018/2019 i 2019/2020

Podgrupy kształcenia	2018/2019	2019/2020
Kształcenie	325	35
Biznes, administracja i prawo	316	531
Zdrowie i opieka społeczna	314	351
Nauki humanistyczne i sztuka	287	284
Nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja	278	289
Usługi	211	241
Technika, przemysł i budownictwo	86	115
Technologie teleinformacyjne	67	69
Nauki przyrodnicze, matematyka i statystyka	38	40
Rolnictwo	21	20
Indywidualne studia międzynarodowe	16	267

Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe – Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

W latach akademickich 2018/2019 i 2019/2020 najliczniejsza grupa studentów podjęła kształcenie w ramach podgrupy biznes, administracja i prawo oraz podgrupy zdrowie i opieka społeczna. W przypadku pierwszej podgrupy najczęściej wybieranymi kierunkami były zarządzanie i administracja. Jeśli chodzi zaś o drugą podgrupę, to – podobnie jak w latach poprzednich – relatywnie dużo osób podjęło naukę na kierunku lekarskim. Trzecie miejsce pod względem liczby studentów przypadło podgrupie nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja – prym wiodła tutaj ekonomia. Największy spadek liczby obcokrajowców odnotowano

⁵⁴⁸ Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku szkolnym 2019/2020. Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2019/2020*, Bydgoszcz 2020, s. 3.

w grupie kształcenie, w podgrupie pedagogicznej. Z kolei najmniej obcokrajowców w tych dwóch okresach wybierało technologie informacyjną, nauki przyrodnicze, matematykę i statystykę oraz rolnictwo.

Na uczelniach prace podejmowali też nauczyciele akademicy pochodzący z zagranicy. W roku akademickim 2019/2020 ich odsetek wyniósł 2,1%, a większość z nich (77%) pochodziła z państw europejskich, głównie z Ukrainy. Na pełen etat było zatrudnionych 25 osób pochodzących z tego kraju⁵⁴⁹. Jedynymi uczelniami, na których nie studiowali studenci z Ukrainy, były: Uczelnia Lingwistyczno-Techniczna w Świeciu oraz Kolegium Jagiellońskie – Toruńska Szkoła Wyższa. Ta pierwsza uczelnia w roku akademickim 2018/2019 przyjęła osoby pochodzące z Indii (1) i Niemiec (2), w kolejnym roku natomiast po jednym cudzoziemcu z Francji, Mongolii i Rosji. Studenci cudzoziemscy na tej drugiej uczelni pochodzili wyłącznie z Czech. Na prawie wszystkich pozostałych uczelniach najwięcej obcokrajowców pochodziło z kontynentu europejskiego, zwłaszcza z Ukrainy. Wyjątkiem była tu Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego, gdzie najliczniejszą grupę stanowili studenci z Chin. W roku akademickim 2018/2019 ich liczba wyniosła 15 osób, a w kolejnym roku akademickim – 19. Oprócz WSG prym w kształceniu obcokrajowców wiodło również UMK. Pozostali studenci zagraniczni wybierali raczej WSB czy UKW. W roku akademickim 2018/2019 w Kolegium Jagiellońskim – Toruńskiej Szkole Wyższej kształciło się tylko 26 obcokrajowców.

Prym w przyjmowaniu studentów zagranicznych wiodła WSG, co ilustrują dane statystyczne z tabeli 32.

⁵⁴⁹ Ibidem.

Tabela 32. Studenci cudzoziemcy według uczelni w województwie kujawsko-pomorskim – lata akademickie 2018/2019 i 2019/2020

Uczelnie	2018/2019	2019/2020
Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszcz	793	739
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	620	727
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	155	131
Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu	143	283
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy	99	105
Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy	38	37
Bydgoska Szkoła Wyższa	37	7
Akademia Jagiellońska – Toruńska Szkoła Wyższa	26	172
Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu	19	20
Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku	12	3
Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku	5	–
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy	3	11
Uczelnia Lingwistyczno-Techniczna w Świeciu	3	3
Wyższa Szkoła Nauk o Zdrowiu w Bydgoszczy	3	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych o uczelniach, z wyjątkiem danych o części uczelni prowadzonych przez kościoły i inne związki wyznaniowe – Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on, administrowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Jak wynika z powyższych rozważań, największa grupa studentów zagranicznych rozpoczęła studia na uczelni niepublicznej - WSG w Bydgoszczy. Kolejne miejsca pod tym względem zajęły uczelnie publiczne: UMK i UKW. Wzrost liczby studentów zagranicznych z pewnością wpłynie pozytywnie na funkcjonowanie szkół wyższych w województwie kujawsko-pomorskim. Spadek liczby polskich studentów oraz problem niżu demograficznego

skłania wyższe uczelnie do podejmowania działań mających na celu przyciągnięcie i integrację potencjalnych studentów z zagranicy, co zostało przedstawione w szóstym rozdziale pracy.

Rozdział IV.

Rola instytucji publicznych w działaniach integracyjnych na rzecz imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim

4.1. Urzędy administracji publicznej

W województwie kujawsko-pomorskim działania na rzecz integracji cudzoziemców podejmują pracownicy Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki, mający swoją główną siedzibę przy ulicy Jagiellońskiej 3 w Bydgoszczy. Posiada on dwa oddziały zamiejscowe: w Toruniu (ul. Moniuszki 15/21) oraz we Włocławku (ul. Brzeska 8). Funkcjonuje w nim Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców, w którym cudzoziemcy mogą załatwić sprawy urzędowe, m.in. zalegalizować swój pobyt. W tej sprawie mogą pozyskać informacje, dzwoniąc na specjalną infolinię dla cudzoziemców, która czynna jest w dni robocze w godzinach 8–15. Część wydziału stanowi też oddział paszportowy. Jego pracownicy ponadto zajmują się rozpatrywaniem wniosków o udzielenie zezwolenia na pracę cudzoziemcowi, rejestracją zaproszeń⁵⁵⁰ oraz obsługą obywateli UE. Urząd oferuje pracodawcom wsparcie merytoryczne z zakresu składania wniosków o wydanie zezwolenia na pracę cudzoziemcowi⁵⁵¹.

Na stronie internetowej wydziału umieszczona jest informacja w języku polskim i odsyłacz do portalu informacyjnego dla cudzoziemców. Na tej stronie znajdują się komunikaty, które dostępne są w języku polskim, angielskim, rosyjskim i ukraińskim. Informacje te dotyczą legalizacji pobytu, obywatelstwa, pracy oraz opłat⁵⁵². Dostępne są też formularze wniosków o udzielenie zezwolenia na pobyt stały i czasowy, pobyt rezydenta długoterminowego UE, o wydanie/wymianę karty pobytu, polskiego dokumentu podróży dla cudzoziemca, polskiego dokumentu tożsamości, wydanie tymczasowego polskiego dokumentu podróży, przedłużenie wizy krajowej, przedłużenie wizy Schengen, nadanie obywatelstwa

⁵⁵⁰ W urzędzie zaproszenie to może złożyć obywatel Polski, który zamieszkuje na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, obywatel kraju członkowskiego UE, Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Uprawniony jest także członek rodziny, który zamieszkuje Polskę oraz posiada prawo do pobytu lub prawo stałego pobytu na jej obszarze. Kolejną osobą uprawnioną do złożenia zaproszenia jest cudzoziemiec, który przed wystawieniem takiego zaproszenia przebywał bezpośrednio w Polsce co najmniej pięć lat. Cudzoziemiec może również złożyć taki wniosek, gdy posiada zezwolenie na pobyt stały lub też zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE. Ostatnim podmiotem mającym możliwość złożenia wniosku jest osoba prawna lub jednostka organizacyjna, która nie ma osobowości prawnej, ale posiada siedzibę w Polsce. Wpisu zaproszenia do ewidencji dokonuje wojewoda właściwy ze względu na miejsce zamieszkania bądź siedzibę osoby zapraszającej. Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Wpis do ewidencji zaproszeń*, <https://bip.bydgoszcz.uw.gov.pl/253/zaproszenia.html>, 15.12.2021.

⁵⁵¹ Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Informacje o wydziale*, <https://www.gov.pl/web/uw-kujawsko-pomorski/informacje-o-wydziale-wsoc>, 15.12.2021.

⁵⁵² Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Portal informacyjny dla cudzoziemców*, <https://cudzoziemiec.bydgoszcz.pl/>, 15.12.2021.

polskiego, uznanie za obywatela polskiego oraz wniosku o przyznanie świadczenia. W celu prawidłowego wypełnienia każdego wniosku cudzoziemiec jest zobowiązany do uzupełnienia go w języku polskim⁵⁵³.

Reprezentantem administracji centralnej w województwie jest wojewoda. Funkcję tę od 2015 r. pełni Mikołaj Bogdanowicz⁵⁵⁴. Do jego zadań ustawowych, oprócz legalizacji pobytu cudzoziemców, zgodnie z art. 22 pkt 5 ustawy o pomocy społecznej⁵⁵⁵ należy koordynowanie działań w zakresie integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Polsce status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenia na pobyt czasowy, udzielone w związku z okolicznością, o której mowa w art. 159 ust. 1 pkt 1 lit. c lub d ustawy o cudzoziemcach⁵⁵⁶, oraz prowadzenie rejestru zatwierdzonych indywidualnych programów integracji.

W procesie integracji cudzoziemców ważną rolę pełnią wydziały urzędu wojewódzkiego. Są to przede wszystkim Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców oraz Wydział Polityki Społecznej.

W okresie od 1 października 2017 r. do 31 grudnia 2018 r. pracownicy Wydziału Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców realizowali projekt pt. „Wzmocnienie zdolności administracyjnych Wojewody Kujawsko-Pomorskiego w procesie integracji obywateli państw trzecich”. Projekt ten był współfinansowany z FAMI, a jego wartość oszacowano na kwotę 1 291 020,33 zł. Z kolei dofinansowanie z tego funduszu wyniosło 968 265, 26 zł⁵⁵⁷. Kluczowym założeniem projektu była optymalizacja działań wojewody dotyczących obsługi obcokrajowców pochodzących z państw trzecich w ramach kompetencji określonych w ustawie z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach. Wśród zadań szczegółowych wyróżniono kilka innych celów. Pierwszym było polepszenie warunków lokalowych i wyposażenia pomieszczeń, w których obsługiwani są obcokrajowcy. Kolejny cel to wdrożenie systemu monitorowania w budynku Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz w delegaturze we Włocławku dla zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa. Istotne było również zapewnienie dostępności usług i informacji w postaci elektronicznej. Innym założeniem omawianego projektu było uruchomienie infolinii, dzięki której obywatele państw trzecich

⁵⁵³ Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Formularze wniosków*, <https://cudzoziemiec.bydgoszcz.pl/formularze-wnioskow/>, 15.12.2021.

⁵⁵⁴ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Premier Beata Szydło powołała nowych wojewodów*, 8.12.2015, <https://web.archive.org/web/20171021062619/https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/13930,Premier-Beata-Szydlo-powolala-nowych-wojewodow.html>, 15.12.2021.

⁵⁵⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593 z późn. zm.).

⁵⁵⁶ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2013 poz. 1650 z późn. zm.)

⁵⁵⁷ Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/fundusz-azylu-migracji/15181,Baza-projektow-FAMI.html>, 25.05.2022.

mogliby uzyskać kompleksowe i rzetelne informacje na temat komunikatów dla klienta-obcokrajowca. W ramach tego projektu przewidziane zostały również szkolenia dla pracowników mających kontakt z cudzoziemcami, zwłaszcza w zakresie podniesienia ich umiejętności i kwalifikacji w obsłudze klienta. Mowa tu o szkoleniach językowych pracowników, które przyczynią się do zwiększenia ich umiejętności językowych. Ostatni cel dotyczył umieszczenia przetłumaczonych na język obcy oznaczeń w holach bądź ciągach komunikacyjnych i usytuowanie ich w takich miejscach, aby ułatwić cudzoziemcowi odnalezienie drogi do miejsca obsługi⁵⁵⁸. Wszystkie wspomniane cele zostały zrealizowane.

Kolejna edycja tego projektu, pt. „Wzmocnienie zdolności administracyjnych Wojewody Kujawsko-Pomorskiego w procesie integracji obywateli państw trzecich – etap II”, realizowana była w latach 2019-2021. Wartość projektu wyniosła 1 962 151,19 zł, a wartość dofinansowania z funduszu opiewała na kwotę 1 471 613,39 zł. Głównym celem tej edycji była modernizacja piętra budynku urzędu. Poza tym, aby usprawnić obsługę cudzoziemców, postanowiono utworzyć profesjonalną stronę internetową adresowaną wyłącznie do obcokrajowców. Dzięki otrzymanym środkom finansowym zakupiono wyposażenie oraz sprzęt teleinformatyczny. Kolejnym celem była kontynuacja szkoleń pracowników obsługujących cudzoziemców oraz rozszerzenie infolinii utworzonej podczas pierwszej edycji projektu. Przygotowano także pomieszczenie socjalne, z którego mogą korzystać obywatele państw trzecich oraz obsługujący ich pracownicy⁵⁵⁹. W Kujawsko-Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim zauważono potrzebę przekształcenia strukturalnego instytucji dotyczących obsługi imigrantów. Oba projekty służyły przezwyciężeniu barier administracyjnych m.in. przewlekłości postępowania, zwiększenia jakości obsługi imigrantów. Równoległe do działań skierowanych wobec imigrantów należy podejmować działania wobec pracowników instytucji, którzy mają bezpośredni kontakt w swojej pracy z imigrantami. Dla wielu z nich, to przede wszystkim urzędnik jest fundamentalnym źródłem informacji.

W latach 2018-2021 Wydział Polityki Społecznej koordynował projekt pt. „Masz prawo wiedzieć!”, dofinansowany z Programu Krajowego FAMI. Liderem projektu był Wojewoda Kujawsko-Pomorski, a organizacją partnerską była Fundacja Emic. Projekt adresowany był do cudzoziemców spoza Unii Europejskiej, mieszkających na terenie województwa kujawsko-

⁵⁵⁸ Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji – FAMI*, <http://bydgoszcz.uw.gov.pl/fundusz-azylu-migracji-i-integracji-fami.html>, 15.12.2021.

⁵⁵⁹ Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/fundusz-azylu-migracji/15181,Baza-projektow-FAMI.html>, 25.05.2022.

pomorskiego. Jego głównym celem było wsparcie cudzoziemców w osiągnięciu przez nich niezależności. Miejscami realizacji tego projektu były głównie dwa miasta: Bydgoszcz i Toruń. Na jego realizację przeznaczono 2 345 666,09 zł. Budżet Urzędu Województwa Kujawsko-Pomorskiego na ten cel wyniósł 393 299,17 zł, a Fundacji Emic – 1 953 366,92 zł.

W ramach wspomnianego projektu prowadzone były kursy adaptacyjne i psychospołeczne. Realizowano działania z zakresu edukacji dzieci, w tym udzielano wsparcia dla szkół w kwestii pracy z uczniami cudzoziemskimi⁵⁶⁰. W punktach informacyjno-doradczych oraz punkcie mobilnym znajdujących się w regionie cudzoziemcy mieli możliwość uzyskania darmowej porady prawnej. Wsparcia udzielano z zakresu legalizacji pobytu i procedur administracyjnych, prawa rodzinnego i spadkowego, prawa pracy, wsparcia prawnego w kontaktach z pracodawcami (np. postępowań sądowych, analizy zapisów umów o pracę), prawa cywilnego i karnego (np. zapewnienia reprezentacji prawnej w trakcie postępowań sądowych), kompleksowej obsługi prawnej w przypadkach dyskryminacji i mowy nienawiści⁵⁶¹. Podjęto również współpracę z pracodawcami w zakresie określenia standardów zatrudniania obcokrajowców i zarządzania międzykulturowością w zakładach pracy. Zakres wsparcia dotyczył także kilku innych kwestii, takich jak: organizacja lekcji języka polskiego, które były prowadzone w Bydgoszczy i Toruniu, porady prawne, psychologiczne i zawodowe, organizacja wydarzeń o charakterze integracyjnym, zwłaszcza imprez tematycznych i wycieczek edukacyjnych, realizacja programu „Przyjazna szkoła”. W realizację projektu włączyły się szkoły, do których uczęszcza co najmniej jeden cudzoziemski uczeń lub uczennica⁵⁶².

⁵⁶⁰ Fundacja Emic, *Wojewódzki Zespół ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej*, <https://emic.com.pl/instytucje/miedzysektorowy-wojewodzki-zespol-ds-zarzadzania-migracjami-i-polityki-migracyjnej/>, 18.12.2021.

⁵⁶¹ Fundacja Emic, *Pomoc prawna i legalizacja pobytu*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/pomoc-prawna-i-legalizacja-pobytu/>, 18.12.2021.

⁵⁶² Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2018*, s. 4.

Tabela 33. Działania zrealizowane w ramach projektu „Masz prawo wiedzieć”

Działanie	Liczba
Godziny kursów języka polskiego	806
Godziny dyżurów prawnika	342
Godziny pracy psychologa	195
Uczestnicy wyjść o charakterze kulturalnym	83
Osoby uczestniczące w kursach języka polskiego w Toruniu	39
Osoby uczestniczące w kursach języka polskiego w Bydgoszczy	38
Osoby objęte kompleksowym wsparciem w kontaktach z instytucjami publicznymi, relacjach z pracodawcami i społeczeństwem przyjmującym	30
Uczestnicy szkoleń dla wolontariuszy	19
Uczestnicy kursów adaptacyjnych	14
Szkoły objęte działaniem programu „Przyjazna szkoła”	8
Seminaria dla szkół	1
Konferencje dla pracodawców	1

Źródło: Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2018*, s. 5.

W ramach tego projektu powołany został także, Zarządzeniem Wojewody Kujawsko-Pomorskiego nr 76/2019, Międzysektorowy Wojewódzki Zespół ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej, za pośrednictwem którego wojewoda podejmował współpracę z instytucjami i organizacjami z regionu kujawsko-pomorskiego na rzecz cudzoziemców. Celem tego zespołu było wypracowanie wojewódzkiego modelu integracji migrantów, mającego za zadanie ułatwienie pracy z klientem cudzoziemskim instytucjom i usprawnienie procesu integracji cudzoziemców ze społeczeństwem polskim⁵⁶³. Jego członkowie pracowali nad diagnozą w związku z migracją i sytuacją cudzoziemców w regionie kujawsko-pomorskim. Opracowana diagnoza miała na celu wskazanie kierunku dalszych prac nad wojewódzkim modelem integracji imigrantów.

Przedstawicielami tego zespołu byli: Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, urzędy miast, kuratorium oświaty, wojewódzkie i powiatowe urzędy pracy, pracodawcy i organizacje branżowe, instytucje pomocy społecznej, kulturalne, oświatowe, a także organizacje pozarządowe. Posiedzenia członków Międzysektorowego Wojewódzkiego

⁵⁶³ Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Projekt „Masz prawo wiedzieć”*, <http://bydgoszcz.uw.gov.pl/pl/803-projekt-masz-prawo-wiedziec.html>, 18.12.2021.

Zespołu ds. Zarządzania Migracji i Polityki Migracyjnej odbywały się co trzy miesiące w sali sesyjnej Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. Spotkania te umożliwiły wymianę doświadczeń i najlepszych praktyk, jak również sieciowanie i łączenie zasobów niezbędnych w celu świadczenia usług na rzecz cudzoziemców. Realizowane działania miały następujące cele:

- poprawa poziomu w zakresie znajomości języka polskiego,
- większy dostęp do instytucji publicznych i rynku pracy,
- zapewnienie tłumaczeń zarówno ustnych, jak i pisemnych,
- zapoznanie obcokrajowców z prawami i obowiązkami wynikającymi z przepisów prawnych RP,
- wskazanie aktualnych możliwości korzystania z instytucji z obszaru kultury⁵⁶⁴.

Przemysław Wyciechowski, pomysłodawca Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej przyznał, że zauważył pilną potrzebę utworzenia „platformy”, która posłużyłaby do wymiany informacji na temat imigrantów przebywających w województwie:

Główna refleksja była tak, że instytucje w ogóle nie kontaktują się ze sobą, nie ma wymiany informacji na temat cudzoziemców i nic się nie dzieje. Jak przychodzi uchodźca do MOPR-u, to nawet nie może liczyć na tłumacza. W obecnej chwili pracownicy socjalni mają naprawdę dużo szczęścia, że w regionie przebywają głównie obywatele Ukrainy i Białorusi, z którymi są w stanie jakoś się porozumieć, bo gdyby to były osoby z innych krajów, gdzie bariera językowa byłaby większa, to naprawdę nie wiem, jak by to wszystko funkcjonowało. Celem Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej jest co prawda wypracowanie modelu integracji, ale od samego początku na to się nie nastawiam. Ważny jest już fakt, że te instytucje w ogóle zaczęły ze sobą rozmawiać i że powstał w ogóle jakiś zespół, który skupia ludzi mających kontakt z cudzoziemcami⁵⁶⁵.

Podczas pierwszego i drugiego posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej utworzono grupy robocze, które zajmowały się następującymi obszarami problemowymi:

- kultura,

⁵⁶⁴ Fundacja Emic, *Wojewódzki Zespół ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej*, <https://emic.com.pl/instytucje/miedzysektorowy-wojewodzki-zespol-ds-zarzadzania-migracjami-i-polityki-migracyjnej/>, 18.12.2021.

⁵⁶⁵ Wywiad z Przemysławem Wyciechowskim - członkiem Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityką Migracyjną, przeprowadzony w dniu 13 października 2021 r., archiwum własne.

- rynek pracy,
- polityka społeczna,
- edukacja,
- bezpieczeństwo i sprawy obywatelskie.

Trzecie posiedzenie odbyło się w dniu 1 kwietnia 2019 r. W ramach poszczególnych grup tematycznych ustalono zakres prac. Uznano, że grupa zajmująca się zagadnieniami bezpieczeństwa i spraw obywatelskich skupi swoją uwagę na aspektach przemocy i dyskryminacji wobec cudzoziemców, przestępczości w grupie samych cudzoziemców, przemocy domowej z ich udziałem, zwalczaniu mowy nienawiści, dostępu do pomocy społecznej i interwencjach kryzysowych. Jednym z ważnych czynników integracyjnych są również sprawy formalne i obywatelskie. W tym wypadku za kluczowe uznano następujące zagadnienia: kwestię legalizacji pobytu, problemy związane z brakiem ubezpieczenia zdrowotnego, spełnianie obowiązku meldunkowego, wydawanie nr PESEL czy też problemy w kwestii tłumaczeń i informacji w języku zrozumiałym dla cudzoziemców. Między innymi dlatego tak ważne jest przygotowanie instytucji bezpieczeństwa (np. Policji, Straży Miejskiej) oraz urzędów do pracy z cudzoziemcami⁵⁶⁶.

W toku realizacji prac opracowano też listę działań grupy zajmującej się obszarami kultury. Za najpilniejsze obszary aktywności tej grupy uznano: utworzenie oferty kulturalnej z uwzględnieniem potrzeb migrantów oraz rozpowszechnienie informacji o tej ofercie, ujęcie cudzoziemców zarówno w strategiach rozwoju, funkcjonowania placówek kultury czy wydziałów ponoszących odpowiedzialność za jej rozwój, staże dla cudzoziemców, jak i w kontekście podejmowania działań integracyjnych poprzez kulturę⁵⁶⁷.

Katarzyna Peplińska-Pietrzak, jedna z pracownic instytucji kultury – Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu – która była członkiem tej grupy tematycznej, przyznała, że widzi potencjał w pracach Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej.

Na pewno widzę ogromną wartość w sieciowaniu się instytucji i zastanawianiu się nad pewnymi rzeczami wspólnie, dzieleniu się trudnościami, nadziejami i możliwościami. Kiedy robi się coś w większej grupie, to łatwiej jest wprowadzać zmiany. Jeśli chodzi o instytucje kultury, to dostrzegam ogromny sens w powołaniu etatu dla osoby, która miałaby czuwać nad obszarem związanym z tematyką cudzoziemców. Jest to obszar wymagający ogromnej pracy,

⁵⁶⁶ Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 3 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 1 kwietnia 2019 r.*, s. 2-3.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, s. 3-4.

szczególnie poza instytucją, w środowisku, polegającej na zdobywaniu zaufania migrantów. Obecnie w teatrze brakuje kadr, które zajmowałyby się tą tematyką. Jednak jej rozbudowanie nie jest proste, szczególnie w czasach kryzysu. Być może rozwiązaniem są te środki grantowe, o które instytucje będą mogły się ubiegać. Jeśli takie istnieją, to one do mnie nie dotarły, co może świadczyć, że warto zastanowić się nad wzmocnieniem promocji. Według mnie byłoby też ważne, aby czasem instytucja zwróciła się do teatru z informacją, że istnieje potrzeba zagrania spektaklu dla cudzoziemców. My wręcz czekamy na taką propozycję, bo ona może okazać się impulsem do dalszego działania w tej kwestii⁵⁶⁸.

Podczas rozmowy wspomniana pracowniczka Teatru im. Wilama Horzycy podkreślała wielokrotnie, że teatr jest zainteresowany działaniami adresowanymi do imigrantów:

Teatr im. Wilama Horzycy w Toruniu jest instytucją przyjazną dla wszystkich widzów i otwartą na nich. Stopniowo poszerzamy naszą ofertę artystyczną i edukacyjną dostępną dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym cudzoziemców. Do tej pory nie organizowaliśmy otwartego naboru na warsztaty teatralne dla obcokrajowców. Odbywały się one incydentalnie na zamówienie instytucji lub organizacji⁵⁶⁹.

Zwróciła ona jednak uwagę na problem stricte formalny, który uniemożliwia uczestnictwo cudzoziemców w spektaklach organizowanych przez teatr:

Obecnie w teatrze grane są spektakle wyłącznie w języku polskim. Przygotowane są napisy do spektaklu w języku angielskim, ale to oczywiście też może być barierą dla osób, które nie znają biegle tego języka. Nie jest prowadzona strona internetowa równoległe w języku polskim i języku angielskim, ponieważ w teatrze nie ma osoby, która mogłaby te treści przetłumaczyć na język angielski. Poza tym nie ma budżetu na to, aby otworzyć teatr na potrzeby cudzoziemców. Zdarzało się jedynie, że cudzoziemcy-turyści byli zainteresowani architekturą teatru i chcieli go zwiedzić. Organizowany jest również Międzynarodowy Festiwal Teatralny Kontakt, podczas którego pokazujemy najciekawsze i najważniejsze spektakle teatralne z całego świata. Po wcześniejszym uzgodnieniu mogą zostać przeprowadzone warsztaty teatralne w języku angielskim. Obecnie planowane jest zwiększenie dostępności teatru dla cudzoziemców, szczególnie Ukraińców. Ważnym elementem jest jednak przeprowadzenie konsultacji i diagnozy potrzeb. Istotne jest też wprowadzenie do repertuaru tytułu, który będzie jak najbardziej uniwersalny, tak żeby do odbioru spektaklu nie była

⁵⁶⁸ Wywiad z Katarzyną Peplińską-Pietrzak - jedną z pracownic Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu, przeprowadzony w dniu 14 października 2021 r., archiwum własne.

⁵⁶⁹ Ibidem.

*konieczna znajomość polskiego kontekstu. Inicjatywy zwiększające dostępność powinny być ściśle powiązane z działaniami artystycznymi i edukacyjnymi*⁵⁷⁰.

Kształtowanie wojewódzkiego modelu integracji migrantów wymagało również znajomości kontekstu ekonomicznego. Wśród członków grupy zajmującej się rynkiem pracy znaleźli się pracodawcy, agencje pracy, powiatowe urzędy pracy, Wojewódzki Urząd Pracy, organizacje pracodawców, organizacje pozarządowe, urzędy miast/gmin oraz przedstawiciele migrantów. Do głównych obszarów działalności tej grupy należały: system ubezpieczeń społecznych, legalizacja zatrudnienia i pobytu w kraju, prawo pracy, zarządzanie migracjami na lokalnym rynku pracy oraz wsparcie na nim samych migrantów. Nie mniej istotne były również warunki zatrudniania cudzoziemców w regionie. Kwestia ta wiąże się ściśle z tworzeniem dla nich przyjaznych miejsc pracy w firmach. Chodzi tu też o rozwój umiejętności i kompetencji oraz możliwości awansu osób z zagranicy w polskich zakładach pracy. Ważnym elementem, jakim zajmowała się grupa, były także kompetencje międzykulturowe kadry administracyjnej instytucji i pracodawców w zakresie kontaktu z migrantami⁵⁷¹. Kwestią, nad którą toczyła się debata, była także konieczność dostosowania polityki integracyjnej w kontekście dwóch występujących typów migracji do Polski: doraźnej imigracji zarobkowej o charakterze krótkoterminowym oraz imigracji długoterminowej. Kolejnym rozwiązaniem ułatwiającym dostęp do rynku pracy cudzoziemcom była propozycja stażu i praktyk studentów zagranicznych w polskich firmach. Członkowie tej grupy dostrzegli brak konkretnych działań adaptacyjnych, integracyjnych i informacyjnych na rzecz obcokrajowców. Uznano, że w tej kwestii ważną rolę mogą odgrywać samorzady lokalne i miasta. W szczególności zwrócono uwagę na brak koordynacji założeń polityki integracji na rzecz cudzoziemców na poziomie centralnym i regionalnym, co też uczestnicy trzeciego posiedzenia uznali za największy problem⁵⁷².

Aby ułatwić cudzoziemcom integrację na lokalnym rynku pracy, należałoby wdrożyć takie rozwiązania jak: pakiety powitalne dla pracowników zagranicznych, organizacja edukacji międzykulturowej dla kadry zakładu pracy zatrudniającego cudzoziemców czy też uruchomienie infolinii dla pracodawców w zakresie zatrudniania migrantów⁵⁷³.

⁵⁷⁰ Ibidem.

⁵⁷¹ Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 3 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 1 kwietnia 2019 r.*, s. 4.

⁵⁷² Ibidem, s. 5.

⁵⁷³ Ibidem, s. 6.

P. Wyciechowski, jeden z członków grupy zajmującej się obszarem dotyczącym rynku pracy zwrócił uwagę, że w regionie kujawsko-pomorskim nie istnieje instytucja, która wzięłaby odpowiedzialność za wdrożenie na stałe działań na rzecz cudzoziemców:

Jeśli chodzi o przełamywanie tych barier i rozwiązywanie różnych problemów, to nie się z tym dalej nie dzieje. Przedstawiciele fundacji nie mają możliwości koordynacji takiego programu, a instytucje samorządowe czy też rządowe także nie biorą na siebie tej odpowiedzialności. Tak więc zostanie określony ten model, natomiast wdrożeniem konkretnych rozwiązań ktoś musi się zająć. W kwestii tej odpowiedzialności cały czas prowadzone są rozmowy. Być może w przyszłości zajmie się tym marszałek województwa kujawsko-pomorskiego. Jednak dopóki nie ma środków finansowych ani programu, czy też strategii, to tak naprawdę nie ma tematu⁵⁷⁴.

W trakcie rozmowy członek tej grupy podkreślił, że przedstawiciele niektórych instytucji odpowiedzialnych za udzielenie wsparcia cudzoziemcom w Toruniu nie posiadają odpowiedniej wiedzy na temat migrantów i procesu integracji:

Na spotkaniu Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityką Migracyjną podczas rozmowy o uchodźcach i ogólnie migrantach przedstawiciel jednej z instytucji był nawet przekonany, że uchodźców w Toruniu nie ma i nigdy nie było, poza paroma przypadkami osób pochodzących z Czeczenii. Z kolei po zwróceniu mu uwagi na fakt, że w Toruniu mieszkają również rodziny z Syrii, mające ochronę międzynarodową, był bardzo tym zadziwiony. Jednak to też pokazało, że w takich instytucjach nie ma przepływu informacji na temat tego, ile osób obecnie potrzebuje wsparcia w Toruniu, i być może nie docierają one do kierownictwa⁵⁷⁵.

Zakres tematyczny kolejnej grupy obejmował obszar polityki społecznej. Najważniejszymi kwestiami, jakimi zajmowała się ta grupa, były: umiejętności międzykulturowe, wiedza i kompetencje osób zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej, interwencje kryzysowe, wzrastający problem bezdomności i innych kryzysów występujących w gronie migrantów, dostęp do wszelkiego rodzaju świadczeń, np. rodzinnych, wychowawczych czy pomocy społecznej, dostępność usług pomocy i integracji społecznej dla osób z zagranicy, sposób realizacji programu integracji oraz trudności związane z jego realizacją. Zmianą, jaką należałoby wprowadzić na poziomie regionalnym, jest zatrudnienie do

⁵⁷⁴ Wywiad z Przemysławem Wyciechowskim - członkiem Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityką Migracyjną, przeprowadzony w dniu 13 października 2021 r., archiwum własne.

⁵⁷⁵ Ibidem.

pracy z migrantami kadry wyspecjalizowanej, zwłaszcza pracowników socjalnych. Również znikomy jest dostęp cudzoziemców do informacji o formach wsparcia, zwłaszcza w ich językach ojczystych⁵⁷⁶.

Podczas spotkania zapoznano się też z problematyką funkcjonowania procedur uzyskiwania statusu uchodźcy przez migrantów mieszkających w ośrodku w Grupie. Przeanalizowano procedury i realizacje indywidualnych programów dotyczących integracji, zwłaszcza w zakresie trudności związanych z uzyskaniem miejsca zamieszkania po opuszczeniu ośrodka. Uznano za konieczne opracowanie poradnika dla służb pomocy społecznej z zakresu komunikacji międzykulturowej.

Ostatnia grupa tematyczna zajmowała się obszarem edukacji. W jej skład wchodził: przedstawiciel Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy, przedstawiciele Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urzędu Miejskiego w Grudziądzu, kierownik Studium Kultury i Języka Polskiego dla Obcokrajowców, dyrektor Szkoły Podstawowej im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie, nauczyciele języka polskiego szkół z województwa kujawsko-pomorskiego, przedstawiciele punktów Welcome Center bydgoskich uczelni, przedstawiciele fundacji i organizacji pozarządowych, przedstawiciel cudzoziemców, konsultant punktu informacyjno-doradczego dla cudzoziemców. Wśród poruszanych zagadnień były: kompetencje kadry nauczycielskiej w zakresie pracy z dziećmi cudzoziemskimi oraz ich rodzicami i opiekunami, wsparcie dla szkół ze strony gminy/województwa, zmiana podstawy programowej z uwzględnieniem potrzeb uczniów cudzoziemskich, przygotowanie materiałów dydaktycznych ukierunkowanych na wsparcie procesu edukacyjnego, pomoc w nauce języka polskiego oraz monitorowanie postępu rozwoju dzieci cudzoziemskich w systemie edukacji.

Niezwykle ważną kwestią jest dostosowanie uczelni wyższych do przyjęcia cudzoziemców oraz zaspokojenia ich potrzeb edukacyjnych. Mówiono o współpracy w zakresie integracji migrantów uczelni wyższych z przedstawicielami administracji na szczeblu województwa, gminy, jak również o poszerzeniu oferty edukacyjnej uczelni wyższych dla studentów z zagranicy. Zasadnicze znaczenie ma również integracja studentów zagranicznych i kadry akademickiej⁵⁷⁷.

Piotr Kowalski, dyrektor Szkoły Podstawowej im. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie również dostrzegł potrzebę wypracowania modelu integracji cudzoziemców w regionie:

⁵⁷⁶ Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 3 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 1 kwietnia 2019 r.*, s. 6.

⁵⁷⁷ Ibidem, s. 6-8

Wypracowanie takiego modelu pozwoli ustandaryzować podejmowane działania w poszczególnych samorządach regionu. Obecna sytuacja związana z uchodźcami wojennymi z Ukrainy pokazuje, że dotyczy to wszystkich szczebli samorządowych. Nagle zaczęto poszukiwać modelowych rozwiązań, których w większości przypadków nie było. Gdyby wcześniej wypracowano taki model, bardzo szybko można by było go wprowadzić w życie bez konieczności nagłego wymyślania tymczasowych rozwiązań. Samorząd lokalny wydaje się idealny do koordynowania i finansowania działań integrujących społeczność lokalną, w ramach której zamieszkują cudzoziemcy. Na pewno urząd miasta czy gminy jest instytucją, która ma ogromny wpływ na postrzeganie naszego kraju przez osoby z doświadczeniem migracyjnym – jest to przecież miejsce, w którym osoby te muszą załatwić wiele formalnych spraw niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie⁵⁷⁸.

W zespole zajmującym się kwestiami edukacji dostrzeżono kilka problemów, z powodu których skuteczna integracja imigrantów nie może być realizowana. Jednym z nich jest bariera językowa zarówno w szkołach, jak i na uczelniach wyższych. W tym przypadku może to prowadzić nie tylko do izolacji w grupie rówieśniczej, ale też do spadku motywacji w nauce. Dodatkową barierę stanowią rozwiązania systemowe, które utrudniają sprawne włączanie dzieci cudzoziemskich do systemu edukacji, niska umiejętności językowe rodziców oraz procedury legalizacji pobytu migrantów⁵⁷⁹.

Wobec powyższego zaproponowano kilka propozycji rozwiązań. Jedną z nich było stworzenie platformy wymiany doświadczeń, materiałów i informacji. Uznano, że istotne znaczenie może mieć też wykorzystanie potencjału studentów zagranicznych. Chodzi tu głównie o organizowanie dyżurów językowych, tłumaczeń. W tym przypadku ważne są także praktyki studenckie dla obcokrajowców⁵⁸⁰.

Mimo wielu problemów i barier dotyczących edukacji trzeba wymienić rozwiązania, które już funkcjonują w regionie. Są to:

- działanie asystenta międzykulturowego, a dokładniej rzecz ujmując, opiekuna danego studenta-cudzoziemca, który towarzyszy mu podczas pierwszych tygodni pobytu,
- organizacja edukacji międzykulturowej –konkursy, prelekcje i wydarzenia, których głównym celem jest integracja uczniów,

⁵⁷⁸ Piotr Kowalski (dyrektor.spgrupa@dragacz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.04.27), archiwum własne.

⁵⁷⁹ Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 3 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 1 kwietnia 2019 r.*, s. 8-9.

⁵⁸⁰ Ibidem, s. 9.

- funkcjonowanie platformy zawierającej materiały edukacyjne w zakresie międzykulturowości i nauczania języka polskiego jako obcego; chodzi tu o platformę Miejskiego Ośrodka Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy⁵⁸¹.

W dniu 25 czerwca 2019 r. odbyło się czwarte posiedzenie Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracji. Uczestnicy kontynuowali dyskusję o problemach i potrzebach w ramach ustalonych grup tematycznych.

Do najważniejszych ustaleń przyjętych w toku dyskusji zaliczono przeprowadzenie działań realizujących pilną potrzebę w zakresie umożliwienia cudzoziemcom dostępu do informacji. Uznano, że niezwykle ważne jest zapewnienie tłumaczenia procedur i dokumentów przez wszystkie urzędy, zagwarantowanie tłumaczenia dla cudzoziemców w trzech językach: angielskim, ukraińskim i rosyjskim, a także stworzenie specjalnej strony internetowej, która zostanie poświęcona wyłącznie przyjazdom cudzoziemców do Polski i ich adaptacji⁵⁸².

Ze względu na szczególne znaczenie kwestii związanych z legalizacją pobytu i pozwoleń oraz zatrudniania cudzoziemców zaproponowano włączenie służby przygotowawczej w zakres tematów związanych z kompetencjami międzykulturowymi i obsługą cudzoziemców, jak również stworzenie w oddziałach Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu i Włocławku możliwości realizowania postępowań o legalizację ich pobytu. Mowa tu głównie o zatrudnieniu pracowników wyłącznie do obsługi obcokrajowców oraz stworzeniu odpowiednich warunków do realizacji tego celu, np. organizacji właściwego wyposażenia czy zaplecza technicznego⁵⁸³.

Kolejną ważną kwestią poruszoną na wspomnianym posiedzeniu było przygotowanie ofert przedsiębiorców i rynku usług dla obcokrajowców. W tej kwestii zwrócono uwagę, że najszybciej dostosowują się do potrzeb cudzoziemców sfery prywatna i biznesowa. Chodzi tu głównie o oferty banków, telefonii czy technologii⁵⁸⁴.

Czwarty blok dyskusyjny dotyczył bezpieczeństwa, a dokładniej przestępstw popełnianych z powodu nienawiści, oraz zjawiska hejtu. Z danych przedstawionych przez przedstawiciela Komendy Wojewódzkiej Policji wynika, że wzrasta liczba prowadzonych postępowań w sprawie przestępstw motywowanych nienawiścią oraz ze względu na pochodzenie etniczne lub narodowe. W 2016 r. odnotowano 25 przestępstw tego rodzaju, w 2017 r. – 34, a rok później – 45. Najistotniejszym problemem okazał się znikomy poziom

⁵⁸¹ Ibidem.

⁵⁸² Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 4 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 25 czerwca 2019 r.*, s. 2.

⁵⁸³ Ibidem, s. 2-3.

⁵⁸⁴ Ibidem, s. 3.

zgłaszania przestępstw wynikających z szerzenia mowy nienawiści w Internecie. Wobec tego zaproponowano następujące rekomendacje działań:

- kampania społeczna – mająca na celu przedstawienie pozytywnego wizerunku migracji, międzykulturowości czy też różnorodności etnicznej,
- działania profilaktyczne – praca w różnych trudnych środowiskach oraz praca w szkołach, obejmująca zagadnienie kompetencji międzykulturowej, szacunku i uznania,
- przeszkolenie służb mundurowych z zakresu kompetencji międzykulturowych, jak również bezpośredniej pracy z obcokrajowcami,
- zapewnienie tłumaczeń służbom mundurowym podczas interwencji;
- włączanie cudzoziemców do pracy edukacyjnej ze społecznością polską⁵⁸⁵.

Kolejnym przedmiotem dyskusji było zjawisko przemocy w grupie obcokrajowców. Samo doświadczenie związane z migracją i innością nie gwarantuje posiadania wrażliwości i kompetencji, które uchroniłyby przed dyskryminacją osób innych narodowości. Uczestnicy spotkania podkreślili, że migranci wielokrotnie przenoszą różne konflikty narodowościowe czy etniczne na obszary miejsc docelowych. Przykładem są tu manifestacje i konflikty w sprawie wojny w Syrii. Ponadto występują różnice kulturowe, które przyczyniają się do niskiego poziomu zaufania do służb mundurowych i bezpieczeństwa. Chodzi tu głównie o tych uchodźców, którzy doświadczyli w ojczyźnie prześladowania⁵⁸⁶.

Ostatnim poruszonym problemem w ramach tej grupy była kwestia zaburzeń i chorób psychicznych cudzoziemców mieszkających w Polsce. Najistotniejszą kwestią jest znikoma liczba psychologów i terapeutów znających języki obce, niewielka wiedza i świadomość problemów psychicznych, które dotyczą osób migrujących, oraz kulturowe uwarunkowania korzystania z profesjonalnej pomocy. Bardzo dobrym i dostępnym źródłem wsparcia cudzoziemców może okazać się pomoc psychologiczna i terapeutyczna realizowana za pośrednictwem Internetu. Przykładem są tu Niemcy, na których terytorium w ostatnim czasie bardzo szybko rozwinęła się sieć profesjonalnej pomocy psychologicznej dla imigrantów. Plusem takiego rozwiązania jest niski koszt, dostępność oraz możliwość zapewnienia wsparcia na wysokim poziomie. Problemem może okazać się jednak brak bezpośredniego kontaktu z terapeutą i kłopoty formalne wynikające z realizacji terapii za pomocą Internetu⁵⁸⁷.

⁵⁸⁵ Ibidem, s. 4.

⁵⁸⁶ Ibidem.

⁵⁸⁷ Ibidem, s. 4-5.

W grupie tematycznej zajmującej się kulturą pracowano zarówno nad ankietą dotyczącą badania instytucji kultury w regionie kujawsko-pomorskim, ze szczególnym uwzględnieniem obecności cudzoziemców jako odbiorców i twórców, jak i ankietą dotyczącą korzystania przez nich z instytucji kultury. Uczestnicy tej grupy analizowali także strategię instytucji oraz województwa pod kątem realizowania działań skierowanych do cudzoziemców oraz tych, które są realizowane we współpracy z imigrantami⁵⁸⁸. Wyniki ankiety zostaną opisane przez autorkę w dalszej części pracy.

Jeśli chodzi o grupę tematyczną dotyczącą rynku pracy, to wśród omówionych obszarów znalazły się następujące: kompetencje międzykulturowe i doświadczenie pracowników instytucji i pracodawców, legalizacja i problemy stricte formalno-prawne, wyzwania związane z atrakcyjnością miejsc pracy w regionie kujawsko-pomorskim, przewaga polskiego rynku pracy w kontekście rynków zachodnioeuropejskich, system rekrutacji i pośrednictwa pracy w Polsce. Za szczególne wyzwania uznano umiejętności komunikacyjne i zrozumienie różnic kulturowych oraz zwiększenie poziomu znajomości języków obcych zarówno pracodawców, jak i osób pracujących w instytucjach. Dlatego też tak istotna jest integracja pracowników pochodzących z różnych państw i kultur, wymiana informacji i doświadczeń między zakładami pracy. W każdym obszarze widać wyraźną potrzebę wypracowania polityki integracyjnej na rzecz cudzoziemców⁵⁸⁹.

Na posiedzeniu grupy tematycznej zajmującej się polityką społeczną silnie zabrzmiał głos psychologa, który zwrócił szczególną uwagę na „polską rzeczywistość”, w dużej mierze uniemożliwiająca niesienie wsparcia cudzoziemcom na satysfakcjonującym poziomie. Pobyt imigranta na terytorium Polski bardzo często wiąże się z problemami, których nie rozwiąże się wyłącznie przez wsparcie finansowe. Zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej imigranci mogą korzystać z innych dostępnych form pomocy. Dlatego też niezwykle istotne jest zebranie informacji z tego zakresu i przedstawienie ich w dostępny i zrozumiały sposób. Wobec powyższego grupa zajmująca się polityką społeczną zdecydowała o podjęciu konkretnych działań. Były to:

- znalezienie środków finansowych, które zostaną przeznaczone na kursy pracowników pomocy społecznej na różnym szczeblu administracyjnym,
- rozeznanie możliwości utworzenia infolinii w języku rosyjskim na temat przysługującej w Polsce pomocy społecznej,

⁵⁸⁸ Ibidem, s. 5.

⁵⁸⁹ Ibidem, s. 5-7.

- przygotowania zasad/procedur sporządzania indywidualnego planu integracji cudzoziemców,
- ustalenie zasad udzielania wsparcia w formie interwencji kryzysowej, ubrania, posiłku dla imigranta (np. tego, jakie warunki musi on spełnić, gdzie może otrzymać taką formę pomocy)⁵⁹⁰.

Celem tego posiedzenia była również kontynuacja diagnozy w ramach grupy tematycznej dotyczącej edukacji. Za główne problemy w obszarze integracji uznano brak narzędzi do współpracy z uczniami i studentami pochodzącymi z zagranicy, które to problemy w dużej mierze wynikają zarówno z uwarunkowań lokalnych wewnątrz instytucji na poziomie województwa, jak i też narzędzi czy regulacji krajowych i ponadnarodowych. W związku z tym uczestnicy spotkania uzgodnili przeprowadzenie badania w jednostkach edukacyjnych⁵⁹¹.

W dniu 17 września 2019 r. odbyło się piąte posiedzenie Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej. Celem spotkania była kontynuacja diagnozy problemów i wyzwań w ramach powołanych grup tematycznych⁵⁹².

Ważnym elementem tego posiedzenia było przedstawienie wstępnych wyników badań dotyczących dzieci i młodzieży cudzoziemskiej, która uczęszcza do szkół w regionie kujawsko-pomorskim. Wspomniane badanie zostało przeprowadzone w sierpniu i we wrześniu 2019 r. Głównym jego celem było zebranie danych ilościowych na temat dzieci i młodzieży, które podjęły edukację w publicznych placówkach opiekuńczych i szkołach w regionie. Badanie zostało przeprowadzone za pomocą ankiety dystrybuowanej bezpośrednio przez samorządy do jednostek edukacyjnych. Wstępne wyniki badania pokazały, że wśród 42 tys. dzieci, które uczęszczały do publicznych przedszkoli, opieką objęto ponad 180 dzieci cudzoziemskich i powracających z zagranicy. W ostatnich trzech latach odnotowano dwukrotny wzrost liczby dzieci cudzoziemskich, a trzykrotny dzieci powracających. Przedszkola w miastach w województwie, do których uczęszczała największa liczba dzieci, to: Bydgoszcz (44), Dragacz (11), Toruń (6) oraz Grudziądz (5). W protokole wskazano, że w przedszkolach publicznych w regionie nie pracuje żaden asystent międzykulturowy. Według zebranych danych statystycznych w szkołach i gimnazjach w latach 2016-2019 uczyło się 500 dzieci cudzoziemskich. Najwięcej z nich odnotowano w szkołach znajdujących się w Bydgoszczy (233), Toruniu (55) i Dragaczu (41). Można zauważyć, że podobny trend kształtuje się

⁵⁹⁰ Ibidem, s. 7-8.

⁵⁹¹ Ibidem, s. 9.

⁵⁹² Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 5 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 17 września 2019 r.*, s. 1-4.

w przypadku liczby dzieci powracających z zagranicy. W 2019 r. w regionie ich liczba wyniosła 423, czyli nastąpił dwukrotny wzrost w ciągu ostatnich trzech lat. Blisko połowa dzieci cudzoziemskich korzysta z bezpłatnych zajęć języka polskiego, a 220 uczniów – z dodatkowych zajęć wyrównawczych. W regionie pracuje tylko trzech asystentów międzykulturowych, którzy w ramach swoich kompetencji wspierają nauczycieli w procesie edukacyjnym i społecznym. Pięć szkół dysponuje oddziałami przygotowawczymi, które wspierają dzieci w nauce języka polskiego, dopóki nie trafią one do regularnych klas. W latach 2018-2019 do publicznych szkół ponadgimnazjalnych uczęszczało 89 dzieci cudzoziemskich, co też stanowiło trzykrotny wzrost w ciągu trzech ostatnich lat, oraz 26 dzieci powracających z zagranicy. Szkoły ponadgimnazjalne, w których uczyła się największa liczba dzieci cudzoziemskich w roku 2018/2019, znajdowały się na terenie Bydgoszczy i Grudziądza⁵⁹³.

W drugiej części spotkania poruszono problematykę dotyczącą asystentów kulturowych, przygotowania kadry placówek edukacyjnych i wychowawczych w kontekście realizacji podstawy programowej⁵⁹⁴.

Kolejne posiedzenie Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej odbyło się w dniu 10 grudnia 2019 r. Dyskutowano na nim, w ramach grupy zajmującej się bezpieczeństwem i sprawami obywatelskimi, na temat udziału cudzoziemców w wyborach. W związku z tym zaproponowano kilka działań w tym obszarze. W odniesieniu do uczestnictwa migrantów w wydarzeniach politycznych ważne jest wspieranie ich partycypacji i udziału w różnych gremiach na szczeblu gmin, powiatów oraz województwa. Ponadto należałoby stworzyć rady, w skład których weszliby przedstawiciele migrantów wspierających zarówno władze lokalne, jak i wojewódzkie. Najistotniejsze są jednak zmiany prawne na szczeblu centralnym, dające migrantom możliwość głosowania w wyborach państwowych i samorządowych⁵⁹⁵.

Grupa zajmująca się tematyką kulturalną zapoznała się z dwoma wynikami badania ankietowego, które przeprowadziła w sierpniu 2019 r., dotyczącego aktywności kulturalnej cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim oraz obecności cudzoziemców w instytucjach kultury w tymże województwie. W pierwszym badaniu wzięło udział 80 respondentów. Dominującą grupę wiekową stanowiły osoby w przedziale 26-35 lat. Średnia wieku respondentów wyniosła 33 lata. Największą liczbę osób biorących udział w badaniu

⁵⁹³ Ibidem, s. 5.

⁵⁹⁴ Ibidem, s. 6.

⁵⁹⁵ Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 6 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 10 grudnia 2019 r.*, s. 5.

stanowili obywatele Ukrainy (77%). Większość ankietowanych (77%) pracowała zawodowo i także większość z nich (73%) przebywała w Polsce razem z najbliższymi osobami. Wśród respondentów 64% badanych stanowiły kobiety. Oczekiwania respondentów od instytucji kultury są dość zróżnicowane. Podawali oni często w tym kontekście możliwość integracji ze społecznością lokalną oraz możliwość wsparcia w poznaniu państwa, w którym obecnie przebywają. Natomiast 34% respondentów utożsamiało aktywność kulturalną z możliwością ćwiczenia języka polskiego. Podstawową aktywnością kulturalną imigrantów było odwiedzanie galerii, kin, teatrów, uczestnictwo w wystawach i koncertach. Wśród głównych barier w dostępie do instytucji kultury cudzoziemcy wymieniali: brak tłumacza, nieznaną języka, którym posługują się pracownicy instytucji kultury, nieznaną języka polskiego, brak dostępnych informacji w zrozumiałym dla nich języku na stronie internetowej, nieznaną strukturę działania instytucji i zakresu kompetencji instytucji⁵⁹⁶.

W związku z powyższym grupa określiła w tej kwestii następujące obszary działania:

- zadbanie o dostępność cenową wydarzeń,
- stworzenie kompendium wiedzy dla obcokrajowców,
- wykorzystanie obserwowanego często zjawiska polegającego na tym, że dzieci mobilizują rodziców do aktywności kulturalnej,
- stworzenie bogatej oferty kulturalnej skierowanej do rodziców i ich dzieci,
- informowanie cudzoziemców o karcie rządowej „Rodzina 3+”, która gwarantuje zniżki w wielu instytucjach kultury.

W analizie wyników drugiego badania, pt. „Cudzoziemcy w instytucjach kultury”, przeprowadzonego przez członków grupy tematycznej kultury, określono obszary wymagające natychmiastowych działań. Grupę badawczą stanowiło 40 pracowników instytucji kultury. Uznano bowiem, że ważne jest poznanie mentalności i potrzeb obcokrajowców, rozważenie sposobu dotarcia do odbiorców cudzoziemskich, edukacja mieszkańców województwa – konfrontowanie się ze wzajemnymi stereotypami, edukacja pracowników instytucji kultury z zakresu kultury cudzoziemców. Podkreślono, że w celu rozwiązania wspomnianych problemów należy stworzyć odpowiednie miejsca spotkań, zorganizować finansowane przez miasta kursy językowe dla pracowników instytucji kultury, zaktualizować strategie w obszarze kultury regionu ze szczególnym uwzględnieniem cudzoziemców i ich procesu integracji⁵⁹⁷.

⁵⁹⁶ Ibidem, s. 7.

⁵⁹⁷ Ibidem, s. 8-9.

Ze względu na rozwój pandemii COVID-19 siódme spotkanie miało miejsce dopiero 22 września 2020 r., a ósme – 18 maja 2021 r. Podczas tych spotkań, odbywających się za pośrednictwem Internetu, poszczególne grupy finalnie zaakceptowały wcześniejsze opracowania diagnoz potrzeb i problemów⁵⁹⁸. Postanowiono, że dalsza część działań nad wypracowaniem modelu integracji cudzoziemców będzie kontynuowana i zostanie poszerzona w ramach projektu „Masz prawo wiedzieć! Plus”.

Mimo że Międzysektorowy Wojewódzki Zespół ds. Polityki Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej koordynował całe przedsięwzięcie, którego głównym celem było wywołanie długofalowych zmian, to jak zauważył P. Wyciechowski, odpowiedzialność za ich wdrożenie i dalszą aktywność na rzecz integracji cudzoziemców spoczywa na poszczególnych instytucjach w regionie:

Praca w zespole tego projektu została zakończona, a teraz do sierpnia 2022 r. opracowany zostanie model integracji na rzecz cudzoziemców w regionie, będący głównie spisem rekomendacji, z których dwie z każdej grupy tematycznej będą też wdrażane. To będą jednak proste wdrożenia, jak np. opracowanie pakietu informacyjnego dla klientów cudzoziemskich w różnych językach. Jeśli instytucjom zależy, by robić coś w kierunku ulepszania współpracy z klientem cudzoziemskim, to mogą na bieżąco te rekomendacje wdrażać, a wydatki na ich realizację umieszczać w swoich budżetach. Natomiast koordynacją musi się zająć albo wojewoda, albo marszałek, ewentualnie mogą powstawać polityki miejskie, których wdrażanie koordynować będą prezydent Bydgoszczy lub prezydent Torunia⁵⁹⁹.

Z informacji otrzymanych od P. Wyciechowskiego wynika, że prace nad modelem zostały zakończone, ale Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy jeszcze go nie opublikował. Model zawiera pięć zaleceń dla każdego obszaru tematycznego. Rekomendacje te nie są jednak wiążące. Autorce pracy doktorskiej nie udało się skontaktować z pracownikiem Wydziału Polityki Społecznej w celu uzyskania dokumentu zawierającego rekomendacje.

W tej części pracy zostaną zaprezentowane informacje umieszczone w strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w kwestii integracji cudzoziemców, a także działania Urzędów Miast, które funkcjonują w dwóch największych miastach w województwie: Bydgoszczy i Toruniu.

⁵⁹⁸ Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 7 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 22 września 2020 r.*; Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 8 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 18 maja 2021 r.*

⁵⁹⁹ Wywiad z Przemysławem Wyciechowskim - członkiem Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityką Migracyjną, przeprowadzony w dniu 13 października 2021 r., archiwum własne.

W dokumencie pt. „Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+” głównym wyzwaniem dla województwa jest ciągle wzrastająca liczba cudzoziemców, która jednak jest wysoce pożądana ze względu na problemy pracodawców z rekrutacją nowych pracowników, a w szczególności – pracowników wykwalifikowanych. Czynnikiem, który odgrywa coraz większą rolę w kształtowaniu lokalnego rynku pracy, jest zatem pozyskiwanie pracowników z innych krajów⁶⁰⁰. W kolejnych latach będą wzrastały potrzeby związane z integracją społeczną obcokrajowców. W ramach celu operacyjnego „aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego” za główny kierunek uznano działania służące nabyciu przez migranta zamieszkałego w województwie kujawsko-pomorskim umiejętności, które są niezbędne do integracji kulturowej. Chodzi tu przede wszystkim o uczestnictwo w organizowanych działaniach szkoleniowych i edukacyjnych⁶⁰¹. Wprawdzie w najbliższych latach nie przewiduje się znacznego napływu do województwa kujawsko-pomorskiego uchodźców politycznych lub wojennych, ale można się spodziewać osób migrujących czasowo albo na stałe w celu podjęcia zatrudnienia na jego terenie. Wraz z rodzinami osoby te będą stanowić potencjał, który powinien zostać wykorzystany również do zwiększenia aktywności właśnie poprzez integrację kulturową. Integracja cudzoziemców jest korzystna, a zarazem niezbędna również z powodów demograficznych, ale musi być jednak prowadzona właściwie, co wymaga odpowiedniego przygotowania instytucji publicznych do pracy z klientem cudzoziemskim. Szczególne wyzwanie z zakresu integracji społecznej stanowią obcokrajowcy spoza państw członkowskich UE. Do momentu uzyskania odpowiednich kompetencji językowych należałoby cudzoziemców przygotować do funkcjonowania w społeczeństwie przyjmującym i korzystania z infrastruktury. Ponadto należałoby położyć duży nacisk na to, aby zachęcić do osiedlania się w regionie osoby pochodzenia polskiego, w szczególności z Ukrainy, Rosji oraz powracające do kraju z emigracji zarobkowej. W strategii tej podkreślono ważną rolę działań lokalnych organizacji pozarządowych na rzecz migrantów, a także zalecono ich kontynuację⁶⁰².

Potrzebę działań na rzecz cudzoziemców, a także stworzenia strategii w tym zakresie dostrzega miasto Bydgoszcz⁶⁰³. W Bydgoszczy od lat w sposób partycypacyjny wdrażane są programy strategiczne, w tym strategia rozwoju, na podstawie której odbywa się kształtowanie

⁶⁰⁰ Załącznik do uchwały nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r., *Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+*, s. 15.

⁶⁰¹ Ibidem, s. 158.

⁶⁰² Ibidem, s. 153- 154.

⁶⁰³ A. Mikulska-Jolles, op.cit., s. 21.

polityk miejskich. Wśród kluczowych obszarów rozwoju miasta w strategii Bydgoszczy znalazł się obszar: „aktywni, otwarci i kompetentni obywatele”. W jego ramach został wyznaczony cel kierunkowy: „otwarcie i zaangażowani mieszkańcy” oraz cel operacyjny: „otwartość społeczności bydgoskiej na osoby z różnych kręgów kulturowych i społecznych”. Głównym kierunkiem działań w tym obszarze są inicjatywy dotyczące wspierania umiędzynarodowienia studiów na wszystkich etapach kształcenia akademickiego oraz realizacja projektów mających na celu integrację cudzoziemców i osób z różnych kręgów kulturowych i społecznych⁶⁰⁴.

W 2019 r. prezydent Bydgoszczy Rafał Bruski powołał Bydgoską Radę ds. Równego Traktowania. Jej celem jest *monitorowanie i analizowanie zjawisk dyskryminacji, edukowanie i promowanie idei i postaw równego traktowania, a także opiniowanie projektów uchwał i programów przyjmowanych przez Radę Miasta Bydgoszczy*⁶⁰⁵. Najogólniej należy stwierdzić, że Rada zajmuje się przejawami dyskryminacji ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, religię i wyznanie, narodowość, rasę i pochodzenie etniczne. Zadania Rady skupiają się także na inicjowaniu współpracy samorządów, organizacji pozarządowych czy przedsiębiorstw na rzecz równego traktowania, na obserwowaniu i analizowaniu zjawisk mających znamiona dyskryminacji, promowaniu idei równego traktowania czy organizowaniu szkoleń i warsztatów. Rada ta zaangażowana była w obchody Międzynarodowego Dnia Tolerancji⁶⁰⁶.

W dniu 20 grudnia 2020 r. miasto zleciło opracowanie „Bydgoskiego Programu Działań na rzecz Równego Traktowania”⁶⁰⁷. W dniu 18 stycznia 2021 r. na wniosek Rady ds. Równego Traktowania prezydent Bydgoszczy podpisał Kartę Różnorodności, regulującą kwestie wprowadzenia zakazu dyskryminacji w miejscu zatrudnienia i działania na rzecz tworzenia oraz promocji różnorodności⁶⁰⁸. Zgodnie z obowiązującą strategią jednym z głównych zadań powołanej Rady było wypracowanie „Bydgoskiego Programu Działań na rzecz Równego Traktowania”. Elementem niezbędnym do opracowania tego programu było przeprowadzenie diagnozy oraz założeń do „Bydgoskiego Programu Działań na rzecz Równego Traktowania”. Prace dotyczące opracowania diagnozy zostały zakończone 31 maja 2021 r. W kwietniu 2021

⁶⁰⁴ Bydgoszcz, *Bydgoszcz 2030. Strategia Rozwoju*, 8.01.2021, <http://www.strategia.bydgoszcz.pl/>, s. 10, 20-21, 15.12.2021.

⁶⁰⁵ A. Strzałkowska, M. Abramowicz, *Diagnoza sytuacji grup narażonych na wykluczenie oraz kierunki działań w zakresie polityki równego traktowania dla Miasta Bydgoszczy*, Gdańsk 2021, s. 72.

⁶⁰⁶ Ibidem.

⁶⁰⁷ Bydgoszcz, *Bydgoski program działań na rzecz równego traktowania w przygotowaniu*, 21.12.2021, <http://strategia.bydgoszcz.pl/aktualnosci/bydgoski-program-dzialan-na-rzecz-rownego-traktowania-w-przygotowaniu/>, 15.12.2021.

⁶⁰⁸ Forum Odpowiedzialnego Biznesu, *Prezydent Bydgoszczy podpisał Kartę Różnorodności*, 2021, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/karta-roznorodnosci/aktualnosci-karta/prezydent-bydgoszczy-podpisal-karte-roznorodnosci/>, 15.12.2021.

r. powołano w Urzędzie Miasta międzywydziałowy zespół ds. wdrożenia postanowień Karty Różnorodności.

Od 2017 r. w Bydgoszczy realizowany jest również miejski projekt pt. „Szkoła Otwarta i Tolerancyjna”. Jego głównym celem jest podjęcie przez bydgoskie szkoły działań promujących postawę tolerancji i otwartości na ludzi, bez względu na pochodzenie, rasę, wygląd, poglądy, wyznanie oraz status społeczny i materialny⁶⁰⁹.

Ponadto miasto Bydgoszcz współpracuje z organizacjami pozarządowymi prowadzącymi działalność statutową na rzecz cudzoziemców zamieszkujących w mieście, udzielając dofinansowania na realizację zadań publicznych na rzecz cudzoziemców. Celem tych organizacji jest współpraca międzynarodowa oraz integracja migrantów przebywających na terenie miasta. Środki przekazywane są w procedurze konkursowej na podstawie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Dodatkowo organizacje pozarządowe, które działają na rzecz cudzoziemców w Bydgoszczy, angażują się w działalność funkcjonujących przy prezydencie miasta Bydgoszczy organów monitorująco-doradczych, takich jak: Bydgoska Rada ds. Równego Traktowania.

Miasto Bydgoszcz aktywnie współpracuje też z instytucjami oraz innymi miastami, w tym w ramach Unii Metropolii Polskich (UMP) czy Związku Miast Polskich. Przedstawicielka Bydgoszczy bierze aktywny udział w pracach Zespołu ds. Migracji i Integracji UMP. Miasto to ma także swoją przedstawicielkę w Komisji Praw Człowieka i Równego Traktowania przy Związku Miast Polskich.

W dniu 30 czerwca 2017 r. w Gdańsku prezydent Bydgoszczy podpisał dokument pt. „Deklaracje prezydentów o współdziałaniu miast Unii Metropolii Polskich w dziedzinie migracji”⁶¹⁰. Jednocześnie prezydent miasta Bydgoszczy zwrócił uwagę na to, że samodzielne kompetencje samorządów w obszarze polityki migracyjnej, w tym integracyjnej, są ograniczone⁶¹¹.

Według prezydenta Bydgoszczy w kwestii integracji obcokrajowców ważne jest zaangażowanie miast/regionów w kształtowanie polityki integracyjnej, jednak jest to pojęcie tak szerokie, że wykracza poza kompetencje samego samorządu:

⁶⁰⁹ SOiT. Bydgoski Projekt Miejski, *Szkoła Otwarta i Tolerancyjna*, V sezon projektu – Nowa Nadzieje, <https://otwarta.bydgoszcz.pl/>, 15.12.2021.

⁶¹⁰ Unia Metropolii Polskich 1990, op.cit.

⁶¹¹ Dorota Glaza (dorota.glaza@um.bydgoszcz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.19), archiwum własne.

Samodzielne kompetencje samorządów w tym obszarze są ograniczone. Miasto jest gotowe współpracować w tym zakresie z administracją rządową. Zdecydowana większość czynności w zakresie integracji obcokrajowców związana jest z działalnością administracji rządowej. My oczywiście jesteśmy otwarci na współpracę. Realizujemy wiele „miękkich” działań, jednak nie wypełnimy roli, jaką w tym zakresie spełnia administracja rządowa, szczególnie w wielu sprawach formalnych ważnych dla obcokrajowców. Kluczowym aktorem polityki migracyjnej jest administracja rządowa. Jednak coraz większa staje się również rola miast i trzeciego sektora. Miasta coraz częściej zapewniają bezpośrednie wsparcie cudzoziemcom, jak chociażby świadczą pomoc prawną, służą wsparciem tłumaczom, prowadzą kursy języka polskiego czy innego rodzaju kursy. Nie do przecenienia jest też zaangażowanie organizacji pozarządowych w monitorowanie działań aktorów polityki migracyjnej, jak również ich działania zmierzające do zmian przepisów. Miasto Bydgoszcz jest otwarte i wsłuchuje się w głos mieszkańców, także cudzoziemców. Jednakże rolą Miasta jest tworzenie spójnej polityki względem każdego mieszkańca/mieszkanki, bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, światopogląd, religię, wyznanie, orientację seksualną, narodowość, rasę, pochodzenie etniczne. Jest to niewątpliwie wyzwanie dla kierujących miastami⁶¹².

Prezydent Bydgoszczy stwierdził, że Urząd Miasta w ramach swoich kompetencji realizuje zadania, które odpowiadają potrzebom cudzoziemców zamieszkujących region:

Samorząd ma bardzo szerokie zadania wobec potrzeb wszystkich mieszkańców. Istnieje też wiele potrzeb cudzoziemców wymagających zaspokojenia – w tym wiele kwestii formalnych, które nie są możliwe do realizacji przez Urząd. Spełniamy potrzeby w zakresie swoich kompetencji⁶¹³.

Urząd Miasta Torunia w formule prowadzonej polityki miejskiej nie poświęca wiele miejsca zjawisku migracji ani procesowi integracji cudzoziemców. W dokumencie pt. „Strategia Rozwoju Miasta Torunia do Roku 2020 z uwzględnieniem perspektywy rozwoju do 2028 r.” podkreślono jednak, że miasto to jest otwarte i aktywne kulturowo⁶¹⁴. Do jednych z głównych wyzwań stojących przed Toruniem należy zapobieganie emigracji młodzieży,

⁶¹² Ibidem.

⁶¹³ Ibidem.

⁶¹⁴ Załącznik do uchwały nr 861/18 Rady Miasta Torunia z dnia 17 maja 2018 r., *Strategia Rozwoju Miasta Torunia do Roku 2020 z uwzględnieniem perspektywy rozwoju do 2028 r.*, s. 7.

zwłaszcza tej wykwalifikowanej⁶¹⁵. Do 2022 r. prezydent Torunia nie podjął decyzji o utworzeniu Rady ds. Równego Traktowania⁶¹⁶.

Pomimo próśb autorka pracy doktorskiej nie otrzymała odpowiedzi od Kancelarii Prezydenta Miasta Torunia. Pytania zostały skierowane do Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie (MOPR), znajdującego się przy ul. Juliusza Słowackiego 114 w Toruniu.

W Toruniu w latach 2015-2020, według informacji przekazanych przez MOPR, z prośbą o pomoc zgłosiło się siedem osób, w tym pięcioosobowa rodzina ze statusem uchodźców oraz dwie osoby, które prowadzą jednoosobowe gospodarstwa domowe i korzystają z ochrony uzupełniającej. Z racji realizacji zadania powiatu polegającego na wspieraniu procesu integracji i udzielaniu pomocy osobom posiadającym status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą MOPR pozostaje w kontakcie i współpracuje z organizacjami pozarządowymi powołanymi w celu wspierania cudzoziemców zamieszkałych w Polsce. Pracownik MOPR-u podkreślił, że działaniami na rzecz migrantów w Toruniu zajmują się głównie organizacje pozarządowe, które skutecznie pozyskują środki na wspieranie rozwiązań systemowych przyczyniających się do asymilacji i integracji cudzoziemców. Z wypowiedzi pracownika Działu Pomocy Środowiskowej Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu wynika, że prowadzone działania w tym mieście na rzecz cudzoziemców odpowiadają ich potrzebom:

Gmina Miasta Torunia w oparciu o obowiązujące przepisy prawa realizuje zadania dla wyżej wymienionych społeczności w zakresie pomocy materialno-bytowej. Z uwagi na małą liczbę osób zgłaszających się o wsparcie i działające instytucje pomocowe, które udzielają wsparcia oraz pomocy cudzoziemcom w zakresie asymilacji i integracji, obecnie realizowane przez miasto działania w zakresie polityki integracyjnej na terenie miasta Torunia należy uznać za wystarczające⁶¹⁷.

Według zapisu art. 91 ustawy o pomocy społecznej udzielenie wsparcia cudzoziemcom, którzy uzyskali w Polsce status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy, mającymi trudności w procesie integracji ze środowiskiem, leży w gestii powiatu. Organem właściwym w tym zakresie jest starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania cudzoziemca – w jego imieniu zadanie to realizowane jest przez powiatowe centrum pomocy rodzinie (PCPR). W województwie kujawsko-pomorskim w 2015 r. łączna

⁶¹⁵ Ibidem, s. 18.

⁶¹⁶ Wyborcza.pl, Toruń, *W Toruniu nie będzie Rady ds. Równego Traktowania. Zaleski nawet nie rozważy jej utworzenia*, 10.06. 2021, <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,27184881,w-toruniu-nie-bedzie-rady-ds-rownego-traktowania-zaleski-nawet.html>, 15.12.2021.

⁶¹⁷ Luiza Zubkowska (I.bajdak@fr.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.09.27), archiwum własne.

liczba osób posiadających status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą, objętych Indywidualnym Programem Integracji (IPI), wyniosła 17 osób. Rok później było to natomiast 18 osób⁶¹⁸.

Jak wynika ze sprawozdań z działalności w zakresie pieczy zastępczej i pomocy społecznej udostępnionych przez PCPR, mieszczącego się przy ul. Księdza Stanisława Konarskiego 1-3 w Bydgoszczy, w 2015 r. jedna osoba, która posiadała status uchodźcy, mieszkająca na terenie gminy Białe Błota, otrzymała pomoc w wysokości 5040 zł w związku z realizacją IPI. W pozostałych latach nie wpłynął żaden wniosek w zakresie tego zadania⁶¹⁹. W 2019 r. pracownicy PCPR w Bydgoszczy uczestniczyli w szkoleniu pt. „Dzieci cudzoziemskie w pieczy zastępczej”, które zostało przeprowadzone przez Międzynarodową Organizację do Spraw Migracji i Stowarzyszenie Interwencji Prawnej⁶²⁰. W dniu 2 marca 2020 r. na zaproszenie Wojewódzkiego Koordynatora ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Fundacji Emic zostało zorganizowane w PCPR szkolenie pt. „Komunikacja bez przemocy”. Adresatami szkolenia byli pracownicy instytucji publicznych i organizacji społecznych, którzy na co dzień mają lub będą mieli w swojej pracy bezpośredni kontakt z klientem cudzoziemskim⁶²¹.

Z udostępnionych informacji przez PCPR w Toruniu, znajdującego się przy ul. Towarowej 4-6, w latach 2018-2020 nie wpłynął żaden wniosek w zakresie IPI i wsparcia cudzoziemców mających status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą⁶²².

Ocena rzeczywistego przeprowadzania IPI jest utrudniona ze względu na brak ogólnodostępnych danych, które dotyczą tego, które z instytucji realizują to zadanie. W Polsce tylko niewielka liczba imigrantów uprawniona jest do skorzystania z tej formy pomocy. Ponadto, losy uchodźców, którzy zakończyli realizację IPI, nie są monitorowane. Dlatego też ocena ich integracji ze społeczeństwem przyjmującym jest niemal niemożliwa.

Warto rozważyć również działalność powiatowych urzędów pracy pod kątem ich dostosowania do potrzeb imigrantów. Powiatowe urzędy pracy przedstawiają propozycje pracy i innych form pomocy określonych w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku

⁶¹⁸ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Świadczenia z pomocy społecznej udzielane cudzoziemcom w 2016 na wsparcie indywidualnych programów integracji*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wybrane-dane-statystyczne>, 30.11.2022.

⁶¹⁹ Biuletyn Informacji Publicznej, *Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy*, <https://pcprpowiatbydgoski.bip.net.pl/?c=1494>, 15.12.2021.

⁶²⁰ Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy, *Sprawozdanie z działalności Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy w 2019 roku*, <https://pcprpowiatbydgoski.bip.net.pl/?c=1474>, 15.12.2021, s. 38.

⁶²¹ Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy, *Sprawozdanie z działalności Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy w 2019 roku*, <https://pcprpowiatbydgoski.bip.net.pl/?c=1494>, 15.12.2021, s. 34.

⁶²² Biuletyn Informacji Publicznej Starostwa Powiatowego w Toruniu, <https://www.bip.powiattorunski.pl/7268,sprawozdania-z-dzialalnosci-pcpr-w-toruniu>, 15.12.2021.

pracy⁶²³ osobom, które zarejestrowane są w urzędzie, w tym cudzoziemcom. Chodzi tu głównie o wydawanie zezwoleń na pracę sezonową oraz dokonywanie wpisu oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi do ewidencji oświadczeń. W obu przypadkach stroną postępowania jest podmiot powierzający wykonywanie pracy cudzoziemcowi. Niemniej jednak cudzoziemcom, zgodnie ze wspomnianą ustawą, przysługuje prawo do rejestracji w urzędzie pracy jako osoby bezrobotne.

Z uzyskanych odpowiedzi od trzech powiatowych urzędów pracy, które znajdują się w regionie kujawsko-pomorskim: Powiatowego Urzędu Pracy dla Miasta Torunia, Powiatowego Urzędu Pracy w Bydgoszczy, Powiatowego Urzędu Pracy dla Powiatu Toruńskiego wynika, że wszystkie z nich podejmują współpracę z instytucjami prowadzącymi działalność wspierającą cudzoziemców. Powiatowy Urząd Pracy dla Miasta Torunia w zakresie integracji cudzoziemców brał udział w spotkaniach Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityką Migracyjną. Z kolei Powiatowy Urząd Pracy w Bydgoszczy uczestniczył w pracach dotyczących „Bydgoskiego Programu na rzecz Równego Traktowania”, w pracach zespołu zajmującego się problematyką „narodowość” oraz w Międzysektorowym Wojewódzkim Zespole ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej. Ostatni z nich podjął współpracę z Fundacją Emic, na prośbę której rozpowszechnia informacje o projektach realizowanych na rzecz cudzoziemców. W żadnym z urzędów pracy do 2021 r. nie było zatrudnionych osób wyłącznie do obsługi klienta cudzoziemskiego. Pracownicy urzędów ponadto nie uczestniczą w szkoleniach, które przygotowują do kontaktu z osobami z zagranicy. Każdy pracownik mający bezpośredni kontakt z osobami bezrobotnymi, poszukującymi pracy lub z przedsiębiorcami obsługuje klientów niezależnie, czy jest to obywatel Polski, czy cudzoziemiec⁶²⁴.

Według wspomnianych urzędów pracy zachodzi również konieczność zmian obowiązujących przepisów prawa, które regulują dostęp cudzoziemca do rynku pracy. W tej kwestii należałoby przede wszystkim wydłużyć cudzoziemcowi okres wykonywania pracy na podstawie wpisu oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi do ewidencji świadczeń. Obecnie przepisy umożliwiają pracę na podstawie powyższego oświadczenia tylko przez okres 180 dni w ciągu kolejnych 12 miesięcy, co może spowodować

⁶²³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2004 r. Nr 99 poz. 1001.

⁶²⁴ Izabela Ziarkowska (i.ziarkowska@muptorun.praca.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.22); Paulina Buller (p.buller@torun.praca.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.16); Agnieszka Spychała (a.spychala@pup.bydgoszcz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.17), archiwum własne.

częstsze zmiany miejsca zatrudnienia i tym samym utrudnić integrację z otoczeniem. Warto także rozważyć zlikwidowanie obowiązku dostarczenia przez pracodawcę zamierzającego zatrudnić cudzoziemca opinii starosty dotyczącej możliwości zaspokojenia potrzeb kadrowych pracodawcy. Zwolnienie z tego obowiązku ułatwiłoby cudzoziemcowi dostęp do rynku pracy. Należy również rozważyć nowelizację ustawy o promocji zatrudnienia i instytucji rynku pracy, a dokładniej art. 2 ust 1 pkt. 2 lit. ha, w którym wskazuje się, że do uzyskania statusu bezrobotnego bezpośrednio przed rejestracją dana osoba powinna być zatrudniona w Polsce nieprzerwanie przez okres co najmniej sześciu miesięcy. Cudzoziemiec uzyskujący zezwolenie na pracę i pobyt czasowy od wojewody najczęściej nie przepracuje sześciu miesięcy, więc nie jest generalnie w stanie spełnić tego warunku⁶²⁵.

Jak wynika z niniejszych rozważań, miasto Toruń nie poświęca wiele miejsca dziedzinie migracji oraz procesowi integracji imigrantów w formule swojej polityki miejskiej. Miasto Bydgoszcz dostrzega potrzebę działań na rzecz migrantów i stworzenia w tym zakresie strategii. Strategia rozwoju miasta kładzie nacisk na realizację projektów mających na celu integrację obcokrajowców i osób wywodzących się z różnych kręgów kulturowych i społecznych. W tej kwestii prezydent Bydgoszczy, Rafał Bruski, zwraca uwagę, że samodzielne kompetencje samorządów w obszarze polityki migracyjnej i jej ważnego komponentu, jakim jest z pewnością polityka integracyjna imigrantów, są ograniczone. Brak wypracowanych regulacji prawnych na szczeblu państwowym poniekąd wymusza na instytucjach administracji publicznej województwa samodzielne wdrażanie i kreowanie działań w zakresie integracji migrantów. Bardzo ważną rolę w tej kwestii odgrywają organizacje pozarządowe, których działalność została omówiona w piątym rozdziale (5.1. i 5.2.).

4.2. Ośrodek dla Cudzoziemców w miejscowości Grupa koło Grudziądza

Jedyny ośrodek dla cudzoziemców w regionie kujawsko-pomorskim usytuowany jest w gminie Dragacz, a dokładniej w jednej z gminnych miejscowości – w Grupie koło Grudziądza⁶²⁶. Według danych statystycznych GUS z 2020 r. gminę Dragacz zamieszkuje 7190 mieszkańców⁶²⁷. Jest to ośrodek otwarty⁶²⁸, który został uruchomiony w 2008 r. i działa do tej

⁶²⁵ Ibidem.

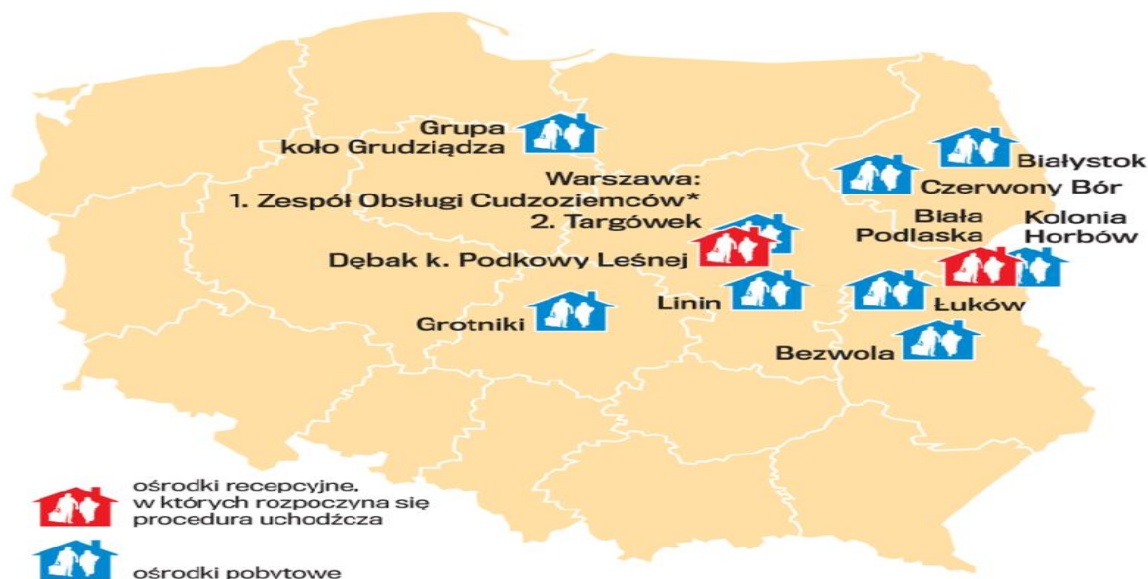
⁶²⁶ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 301.

⁶²⁷ Polska w liczbach, *Gmina Dragacz w liczbach*, https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Dragacz, 25.11.2021.

⁶²⁸ W Polsce istnieją dwa rodzaje ośrodków, które są przeznaczone dla osób ubiegających się o status uchodźcy. Są to ośrodki otwarte i zamknięte. Uchodźcy mieszkający w ośrodku otwartym mogą go w każdej chwili opuścić, a dzieci cudzoziemskie mogą uczęszczać do szkół, które znajdują się w jego okolicy. W lipcu 2022 r. funkcjonowało dziewięć takich ośrodków: Grupa koło Grudziądza, Bezwola, Biała Podlaska, Łuków, Kolonia Horbów, Dębak, Linin, Białystok i Czerwony Bór. Ośrodki zamknięte, czyli strzeżone, są pod nadzorem Straży Granicznej. Do tych ośrodków decyzją sądu trafiają cudzoziemcy, którzy w Polsce przebywają nielegalnie.

pory⁶²⁹. W najbliższej okolicy ośrodka znajdują się małe sklepy spożywcze oraz szkoła. W pobliżu nie ma natomiast kościoła ani pubów⁶³⁰.

Infografika 4. Ośrodki dla cudzoziemców w Polsce

Źródło: Polityka, *Ośrodki dla cudzoziemców w Polsce*, 18.09.2015,

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1633687,1,osrodki-dla-cudzoziemcow-w-polsce.read>, 5.01.2022.

Regulamin i sposób funkcjonowania ośrodków określono przepisami rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 2015 r.⁶³¹ Ośrodki otwarte dla uchodźców podlegają Urzędowi do Spraw Cudzoziemców (UdSC)⁶³². Obiekt ośrodka nie pozostaje jednak w trwałym jego zarządzie, ale prowadzony jest na podstawie umowy zawartej z prywatnym przedsiębiorcą. Wspomniana umowa została zawarta w wyniku przeprowadzonego przez UdSC postępowania nr 17/OŚRODKI/US/19 na zakwaterowanie i wyżywienie cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁶³³.

W 2022 r. pod nadzorem Straży Granicznej znajdowało się sześć takich ośrodków, czyli w Kętrzynie, Białej Podlaskiej, Białymstoku, Przemyślu, Krośnie Odrzańskim i Lesznowoli.

⁶²⁹ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 142.

⁶³⁰ Wiktoria Lisztwan (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.09), archiwum własne.

⁶³¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 2015 r. w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców, Dz.U. 2015 poz. 1828.

⁶³² B. Chlabicz, P. Nowosielska, *Granice wytrzymałości. Jak wygląda sytuacja w ośrodkach dla cudzoziemców?*, 26.08.2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8232010,osrodki-dla-cudzoziemcow-ile-miejsc.html>, 11.10.2022.

⁶³³ Wiktoria Lisztwan (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.09), archiwum własne.

Teren ośrodka jest w całości ogrodzony, z zamykaną bramą wjazdową. Zgodnie z wykazem pomieszczeń umieszczonych w specyfikacji istotnych warunków zamówienia (SIWIZ) cudzoziemcy zamieszkujący ośrodek mają do dyspozycji pokój, który wyposażony jest w osobną łazienkę i toaletę. Ponadto w budynku mieści się przestrzeń ogólnoużytkowa, gdzie też znajdują się: kuchnia, stołówka, świetlica, pralnia/suszarnia, sala zabaw, pomieszczenie przeznaczone do prowadzenia zajęć edukacyjno-adaptacyjnych, pomieszczenia sanitarne oraz sala modlitw. W ośrodku ulokowane są też pokoje administracyjne, pomieszczenia dla pracowników ochrony, gabinet lekarza, psychologa oraz prawnika. Oprócz wspomnianych pomieszczeń jest jeszcze pokój socjalny, w którym przyjmowani są przyjezdni goście, oraz biuro informacji dla mieszkających w ośrodku cudzoziemców, które jest siedzibą organizacji pozarządowej zajmującej się realizacją projektu pomocowego dla tychże osób⁶³⁴.

Z podanych informacji wynika, że na terenie ośrodka pracuje dwóch przedstawicieli UdSC, przedstawiciele podmiotu administratora, pięciu pracowników administracji, jedna przedszkolanka oraz ośmiu pracowników ochrony zatrudnianych przez wykonawcę umowy na zakwaterowanie i wyżywienie cudzoziemców, sześciu przedstawicieli podmiotu świadczącego usługi opieki medycznej (PETRA MEDICA) oraz jeden lekarz, dwie pielęgniarki, dwóch psychologów, przedstawiciele podmiotu prowadzącego naukę języka polskiego (GLOBAL SCHOOL) – dwie nauczycielki. Ponadto na terenie ośrodka działa też Fundacja Emic – jedna wolontariuszka oraz prawnik udzielający porad w formie zdalnej⁶³⁵.

Pracownicy ośrodka uczestniczą w kursach przygotowujących do pracy z uchodźcami – są to różnego rodzaju szkolenia, m.in. z zakresu ochrony dzieci przed krzywdzeniem, organizowane przez fundację Dajemy Dzieciom Siłę. UdSC przeprowadza szkolenia dla swoich pracowników w zakresie koniecznym oraz pozwalającym poszerzyć wiedzę niezbędną na zajmowanym stanowisku i wykorzystywaną podczas bezpośredniej pracy z cudzoziemcami. W niektórych przypadkach zapewnione szkolenia nie dotyczyły stricte problematyki pracy z tą społecznością. Przykładem są tu chociażby szkolenia z zakresu współpracy z klientem z niepełnosprawnościami, z uwzględnieniem cudzoziemców⁶³⁶.

⁶³⁴ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zakwaterowanie i wyżywienie cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, <https://udsc.ezamawiajacy.pl/pn/udsc/demand/notice/public/3366/details>, 25.11.2021.

⁶³⁵ Magdalena Pękuł (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.09), archiwum własne.

⁶³⁶ Ibidem

Ośrodek dla cudzoziemców w Grupie wyłoniony został w drodze postępowania przetargowego i zgodnie z podpisaną umową maksymalna możliwość akomodacji uchodźców w obiekcie wynosi 151 cudzoziemców⁶³⁷.

Tabela 34. Średnioroczna liczba cudzoziemców w ośrodku w Grupie

Rok	Liczba cudzoziemców
2008	199
2009	191
2010	90
2011	107
2012	128
2013	182
2014	142
2015	122
2016	167
2017	142
2018	103
2019	107
2020	74

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Magdalena Pękuł (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.09), archiwum własne.

Podczas prowadzonych badań, według stanu na dzień 3 listopada 2021 r., w ośrodku przebywało 160 cudzoziemców następującego pochodzenia: Azerbejdżanie (4 osoby), Afgańczycy (111 osób), Białorusini (12 osób), Gruzini (1 osoba), Jemeńczycy (2 osoby), Somalijczycy (1 osoba), Rosjanie (24 osoby), Ukraińcy (5 osób). Wśród wspomnianych narodowości tylko jedna osoba miała pochodzenie polskie⁶³⁸.

W ramach działań integracyjnych na rzecz cudzoziemców zamieszkujących w ośrodku w Grupie Departament Pomocy Socjalnej UdSC realizował od 2017 r. projekt „Wsparcie materialne i edukacyjne dla cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce”, współfinansowany ze środków Funduszu Azylu Migracji i Integracji. W ramach tego projektu we wszystkich ośrodkach dla cudzoziemców w Polsce

⁶³⁷ Ibidem.

⁶³⁸ Wiktoria Lisztwan (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.05), archiwum własne.

prorowadzone były zajęcia świetlicowe dla dzieci i młodzieży w wieku od 6 do 18 lat, zajęcia adaptacyjno-edukacyjne dla dzieci w wieku od 3 do 6 lat oraz kurs języka polskiego jako języka obcego z podziałem na osoby dorosłe i dzieci. Zajęcia świetlicowe odbywały się w okresie od grudnia 2018 r. do października 2020 r. raz w tygodniu, z uwzględnieniem podziału na grupy wiekowe. Głównym celem zajęć było aktywne zagospodarowanie dzieciom czasu wolnego oraz wyzwolenie w nich pozytywnych emocji, tj. poczucia bezpieczeństwa, radości, zadowolenia. Dodatkowo celem zajęć był rozwój dziecka pod względem społecznym, językowym, motorycznym oraz manualnym. Dzieci poprzez uczęszczanie na te zajęcia uczyły się prawidłowych postaw wobec kolegów, koleżanek i pozostałych osób. Wśród przykładowych zajęć, które odbywały się w ramach spotkań świetlicowych, należy wymienić m.in.: tworzenie rękodzieła, zajęcia kulturalne, sportowe oraz kształtujące umiejętności pokojowego rozwiązywania konfliktów na bazie dialogu i kompromisu. Zajęcia były wzbogacone również o wyjścia do miejsc posiadających walory kulturalno-rozrywkowe, z których korzystały dzieci i młodzież razem z rodzicami, co tym samym powodowało wzmocnienie więzi rodzinnych oraz dawało wsparcie w funkcjonowaniu w polskim społeczeństwie.

W myśl przepisów ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej Departament Pomocy Socjalnej zapewnia cudzoziemcom przebywającym pod opieką Urzędu do Spraw Cudzoziemców naukę języka polskiego i niezbędne do tego podstawowe materiały. Nauka języka polskiego dzieci cudzoziemców polega na pomocy w odrabianiu lekcji i zajęciach wyrównawczych. Nauczyciel prowadzący zajęcia pozostaje w kontakcie ze szkołami, do których uczęszczają dzieci, co pozwala na wymianę informacji o postępach w nauce, jednocześnie dając możliwość dostosowania prowadzonych zajęć do potrzeb dzieci. Dzieci, które rozpoczynają realizację obowiązku szkolnego na terenie Polski, mają możliwość uczestnictwa w przeznaczonym dla nich kursie języka polskiego, którego celem jest ułatwienie ich adaptacji do społeczności szkolnej. Zajęcia te mają formę nauki języka polskiego jako obcego z elementami realioznawczymi i socjokulturowymi. Program nauczania uwzględnia specyficzne potrzeby komunikacyjne dzieci ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce. Obejmuje nabycie umiejętności podstawowych, takich jak przedstawienie siebie i swojej rodziny, a także symulacje sytuacji komunikacyjnych w szkole. Program ten, uwzględniając zróżnicowanie wiekowe uczestników, kładzie nacisk na zdobycie i utrwalenie wiedzy dotyczącej podstaw komunikacji w polskiej szkole i zasad w niej panujących. Zajęcia w grupach dla dorosłych prowadzone są w oparciu o ujednolicony materiał dydaktyczny, który powstał w wyniku

projektu Urzędu do Spraw Cudzoziemców oraz fundacji Linguae Mundi. Materiał ten stanowi program nauczania na poziomie A1/A2 oraz na poziomie A2 z elementami B1. Dorośli cudzoziemcy uczą się języka polskiego jako obcego w systemie dwóch grup w każdym z ośrodków. Materiały na poziomie A1/A2 uwzględniają potrzeby komunikacyjne osób ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce, w tym treści realioznawcze i socjokulturowe, a także obejmują nabycie umiejętności podstawowych, takich jak przedstawienie siebie i swojej rodziny oraz symulacje sytuacji komunikacyjnych: w sklepie, w restauracji, na ulicy, u lekarza, w podróży, w szkole, przy szukaniu pracy bądź wynajęciu mieszkania. Materiały na poziomie A2 z elementami B1 obejmują rozwinięcie umiejętności i wzbogacenie słownictwa w zakresie przedstawienia siebie i swojej rodziny, zapoznanie ze zwyczajami i tradycjami, podziałem administracyjnym Polski, regionami turystycznymi, a także symulacje sytuacji komunikacyjnych: u fryzjera, w sklepie spożywczym oraz odzieżowym, w aptece, u lekarza specjalisty, na policji, podczas rozmowy kwalifikacyjnej, przy wyborze lub aranżacji mieszkania. Wspomniane działania nastawione są na wspomaganie dotychczasowej pomocy socjalnej realizowanej przez Departament Pomocy Socjalnej (DPS) UdSC. Skierowane są szczególnie na wyrównanie różnic wynikających z trudności w adaptacji cudzoziemców w nowym środowisku oraz zaspokojenie potrzeb dzieci⁶³⁹.

Jak wynika z informacji przedstawionych przez UdSC, większość działań na rzecz preintegracji⁶⁴⁰ uchodźców realizowana jest we współpracy z organizacjami pozarządowymi. Do najważniejszych z nich należą: Fundacja Emic oraz stowarzyszenie Nowa Para Butów. Proces integracji wspomaga też Szkoła Podstawowa im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie, organizując imprezy okolicznościowe, np. festyny. W latach 2016-2017 Fundacja Emic zorganizowała spotkania mieszkańców i pracowników ośrodka dla cudzoziemców oraz cudzoziemców spoza ośrodka z przedstawicielami Lokalnego Systemu Integracji Cudzoziemców i Uchodźców.

Wysiłki na rzecz integracji uchodźców w ośrodku podejmowane są ponadto przez organizacje pozarządowe na podstawie już konkretnych projektów. Należy tu zwrócić szczególną uwagę na fakt, że takie działania nie mają jednak stabilizacji finansowej, a co za tym idzie – charakteru stałego. Nie są one organizowane nawet cyklicznie. Przykładem jest tu chociażby projekt „Uchodźcy mają głos!”, który zrealizowany został na terenie ośrodka dzięki zaangażowaniu i możliwości pozyskiwania środków finansowych przez Fundację Emic.

⁶³⁹ Magdalena Pękuł (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.09), archiwum własne.

⁶⁴⁰ Jest to wstępny etap procesu integracji cudzoziemców ze społeczeństwem przyjmującym.

W latach 2016-2018 realizowała ona także dwie edycje projektu współfinansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN). Jego celem w pierwszej edycji było poszerzenie wiedzy nauczycieli pracujących z dziećmi cudzoziemskimi. Przeszkolono łącznie grupę 80 nauczycieli. W drugiej edycji fundacja skupiła się na nauce dzieci języka polskiego, stworzono grupę roboczą przygotowującą materiały edukacyjne dotyczące migracji oraz seminarium dla szkół, do których uczęszczają dzieci cudzoziemskie. Pomimo zakończonego projektu fundacja Emic w dalszym ciągu wspiera mieszkańców – organizowane są zbiórki, a zebrane darowizny przekazywane są cudzoziemcom. Z okazji Dnia Kobiet corocznie fundacja Emic, we współpracy ze stowarzyszeniem Refugees ze Szczecina, organizowała wspólny poczęstunek i wręczenie darów ze zbiórek. Natomiast działalność stowarzyszenia Nowej Pary Butów głównie opierała się na zbiórce środków higienicznych dla mieszkańców ośrodka. Obecnie, przy widocznym wzroście potrzeb cudzoziemców, działająca na terenie ośrodka Fundacja Emic wspiera cudzoziemców poprzez wydawanie artykułów higienicznych i paczek z odzieżą. Fundacja ta zapewnia również pomoc wolontariuszki oraz wsparcie prawne. Ośrodek utrzymuje także stały kontakt ze Szkołą Podstawową w Grupie i Przedszkolem Samorządowym w tej miejscowości. W tym przypadku współpraca polega na bieżącym monitorowaniu frekwencji dzieci cudzoziemskich, współpracy z rodzicami i pomocy w pedagogizacji rodziców. Ponadto pracownicy na bieżąco współpracują z placówką Straży Granicznej w Bydgoszczy i placówką Policji w Dragaczu. Na szczeblu wojewódzkim pracownicy ośrodka są członkami Wojewódzkiego Zespołu do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Międzysektorowego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityką Migracyjną⁶⁴¹. W ośrodku dla cudzoziemców w Grupie podejmowano także działania mające na celu zapoznanie cudzoziemców z lokalnymi zwyczajami, normami społecznymi, kulturą m.in. poprzez wizyty w urzędach oraz uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych organizowanych w Szkole Podstawowej im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie⁶⁴².

Cudzoziemcy mieszkający w ośrodku i na terenie gminy korzystali z usług doradczych i pomocowych radcy prawnego w zakresie prawa i procedur administracyjnych. UdSC współpracował z organizacjami pozarządowymi m.in. w ramach poradnictwa prawnego – konsultacje prowadzone były na terenie ośrodków oraz w siedzibach organizacji. Porady prawne udzielane były m.in. przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Helsińską Fundację

⁶⁴¹ Magdalena Pękuł (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.09), archiwum własne.

⁶⁴² Elżbieta Zych (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.03.04), archiwum własne.

Praw Człowieka, Caritas Polska, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć oraz Fundację Instytut na rzecz Państwa Prawa. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców każda osoba przyjmowana do ośrodka otrzymuje na piśmie lub w formie dokumentu elektronicznego, w zrozumiałym języku: regulamin pobytu w ośrodku; informacje o przysługujących jej prawach i obowiązkach, przepisach regulujących udzielanie pomocy dla cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej, w tym o przepisach regulujących pobyt w ośrodku, podmiotach udzielających nieodpłatnej pomocy prawnej w sprawach o udzielenie ochrony międzynarodowej, organizacjach pozarządowych lub międzynarodowych, do których zadań statutowych należą sprawy uchodźców, krajowych organach ochrony praw człowieka, stosowaniu w ośrodku procedur przeciwdziałania wszystkim przypadkom przemocy oraz reagowaniu na nie, ze szczególnym uwzględnieniem przemocy wobec małoletnich cudzoziemców, o braku odpowiedzialności ośrodka za pieniądze lub inne przedmioty przechowywane przez cudzoziemca⁶⁴³.

Na stronie internetowej UdSC udostępniono opracowany przez DPS UdSC, informator na temat edukacji dzieci cudzoziemskich. Wyjaśnia on kwestie zapisu do szkół, wymaganych dokumentów, form wsparcia i ułatwień, pomocy udzielanej przez UdSC. Materiał jest dostępny w dziesięciu wersjach językowych. Dodatkowo cudzoziemcy byli informowani na bieżąco o tym, jak wygląda lokalny rynek pracy, oraz przekazywano im informacje na temat systemu administracyjnego w RP. Jednocześnie na stronie internetowej UdSC udostępniono informator dla cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej, „Pierwsze kroki w Polsce”, który zawiera informacje z zakresu procedur uchodźczych, pomocy socjalnej oraz o najważniejszych aspektach związanych z funkcjonowaniem na terytorium Polski, tj. opiece medycznej, transporcie, edukacji, podstawowych przepisach prawnych z zakresu prawa drogowego czy rodzinnego, a także krótką informację, co cudzoziemiec powinien zrobić po otrzymaniu ostatecznej decyzji w sprawie udzielenia statusu uchodźcy. Informator jest dostępny w sześciu językach: angielskim, arabskim, francuskim, gruzińskim, polskim i rosyjskim⁶⁴⁴.

Szczegółowe kwestie dotyczące udzielania nieodpłatnej informacji prawnej i nieodpłatnej pomocy prawnej określone zostały w rozdziale 4a ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Dodatkowo, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku

⁶⁴³ Ibidem.

⁶⁴⁴ Ibidem.

dla cudzoziemców, każda osoba przyjmowana do ośrodka otrzymuje na piśmie lub w formie dokumentu elektronicznego, w zrozumiałym języku, informacje o podmiotach udzielających nieodpłatnej pomocy prawnej w sprawach o udzielenie ochrony międzynarodowej, organizacjach pozarządowych lub międzynarodowych, do których zadań statutowych należą sprawy uchodźców, krajowych organach ochrony praw człowieka. Ponadto pomoc prawna jest zapewniana przez organizacje pozarządowe. Kontakt z organami sprawiedliwości realizowany jest przy współpracy z organizacjami pozarządowymi⁶⁴⁵.

Z kolei w integracji dzieci cudzoziemskich pomóc mają zajęcia w świetlicy, która znajduje się na terenie tego ośrodka od 2010 r. Obecnie pracuje w niej jedna Polka, która posługuje się językiem angielskim w bardzo dobrym stopniu, dodatkowo językiem rosyjskim na poziomie komunikatywnym. Nauczycielka po otrzymaniu listy z sekretariatu z liczbą dzieci znajdujących się w ośrodku i kwalifikujących się do zajęć w świetlicy przeprowadza rozmowę z rodzicami, podczas której opowiada im o zajęciach oraz o możliwości pozostawienia dziecka pod opieką. Struktura narodowościowa dzieci uczestniczących w zajęciach w świetlicy uzależniona jest od obecnej sytuacji w ośrodku. Podczas prowadzenia badań naukowych najwięcej z nich było narodowości rosyjskiej oraz afgańskiej⁶⁴⁶.

Przed pandemią COVID-19 świetlica funkcjonowała od poniedziałku do piątku w godzinach od 9:00 do 17:00. Jednak w sytuacji epidemicznej otwarta była także przez pięć dni w tygodniu, ale w godzinach od 8:00 do 13:00, a na sali mogło przebywać maksymalnie sześcioro dzieci. W godzinach od 8:00 do 10:00 przebywały na niej dzieci trzyletnie, a od 11:00 do 13:00 w zajęciach brały udział dzieci starsze, czyli cztero- i pięcioletnie. Minus krótkich zajęć jest niewątpliwie taki, że ciężko jest przerobić wprowadzaną tematykę lekcji. Nauka stanowi również problem w przypadku nowo przyjętych dzieci, dla których jest to obce miejsce, co powoduje, że nie są one zbyt zainteresowane zajęciami i nie bardzo chcą się uczyć⁶⁴⁷.

W świetlicy każdego dnia przeprowadzane są zajęcia plastyczne. Jeśli zajęcia te mają charakter tematyczny, to najstarsze dzieci wykonują rysunki związane z wprowadzonym tematem, który dotyczy najczęściej pór roku, a najmłodszy podopieczni dostają kolorowanki. Podczas pobytu w świetlicy dzieci mają również czas na bawienie się zabawkami, uczestniczą w zajęciach ruchowych, zajęciach gimnastycznych (np. w zajęciach zumbi), które są

⁶⁴⁵ Ibidem.

⁶⁴⁶ Wywiad z pracownikiem świetlicy, przeprowadzony w dniu 28 grudnia 2021 r., archiwum własne.

⁶⁴⁷ Ibidem.

prowadzone za pośrednictwem serwisu YouTube. Organizowane są także zajęcia integracyjne dla dzieci, np. wspólne zabawy w kółeczku⁶⁴⁸.

Podczas zajęć świetlicowych wychowawczynie zwraca się do dzieci trzyletnich w języku polskim, wychodząc z założenia, że dzięki temu dzieci mniejsze szybciej przyswoją sobie ten język. Natomiast zajęcia ze starszymi prowadzone są w dwóch językach: języku angielskim i polskim. Komunikacja w dwóch językach odbywa się głównie dlatego, by dzieci anglojęzyczne dopasowały słowa angielskie do słówek w języku polskim, a dzieci rosyjskojęzyczne zapoznały się z językiem angielskim. Nauka języka polskiego jest pożądana przede wszystkim ze względu na ułatwienie komunikacji między rówieśnikami na kolejnych etapach edukacji. Mimo że dzieci nie przebywają na terenie swojego kraju, to między sobą komunikują się we własnym języku. Niekiedy posługują się również językiem angielskim⁶⁴⁹.

W zajęciach uczestniczą wyłącznie dzieci cudzoziemskie, a jedyny kontakt z polskimi rówieśnikami mają wtedy, gdy chodzą już do szkoły. Z obserwacji wychowawczynie wynika, że dzieci z Afganistanu raczej nie wychodzą poza ośrodek. Sytuacja wygląda nieco inaczej w przypadku dzieci z Ukrainy czy Białorusi, które to chętnie uczestniczą w zabawach oraz chętnie bawią się na placu zabaw znajdującym się niedaleko ośrodka. Do tej pory w harmonogramie swojej pracy nauczycielka nie uwzględniła zajęć dotyczących np. obyczajów państw, z których pochodzą jej podopieczni. Bywa jednak, że zajęcia te mają na celu nie tylko integrację dzieci zamieszkujących ośrodek. Stwierdza ona:

Zajęcia w świetlicy umożliwiają integrację dzieci. Jednak chodzi tu również o to, aby wyszły one z małego pokoju, w którym mieszka niekiedy kilka osób. Za to w świetlicy mogą się pobawić, mają sale dla siebie. Z kolei rodzice mogą odpocząć, zająć się innymi sprawami⁶⁵⁰.

Współpraca ośrodka w Grupie z urzędem gminy Dragacz opierała się na pomocy cudzoziemcom w otrzymywaniu numerów PESEL oraz w edukacji dzieci. W trakcie nauki zdalnej gmina wspierała dzieci w wieku szkolnym, wypożyczając sprzęt komputerowy. Gmina ponadto przyznawała za szczególne osiągnięcia stypendia szkolne. Zdobyte informacje wskazują, że kwestie związane z działaniami integracyjnymi na rzecz cudzoziemców władze samorządowe gminy traktują raczej marginalnie i nie są ich inicjatorem:

Przez wiele lat była prowadzona współpraca z ośrodkiem dla uchodźców w Grupie w związku z realizacją różnych projektów przez Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji

⁶⁴⁸ Ibidem.

⁶⁴⁹ Ibidem.

⁶⁵⁰ Ibidem.

w Górnej Grupie. Ośrodek dla uchodźców organizował „Dni otwarte” połączone z festynem, mieszkańcy mogli zwiedzać ośrodek, a także zapoznać się z kulturą innych narodów⁶⁵¹.

Działania na rzecz integracji uchodźców w dużej mierze podejmowane były zarówno przez organizacje pozarządowe, jak i lokalne ośrodki kultury. Warto tu zaznaczyć, że gmina nie posiada oddzielnego budżetu, który mógłby zostać przeznaczony na działania integracyjne na rzecz cudzoziemców mieszkających w ośrodku⁶⁵².

Zastępczyni wójta gminy Dragacz, Anna Ośko, odniosła się do finansowania działań na rzecz cudzoziemców w gminie:

Lokalizacja ośrodka na naszym terenie powinna być zrekompensowana dotacją z Urzędu Cudzoziemców. Niestety pobyt też wiąże się z kosztami, jakie ponosimy⁶⁵³.

Pracownicy ośrodka wspierają cudzoziemców w procesie integracji, w tym pomagają w poprawnym wypełnieniu dokumentów, monitorują proces realizacji karty pobytu i w przypadku statusu uchodźcy – paszportu genewskiego, informują o konieczności złożenia w terminie wniosku o przyznanie IPI i przedłożenia w związku z tym wymaganych dokumentów – zgłoszenia się z decyzją oraz kartą pobytu do PCPR właściwego ze względu na miejsce zamieszkania celem uzyskania dalszej pomocy (np. znalezienia mieszkania, pomocy integracyjnej, znalezienia pracy). Pomoc realizowana przez PCPR udzielana jest na okres jednego roku⁶⁵⁴. Pracownicy ośrodków dla cudzoziemców wspierają rodziców w zapisywaniu dzieci do szkół m.in. poprzez wyjaśnienie zasad panujących w polskiej szkole, udostępnianie informacji o najbliższych placówkach szkolnych i przepisach regulujących obowiązek szkolny i obowiązek nauki, a także udzielenie pomocy w wypełnianiu formularzy i kompletowaniu dokumentów, a w razie konieczności asystowanie podczas pierwszej wizyty w szkole. Dodatkowo rodzice małoletnich cudzoziemców objętych obowiązkiem szkolnym otrzymują od pracowników Departamentu Pomocy Socjalnej informację dotyczącą obowiązku szkolnego i sposobu, w jaki powinien być spełniany⁶⁵⁵.

W ośrodku większość działań integracyjnych uchodźców realizowana jest we współpracy z organizacjami pozarządowymi, głównie Fundacją Emic. Proces integracji wspiera też Szkoła Podstawowa im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie, która

⁶⁵¹ Ewa Dłużyńska (ugdragacz@poczta.onet.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.05.17), archiwum własne.

⁶⁵² Ibidem.

⁶⁵³ Anna Ośko (ugdragacz@poczta.onet.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.03.10), archiwum własne.

⁶⁵⁴ Magdalena Pękuł (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.09), archiwum własne.

⁶⁵⁵ Elżbieta Zych (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.03.04), archiwum własne.

organizuje imprezy okolicznościowe np. festyny. Zajęcia w świetlicy, która działa w ośrodku od 2010 r., mają przyczynić się do integracji dzieci cudzoziemski. Władze samorządowe gminy Dragacz raczej marginalnie traktują sprawy związane z integracją cudzoziemców i same nie są inicjatorem takich działań.

Rozdział V.

Rola organizacji pozarządowych w procesie integracji imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim

5.1. Fundacja Emic

Kluczową rolę w zakresie integracji migrantów pełnią organizacje pozarządowe. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego jest to Fundacja Emic, która istnieje od 2011 r., a jej siedziba znajduje się w Toruniu, przy ul. Sebastiana Klonowica 40/1 – biuro tej organizacji w Bydgoszczy mieści się przy ul. Gdańskiej 128⁶⁵⁶. Słowo „emic” jest terminem naukowym, który definiuje się jako *badanie danej kultury od strony jej użytkowników*. W skład Fundacji Emic wchodzi eksperci i ekspertki, którzy wywodzą się z Centrum Pomocy Uchodźcom i Repatriantom (CPUiR) oraz Polskiej Akcji Humanitarnej (PAH). Obejmuje ona swoim zasięgiem przede wszystkim województwo kujawsko-pomorskie. Początkowo jej działalność skupiała się na popularyzacji kina, które prezentowało filmy poruszające wątki wielokulturowości, dotyczące zwyczajów oraz tradycji wybranych grup społecznych. Od 2015 r. natomiast Fundacja Emic rozpoczęła działania mające na celu wsparcie zarówno cudzoziemców, uchodźców, jak i migrantów, którzy osiedlili się w Polsce⁶⁵⁷. Organizacja ta koncentruje się w dużej mierze na rozwoju i wspieraniu funkcjonowania różnych grup narodowych i etnicznych zamieszkujących region. Cele i zasady jej działalności określone zostały w statucie, w rozdziale II. Wśród nich wymienia się następujące kwestie: pomoc społeczną, porady prawne, pomoc psychologiczną, humanitarną i rozwojową z zakresu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Cele fundacji ponadto obejmują organizację wydarzeń artystycznych, wsparcie działalności społecznej i edukacyjnej na rzecz kultury czy dialog międzykulturowy. Kolejnym celem jest wspieranie rozwoju zarówno społecznego, jak i ekonomicznego mieszkańców miast i wsi⁶⁵⁸.

Do typowych form aktywności tej fundacji zalicza się: organizowanie wydarzeń kulturalnych, pomoc edukacyjną, organizowanie spotkań, szkoleń, konferencji, wystaw, warsztatów i projekcji filmowych, prowadzenie działalności wydawniczej, informacyjnej i promocyjnej. Zakłada ona ponadto współpracę z instytucjami naukowymi i badawczymi oraz podmiotami zajmującymi się edukacją, kulturą, rozwojem lokalnym i regionalnym na terytorium Polski i poza jej granicami. Ważnym elementem są też działania skierowane na

⁶⁵⁶ Fundacja Emic, *Kontakt*, <https://emic.com.pl/kontakt/>, 15.10.2021.

⁶⁵⁷ Fundacja Emic, *O nas*, <https://emic.com.pl/o-nas/>, 15.10.2021.

⁶⁵⁸ Fundacja Emic, *Zarząd i statut fundacji*, <https://emic.com.pl/o-nas/zarząd-i-statut-fundacji/>, 15.10.2021.

aktywizację społeczności lokalnych w zakresie rozwoju inicjatyw społecznych i kulturalnych. Wśród innych ważnych płaszczyzn aktywności można wskazać: przyznawanie i wypłacanie stypendiów, badanie i gromadzenie informacji w związku z potrzebą udzielenia pomocy, organizowanie produkcji filmowej i telewizyjnej oraz prowadzenie badań naukowych⁶⁵⁹.

Do zakresu działań Fundacji Emic związanych z kulturą, sztuką i tradycją wchodzi przede wszystkim edukacja kulturalna i organizacja wydarzeń kulturalnych na poziomie lokalnym. Jeśli zaś mowa o aktywności dotyczącej edukacji i wychowania, to najważniejszymi obszarami są edukacja dorosłych, dzieci i młodzieży, działalność wychowawcza oraz prowadzenie zajęć dodatkowych skierowanych do dzieci i młodzieży. Kolejnym obszarem działań są prawa człowieka i swobody obywatelskie. Fundacja ponadto prowadzi działalność na rzecz integracji europejskiej⁶⁶⁰.

Bardzo ważną częścią działań jest podejmowanie inicjatyw w ramach projektów z zakresu wsparcia integracji cudzoziemców w regionie. Pierwszą taką inicjatywą był projekt „Polski dodaj do znajomych”, którego realizacja przypadła na 2016 r. Jego nadrzędnym celem była pomoc migrantom przebywającym na stałe lub czasowo w regionie kujawsko-pomorskim w procesie integracji społecznej i socjalizacji⁶⁶¹. Projekt ukierunkowany był głównie na działania integracyjno-edukacyjne, w tym: zwiększanie podstawowych umiejętności językowych migrantów oraz zapoznanie ich z kulturą i obyczajami panującymi w Polsce. Projekt otrzymał finansowanie z FAMI, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz budżetu państwa. Środki finansowe na ten cel wyniosły łącznie 150 939,74 zł⁶⁶². W trakcie trwania projektu realizowano określone zadania. Pierwszym z nich było zorganizowanie kursów języka polskiego, w których wzięło udział 96 osób. Sfinansowano też sześciu migrantom koszty egzaminów i certyfikatów językowych. Zorganizowano osiem spotkań integracyjnych, na które łącznie uczęszczały 93 osoby. W ramach omawianego projektu konsultant ds. obywatelskich udzielał porad, z których skorzystały 44 osoby. Przy realizacji projektu zatrudnionych było 6 osób na podstawie umów cywilno-prawnych⁶⁶³.

Realizacja następnego projektu, noszącego nazwę „Wielokulturowa grupa”, odbywała się w okresie od 1 lipca 2016 r. do 30 listopada 2016 r. Środki finansowe na ten projekt pochodziły z Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN) i wyniosły 85 086,43 zł. Jego głównym

⁶⁵⁹ Ibidem.

⁶⁶⁰ Fundacja Emic, *Spis organizacji*, <https://spis.ngo.pl/275228-fundacja-emic>, 15.10.2021.

⁶⁶¹ Fundacja Emic, *Archiwum naszych projektów*, <https://emic.com.pl/o-nas/nasze-dotychczasowe-projekty/>, 15.10.2021.

⁶⁶² Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2016, 2017*, s. 5.

⁶⁶³ Ibidem, s. 5-6.

celem było zwiększenie kompetencji i umiejętności nauczycieli pracujących z dziećmi cudzoziemskimi. W ramach tego projektu zorganizowano konferencję i warsztaty z udziałem psychologa międzykulturowego, seminarium dla szkół pt. „Szkoła wielokulturowa a przemoc”, wizytę studyjną w ośrodku dla cudzoziemców w Grupie i konkurs dla szkół pt. „Wielokulturowość po sąsiedzku”. Kolejną formą pomocy było wsparcie dzieci cudzoziemskich przebywających w ośrodku dla cudzoziemców w Grupie w procesie integracji ze społecznością przyjmującą. W formie działań integracyjnych odbywały się zajęcia sportowe, plastyczne oraz historyczno-kulturowe. Społeczność lokalną z kolei objęto doraźnym wsparciem w postaci edukacji na temat migracji i uchodźstwa⁶⁶⁴.

Tabela 35. Działania podjęte w ramach projektu „Wielokulturowa grupa”

Działanie/Uczestnictwo	Liczba
Osoby pośrednio zaangażowane w projekt	460
Nauczyciele zaangażowani w projekt	65
Uczniowie zaangażowani w projekt	41
Warsztaty z psychologiem	5
Szkoły zaangażowane w projekt	5
Wizyty studyjne	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2016, 2017*, s. 10.

Kolejnym ważnym przedsięwzięciem podjętym w ramach działań Fundacji Emic była realizacja projektu „Uchodźcy mają głos”, prowadzonego w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2017 r. Projekt był finansowany ze źródeł FAMI, budżetu państwa oraz MEN, a jego całkowity koszt wyniósł 821 065,00 zł. Głównymi miejscami realizacji były miasto Toruń oraz Grupa koło Grudziądza. Celem tego dwuletniego projektu było wsparcie procesu integracji ze społecznością polską cudzoziemców zamieszkujących w ośrodku w Grupie i oczekujących tam na nadanie im statusu uchodźców. Wsparcie to udzielone zostało dzięki podejmowanym działaniom preintegracyjnym. W kwestii poprawy warunków przyjmowania cudzoziemców nieodzownym elementem było rozwinięcie ofert z zakresu wsparcia i poradnictwa. Działania zaplanowane w ramach projektu podzielono na cztery grupy:

- działania integracyjne i informacyjne,
- poradnictwo i działania aktywizacyjne,

⁶⁶⁴ Ibidem, s. 9.

- wolontariat,
- działania uzupełniające⁶⁶⁵.

Wśród najważniejszych zadań zrealizowanych w ramach omawianego projektu można wymienić prowadzenie świetlicy dla dzieci przebywających w ośrodku dla cudzoziemców w Grupie, organizację wydarzeń o charakterze informacyjno-integracyjnym, pomoc mentora uchodźczego, organizację poradnictwa obywatelskiego, organizację spotkań ze specjalistami i wolontariatu, a także prowadzenie zajęć o charakterze aktywizacyjnym⁶⁶⁶. Beneficjenci tego projektu mieli możliwość skorzystania z pomocy tłumacza przy tłumaczeniu dokumentów pobytowych. W realizację projektu w 2016 r. zaangażowanych było osiem instytucji zewnętrznych. Dla osób mieszkających w ośrodku zorganizowano dystrybucje pomocowe, obejmujące ubrania, środki czystości, zabawki czy artykuły szkolne⁶⁶⁷.

Tabela 36. Zadania zrealizowane w ramach projektu „Uchodźcy mają głos”

Działanie/Uczestnictwo	Liczba
Uczestnicy wydarzeń integracyjno-informacyjnych	444
Osoby uczestniczące w zajęciach aktywizacyjnych	168
Dzieci uczęszczające do świetlicy	118
Osoby uczestniczące w wycieczkach	109
Porady udzielone przez mentora uchodźczego	85
Osoby uczestniczące w spotkaniach ze specjalistami	64
Osoby korzystające z poradnictwa obywatelskiego	55
Zajęcia o charakterze aktywizacyjnym	46
Osoby z przyznaną ochroną międzynarodową, którym zostało udzielone wsparcie	14
Zorganizowane wycieczki	7
Spotkania ze specjalistami	6
Wydarzenia o charakterze integracyjno-informacyjnym	5
Uruchomione świetlice dla dzieci	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2016, 2017*, s. 7.

⁶⁶⁵ Ibidem, s. 6.

⁶⁶⁶ Ibidem, s. 7.

⁶⁶⁷ Ibidem.

Z kolei projekt „Uchodźcy mają głos! – partycypator” stanowił odpowiedź na wyzwania wynikające z kryzysu migracyjnego, z jakim zmagala się UE w 2015 r. Projekt ten był realizowany w okresie od 1 czerwca 2016 r. do 30 kwietnia 2016 r. ze środków pochodzących z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Fundacji Emic oraz Pracowni Zrównoważonego Rozwoju. Jego budżet wyniósł 228 168,34 zł. Podczas realizacji projektu nadano mu podtytuł „Wielogłos. O integracji uchodźców w polskich gminach”, gdyż uznano, że lepiej oddaje on działania podejmowane przez partnerów projektu. „Wielogłos” oznacza przede wszystkim uwzględnienie różnych punktów widzenia w związku z przyjmowaniem i integracją uchodźców w kraju. Najistotniejszymi składowymi projektu były badania mające na celu wskazanie słabych punktów systemu oraz opracowanie metodologii i przygotowanie systemu integracji poszczególnych instytucji oraz społeczności szkolnej. Projekt miał charakter badawczy i w jego ramach przeprowadzono badania na temat stosunku społeczności lokalnej wobec uchodźców oraz ich potrzeb⁶⁶⁸. Zaowocowało to wydaniem raportu pt. „Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach”, w którym znalazły się publikacje dotyczące lokalnych systemów integracji cudzoziemców dla gminy Dragacz i miasta Słupska oraz szkolnego systemu integracji cudzoziemców⁶⁶⁹. Lokalny System Integracji Cudzoziemców i Uchodźców (LSICU) dla gminy Dragacz był odpowiedzią na potrzebę określenia działań, jakie trzeba podjąć, by proces integracji cudzoziemców i uchodźców przebiegał zgodnie z oczekiwaniami i potrzebami zarówno administracji samorządowej, jak i cudzoziemców przebywających w ośrodku w Grupie oraz społeczności lokalnej gminy. Koncepcje te wypracowane zostały przez uczestników warsztatów, które trwały cztery dni. W strukturze organizacyjnej systemu wskazano główne instytucje, które powinny odpowiadać za proces integracji cudzoziemców w gminie Dragacz. W tym kontekście wymieniono: Urząd Gminy Dragacz, Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji (GOKSiR), Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (GOPS), organizację pozarządową – Fundację Emic, Ośrodek Pobytowy dla Cudzoziemców oraz szkoły⁶⁷⁰. Dla tych podmiotów wskazano kluczowe zadania w tym zakresie.

W przypadku Urzędu Gminy w Dragaczu zadania te miały na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb obcokrajowców i tworzenie sprzyjających możliwości dla ich uczestnictwa w życiu gminy. Pierwsze z nich dotyczyło prowadzenia działań informacyjno-

⁶⁶⁸ Ibidem, s. 8.

⁶⁶⁹ Fundacja Emic, *Archiwum naszych projektów*, <https://emic.com.pl/o-nas/nasze-dotychczasowe-projekty/>, 15.10.2021.

⁶⁷⁰ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 303-305.

edukacyjnych, które umożliwiłyby cudzoziemcom zapoznanie się ze strukturą jednostek organizacyjnych urzędu. Za kluczowe cele uznano też zatrudnienie asystenta międzykulturowego na szczeblu instytucji gminnych. Działaniami mającymi charakter długofalowej pomocy było stworzenie odpowiednich procedur z zakresu wsparcia uchodźców i cudzoziemców. Z tego powodu za niezbędne uznano określenie warunków, na podstawie których mogliby oni ubiegać się zarówno o pomoc finansową na dodatek mieszkaniowy i energetyczny, jak i przydział lokalu mieszkalnego. Pomoc świadczona przez ten podmiot powinna dotyczyć również tłumaczenia wzorów różnych wniosków, np. aktu małżeństwa, aktu zgonu czy opłat skarbowych. Nie mniej ważnym zadaniem była współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego każdego szczebla na rzecz integracji cudzoziemców ze społecznością lokalną. Kolejnym zaproponowanym rozwiązaniem było zapewnienie nauki języka, którym posługują się cudzoziemcy przebywający w gminie, pracownikom instytucji mających bezpośredni i najczęstszy z nimi kontakt⁶⁷¹. W przypadku Urzędu Gminy w Dragaczu nie wdrożono żadnych zaleceń umieszczonych w raporcie.

Zadania, które zostały wyznaczone dla Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji, mieszczącego się przy ul. Świeckiej 8 w Dragaczu, miały na celu aktywne włączenie cudzoziemców i uchodźców w obręb życia kulturalnego oraz koordynację różnorodnych form edukacji kulturalnej. W tym zakresie niezbędne było zdiagnozowanie podstawowych potrzeb społeczności cudzoziemskiej w obszarze kultury. Dla powodzenia realizacji tego celu za ważne uznano organizowanie imprez kulturalnych i integracyjnych – głównie festynów, wycieczek oraz prelekcji na temat kultury polskiej i kultury cudzoziemców. W tej kwestii jako istotną określono chęć danej społeczności uczestnictwa w wydarzeniach i zaangażowanie w nie. Dlatego też należałoby motywować cudzoziemców i uchodźców, by brali w nich udział. Aby dotrzeć z informacją o takich inicjatywach, za konieczne uznano udostępnienie broszur informacyjnych. Ostatnie zadanie wyszczególnione w ramach rekomendacji dotyczyło udostępniania sal do nauki języka polskiego⁶⁷². Wspomniane działania realizowane były głównie we współpracy z innymi podmiotami, np. organizacjami pozarządowymi. W rozmowie telefonicznej pracownik GOKSiR zaznaczył, że wszystkie prowadzone działania na rzecz cudzoziemców zakończone zostały w 2020 r., przed wybuchem pandemii COVID-19⁶⁷³.

W przypadku Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej, znajdującego się przy ul. Dragacz 7A w Dragaczu, wskazane zadania miały na celu niesienie pomocy osobom

⁶⁷¹ Ibidem, s. 318.

⁶⁷² Ibidem, s. 319.

⁶⁷³ Wywiad z pracownikiem GOKSiR, przeprowadzony w dniu 18 maja 2021 r., archiwum własne.

i rodzinom cudzoziemców w zaspokojeniu potrzeb życiowych. Podejmowane działania powinny pomóc im w usamodzielnieniu oraz integracji ze społecznością przyjmującą. W tym zakresie istotnym elementem działań była pomoc w poszukiwaniu mieszkania i w wypełnianiu różnorodnych wniosków i formularzy. Określono, że dla pełnego zaspokojenia potrzeb kluczowe znaczenie ma przyznawanie zarówno świadczeń pieniężnych, jak i niepieniężnych według potrzeb danego cudzoziemca/uchodźcy. Bardzo ważną aktywnością jest prowadzenie poradnictwa specjalistycznego na polu prawnym i psychologicznym. W rekomendacji podkreślono również potrzebę ubiegania się o fundusze zewnętrzne na działania integracyjne cudzoziemców. Za nie mniej istotną uznano współpracę z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR) związaną z realizacją przez obcokrajowców indywidualnego programu integracyjnego (IPI)⁶⁷⁴. W GOPS obecnie pracuje czterech pracowników socjalnych, którzy odpowiedzialni są za kontakt z klientem, w tym także klientem cudzoziemskim. W wywiadzie telefonicznym pracownik tej instytucji potwierdził, że wszystkie zalecenia opisane w raporcie są realizowane zgodnie z ustawą o pomocy społecznej. W tej placówce zatrudniony jest również radca prawny, który służy pomocą cudzoziemcom. Pomoc psychologiczna jest możliwa wyłącznie w ramach specjalistycznych usług opiekuńczych. GOPS nie ubiegał się o pozyskanie funduszy zewnętrznych, ponieważ w gminie zostaje bardzo mała liczba cudzoziemców. Dla przykładu, w 2021 r. tylko trzy rodziny kwalifikowały się do korzystania z pomocy socjalnej⁶⁷⁵.

Głównym celem zadań wyznaczonych organizacjom pozarządowym w raporcie pt. „Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach” jest włączenie cudzoziemców/uchodźców w aktywność organizacji pozarządowych funkcjonujących w gminie oraz podejmowanie działań o charakterze integracyjno-aktywizacyjnym. Pomoc cudzoziemcom i uchodźcom udzielana jest przede wszystkim w ramach realizowanych projektów przez fundację Emic. Istotnym elementem jest organizacja nauki języka polskiego zarówno dla uchodźców, jak i pracowników instytucji. Kolejną formą pomocy jest przygotowanie wydarzeń integracyjnych, np. pikników, wydarzeń zapoznających obcokrajowców z kulturą, kuchnią i zwyczajami innych narodowości. Organizacje pozarządowe powinny też podejmować wspólne działania z gminnymi organizacjami pozarządowymi. Chodzi tu głównie o Stowarzyszenie „Nasza Gmina”, Ludowe Zespoły Sportowe i Koło Gospodyń Wiejskich⁶⁷⁶.

⁶⁷⁴ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 319-320.

⁶⁷⁵ Wywiad z pracownikiem GOPS-u, przeprowadzony w dniu 18 maja 2021 r., archiwum własne.

⁶⁷⁶ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 321.

Nadrzędnym celem ośrodka dla cudzoziemców w Grupie jest stworzenie warunków bytowych przebywającym w nim cudzoziemcom. W tym zakresie ważne jest zapewnienie zakwaterowania, wyżywienia, kompleksowej opieki medycznej i dostępu do edukacji dzieciom cudzoziemców. Bardzo ważne są działania o charakterze preintegracyjnym, które mają na celu przygotowanie cudzoziemców do życia poza placówką. Mowa tu w szczególności o organizowaniu nauki języka polskiego i kursów zawodowych. Również istotna jest pomoc asystenta międzykulturowego w obszarze prawnym. Wśród innych zadań zwrócono też uwagę na budowanie dobrych relacji i komunikacji w placówce⁶⁷⁷. W myśl zobowiązań wynikających z ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej ośrodek dla cudzoziemców zapewnia pomoc we wszystkich wspomnianych aspektach.

Głównym celem podejmowanych działań przez placówki oświatowe jest edukacja i integracja uczniów cudzoziemskich i uchodźczych, którzy objęci zostali obowiązkiem szkolnym. W rekomendacji zwrócono uwagę, że jednym z najważniejszych zadań jest podejmowanie wszelkich działań umożliwiających integrację ze społecznością lokalną uczniów i rodziców. W placówce oświatowej powinna zostać zapewniona opieka dzieciom cudzoziemskim w czasie wolnym (np. zajęcia świetlicowe). Aby zapisać to dziecko do właściwej klasy powinien zostać przeprowadzony wywiad z rodzicami na temat wcześniejszej historii edukacji. Niezwykle istotne jest także przygotowanie niezbędnika informacyjnego w języku obcym na temat zasad funkcjonowania szkoły, regulaminu, praw dziecka i rodzica, a także obowiązków szkolnych. Zakres działań integracyjnych powinien obejmować organizację zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, a także czynności wychowawcze mające na celu integrację społeczności klasowej, w tym organizowanie festynów rodzinnych, zajęć sportowych i wycieczek. W tym obszarze ważne są również działania o charakterze informacyjnym i edukacyjnym, których celem jest ukazanie zróżnicowania kulturowego jako atutu. Działania edukacyjne ponadto mają za zadanie niwelowanie uprzedzeń wobec cudzoziemców. Dlatego też niezwykle ważne są zajęcia na temat różnych kultur prowadzone w ramach zajęć lekcyjnych. W celu pełnej realizacji tych zadań szczególnie istotne jest umożliwienie kultywowania tradycji dzieciom cudzoziemskim. Inną formą działalności na rzecz uczniów cudzoziemskich jest zapewnienie podręczników, ubezpieczenia i posiłków, a także dostęp do materiałów na temat kultur krajów dzieci uchodźczych w celu zapoznania z nimi polskich uczniów, tworzenie bazy osób/instytucji zajmujących się pracą edukacyjną

⁶⁷⁷ Ibidem, s. 322.

z „rzadkimi” kulturami. Do pozostałych działań należą: zaangażowanie rodziców dzieci cudzoziemskich w życie szkoły, prowadzenie zajęć na temat różnych kultur, wypracowanie procedur współpracy z dziećmi cudzoziemskimi i zasad współpracy, zatrudnienie opiekuna szkolnego, szkolenia dla kadry pedagogicznej przygotowujące do pracy z klasą, do której uczęszczają dzieci cudzoziemskie, dostosowanie wymagań edukacyjnych do możliwości konkretnego ucznia, współpraca z organizacjami pozarządowymi, zapewnienie bazy lokalowej i wyposażenia, a także materiałów edukacyjnych⁶⁷⁸. W Szkole Podstawowej im. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie nie wdrożono następujących zaleceń: organizowanie opieki dla dzieci cudzoziemskich w czasie wolnym, zapewnienie podręczników, ubezpieczenia i posiłków, zaangażowanie rodziców tych dzieci w życie szkoły, prowadzenie zajęć na temat różnorodności kulturowej, wypracowanie procedur i zasad współpracy z dziećmi cudzoziemskimi, dostęp do materiałów na temat kultur krajów dzieci uchodźczych w celu zapoznania z nimi polskich uczniów, tworzenie bazy osób/instytucji zajmujących się pracą edukacyjną z „rzadkimi” kulturami⁶⁷⁹.

Piotr Kowalski, dyrektor tej placówki wspominał, że podejmuje on szereg innych działań na rzecz integracji cudzoziemców. Pierwszym z nich jest coroczna impreza o charakterze integracyjnym pt. „Żywioty kultur”, za którą uczniowie polscy i cudzoziemscy zdobyli wyróżnienie. Jest to wydarzenie obejmujące swoim zasięgiem wszystkich uczniów szkoły. W jego ramach odbywają się pokazy talentów uczniów, w tym tańców narodowych, prezentowane są kraje pochodzenia uczniów cudzoziemskich, odbywa się degustacja potraw regionalnych oraz organizowane są warsztaty na temat tolerancji i różnych kultur. W szkole obchodzony jest także Dzień Uchodźcy, przybliżający uczniom problematykę uchodźstwa, przyczyny i skutki tego zjawiska. Uczniowie Szkoły Podstawowej im. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie wzięli też udział w ogólnopolskim konkursie pt. „Poznajmy się”. Uroczysta inauguracja wspomnianych już projektów odbyła się w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie. We współpracy z Fundacją Kobiety Wędrownie w szkole odbyły się również warsztaty szycia spódniczek dla mam uczniów polskich i cudzoziemskich, połączone z rozmową na temat różnic kulturowych w Polsce i Czeczenii. Działania integracyjne wplecione są w plan wychowawczy klas i realizowane każdego roku. Plan wychowawczy szkoły uwzględnia też wydarzenia szkolne, w które zaangażowani są lub

⁶⁷⁸ Ibidem, s. 325-326.

⁶⁷⁹ Piotr Kowalski (dyrektor.spgrupa@dragacz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.04.27), archiwum własne.

w których bezpośrednio uczestniczą uczniowie cudzoziemscy, np. pasowanie na ucznia klas pierwszych, wycieczki klasowe, wyjścia, andrzejki, mikołajki czy wydarzenia organizowane przez samorząd uczniowski. Dyrektor tej placówki oświatowej podkreślił szczególne zaangażowanie Fundacji Emic w działania wobec cudzoziemców. Fundacja wspiera działania organizowane podczas „Żywiołów kultur”. Pracownicy tej organizacji pozarządowej prowadzili na terenie szkoły warsztaty na temat uchodźstwa, dofinansowywali poszczególne inicjatywy, organizowali szkolenia dla kadry pedagogicznej. Dzięki wsparciu fundacji pokrywane są koszty pełnego zatrudnienia asystenta międzykulturowego – osoba ta jest zatrudniana przez organ prowadzący szkołę w wymiarze $\frac{3}{4}$ etatu⁶⁸⁰.

We współpracy z Fundacją Emic w szkole realizowany był całoroczny projekt pt. „Przyjazna szkoła”, którego celem była integracja uczniów polskich i cudzoziemskich, wzajemne poznanie, wykonywanie zaplanowanych działań na terenie szkoły oraz udział w seminarium szkoleniowym i podsumowującym⁶⁸¹.

O wszystkich wydarzeniach informowani są rodzice poprzez kontakt z wychowawcami, na zebraniach wywiadowczych, za pośrednictwem dziennika elektronicznego, strony internetowej szkoły i szkolnego profilu na Facebooku. Rodzice otrzymują też imienne zaproszenia na niektóre szkolne wydarzenia.

W rekomendacjach znajdujących się w raporcie zwrócono uwagę, że pomoc jest także potrzebna ze strony podmiotów które nie podejmują bezpośrednio aktywności na rzecz integracji cudzoziemców, ale pełnią istotną rolę w LSICU. Wymieniono tu policję, przychodnię zdrowia oraz bibliotekę⁶⁸².

Zadania policji ściśle koncentrują się na dbaniu o porządek i bezpieczeństwo społeczności poprzez działania o charakterze interwencyjnym i prewencyjnym. W tej kwestii istotne jest budowanie poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej zarówno w stosunku do policji, jak i cudzoziemców. Dlatego wśród zadań wyróżniono nie tylko działania informacyjne, ale także organizowanie spotkań z mieszkającymi w ośrodku cudzoziemcami w kwestii obowiązujących praw, przepisów i norm. Niezbędny jest również rozwój świadomości i wiedzy kadry policyjnej z zakresu kultury i obyczajów cudzoziemców mogących stwarzać sytuacje konfliktowe⁶⁸³.

⁶⁸⁰ Ibidem.

⁶⁸¹ Ibidem.

⁶⁸² Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 318-326.

⁶⁸³ Ibidem, s. 322.

Celem zadań gminnej przychodni zdrowia z kolei jest świadczenie usług zdrowotnych obcokrajowcom na takich samych zasadach jak obywatelom polskim. W tym zakresie należy zapewnić personelowi medycznemu szkolenia na temat różnorodności kulturowej i pracy z obcokrajowcami. Odrębną formą zadań natomiast jest informowanie cudzoziemców o procedurach medyczno-analitycznych. W tej kwestii istotną rolę pełnią też spotkania z cudzoziemcami, podczas których poruszany jest temat zdrowego stylu życia⁶⁸⁴. Autorka niniejszej pracy doktorskiej nie miała możliwości skontaktowania się z tą placówką, ponieważ 29 kwietnia 2021 r. ogłoszono likwidację Gminnej Przychodni w Dragaczu z siedzibą w Dolnej Grupie⁶⁸⁵.

W rekomendacjach wyznaczono także zadania dla gminnej biblioteki publicznej, która mieści się przy ul. Świeckiej 8 w Górnej Grupie. Mowa tu głównie o zdiagnozowaniu potrzeb obcokrajowców w kwestii oferty biblioteki. Wartościową inicjatywą jest opracowanie wielojęzycznej broszury dla osób korzystających z tej instytucji. Istotnym działaniem, w obliczu braku zaangażowania ze strony władz gminnych, jest także utworzenie mobilnej filii biblioteki w ośrodku dla cudzoziemców⁶⁸⁶. W wywiadzie pracownik gminnej biblioteki publicznej podkreślił, że obcokrajowcy w ogóle nie odwiedzają placówki. Biblioteka posiada wyłącznie kilka egzemplarzy książek w językach obcych, które to pozycje zostały przekazane przez czytelników w formie darów. Są to jednak książki w niemieckiej i rosyjskiej wersji językowej⁶⁸⁷.

⁶⁸⁴ Ibidem, s. 323-323.

⁶⁸⁵ Gminna Przychodnia w Dragaczu z siedzibą w Dolnej Grupie w likwidacji, *Ogłoszenie o likwidacji gminnej przychodni*, http://www.przychodnia-dolnagrupa.pl/1_15_informacje-publiczne.html, 15.01.2022.

⁶⁸⁶ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 314-315.

⁶⁸⁷ Wywiad z pracownikiem biblioteki, przeprowadzony w dniu 20 maja 2022 r., archiwum własne.

Tabela 37. Działania podjęte w ramach projektu „Uchodźcy mają głos! – partycypator”

Działanie/Uczestnictwo	Liczba
Osoby biorące udział w szkoleniach	29
Placówki szkolne zaangażowane w projekt	17
Szkolenia dla kadry szkolnej	3
Ośrodki dla cudzoziemców, z którymi podjęto współpracę	2
Gminy, dla których wypracowane zostały lokalne systemy integracji	2
Szkolny system integracji – dla szkół, w których uczą się dzieci cudzoziemskie	1
Szkolny system integracji – dla szkół, które przygotowują się do przyjęcia dzieci obcokrajowców	1
Strony internetowe powstałe w ramach projektu	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2016, 2017*, s. 8.

Inną formą aktywności fundacji Emic na rzecz cudzoziemców w regionie jest udział jej wolontariuszy w wydarzeniach kulturalnych. Przykładami są tu Open'er Festival w Gdyni i Przystanek Woodstock w Kostrzynie nad Odrą oraz lokalna impreza „Śniadanie na trawie”, odbywająca się w Toruniu. Wolontariusze z fundacji wzięli w nich udział w latach 2017 i 2018. Głównym celem ich obecności podczas tych imprez było zapoznanie uczestników z działalnością fundacji oraz edukacja w zakresie wielokulturowości i zjawiska migracji. Cel ten realizowano poprzez interaktywne metody edukacji, m.in. gry wielkoformatowe, komiksy oraz rozmowy⁶⁸⁸.

Fundacja Emic w okresie od 4 lipca 2018 r. do 15 grudnia 2018 r. podjęła ponownie działania w ramach projektu pt. „Wielokulturowa grupa”. Tym razem jego budżet wynosił 30 002,95 zł i w całości został pokryty przez MEN. Adresatami projektu były miasto Toruń i Grupa koło Grudziądza. Projekt miał na celu również realizację zadania publicznego pt. „Wspieranie inicjatyw edukacyjnych w szkolnym środowisku wielokulturowym”. Mowa tu głównie o wsparciu szkół, w których uczą się uczniowie z doświadczeniem migracyjnym. Nadrzędnym celem projektu było wsparcie kadry takich szkół w kwestii pracy z uczniami cudzoziemskimi. Kolejną ważną płaszczyzną działań było wspomaganie procesu integracji uczniów obcokrajowców z resztą społeczności szkolnej. Odrębną formą pomocy było

⁶⁸⁸ Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2017, 2018*, s. 8.

wspieranie podjęcia kształcenia w publicznych szkołach przez uczniów cudzoziemskich. Fundacja Emic organizowała naukę języka polskiego za pomocą aktywnych metod edukacyjnych oraz opracowała materiały edukacyjne adresowane do oddziałów przygotowawczych⁶⁸⁹.

Tabela 38. Działania zrealizowane w ramach projektu „Wielokulturowa grupa”

Działanie/Uczestnictwo	Liczba
Dzieci korzystające ze wsparcia specjalistki ds. integracji	45
Osoby biorące udział w seminarium	34
Powstałe scenariusze z przeznaczeniem dla szkół	12
Zrealizowane seminaria	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2018*, s. 6.

W 2018 r. miała miejsce realizacja projektu pt. „Praca w Polsce – wsparcie cudzoziemców na polskim rynku pracy”, którego celem było przygotowanie podręcznika dla pracodawców służącego ułatwieniu zatrudniania cudzoziemców, prowadzenia rekrutacji oraz procesu integracji pracowników z zagranicy z resztą pracowników. Projekt objął swoim zasięgiem województwo kujawsko-pomorskie. Jego całkowity koszt wyniósł 42 408,00 zł, który pokryło Stowarzyszenie na Rzecz Spółdzielni Socjalnych⁶⁹⁰.

W okresie od 1 lipca 2019 r. do 13 grudnia 2019 r. odbyła się kolejna edycja projektu pt. „Wielokulturowa Grupa 2.0”. Miejscem jego realizacji było miasto Toruń i Grupa koło Grudziądz. Środki finansowe przeznaczone na ten cel, opiewające na kwotę 38 737,11 zł, pochodziły z Ministerstwa Edukacji Narodowej. Jak wspomniano wcześniej, celem była realizacja zadania publicznego pt. „Wspieranie inicjatyw edukacyjnych w szkolnym środowisku wielokulturowym”. W ramach projektu powstało 20 scenariuszy wspierających proces integracji w szkole. W szkole podstawowej w Grupie odbyło się wspomniane wcześniej spotkanie wielokulturowe pod nazwą „Żywioty kultur”. Stworzyło ono dzieciom z doświadczeniem migracyjnym możliwość poznania historii Polski, a dzieciom polskim poznanie zwyczajów i tradycji rodem z innych kultur. W tej placówce odbyło się także szkolenie dla nauczycieli i kadry szkoły, którego celem było wsparcie rozwoju uniwersalnych kompetencji kluczowych w pracy z dziećmi z doświadczeniem migracyjnym.

⁶⁸⁹ Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2018*, 2019, s. 6.

⁶⁹⁰ Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2019*, 2020, s. 11.

Kolejną ważną inicjatywą było zorganizowanie seminarium metodycznego dla nauczycieli pt. „Narzędzia pracy z uczniem z zagranicy”. Jego główną ideą było przekazanie wiedzy z zakresu integracji dzieci cudzoziemskich z resztą społeczności szkolnej. Zatrudniono ponadto specjalistę ds. integracji w szkole oraz specjalistę ds. integracji w ośrodku dla cudzoziemców w Grupie. Z ich pomocy skorzystało, odpowiednio, 45 i 37 osób⁶⁹¹.

Kolejną inicjatywą Fundacji Emic był projekt pt. „Masz prawo wiedzieć! Plus”. Miał on w założeniu odpowiadać na potrzeby cudzoziemców zamieszkałych w regionie kujawsko-pomorskim, zdiagnozowane podczas realizacji projektu „Masz Prawo Wiedzieć!”. Projekt był realizowany w partnerstwie z Wojewodą Kujawsko-Pomorskim, a Fundacja Emic była jego koordynatorem. Realizację projektu zaplanowano na lata 2020-2022. Założenia projektu „Masz prawo wiedzieć! Plus” opierały się na utworzeniu punktów informacyjno-doradczych w Bydgoszczy i Toruniu. Punkty takie mieszczą się przy ul. Konarskiego 1-3 w siedzibie Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy oraz przy ul. Klonowica 40/1 w Toruniu. W placówkach tych udzielane jest wsparcie cudzoziemcom w wypełnianiu różnego rodzaju wniosków i formularzy urzędowych. W przypadku nieznamości języka polskiego wśród cudzoziemców niezwykle ważna jest również pomoc w szukaniu mieszkań i zawieraniu umów na wynajem, której udziela Fundacja Emic. Prowadzi ona także doradztwo w procedurach administracyjnych. Pomoc świadczona jest również z zakresu opieki medycznej – chodzi tu głównie o kontakt z przychodniami czy tłumaczenie dokumentów⁶⁹². Inną formą pomocy oferowaną w ramach projektu są: poradnictwo prawne, poradnictwo administracyjne i socjalne oraz poradnictwo psychologiczne. Cudzoziemcy mogą korzystać też z pomocy psychologa międzykulturowego. Fundacja współpracuje ze szkołami i udziela wsparcia nauczycielom, którzy pracują w środowisku wielokulturowym. Pomocą zostały objęte także dzieci cudzoziemców, którym to stworzono możliwość udziału w zajęciach wyrównawczych.

Ważną inicjatywą podjętą przez Fundację Emic było stworzenie w Bydgoszczy i Toruniu klubów sąsiedzkich. Ideą klubów sąsiedzkich jest powołanie do życia miejsc, które scalą społeczność i dadzą możliwość wzajemnego spotkania i poznania⁶⁹³. W klubach odbywały warsztaty psychologiczne dla dzieci w wieku 5-7 lat, warsztaty plastyczne, warsztaty

⁶⁹¹ Ibidem, s. 6-7.

⁶⁹² Fundacja Emic, *Punkty informacyjno-doradcze*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/punkty-informacyjno-doradcze/>, 15.10.2021.

⁶⁹³ Fundacja Emic, *Powstaje klub sąsiedzki Fundacji Emic*, 8.04.2020, <https://emic.com.pl/aktualnosci/powstaje-klub-sasiedzki-fundacji-emic/>, 15.10.2021.

teatralne, warsztaty kulinarne, pokazy filmów, wydarzenia plenerowe, organizowano także wyjścia integracyjne⁶⁹⁴.

W klubach sąsiedzkich prowadzone się również dyżury pracowników Fundacji Emic, pod których opieką migranci mogą zostawić dziecko. W świetlicach dla dzieci organizowane są zabawy i gry edukacyjne. Wspomniane aktywności odbywają się raz albo dwa razy w tygodniu⁶⁹⁵. W klubach sąsiedzkich obecnie pracuje jedna osoba na pół etatu. W trakcie rozmowy telefonicznej pracownik organizacji, P. Wyciechowski, w sposób jednoznaczny potwierdził, że jest to aktywność mająca doraźną formę wsparcia migrantów:

Kluby, które stworzone zostały w ramach tego projektu, są na razie działaniem testowym. Głównie chodzi o to, że pracownicy fundacji nie wiedzą, czy dostaną środki finansowe na ich prowadzenie, gdy już projekt się zakończy. Pracownicy fundacji chcą, aby kluby sąsiedzkie funkcjonowały jako osobna placówka, w której organizowane są różne działania integracyjne skierowane nie tylko do migrantów, ale też i do Polaków. Niestety w tym momencie wygląda to tak, że kluby te zajmują osobne pomieszczenie w biurach fundacji, w Bydgoszczy i w Toruniu. Realizowane są w nich wydarzenia głównie dla migrantów, ale również dla Polaków. Idea jest taka, żeby łączyć te dwa środowiska. Sposobem, dzięki któremu te kluby mogłyby dalej funkcjonować, jest oczywiście wzięcie za nie odpowiedzialności przez samorządy⁶⁹⁶.

Kolejnym realizowanym działaniem jest wspomniany wcześniej całoroczny, bezpłatny program „Przyjazna szkoła”. Może wziąć w nim udział szkoła, w której uczy się przynajmniej jedno dziecko z doświadczeniem migracyjnym. Fundacja posiada bazę szkół znajdujących się w regionie, do których wysyłane są maile z zapytaniem o potrzebę wsparcia w kontakcie z dziećmi cudzoziemskimi. W 2021 r. chęć wzięcia udziału w tym programie wyraziło siedem szkół. Z założenia w tym programie edukacyjnym bierze udział dwóch nauczycieli, w tym osoba sprawująca wychowawstwo klasy, oraz uczniowie. Współpraca ze szkołami polega na realizacji programów edukacyjnych, wdrażaniu szkolnego systemu integracji oraz opracowywaniu materiałów edukacyjnych na temat migracji. Główną ideą programu jest zachęcenie społeczności szkolnej do edukacji na temat migracji i uchodźstwa, uświadomienie osobom biorącym udział w programie ich roli w procesie integracji osób o różnym

⁶⁹⁴ Fundacja Emic, *Klub Sąsiedzki*, 25.02.2022, <https://maszprawowiedziec.com.pl/>, 27.02.2022.

⁶⁹⁵ Fundacja Emic, *Klub Sąsiedzki w Bydgoszczy*, <https://www.emic.com.pl/aktualnosci/nowa-artykulklub-sasiedzki-w-bydgoszczy/>, 15.10.2021, *Klub Sąsiedzki w Toruniu*, 2020, <https://emic.com.pl/aktualnosci/klub-sasiedzki-w-toruniu/>, 15.10.2021.

⁶⁹⁶ Wywiad z Przemysławem Wyciechowskim - pracownikiem Fundacji Emic, przeprowadzony w dniu 12 października 2021 r., archiwum własne.

pochodzeniu, kształtowanie postaw przyjaznych i otwartych na obcość i różnorodność kulturową. Celem jest również integracja dzieci migracyjnych z resztą społeczności szkolnej. W toku realizacji tego programu omawiane są powody migracji ludzi w różnych zakątkach świata, formy wsparcia procesu integracji cudzoziemców z innymi uczniami w szkole oraz statystyki dotyczące migracji do Polski. Działalność w ramach tej współpracy opiera się głównie na spotkaniach informacyjnych, w których może wziąć udział kadra nauczycielska oraz dyrekcja. Formą wzajemnego poznania są z kolei warsztaty dla uczniów. Odbywają się również seminaria dla uczniów i nauczycieli⁶⁹⁷. Fundacja Emic oferuje ponadto materiały edukacyjne potrzebne do realizacji akcji szkolnych czy lekcji. Scenariusze lekcji powstały z następujących przedmiotów: język polski, historia, matematyka, fizyka, muzyka, geografia, nauki społeczne, biologia, technika, doradztwo zawodowe. Oprócz tego udostępniono projekty, których celem jest integracja społeczności szkolnej. Materiały te są bezpłatne i znajdują się na stronie internetowej Fundacji Emic⁶⁹⁸.

W procesie integracji społeczności szkolnej ważną rolę odgrywa szkolny system integracji (SIS), który został opracowany w 2016 r. przez specjalistów Fundacji Emic i pracowników Polskiej Akcji Humanitarnej oraz Pracowni Zrównoważonego Rozwoju. Został on stworzony dla szkół, do których uczęszczają dzieci cudzoziemskie, i dla takich, w których mogą się one pojawić. Szkolny system integracji to zestaw narzędzi i pomysłów gotowych do wykorzystania. Jego idea powstała w wyniku obserwacji i długoletnich doświadczeń szkół pracujących z cudzoziemcami. Wypracowany system ma na celu zapobieganie sytuacji, w której placówki pozostawione są same sobie w procesie integracji społeczności szkolnej z dziećmi imigranckimi. Stworzony został na podstawie doświadczeń następujących placówek: Szkoły Podstawowej im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie i Gimnazjum im. Feliksa Kukulskiego w Michalu⁶⁹⁹. Funkcjonowanie szkolnego systemu integracyjnego podzielono na kilka etapów w roku szkolnym: przed rozpoczęciem roku szkolnego, w pierwszym miesiącu roku szkolnego, w trakcie oraz na jego zakończenie. I tak w pierwszej fazie ważne jest m.in. przetłumaczenie istotnych dokumentów szkolnych na język obcy, wskazanie celów i zadań dla asystenta międzykulturowego oraz złożenie wniosku z prośbą o jego powołanie do organu prowadzącego, znalezienie tłumacza międzynarodowego, stworzenie słowniczka zawierającego podstawowe słowa szkolne w obcych językach i przygotowanie „instrukcji

⁶⁹⁷ Fundacja Emic, *Jak współpracujemy ze szkołami?*, <https://emic.com.pl/szkoly/wspolpraca-ze-szkolami/>, 16.10.2021.

⁶⁹⁸ Fundacja Emic, *Materiały edukacyjne*, 2020, <https://www.emic.com.pl/szkoly/scenariusze-lekcji/>, 16.10.2021.

⁶⁹⁹ Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016, s. 337-338.

obsługi szkoły”/„pakietu powitalnego” adresowanego do uczniów i rodziców. Najważniejszymi elementami drugiej fazy są dyskusje na temat wielokulturowości w szkole na radzie pedagogicznej i w trakcie spotkań z rodzicami w każdej klasie oraz spotkanie z rodzicami uczniów cudzoziemskich. W toku roku szkolnego z kolei należałoby zorganizować wydarzenie, podczas którego przybliżona zostanie kultura i aktualna sytuacja krajów pochodzenia dzieci imigranckich. Dużą rolę odgrywają tu także tłumaczone materiały edukacyjne. W tym etapie niemniej ważna jest pomoc psychologiczna i zapewnienie wsparcia dla nauczycieli oraz tłumacza na spotkania z rodzicami⁷⁰⁰. Wśród głównych rekomendacji w ramach SIS należy wskazać:

- finansowe zabezpieczenie funkcji asystenta międzykulturowego w placówce,
- zmiany w systemie edukacji, umożliwiające dzieciom cudzoziemskim na początku uczestnictwo w intensywnym kursie języka polskiego, a następnie, po odpowiednim opanowaniu języka, przyjęcie do klasy z polskimi dziećmi. Tego typu model funkcjonuje już w innych krajach Europy Zachodniej⁷⁰¹.

Ważną formą aktywności w procesie integracji na rzecz dzieci cudzoziemskich były projekty uczniowskie realizowane podczas pandemii COVID-19. W ramach tego programu uczniowie szkół uczestniczyli w warsztatach online, dzięki czemu zapoznali się z podstawowymi pojęciami dotyczącymi zjawiska migracji i integracji. Wzięli również udział w seminarium, podczas którego przedstawiono im sposób realizacji tego projektu w ich szkole. Wśród zrealizowanych działań w szkołach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego można wyróżnić:

1. Szkoła Podstawowa nr 24 w Toruniu
 - w ramach zajęć z etyki uczniowie rozmawiali na temat migracji, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii tolerancji wobec osób innych narodowości,
 - przygotowano projekt „Nasza wielokulturowa szkoła”, a ściślej rzecz ujmując – prezentację krajów, z których wywodzą się uczniowie z zagranicy, oraz wywiady z cudzoziemcami.
2. Szkoła Podstawowa im. ks. Jerzego Popiełuszki w Górsku
 - przeprowadzono zajęcia w formie online, w których głównym gościem była mama uczennicy z Ukrainy.

⁷⁰⁰ Ibidem, s. 341.

⁷⁰¹ Ibidem, s. 338-339.

3. Szkoła Podstawowa nr 14 w Toruniu

- uczniowie przygotowali krótkie filmy i prezentacje, w których przedstawili najważniejsze słowa i zwroty używane w codziennej komunikacji w danym języku obcym.

4. Szkoła Podstawowa nr 46 im. Unii Europejskiej w Bydgoszczy

- projekt w tej szkole skupiał się przede wszystkim na trzech państwach: Grecji, Ukrainie i Wielkiej Brytanii; w związku z tym przygotowano podstawowe informacje i ciekawostki na temat tych państw,
- grupa projektowa stworzyła również ankietę w formie online. Pytania dotyczyły wspomnianych państw. Ankieta miała na celu sprawdzenie wiedzy, jaką dysponują uczniowie na temat swoich koleżanek i kolegów z zagranicy⁷⁰².

W dniu 28 listopada 2020 r. odbyło się seminarium „Narzędzia pracy z dzieckiem z doświadczeniem migracyjnym”. Jego uczestnicy pogłębili swoją wiedzę na temat nauczania języka polskiego jako obcego, systemu edukacji obowiązującego w ukraińskich szkołach, obowiązków asystenta międzykulturowego, a także poznali narzędzia, które mogą wykorzystać podczas procesu integracji. Na podstawie tego seminarium opracowano materiały dotyczące wspomnianych zagadnień⁷⁰³.

W ramach projektu „Masz prawo wiedzieć! Plus” zrealizowano również inne ważne inicjatywy na rzecz cudzoziemców. Pierwszą z nich, o której należy wspomnieć, jest doradztwo zawodowe oraz doradztwo w prowadzeniu działalności gospodarczej. Kolejnym działaniem jest organizowanie kursów języka polskiego. Prowadzone były też zajęcia grupowe dla cudzoziemców w zakresie aspektów prawnych⁷⁰⁴.

⁷⁰² Fundacja Emic, *Projekty uczniowskie w czasach pandemii*, 14.04.2021, <https://emic.com.pl/szkoly/projekty-uczniowskie-w-czasach-pandemii/>, 16.10.2021.

⁷⁰³ Fundacja Emic, *Seminarium metodyczne-podsumowanie*, <https://emic.com.pl/aktualnosci/seminarium-metodyczne-podsumowanie/>, 18.12.2021.

⁷⁰⁴ Przemysław Wyciechowski (Przemyslaw.Wyciechowski@emic.com.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.27), archiwum własne.

Tabela 39. Wskaźniki, które zostały osiągnięte w ramach projektu „Masz prawo wiedzieć! Plus” od 1 stycznia 2020 r. do 1 listopada 2021 r.

Działanie/Uczestnictwo	Liczba
Godziny kursów języka polskiego	2253
Godziny dyżurów prawników	1815
Godziny doradztwa ws. przedsiębiorczości	738
Godziny doradztwa zawodowego	700
Uczestnicy działań integracyjnych	517
Osoby korzystające z porad i doradztwa w punktach informacyjno-doradczych	345
Uczestnicy kursów językowych	256
Godziny pośrednictwa pracy	240
Godziny pracy psychologa międzykulturowego Fundacji Emic oraz udział gości/ekspertów/coacha prowadzącego grupy wsparcia i rozwoju oraz udzielającego indywidualnych porad	201
Osoby objęte kompleksowym wsparciem w kontaktach z instytucjami publicznymi, relacjach z pracodawcami i społeczeństwem przyjmującym	187
Uczestnicy działań adaptacyjnych	128
Szkoły objęte działaniem programu „Przyjazna szkoła”	7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Przemysław Wyciechowski (Przemyslaw.Wyciechowski@emic.com.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.27), archiwum własne.

Jak już zostało wspomniane, głównym czynnikiem uniemożliwiającym powodzenie procesu integracji cudzoziemców jest problem finansowy. Choć istotne jest również zaangażowanie społeczności lokalnej:

Nie zawsze Polaków udaje się zaangażować w te działania albo projekty. Z założenia skierowane są one wyłącznie do migrantów, a Polacy mogą wziąć w nich udział przy okazji. Jeśli chodzi o działania na rzecz integracji cudzoziemców w regionie, to pracownicy fundacji borykają się przede wszystkim z problemami finansowymi. Chodzi tu głównie o brak budżetu, który by został przeznaczony na promocję takich wydarzeń. Nie posiadamy również dużego budżetu na samo funkcjonowanie przeznaczonych do tego miejsc⁷⁰⁵.

⁷⁰⁵ Wywiad z Przemysławem Wyciechowskim - pracownikiem Fundacji Emic, przeprowadzony w dniu 12 października 2021 r., archiwum własne.

Z rozmów z P. Wyciechowskim, pracownikiem Fundacji Emic wynika, że potrzeby cudzoziemców zamieszkujących region kujawsko-pomorski są dostrzegane, jednakże do tej pory nie podjęto żadnych stosownych działań, by usprawnić proces integracji migrantów:

Miasta dostrzegają potrzebę działań na rzecz integracji w regionie, ale nic z tym nie robią, nie finansują takich działań. Jest oczywiście koncepcja powstania centrum wielokulturowego, ale póki co, nie ma na to środków finansowych. Do momentu, w którym miasta nie przeznaczą w ramach budżetu pieniędzy na takie działania, nic się niestety nie zmieni w procesie integracji cudzoziemców w regionie⁷⁰⁶.

Pracownik fundacji zwrócił ponadto uwagę na to, że często środki na realizację różnorodnych działań pochodzą w dużej mierze z funduszy europejskich:

Środki, które umożliwiają realizację takich działań, to głównie środki europejskie. Ze strony instytucji otrzymujemy tylko drobną pomoc finansową, która ogranicza się do przyznawania tzw. grantów na wkład własny do projektów realizowanych z funduszy europejskich. Dla przykładu, od Urzędu Marszałkowskiego otrzymujemy rocznie 15 tysięcy złotych, a od miasta Bydgoszczy w roku 2020 otrzymaliśmy środki opiewające na kwotę 20 tysięcy złotych. Ponadto podejmowanie działań na rzecz integracji cudzoziemców samorządom się zwyczajnie opłaca. Dla miasta przyjazd nowych mieszkańców jest pozytywnym zjawiskiem. Chodzi tu głównie o podjęcie przez nich pracy, a co za tym idzie, płacenie podatków. Nie mniej ważny jest też problem starzejącego się społeczeństwa i poziom dzietności. Za chwilę możemy mieć sytuację jak w Wielkiej Brytanii, gdzie nie ma kto dowieźć paliwa na stację paliw. Jako pracownik fundacji mam też poczucie, że robimy rzeczy, którymi powinny zajmować się samorzady⁷⁰⁷.

W ramach swojej działalności Fundacja Emic prowadzi punkty konsultacyjno-doradcze, do których mogą zgłaszać się cudzoziemcy potrzebujący wsparcia w szukaniu pracy lub przygotowaniu niezbędnych dokumentów, które są wymagane podczas procesu rekrutacji na dane stanowisko⁷⁰⁸. Warto też wspomnieć o działaniach podejmowanych w zakresie organizowania kursów zawodowych i kursów na prawo jazdy. W okresie od lipca 2019 r. do czerwca 2021 r. zorganizowano 30 kursów dla 30 cudzoziemców. Są one przeznaczone dla

⁷⁰⁶ Ibidem.

⁷⁰⁷ Ibidem.

⁷⁰⁸ Fundacja Emic, *Doradztwo zawodowe*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/doradztwo-zawodowe/>, 17.12.2021.

osób biorących udział w projekcie „Pracuj w Polsce” i mają na celu zarówno podniesienie kompetencji cudzoziemców, jak i dostosowanie ich umiejętności do potrzeb rynku⁷⁰⁹.

Fundacja Emic gwarantuje również cudzoziemcom wsparcie psychologiczne. W ramach pomocy psychologa, pracownika socjalnego czy też mentora cudzoziemcy mają możliwość skorzystania z różnych form tego wsparcia. Są to:

- spotkania o charakterze grupowym,
- grupy wsparcia,
- spotkania indywidualne⁷¹⁰.

Na początku 2020 r. organizacja uruchomiła również program mieszkań wspomaganych. Są one przewidziane dla osób z przyznanym statusem uchodźcy albo ochroną uzupełniającą. Mieszkania wspomagane to przede wszystkim rodzaj pomocy społecznej, dzięki której osoby będące w trudnej sytuacji życiowej mają możliwość znalezienia lokum, do czasu gdy ich sytuacja nie ulegnie poprawie. Mieszkania te znajdują się na obszarze Bydgoszczy i Torunia. W ramach projektu „Pracuj w Polsce” Fundacja Emic udziela pomocy w postaci środków finansowych w wysokości od 1500 zł do 2000 zł miesięcznie. Są to koszty za jedno mieszkanie. W ramach tego programu fundacja zapewnia następujące wsparcie:

- pobyt w mieszkaniu do 7 miesięcy,
- doradztwo prawne, zawodowe i psychologiczne,
- lekcje języka polskiego,
- kursy mające na celu podniesienie umiejętności i kwalifikacji zawodowych,
- pomoc w rozwiązywaniu spraw urzędowych⁷¹¹.

Fundacja Emic prowadziła także nabór do Regionalnego Zespołu Migrantów i Migrantek, który w ramach swojej działalności współpracował z Międzysektorowym Wojewódzkim Zespołem ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w województwie kujawsko-pomorskim. W skład Regionalnego Zespołu Migrantów i Migrantek wchodzi 9 osób, które reprezentują interesy cudzoziemców w województwie. Główną ideą utworzenia tego zespołu jest realizacja działań związanych ze strategią integracji cudzoziemców w regionie⁷¹².

⁷⁰⁹ Fundacja Emic, *Kursy zawodowe*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/kursy-zawodowe-oraz-kursy-na-prawo-jazdy/>, 15.01.2022.

⁷¹⁰ Fundacja Emic, *Wsparcie psychologiczne*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/wsparcie-psychologiczne/>, 15.01.2022.

⁷¹¹ Fundacja Emic, *Mieszkania wspomagane dla cudzoziemców*, 25.08.2020, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/mieszkania-wspomagane-dla-cudzoziemcow/>, 16.10.2021.

⁷¹² Fundacja Emic, *Regionalny Zespół Migrantów i Migrantek*, 2.02. 2022, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/regionalny-zespol-migrantow-i-migrantek/>, 15.01.2022.

Najważniejszymi obszarami działalności tej grupy są: polityka społeczna, edukacja, kultura, bezpieczeństwo czy rynek pracy. W praktyce założono możliwość wpływania cudzoziemców na prawa migrantów w zakresie korzystania z pomocy społecznej, a także ofert kulturalnych przeznaczonych dla osób nieznających języka polskiego. Cudzoziemcy mają też możliwość reprezentowania interesów migrantów w przestrzeni publicznej poprzez uczestnictwo w wydarzeniach publicznych i debatach. W ramach tego naboru przewidziano funkcjonowanie niniejszego zespołu do końca sierpnia 2022 r., określono ponadto, że od września 2022 r. możliwa będzie kontynuacja współpracy. Również w tym okresie zaplanowano nabór uzupełniający. Pierwsze spotkanie odbyło się w drugiej połowie grudnia 2021 r. Kolejne spotkania organizowane były raz w miesiącu w Toruniu lub Bydgoszczy. Według harmonogramu działań cudzoziemcy tworzący zespół brali udział w szkoleniach, których celem jest rozwój grupy. Szkolenia przewidziano raz na trzy miesiące w wymiarze 4 godzin. Zaplanowano 32 godziny warsztatów i spotkań⁷¹³.

Fundacja Emic postanowiła utworzyć sieć wsparcia dla migrantów przebywających w województwie. W sieć wsparcia zaangażowani są cudzoziemcy mieszkający już w regionie od pewnego czasu i posługujący się w stopniu komunikatywnym językiem polskim. Głównym ich zadaniem jest pomoc migrantom w załatwianiu codziennych spraw, a co za tym idzie, pośredniczenie w charakterze asystenta/tłumacza w kontaktach między pracownikami urzędów i instytucji⁷¹⁴. Formularz zgłoszeniowy udostępniono w języku polskim na stronie internetowej fundacji⁷¹⁵. W naborze wzięło udział 50 cudzoziemców, spośród których najwięcej pochodziło z Ukrainy i Białorusi. Wybrane osoby uczestniczyły w 20 godzinnych warsztatach mających na celu przygotowanie do roli asystenta/tłumacza⁷¹⁶.

Fundacja prowadzi również biuro pośrednictwa pracy, z pomocy którego mogą skorzystać zarówno firmy, jak i cudzoziemcy poszukujący legalnej pracy w kraju. Emic oferuje firmom wsparcie z następujących zakresów:

- znalezienie pracowników oraz współpraca z działem HR danego zakładu pracy,

⁷¹³ Fundacja, Emic, *Tworzymy Regionalny Zespół Migrantów i Migrantek – czekamy na Twoje zgłoszenie*, 6.12.2021, <https://emic.com.pl/migranci/tworzymy-regionalny-zespol-migrantow-i-migrantek-czekamy-na-twoje-zgloszenie/>, 15.01.2022.

⁷¹⁴ Fundacja Emic, *Informacja o naborze – Sieć Wsparcia*, 14.01.2022, <https://emic.com.pl/aktualnosci/informacja-o-naborze/>, 15.01.2022.

⁷¹⁵ Fundacja, Emic, *Tworzymy Sieć Wsparcia – formularz zgłoszeniowy dla cudzoziemek i cudzoziemców*, <https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=-vB2lgiOtkGUFJRJQgzsGWqB8MN0HzVIClrahDRD2rIRUQlozMTY2QURSSjJEVVZHTTgxQjdaVjRDTi4u>, 15.01.2022.

⁷¹⁶ Fundacja Emic, *Informacja o naborze – Sieć Wsparcia*, 14.01.2022, <https://emic.com.pl/aktualnosci/informacja-o-naborze/>, 15.01.2022.

- pomoc w legalizacji pobytu danego pracownika,
- wsparcie merytoryczne w trakcie rekrutacji,
- consulting międzykulturowy,
- lekcje języka polskiego przeznaczone dla pracowników czy też szkolenia w zakresie komunikacji międzykulturowej dla zespołu⁷¹⁷.

Przedstawiciele Fundacji Emic zawarli liczne partnerstwa z instytucjami z regionu kujawsko-pomorskiego. Są to: Wojewoda Kujawsko-Pomorski, Miasto Bydgoszcz, Miasto Grudziądz, Szkoła Podstawowa im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju z Torunia, International League. Na rzecz wsparcia cudzoziemców i uchodźców organizacja ta nawiązała także partnerskie relacje z zakładami pracy. Spośród obecnych partnerów należy wymienić firmę Stomil, firmę Mondi i Nadwiślański Związek Pracodawców Lewiatan⁷¹⁸.

W ramach swojej działalności fundacja podjęła także współpracę z Teatrem im. Wilama Horzycy. Teatr ten razem z Fundacją Emic był partnerem 33 godzinnych międzykulturowych warsztatów dla młodzieży „Poznajmy się”, których pomysłodawcą i organizatorem była fundacja You Plan Culture. W warsztatach wzięła udział młodzież z rodzin imigranckich i tubylczych (w wieku od 15 do 19 lat), ucząca się lub mieszkająca w Toruniu i okolicy. Fundacja Emic współpracowała również w organizacji debaty „Obcy w domu. Gość czy najeźdźca?”, towarzyszącej premierze studenckiej spektaklu „Mazagan. Miasto”⁷¹⁹.

Ważnym elementem aktywności Fundacji Emic są różnorodne kanały promocji. Z informacją do cudzoziemców o swojej działalności organizacja dociera poprzez ulotki pozostawiane w agencjach pracy, szkołach czy firmach. Istotny jest też kontakt z mediami, a dokładniej udzielanie wywiadów w radiu i telewizji na temat zakresu działalności fundacji. Innym źródłem są social media, zarówno m.in. Facebook, jak i te bardziej popularne na Wschodzie, np. Telegram. Informacje na temat realizacji wspomnianego już projektu pt. „Masz prawo wiedzieć” znalazły się też na stronie internetowej Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. Niemniej istotną rolę odgrywa marketing szeptany⁷²⁰.

Reasumując, kwestia integracji migrantów w Polsce po kryzysie migracyjnym UE z 2015 r. nabrała większego znaczenia w państwach europejskich. Od tego czasu organizacje

⁷¹⁷ Fundacja Emic, *Biuro pośrednictwa pracy*, <https://emic.com.pl/firmy/biuro-posrednictwa-pracy/>, 16.10.2021.

⁷¹⁸ Fundacja Emic, *Nasi partnerzy*, <https://emic.com.pl/o-nas/nasi-partnerzy/>, 16.10.2020.

⁷¹⁹ Wywiad z Przemysławem Wyciechowskim - pracownikiem Fundacji Emic, przeprowadzony w dniu 12 października 2021 r., archiwum własne.

⁷²⁰ Ibidem.

pozarządowe odgrywają coraz większą rolę w integracji cudzoziemców. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego jest to Fundacja Emic, która rozpoczęła swoją działalność w 2011 r., ale dopiero cztery lata później jej działalność została skupiona na pomocy cudzoziemcom, którzy przebywają w województwie kujawsko-pomorskim. Organizacja po 2015 r. podjęła wiele inicjatyw wspierających proces integracji migrantów. W kolejnym podrozdziale przedstawiono działalność innych organizacji pozarządowych.

5.2. Pozostałe organizacje pozarządowe

Kolejną organizacją pozarządową podejmującą działania na rzecz imigrantów jest fundacja You Plan Culture. Zarejestrowano ją w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS) w dniu 18 lutego 2019 r. Jej siedziba mieści się przy ul. Marii Konopnickiej 13 w Toruniu⁷²¹. Według II rozdziału statutu tej placówki głównym jej celem jest „tworzenie, inicjowanie, wspieranie i opisywanie działań kulturalnych i kulturowych oraz szerzenie tolerancji międzykulturowej i oddziaływanie poprzez kulturę w sferze pożytku publicznego”⁷²². Cele fundacji realizowane są poprzez działania na rzecz integracji różnych grup społecznych, w tym cudzoziemców. W ramach swojej działalności fundacja podejmuje aktywność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego. Osobną grupę stanowi przeciwdziałanie nietolerancji, marginalizacji i rasizmowi, a w konsekwencji rozwijanie wrażliwości empatycznej i świadomości drugiego człowieka. Podstawowym celem jest także wspieranie procesu integracji wspólnot i społeczeństw lokalnych oraz rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Bardzo ważną część aktywności fundacji You Plan Culture stanowi propagowanie zarówno polskiej kultury i tradycji za granicą, jak i kultur zagranicznych w Polsce. Kolejnym ważnym celem określonym w statucie jest budowanie i utrzymywanie kontaktów z Polakami za granicą oraz Polonią. Istotna jest również działalność kulturalna, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Innymi celami i formami działalności fundacji You Plan Culture są: rozwój kulturoznawstwa, turystyki, organizacja wydarzeń artystycznych, prowadzenie programów edukacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem edukacji kulturalnej i artystycznej. Aktywność w sferze pożytku publicznego obejmuje także rozwój i propagowanie nauk antropologicznych i społecznych, jak również wspieranie wymiany kulturowej, artystycznej i naukowej⁷²³.

⁷²¹ Fundacja You Plan Culture, *Krajowy Rejestr Sądowy*, <https://rejestr.io/krs/770988/fundacja-you-plan-culture>, 19.11.2021.

⁷²² Fundacja You Plan Culture, *Statut fundacji*, <http://youplanculture.com/o-nas/statut-fundacji/>, 19.11.2021.

⁷²³ Ibidem.

Wspomniane wyżej cele realizowane są poprzez określone działania fundacji, w szczególności są to: organizowanie zajęć, kursów, warsztatów, szkoleń, wydarzeń kulturalnych, edukacyjnych czy rozrywkowych. Fundacja ponadto organizuje wydarzenia mające na celu propagowanie kultury polskiej w innych państwach oraz kultury narodowości mieszkających w Polsce. Podejmuje również współpracę z instytucjami naukowymi i badawczymi, które w obszarze swoich zainteresowań mają kwestie edukacji, kultury, rozwoju lokalnego i regionalnego. Fundacja zajmuje się także organizacją wyjazdów mających na celu poznanie kultury innych państw oraz organizacją wymian międzynarodowych, wolontariatu na rzecz szerzenia idei tolerancji i integracji międzykulturowej. Podejmuje również inicjatywy z zakresu aktywizacji społeczności lokalnych oraz szerzenia wiedzy na temat kultury i sztuki oraz dziedzictwa narodowego. Ważną rolę odgrywa współpraca w zakresie przywołanych wyżej celów. Cele te są bowiem osiągane poprzez podejmowanie wspólnych inicjatyw z władzami samorządowymi, rządowymi i organizacjami pozarządowymi. Sporo uwagi fundacja You Plan Culture poświęca również kwestiom związanym z działalnością edukacyjną, badawczą i popularyzatorską, co z kolei wiąże się z prowadzeniem badań naukowych oraz wykonywaniem analiz czy ekspertyz⁷²⁴.

Podejmowane działania na rzecz integracji cudzoziemców skupiały się przede wszystkim na organizacji Festiwalu Kultury Podróży Światopogląd oraz projektu Poszerz Światopogląd. Pierwszy z nich przybliżył trzy wybrane państwa w ujęciu holistycznym. Uczestnikami spotkań są zarówno pasjonaci podróży, jak i cudzoziemcy, co relatywizuje przekazywane informacje, ale zarazem pozwala uzyskać wiedzę z pierwszej ręki. Taka formuła stwarza szerokie pole do dyskusji na temat różnych światopoglądów, a co za tym idzie, umożliwia przełamywanie barier i stereotypów. Z etymologicznego punktu widzenia geneza nazwy tego festiwalu ma dwa znaczenia. Po pierwsze, odwołuje się do zespołu przekonań i opinii, które zaczerpnięte są z różnorodnych źródeł kultury. Po drugie, odnosi się do słowa „poglądowy”, odwołującego się do obserwacji⁷²⁵.

Pierwsza edycja tego festiwalu odbyła się w 2019 r., a państwami przewodnimi były: Indie, Meksyk i Ukraina. Całość podzielono na trzy bloki tematyczne, które zostały poświęcone tym państwom. Program zakładał prelekcje polskich podróżników, emigrantów z danego państwa, co też dało możliwość poznania historii związanej z przynosinami do Polski⁷²⁶.

⁷²⁴ Ibidem.

⁷²⁵ Fundacja You Plan Culture, *Festiwal Kultury Podróży Światopogląd kompleksowo przybliży trzy wybrane kraje*, <http://youplanculture.com/swiatopoglad2020/idea-festiwalu/>, 20.11.2021.

⁷²⁶ Fundacja You Plan Culture, *Podróżnicy łamali stereotypy o Meksyku, Indiach i Ukrainie*, 2019, <https://bydgoszcz.tvp.pl/41983699/podroznicy-lamali-stereotypy-o-meksyku-indiach-i-ukrainie>, 20.11.2021.

Druga edycja miała miejsce w dniach 4-5 września 2020 r. Państwami, na których skupiono tym razem uwagę, były: Wietnam, Kuba i Rumunia. Do głównych wydarzeń festiwalowych należały: pokaz filmu krótkometrażowego „Marzenie Rodolfo”, pokaz filmu „Rumunia nieokiełznana”, wystawa fotografii „Chleb” zorganizowana przez Rumuński Instytut Kultury w Warszawie, wernisaż wystawy prac „Wietnam – jednym śladem”, warsztaty „Dobra podróż”, mobilna szafobudka z obrazami Emila Moise-Szalli na toruńskiej starówce oraz koncert finałowy Kubańska Fiesta⁷²⁷.

Z kolei projekt Poszerz Światopogląd, realizowany od 1 stycznia 2021 r. do 1 września 2021 r., stanowił rozwinięcie inicjatywy związanej z Festiwałem Kultury Podróży Światopogląd. Był to cykl działań adresowany zarówno do Polaków, jak i cudzoziemców mieszkających w Polsce. Łączył w sobie relacje podróżników udających się do wybranych miejsc z opowieściami mieszkańców tych obszarów, którzy obecnie przebywają w Polsce. Najważniejszym celem tego projektu była integracja cudzoziemców z Polakami poprzez znalezienie wspólnej „przestrzeni komunikacji” dla wszystkich osób innej narodowości przebywających w Polsce, a tym samym stworzenie możliwości dialogu międzykulturowego. Ważnym elementem była też aktywizacja osób o różnym pochodzeniu, kulturze czy poglądach. Zadaniem projektu była zmiana stereotypowego postrzegania cudzoziemców oraz zaangażowanie ich we wspólne podejmowanie działań w sferze publicznej w celu stworzenia im możliwość integracji w nowym środowisku lokalnym. Istotą tego projektu było w dużej mierze zaangażowanie lokalnej społeczności w dyskusję na temat różnorodności kulturowej. Kulturę danej społeczności starano się przybliżyć głównie poprzez sztukę⁷²⁸. Projekt ten zakładał różne aktywności, wśród których należy wymienić: warsztaty teatralno-kulturowe „Poznajmy się”, warsztaty kulinarne „Świat po mojemu”, sondę uliczną czy Imigrancki Ślam Poetycki „Babel”.

Adresatami warsztatów teatralnych była młodzież z rodzin imigranckich oraz mieszkające w Polsce osoby w wieku od 15 do 20 lat. Aby wziąć w nich udział, należało wypełnić formularz znajdujący się na stronie internetowej fundacji. Warsztaty były darmowe, a ich główną tematyką była wielokulturowość i imigranci. Warsztaty współorganizowali Teatr im. Wilama Horzycy w Toruniu oraz Fundacja Emic. Ich program przewidywał następujące aktywności:

⁷²⁷ Fundacja You Plan Culture, *Festiwal Kultury Podróży Światopogląd kompleksowo przybliży trzy wybrane kraje*, <http://youplanculture.com/swiatopoglad2020/idea-festiwalu/>, 20.11.2021.

⁷²⁸ Fundacja You Plan Culture, *Poszerz Światopogląd. O projekcie*, <http://youplanculture.com/poszerzswiatopoglad/o-projekcie/>, 20.11.2021.

- 5 godzin zajęć integracyjnych i wprowadzających z zakresu tematyki imigracyjnej,
- 8 godzin arteterapii, która opiera się przede wszystkim na rytmie i muzykoterapii,
- 20 godzin warsztatów teatralnych bazujących na teatrze dokumentalnym i autentycznych historiach oraz wielokulturowości uczestników⁷²⁹.

Międzykulturowe warsztaty trwały dwa miesiące i odbywały się zarówno za pośrednictwem Internetu, jak i w formie stacjonarnej. Podczas nich młodzież spotkała się również ze specjalistkami w dziedzinie migracji z Fundacji Emic⁷³⁰.

Warsztaty kulinarne „Świat po mojemu” to seria spotkań odbywająca się co kwartał. Głównym ich założeniem jest przedstawienie cudzoziemców z Gruzji, Maroka i Kolumbii, obecnie mieszkających w Polsce. Uczestnicy spotkania mają możliwość poznania życia, tradycji, kuchni i kultury obcokrajowców. Podczas warsztatów wspólnie gotowano tradycyjne potrawy z wybranego kraju. Spotkania te są impulsem do tworzenia dla cudzoziemców nowych społeczności lokalnych⁷³¹.

W dniu 23 kwietnia 2021 r. odbył się Ogólnopolski Imigrancki Slam Poetycki „Babel”, organizowany wspólnie z Akademickim Centrum Kultury i Sztuki „Od Nowa”. Głównym założeniem projektu była organizacja konkursu, mającego na celu promocję twórczyń i twórców imigranckich przebywających w Polsce. Konkurs ten dał imigrantom możliwość wypowiedzi w sprawach publicznych za pomocą poezji. Językiem wykładowym, dla usprawnienia komunikacji, był język angielski, a prezentowana twórczość dotyczyła tematyki emigracji. Projekt ten przede wszystkim propaguje tolerancję, postawę otwartości, jak również eksponuje to, że poezja nie ma granic. W konkursie mogli wziąć udział Polacy oraz goście zagraniczni, np. studenci przebywający w Polsce w ramach programu Erasmus lub mieszkający w niej cudzoziemcy⁷³². Podczas Slamu Poetyckiego „Babel” przedstawiło swoją twórczość poetycką 20 osób⁷³³.

Warte rozważenia są także wyniki ankiety przeprowadzonej przez fundację You Plan Culture wśród odbiorców jej działań. W ankiecie wzięło udział 79 cudzoziemców przebywających w Polsce, a jej tematyka dotyczyła sposobów spędzania przez nich wolnego czasu, uczestnictwa w kulturze oraz tego, jak postrzegają integrację z Polakami. Respondenci

⁷²⁹ Fundacja You Plan Culture, *Poznajmy się – warsztaty teatralne*, <http://youplanculture.com/poznajmysie/>, 20.11.2021.

⁷³⁰ Fundacja You Plan Culture, *Poznajmy się – podsumowanie warsztatów*, <http://youplanculture.com/poznajmysie-podsumowanie-warsztatow/>, 20.11.2021.

⁷³¹ Fundacja You Plan Culture, *Świat po mojemu*, <http://youplanculture.com/spotkania-swiat-po-mojemu/>, 20.11.2021.

⁷³² Fundacja You Plan Culture, *Slam „Babel”*, <http://youplanculture.com/slam-babel/>, 20.11.2021.

⁷³³ Fundacja You Plan Culture, *Slam Imigrancki Babel – podsumowanie*, <http://youplanculture.com/slam-imigrancki-babel-podsumowanie/>, 20.11.2021.

mieli do wyboru wypełnienie ankiety w języku angielskim lub języku polskim. Większość z nich (48 osób) skorzystało z pierwszej możliwości. Z przeprowadzonego badania wynika, że osoby, które zdecydowały się na wariant drugi, częściej korzystają z życia kulturalnego, chętniej spotykają się z Polakami i integrują się z nimi. Wyniki ankiety dowodzą także, że ponad połowa cudzoziemców biorących udział w badaniu woli spędzać czas z rodziną lub znajomymi imigrantami. Nieco mniej osób wolny czas chce spędzać ze znajomymi Polakami lub samotnie. Wyniki badań pokazują też, że cudzoziemcy wolny czas spędzają głównie, przeglądając social media lub spacerując. O wiele mniej osób zadeklarowało chęć uczestnictwa w spektaklach teatralnych lub w projekcjach kinowych. Ponad połowa ankietowanych rzadziej niż raz w miesiącu uczestniczy w wydarzeniach kulturalnych organizowanych na terenie miasta. Jeśli chodzi zaś o integrację z miastem przyjmującym, to większość obcokrajowców oceniła ją pozytywnie⁷³⁴.

Wszystkie wspomniane działania z tych projektów realizowane były w ramach programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, który sfinansowany został z Funduszy EOG oraz dotacji Urzędu Miasta i Urzędu Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Jedna z pracownic You Plan Culture podkreśliła, że w zakresie integracji cudzoziemców fundacja współpracuje z innymi instytucjami. Współpraca ta jednak polega wyłącznie na wsparciu merytorycznym, promocyjnym, technicznym oraz udostępnieniu przestrzeni. Zwróciła uwagę także na fakt, że pracownicy tej fundacji nie uczestniczą zbyt często w kursach bądź szkoleniach, które przygotowują ich do działalności wspomagającej integrację cudzoziemców w regionie. Odbyło się jedno takie szkolenie w ramach przyznania dotacji EOG. W opinii tegoż pracownika główną barierą ograniczającą realizowanie skutecznej i efektywnej polityki integracyjnej w regionie kujawsko-pomorskim jest brak środków albo to, że są one zbyt małe, by działalność taka zyskała większy zasięg. Według niej bardzo ważną rolę odgrywa kształtowanie procesu integracji cudzoziemców już na poziomie regionu, o czym świadczą następujące słowa:

Ważne jest, żeby dbać o integrację z cudzoziemcami już na „własnym podwórku”. W samym Toruniu jest coraz więcej obcokrajowców. Musimy uczyć siebie i innych żyć w środowisku wielokulturowym i traktować to jako atut⁷³⁵.

⁷³⁴ You Plan Culture, *Wyniki ankiet i wywiadów oraz sondy*, <http://youplanculture.com/ankiety-wywiady-sondy/>, 20.11.2021.

⁷³⁵ Maja Giętkowska (youplanculture@gmail.com). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.10.01), archiwum własne.

Kujawsko-Pomorski Dom Ukraiński to stowarzyszenie, które ma siedzibę w centrum Bydgoszczy, przy ul. Jezuickiej 5. Organizacja ta podejmuje różnorodne działania na rzecz mniejszości ukraińskiej, w tym w zakresie integracji społeczeństwa polskiego i ukraińskiego, pielęgnowania ukraińskich tradycji narodowych w Polsce, wspierania rozwoju ukraińskich podmiotów gospodarczych działających w Polsce, ochrony ukraińskiego dziedzictwa narodowego, dóbr kultury i sztuki. Ponadto w siedzibie stowarzyszenia udzielana jest pomoc prawna. Kujawsko-Pomorski Dom Ukraiński zajmuje się także propagowaniem polsko-ukraińskiej współpracy kulturowej zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie⁷³⁶.

Stowarzyszenie to prowadzi kursy języka polskiego w wielu grupach wiekowych dla cudzoziemców zamieszkujących województwo kujawsko-pomorskie, w tym dla dzieci od lat 5 czy studentów. Kursy te odbywają się trzy razy w tygodniu. Zazwyczaj we wtorki i soboty zajęcia mają dwie grupy – dzieci i dorośli, a w czwartki i soboty – dzieci powyżej 5. roku życia. Kursy te trwają 9 godzin w tygodniu. W 2021 r. uczestniczyło w nich łącznie 27 osób. Zajęcia te umożliwiają przygotowanie cudzoziemców do egzaminu państwowego z języka polskiego. Kursy językowe prowadzone są przez nauczycieli z wieloletnim doświadczeniem, którzy odbyli również szkolenie pedagogiczne na Ukrainie. Prowadzone są też kursy fotograficzne dla dzieci. Środki na realizację zajęć pochodzą w pewnej części z Urzędu Miasta Bydgoszczy⁷³⁷.

W siedzibie stowarzyszenia znajduje się również biblioteka ukraińsko-polska, która dostępna jest w godzinach od 9:00 do 17:00. Stowarzyszenie umożliwia skorzystanie również z biblioteki w sobotę i niedzielę, po uprzednim umówieniu się z pracownikiem. Znajduje się w niej zbiór książek dostępny w kilku językach: polskim, ukraińskim, rosyjskim oraz angielskim. Stowarzyszenie Kujawsko-Pomorski Dom Ukraiński raz w roku wraz z Metropolią Bydgoską organizuje Festiwal Ukraiński, który sponsorowany jest przez biuro pośrednictwa pracy tymczasowej LENEXPO mające swoją siedzibę przy ul. Jezuickiej 5 w Bydgoszczy. Stowarzyszenie to ponadto współpracuje w zakresie wsparcia procesu integracji cudzoziemców z Wyższą Szkołą Gospodarki, Wyższą Szkołą Bankową i Miejskim Centrum Kultury w Bydgoszczy. W ramach tej współpracy organizowane są m.in. wystawy fotograficzne oraz występy. Paweł Hładkow, jeden z pracowników stowarzyszenia, nie dostrzega żadnych barier, które uniemożliwiają prowadzenie skutecznych działań integracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim. Według niego województwo to musi to z całą pewnością wypracować

⁷³⁶ Stowarzyszenie „Kujawsko-Pomorski Dom Ukraiński”, *Krajowy Rejestr Sądowy*, <https://rejestr.io/krs/779297/stowarzyszenie-kujawsko-pomorski-dom-ukrainski>, 28.12.2021.

⁷³⁷ Wywiad z Pawłem Hładkowem - pracownikiem Kujawsko-Pomorskiego Domu Ukraińskiego, przeprowadzony w dniu 20 września 2021 r., archiwum własne.

model integracji cudzoziemców i wyznaczania kierunków i celów, które powinny być realizowane w tym zakresie. Zarówno władze państwowe, jak i lokalne powinny działać przeciwko marginalizacji obcokrajowców⁷³⁸.

Organizacją pozarządową w regionie kujawsko-pomorskim zajmującą się zagadnieniem integracji studentów pochodzących z zagranicy jest Fundacja Wspierania i Rozwoju Studentów „International League”, mieszcząca się przy ul. M. Konopnickiej 13/3 w Toruniu. Głównym celem tej organizacji, zarejestrowanej w 2019 r., jest działanie na rzecz zaspokajania potrzeb zarówno integracyjnych, jak i oświatowo-kulturowych studentów i cudzoziemskich absolwentów szkół wyższych w Polsce. Pomoc niesiona przez fundację opiera się na kilku filarach: rozwiązywaniu problemów socjalno-bytowych, adaptacji studentów w nowym środowisku, działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, jak też promowaniu idei integracji międzynarodowej⁷³⁹.

Jak dotąd organizacja podjęła kilka działań na rzecz studentów z zagranicy przebywających w Polsce, w tym także w regionie kujawsko-pomorskim. Jedną z tego typu inicjatyw są kursy adaptacyjne, które odbywają się w październiku każdego roku. Zazwyczaj uczestniczy w nich około 30 osób. Podczas takiego kursu, trwającego 3-4 dni, poruszane są z uczestnikami kwestie najważniejszych aspektów życia w Polsce: dotyczące systemu edukacyjnego, zagadnienia społeczne, związane z transportem i mobilnością miejską czy ubezpieczeniami zdrowotnymi⁷⁴⁰. Fundacja współpracuje z UMK w Toruniu. Wspólnie podjęto kilka inicjatyw na rzecz poprawy życia cudzoziemskich studentów w regionie. Pierwszą z nich był projekt dziennikarski studenta UMK, zrealizowany w 2019 r. Jego głównym celem było przeprowadzenie badań na temat miesięcznych wydatków tej grupy studentów. Wyniki tych badań pozwoliły dostrzec rozmaite potrzeby cudzoziemskiej społeczności akademickiej. Inną inicjatywą podjętą w ramach wspomnianej współpracy było zorganizowanie szkolenia w terenie. W efekcie stworzono plany treningowe przyczyniające się do redukcji poziomu stresu podczas trwania sesji. Zorganizowano m.in. wspólny jogging, treningi funkcjonalne, grę w piłkę nożną czy też trening w wyścigu miejskim⁷⁴¹.

⁷³⁸ Ibidem.

⁷³⁹ Fundacja International League, *Statut Fundacji Wspierania i Rozwoju Studentów „International League” z dnia 16.11.2018 r.*, https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vTh_QrHaAufalOkPIMXLNb6_D4nuce7_CFxamt3FOhP5dBjW0-pBAOZEaq2h9nqzw3IhwarmyZP7I-C/pub, 18.11.2021.

⁷⁴⁰ Fundacja International League, *Fundacja Wspierania i Rozwoju Studentów. Liga Międzynarodowa*, <http://inleague-foundation.eu/ru/activity/>, 18.11.2021.

⁷⁴¹ Ibidem.

Wspomniana fundacja w ograniczonym zakresie podejmuje współpracę również z innymi instytucjami w regionie. Jej partnerami są: Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu i Bydgoszczy, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy oraz Fundacja Emic. Jak twierdzi Andrii Bondarenko, założyciel tej fundacji, współpraca ta polega na organizacji wspólnych wydarzeń czy eventów. Finansowanie wyżej wymienionych działań odbywa się na podstawie sponsoringu zainteresowanych firm prywatnych, a założyciel nie ma wystarczającej wiedzy do tego, żeby pozyskać dotacje albo pisać projekty. Zwraca również szczególną uwagę na wpływ barier mentalnych na funkcjonowanie tego typu organizacji:

Organizacje, które nakierowane są na wsparcie zagranicznej integracji, nie są popularne i skuteczne wśród samych obcokrajowców, jeżeli prowadzone są przez ludzi, którzy mają inną mentalność⁷⁴².

Działania wspomagające integrację cudzoziemców podejmowało także stowarzyszenie Slavos – Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, które założone zostało 4 października 2013 r. Jego siedziba znajduje się przy ul. plac Wolności 1 w Bydgoszczy. Głównym celem tego stowarzyszenia jest podejmowanie inicjatyw międzynarodowych w obszarze kultury i edukacji. W zakres jego działalności wchodzi też popularyzacja narzędzi komunikacji międzykulturowej wśród narodów słowiańskich, a co za tym idzie, budowanie między nimi dobrych relacji⁷⁴³. Wśród innych celów wymieniono w statucie także działalność na rzecz migrantów, uchodźców pochodzących z państw słowiańskich, którzy zamieszkują w Polsce, w tym ułatwienie im integracji z mieszkańcami. Poza tym stowarzyszenie prowadzi działania mające charakter charytatywny, organizuje pomoc humanitarną oraz wsparcie. Jego podstawowym zadaniem jest także współpraca między państwami słowiańskimi na rzecz integracji europejskiej oraz wspieranie różnorodnych działań na polu edukacji i oświaty, nauki, sportu i ochrony zdrowia mających na celu integrację narodów słowiańskich⁷⁴⁴.

W ramach Szkoły Dyplomacji Kulturalnej w latach 2017-2018 odbyły się trzy edycje projektu o charakterze międzynarodowym. Pierwsza edycja zatytułowana Międzynarodowa Dwujęzyczna Polsko-Ukraińska Szkoła Dyplomacji Kulturalnej miała miejsce w 2017 r. i odbyła się w ramach Europejskiego Tygodnia Demokracji Lokalnej⁷⁴⁵. Projekt

⁷⁴² Andrii Bondarenko (andrii7eu@gmail.com). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.18), archiwum własne.

⁷⁴³ Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *Historia*, <http://slavos.org/historia/>, 28.12.2021.

⁷⁴⁴ Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *Nasze cele*, <http://slavos.org/statut/>, 28.12.2021.

⁷⁴⁵ Bydgoszcz, 5 października młodzież ukraińska i bydgoska opowiedziała o uczestnictwie we wspólnym projekcie, 10.10.2017, <https://www.bydgoszcz.pl/promocja/wspolpraca-z-zagranica/kalendarium-wydarzen/2017/5-pazdziernika-mlodziej-ukrainska-i-bydgoska-opowiedziala-o-uczestnictwie-we-wspolnym-projekcie/>, 20.11.2021.

dofinansowany został ze środków Urzędu Miasta Bydgoszczy pozyskanych w ramach konkursu na temat promocji i współpracy międzynarodowej miasta Bydgoszczy. Wsparły go też Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Centrum Partnerstwa EuroWork, Slavos – Centrum Języków Słowiańskich oraz poseł do Parlamentu Europejskiego – Janusz Zemke. Projekt ten organizowany był przez wspomniane już stowarzyszenie Slavos wraz z instytucją znajdującą się na terenie Ukrainy – Małą Akademią Nauk Ukrainy – a miejscem jego realizacji było Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Ekologicznej w bydgoskim Myślicinku. Wydarzenie to objęte zostało Honorowym Patronatem Prezydenta Miasta Bydgoszczy⁷⁴⁶.

Za podstawowy cel tego projektu uznano zapoznanie młodzieży pochodzącej z Polski i Ukrainy z kulturą obu krajów oraz budowanie świadomości kulturalnej jako narzędzia komunikacji i porozumienia. Natomiast główne zadanie skupiało się na kształtowaniu umiejętności w zakresie tworzenia projektów odnoszących się do sfery polsko-ukraińskiej, nastawionych głównie na przełamywanie obustronnych stereotypów i zwiększenie wiedzy o obu państwach. Tworzeniem takich projektów zajmowały się międzynarodowe grupy robocze. W pierwszej edycji przedsięwzięcia wzięła udział młodzież w wieku 13-17 lat ucząca się w Gimnazjum nr 47 oraz III LO im. Adama Mickiewicza w Bydgoszczy oraz z jej miasta partnerskiego – Czerkas, a także młodzież pochodząca z centralnych i wschodnich obszarów Ukrainy. W ramach projektu zorganizowano także zwiedzanie Bydgoszczy, muzeów czy też biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy⁷⁴⁷.

Druga edycja projektu odbyła się w 2018 r. w ramach XIII edycji ogólnopolskiego konkursu Polsko-Ukraińska Wymiana Młodzieży, który ogłoszony został przez Narodowe Centrum Kultury, oraz konkursu związanego z promocją i ze współpracą międzynarodową miasta Bydgoszczy. Partnerami projektu były Fundacja Czarny Karzeł oraz Mała Akademia Nauk Ukrainy. Co prawda założenia tej edycji nie różniły się znacząco od wcześniejszej, ale większe znaczenie miał aspekt społeczny wydarzenia. Strona ukraińska była bowiem reprezentowana przez młodzież, która ucierpiała w wyniku wydarzeń, jakie miały miejsce na Ukrainie po 2013 r. Poza tym w projekcie brała udział młodzież ze społeczności krymskotatarskiej. Natomiast stronę polską reprezentowali uczniowie Szkoły Podstawowej im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Kruszynie oraz III Liceum Ogólnokształcącego

⁷⁴⁶ Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *I Edycja (2017). Bydgoszcz, 29 wrzesień - 6 październik 2017*, <http://slavos.org/i-edycja/>, 28.11.2021.

⁷⁴⁷ Bydgoszcz, *5 października młodzież ukraińska i bydgoska opowiedziała o uczestnictwie we wspólnym projekcie*, 10.10.2017, <https://www.bydgoszcz.pl/promocja/wspolpraca-z-zagranica/kalendarium-wydarzen/2017/5-pazdziernika-mlodziej-ukrainska-i-bydgoska-opowiedziala-o-uczestnictwie-we-wspolnym-projekcie/>, 20.11.2021.

im. Adama Mickiewicza w Bydgoszczy. W ramach tej edycji powstało kilka polsko-ukraińskich projektów mających na celu przeciwdziałanie mowie nienawiści i wzajemnym uprzedzeniom. Projekty te zaprezentowane zostały w bydgoskim Ratuszu 10 września 2018 r. Uczestnicy tego przedsięwzięcia mieli też możliwość uczestnictwa w zajęciach językowych⁷⁴⁸.

Ostatnia edycja projektu miała miejsce w Kijowie w dniach 19-27 października 2018 r. pod hasłem „Łączy nas współczesność”. Środki finansowe pochodziły z Urzędu Miasta Bydgoszczy, które pozyskano w ramach konkursu dotyczącego promocji i współpracy międzynarodowej Miasta Bydgoszczy, oraz ze środków Małej Akademii Nauk Ukrainy. Nadrzędnym zadaniem tej edycji było utworzenie reklam społecznych mających na celu promocję dialogu i współpracy uczniów z Polski i Ukrainy. W ramach współpracy grup międzynarodowych powstały cztery krótkie filmy reklamowe. Oprócz tego istotnym elementem było zaprezentowanie kultury, historii oraz sytuacji społeczno-politycznej Tatarów Krymskich⁷⁴⁹.

Ważną rolę, choć w mniejszym stopniu niż Fundacja Emic, odegrały inne podmioty znajdujące się w województwie. Były to: Fundacja You Plan Culture, Fundacja Wspierania i Rozwoju Studentów „International League” oraz stowarzyszenia, takie jak: Kujawsko-Pomorski Dom Ukraiński, Slavos – Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu. Działania związane z integracją imigrantów realizowane były poprzez organizację zajęć, kursów, warsztatów, szkoleń, wydarzeń kulturalnych, edukacyjnych i rozrywkowych.

⁷⁴⁸ Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *II Edycja (2018). Międzynarodowa Dwujęzyczna Polsko-Ukraińska Szkoła Dyplomacji Kulturalnej*, <http://slavos.org/ii-edycja/>, 28.11.2021.

⁷⁴⁹ Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *III Edycja (2018). Międzynarodowa Dwujęzyczna Polsko-Ukraińska Szkoła Dyplomacji Kulturalnej*, <http://slavos.org/iii-edycja/>, 28.12.2021.

Rozdział VI.

Działania integracyjne wyższych szkół wobec studentów zagranicznych w województwie kujawsko-pomorskim

6.1. Wybrane uczelnie publiczne

Uczelnie w województwie kujawsko-pomorskim, aby pozyskać potencjalnych studentów zagranicznych, podejmują działania integracyjne na ich rzecz oraz w zakresie internacjonalizacji uczelni. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, którego główna siedziba mieści się przy ulicy Gagarina 11 w Toruniu pod względem potencjału naukowego, jak i liczby oferowanych kierunków, liczby studentów i absolwentów jest największą uczelnią w północnej Polsce.

Ważną inicjatywą wspierającą proces umiędzynarodowienia uczelni był projekt „INternationalisation aCTIONS at University – NCU 4U”, realizowany w latach 2018-2021. Odpowiedzialny za jego realizację był Dział Międzynarodowych Partnerstw i Mobilności Edukacyjnej UMK. Głównym założeniem wspomnianego projektu było wsparcie organizacyjne uniwersytetu w zakresie obsługi studentów i kadry zagranicznej w ramach tzw. Welcome Centre oraz kształtowanie postaw tolerancji i otwartości. Wśród najważniejszych zrealizowanych działań należy wymienić: kursy językowe skierowane do pracowników administracyjnych, International Staff Week – wyjazdy zagraniczne pracowników administracji UMK, „Communication in a Multicultural Environment” International Staff Week 2019, różnorodne konkursy „International NCU Campus” przeznaczone dla studentów, warsztaty dla pracowników z zakresu różnic kulturowych i umiędzynarodowienia, Polska od kuchni – Taste of Poland, tutoring, filmy instruktażowe dla studentów obcokrajowców, Welcome Guide for international students, Come 2 study⁷⁵⁰.

Dzięki temu projektowi pracownicy administracyjni UMK mogli uczestniczyć w kursach językowych, np. w kursie języka angielskiego „Business English”, języka rosyjskiego i języka chińskiego. Zrealizowano dwie edycje zajęć z języka angielskiego i rosyjskiego (50 godzin lekcyjnych), jedną edycję zajęć z języka chińskiego (20 godzin lekcyjnych). W pierwszej edycji zajęcia dla pracowników administracyjnych UMK rozpoczęły się 11 marca 2019 r., a w drugiej prowadzone były od drugiego tygodnia października 2019 r.

⁷⁵⁰ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Welcome to Poland*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/>, 15.11.2021.

Z powodu sytuacji pandemicznej związanej z COVID-19 realizowano je za pośrednictwem Internetu⁷⁵¹.

W ramach programu International Staff Week pracownicy administracyjni i naukowo-dydaktyczni UMK mieli możliwość wyjazdu do zagranicznej instytucji. Celem programu było uzyskanie, uzupełnienie lub podniesienie kwalifikacji dzięki pobytowi w zagranicznej placówce. Szczególny nacisk położono na umiejętności w zakresie skutecznej komunikacji z obcokrajowcami – zrozumienie różnic kulturowych oraz porozumiewanie się w językach obcych. Założeniem programowym w zakresie uzyskania kompetencji była efektywna praca w środowisku międzykulturowym oraz skuteczność w zarządzaniu procesem internacjonalizacji⁷⁵². Zgodnie z programem zrealizowano sześć wyjazdów⁷⁵³.

Natomiast program ‘Communication in a Multicultural Environment’ International Staff Week 2019 był przeznaczony dla personelu administracyjnego pracującego w środowisku międzynarodowym. Podczas warsztatów interaktywnych podjęto tematy dotyczące komunikacji w środowisku międzynarodowym, różnic kulturowych oraz sposobów rozwiązywania problemów personelu uczelni⁷⁵⁴.

„International NCU Campus” to konkursy dla studentów UMK, a ściślej rzecz ujmując – kół naukowych oraz organizacji studenckich. Głównym celem było wzmocnienie kreatywności studentów, rozwój ich kompetencji komunikacyjnych w obszarze wielokulturowości, integracja studentów polskich z zagranicznymi, wzmocnienie wizerunku uczelni w zakresie międzynarodowego potencjału, wzmocnienie pozytywnego wizerunku Polski jako państwa, w którym studenci otrzymują bardzo dobre wykształcenie i podnoszą kompetencje społeczne. W ramach projektu uczestnicy mieli za zadanie opracować scenariusz oraz zorganizować wydarzenia o charakterze interkulturowym (np. panel dyskusyjny, spektakl, koncert)⁷⁵⁵.

Z kolei warsztaty skierowane do pracowników UMK, dotyczące różnic kulturowych i umiędzynarodowienia, odbywały się od lipca 2020 r. do marca 2021 r. Wzięło w nich udział ponad 300 pracowników UMK. W myśl założeń programowych najważniejszym celem było

⁷⁵¹ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy językowe dla pracowników administracji*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/kursy/>, 15.11.2021.

⁷⁵² Regulamin uczestnictwa w International Staff Weeks dla pracowników Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w ramach projektu „iNternationalisation aCtions at University – NCU 4U” – program „Welcome to Poland”, https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/staff_week/, 15.11.2021.

⁷⁵³ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Staff Week*, https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/staff_week/, 15.11.2021.

⁷⁵⁴ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *International Staff Week 2019 at Nicolaus Copernicus University in Toruń ‘Communication in a Multicultural Environment’*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/torun/>, 15.11.2021.

⁷⁵⁵ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Konkurs*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/konkurs/>, 15.11.2021.

poszerzenie wiedzy z zakresu znaczenia oraz wpływu zróżnicowania kulturowego na funkcjonowanie studentów obcokrajowców w środowisku międzynarodowym oraz dotyczącej konieczności i technik umiędzynarodowienia placówki. Oprócz tego istotną kwestią było wzmocnienie kompetencji społecznych, zwłaszcza w kontekście podniesienia umiejętności efektywnej komunikacji ze studentami i pracownikami z zagranicy⁷⁵⁶.

Warsztaty gotowania online pt. „Taste of Poland” odbyły się 24 września 2020 r. i w całości prowadzone były w języku angielskim. Adresatami byli studenci zza granicy, którzy podjęli kształcenie w murach UMK. Głównymi bohaterami tego wydarzenia byli znawcy kuchni, a mianowicie prof. dr hab. Jarosław Dumanowski, którego zainteresowania badawcze obejmują historię polskiej kuchni, oraz Tomasz Welter – kucharz posiadający umiejętności w zakresie rekonstrukcji potraw historycznych. Uczestnicy warsztatów mogli uzyskać wiedzę na temat kształtowania się smaków i tradycyjnych potraw w Polsce⁷⁵⁷.

Uniwersytet prowadzi również tutoring, czyli warsztaty, które miały na celu przygotowanie studentów biorących w nich udział do współpracy ze studentami z zagranicy kształcącymi się na UMK. Składały się one z dwóch części, którymi były:

- coaching międzykulturowy – korzystanie z narzędzi komunikacyjnych, za pośrednictwem których uczestnicy mieli możliwość poznania nieszablonowych i kreatywnych rozwiązań. Pozwoliły one na odkrycie potencjału uczestników w zakresie komunikacji dzięki poznawaniu różnorodnych światopoglądów oraz kultury w kontekście wartości,
- tutoring równieśniczy (peertutoring) – to szczególna forma tutoringu, polegająca na tym, że doświadczony student (tutor) udziela wsparcia mniej doświadczonemu studentowi, w tym przypadku temu, który przyjechał do Polski z innego obszaru kulturowego. Jest to nowoczesna forma służąca do budowania relacji między studentami. Głównym jej celem jest rozwój kompetencji akademickich, społecznych i osobistych studentów. Tutoring ten ma celu wykreowanie trzech podstawowych umiejętności: słuchania, zadawania pytań oraz aktywnego wyjaśniania. Dlatego też studenci zostali zapoznani w tym kontekście z praktycznymi aspektami z zakresu psychologii komunikacji⁷⁵⁸.

⁷⁵⁶ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Warsztaty z różnic kulturowych*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/warsztaty/>, 15.11.2021.

⁷⁵⁷ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Polska od kuchni – gotowanie na ekranie*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/kuchnia/>, 15.11.2021.

⁷⁵⁸ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Tutoring – warsztaty dla studentów*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/tutoring/>, 15.11.2021.

W ramach omawianego projektu przygotowano również 27 filmów instruktażowych dla studentów z zagranicy. Na podstawie instruktaży mogli oni uzyskać podstawowe informacje na temat uczelni, miasta oraz życia codziennego w kraju. Wszystkie filmy zostały nagrane w języku angielskim⁷⁵⁹.

W ramach Welcome Guide for International Students przygotowano przewodnik pod nazwą „Welcome Guide” dla studentów obcokrajowców, który dostępny jest w czterech wersjach językowych: w języku angielskim, ukraińskim, chińskim i polskim. Zamieszczono w nim podstawowe informacje dotyczące uczelni, miasta Torunia oraz zasad związanych z pobytem w kraju⁷⁶⁰.

Ostatni projekt w ramach „INternationalisation aCtions at University” dotyczył stworzenia 13 filmów publicystycznych, w których udział wzięli wykładowcy, studenci oraz absolwenci uczelni. Filmy te miały na celu promowanie UMK jako przestrzeni współpracy zarówno międzynarodowej, jak i międzykulturowej⁷⁶¹.

Projekty współfinansowane były ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, projekt pozakonkursowy „Podniesienie kompetencji kadry akademickiej i potencjału instytucji w przyjmowaniu osób z zagranicy – Welcome Poland” zorganizowała Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej.

Istotną rolę w działaniach integracyjnych na rzecz cudzoziemców odgrywa również na UMK Studium Kultury i Języka Polskiego dla Obcokrajowców, które funkcjonuje od 1994 r. Organizuje ono kursy języka polskiego, które skierowane są nie tylko do cudzoziemców, ale również do osób mających polskie pochodzenie. Najczęściej udział w kursie biorą uczestnicy programu Erasmus+. Kursy te realizowane są przez specjalistów w zakresie nauczania języka polskiego jako obcego, którzy posiadają doświadczenie w nauczaniu w środowisku międzynarodowym i wielokulturowym. Za główny cel takich zajęć uznaje się rozwój umiejętności mówienia i rozumienia ze słuchu oraz pogłębianie znajomości języka polskiego⁷⁶². W ofercie znajdują się następujące kursy językowe:

- kursy roczne, jesienne, wiosenne, wrześniowe,
- Letnia Szkoła Języka Polskiego dla Cudzoziemców,
- Summer Camp „Welcome to Europe”,

⁷⁵⁹ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Filmy instruktażowe NCU4C*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/filmy/>, 15.11.2021.

⁷⁶⁰ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *GUIDE*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/welcome/>, 15.11.2021.

⁷⁶¹ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Come 2 study*, <https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/come/>, 15.11.2021.

⁷⁶² Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *O studium*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjpo/studium/>, 15.11.2021.

- lekcje indywidualne oraz lekcje dla grup zorganizowanych,
- egzaminy dla kandydatów na studia UMK.

Pierwsze z nich skierowane są do osób, które chcą podjąć kształcenie na UMK, ale nie znają języka polskiego w stopniu umożliwiającym im udział w zajęciach dydaktycznych⁷⁶³. Zarówno kursy jesienne, jak i wiosenne przeznaczone są dla osób na poziomie początkującym i zaawansowanym. Zajęcia te umożliwiają uczestnikowi opanowanie podstaw języka polskiego, a z kolei studentom zaawansowanym pogłębienie znajomości języka w mowie i piśmie⁷⁶⁴. Natomiast kursy wrzesniowe przeznaczone są dla osób na poziomie zaawansowanym i dla grup słowiańskich⁷⁶⁵.

Kursy językowe w ramach Letniej Szkoły Języka Polskiego dla Cudzoziemców organizowane są też w okresie wakacyjnym. Obejmują one intensywną naukę języka polskiego przy jednoczesnym poznawaniu regionu kujawsko-pomorskiego, jego kultury, historii i zabytków⁷⁶⁶.

Kursy językowe organizowane są w każdym roku akademickim. W kursie intensywnym często tworzone są 1-2 grupy liczące ok. 10 osób, zaś w kursie semestralnym – 8-10 grup liczących ok. 15-20 osób⁷⁶⁷.

Warto w tym miejscu wspomnieć o książce pt. „Truchcikiem z Kopernikiem. Językowe przebieżki po uniwersytecie”, która powstała z myślą o studentach z zagranicy planujących podjąć naukę lub tych, którzy już są uczestnikami studiów w języku polskim na UMK. Książka stanowi zbiór ćwiczeń językowo-komunikacyjnych. Nadrzędnym jej celem jest przybliżenie cudzoziemcom języka polskiego, Polski i jej mieszkańców. Jest ona cennym źródłem informacji na temat różnych obszarów życia studenckiego, m.in. organizacji roku akademickiego, struktury uczelni i jej budynków, typów zajęć, transportu publicznego, służby zdrowia i Uniwersyteckiego Systemu Obsługi Studentów (USOS). Publikacja ta jest częścią projektu „Z polskim BLIŻEJ Polski i Polaków – aktywizacja międzynarodowego środowiska uniwersyteckiego poprzez przybliżanie języka polskiego” w ramach programu Narodowej

⁷⁶³ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy roczne*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-roczne/>, 15.11.2021.

⁷⁶⁴ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy jesienne*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-jesienne/>, 16.11.2021; Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy wiosenne*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-wiosenne/>, 16.11.2021.

⁷⁶⁵ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy wrzesniowe*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-wrzesniowe/>, 16.11.2021.

⁷⁶⁶ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Szkoła letnia*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/szkola-letnia/>, 16.11.2021.

⁷⁶⁷ Małgorzata Berend (skjp0@umk.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.05), archiwum własne.

Agencji Wymiany Akademickiej „Podniesienie kompetencji kadry akademickiej i potencjału instytucji w przyjmowaniu osób z zagranicy – Welcome to Poland”⁷⁶⁸.

Uczelnia w tradycyjny sposób dociera z informacjami o oferowanych usługach edukacyjnych dla obcokrajowców. Dominującym kanałem jest strona internetowa UMK prowadzona w języku polskim i języku angielskim. Ważną rolę odgrywają też social media, tj. Twitter, Instagram, Facebook, LinkedIn, serwis studencki „UMK NEWS”, za których prowadzenie odpowiedzialny jest Dział Promocji. Działaniami promocyjnymi danego kierunku zajmuje się także odpowiedzialny za niego wydział⁷⁶⁹.

Uczelnia posiada też oferty studiów w formie stacjonarnej w języku angielskim na dwóch poziomach: licencjackim i magisterskim. W ofercie akademickiej studiów I stopnia znajdują się: Chemistry, English Studies, Management. Natomiast wśród studiów II stopnia należy wymienić: Chemistry, Cognitive Science, Economics, English Studies, Global Change Biology, International Politics and Diplomacy, Management, Physics and Astronomy⁷⁷⁰.

Działania na rzecz integracji cudzoziemców podejmują też pracownicy Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (UKW). Główna siedziba uczelni znajduje się przy ul. Jana Karola Chodkiewicza 30 w Bydgoszczy. Pod tą nazwą uczelnia funkcjonuje od 1 września 2005 r., we wcześniejszych latach była znana jako Akademia Bydgoska (2000-2005), Wyższa Szkoła Pedagogiczna (1974-2000) i Wyższa Szkoła Nauczycielska (1969-1974)⁷⁷¹.

UKW towarzyszy projektowi „Szkoła Otwarta i Tolerancyjna” od etapu jego tworzenia, czyli od 2017 r. W przedsięwzięciu bierze udział ponad 50 szkół i placówek oświatowo-wychowawczych z Bydgoszczy. Co roku odbywają się dziesiątki akcji poświęconych szeroko rozumianej tolerancji, m.in.: konkursy plastyczne, filmowe, wystawiane są małe formy teatralne, organizowane są gry miejskie, konferencje, debaty. Celem jest edukacja na rzecz tolerancji u podstaw poprzez uwrażliwienie młodego pokolenia na zagadnienie tolerancji, akceptacji i wielokulturowości. Projekt prowadzony jest całkowicie przez dzieci i młodzież – pełnią oni funkcję organizatorów poszczególnych akcji, konferansjerów. Co roku panel ekspertów ocenia prace konkursowe i przyznaje nagrody i wyróżnienia. Do tej pory w Światowym Dniu Tolerancji przypadającym na 16 listopada UKW współorganizował

⁷⁶⁸ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Z polskim bliżej Polski i Polaków*, <https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp/blizej/>, 16.11.2021.

⁷⁶⁹ Aleksandra Kowalska (studywithncu@umk.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.02), archiwum własne.

⁷⁷⁰ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Programmes in English*, https://www.umk.pl/en/admissions/in_english/, 16.11.2021.

⁷⁷¹ Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, *Uniwersytet Kazimierza Wielkiego*, <https://www.ukw.edu.pl/strona/uczelnia/uczelnia>, 16.11.2020.

wszystkie konferencje otwierające kolejne edycje projektu. Udział w nich biorą m.in. przedstawiciele władz miasta, władze uczelni, działacze społeczni.

Kolejną inicjatywą z zakresu integracji cudzoziemców w regionie jest odbywający się corocznie Bydgoski Festiwal Nauki. W ostatnim dniu festiwalu podczas Pikniku Rodzinnego na Wyspie Młyńskiej promowany jest program Erasmus+. Dla przykładu, podczas jubileuszu 30-lecia tegoż programu zainicjowano wydarzenie International Bydgoszcz. W jego ramach zaproszono bydgoszczan do wspólnej zabawy ze studentami m.in. z Turcji, Rumunii, Hiszpanii, Chorwacji i Włoch. Jednocześnie odbyły się towarzyszące jubileuszowi warsztaty prowadzone przez zagranicznych studentów UKW. W wydarzeniu tym udział wzięli goście z Uniwersytetu w Haridwar (Indie), którzy zaprezentowali się na scenie oraz prowadzili plenerowe zajęcia z jogi. Poza tym zorganizowano tygodniowe szkolenia, tzw. International Staff Week (2019), dla kilkudziesięciu przedstawicieli zaprzyjaźnionych uczelni zagranicznych. Tematem przewodnim była komunikacja międzykulturowa w środowisku akademickim oraz integracja studenta zagranicznego. Uczestnicy dzielili się swoim pomysłami, doświadczeniami i dobrymi praktykami, uczyli, jak nie popełnić faux pas w komunikacji ze studentem zagranicznym oraz jak wpłynąć na poziom umiędzynarodowienia uczelni. Wartym uwagi programem z zakresu integracji obcokrajowców jest też program Buddy (Mentor), polegający na przydzieleniu zagranicznemu studentowi programu Erasmus+ polskiego studenta, którego zadaniem jest opieka nad studentem zza granicy, wspieranie go, pomaganie w kwestiach formalnych, zorganizowanie czasu wolnego, włączenie studenta zagranicznego w życie uczelni. Dla polskiego studenta udział w programie to doskonała okazja do poznania ludzi reprezentujących inne kultury, poprawienia znajomości języka obcego oraz nawiązania nowych znajomości⁷⁷².

UKW nie prowadzi pełnych studiów w języku angielskim, tak więc obcokrajowcy mogą korzystać jedynie z oferty dydaktycznej skierowanej do polskich kandydatów. Z tego względu korzystają z niej studenci z Europy Wschodniej, głównie z Ukrainy i Białorusi, którzy z uwagi na podobieństwo języków i dużą popularność nauki języka polskiego jako obcego (szczególnie na Ukrainie) chętnie podejmują studia w języku polskim. Ze względu na powiększającą się z roku na rok społeczność studentów zagranicznych pracownicy Biura Współpracy Międzynarodowej (BWM) UKW aplikują o zewnętrzne środki na budowanie potencjału uczelni w zakresie przyjmowania i obsługi zagranicznych studentów oraz kadry naukowo-dydaktycznej. W 2021 r. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego został beneficjentem Programu „Welcome to Poland”, finansowanego przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej. Do

⁷⁷² Aniela Bekier-Jasińska (aniela@ukw.edu.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.08.30), archiwum własne.

konkursu zgłoszono 182 wnioski, a finansowanie otrzymało 39 z nich. Projekt „Welcome Centre Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego ogniwem rozwoju internacjonalizacji”, napisany przez pracowników Biura Współpracy Międzynarodowej, będzie realizowany przez najbliższe dwa lata. W wyniku jego realizacji m.in. utworzono na uczelni punkt informacyjno-kontaktowy, tzw. Welcome Centre, wchodzący w skład Biura Współpracy Międzynarodowej UKW. Dzięki uzyskanemu dofinansowaniu pomoc oferowana cudzoziemcom – zarówno studentom, jak i pracownikom – zostanie rozszerzona. Do zadań nowo powstałego Welcome Centre należy organizacja pobytu cudzoziemca, począwszy od przygotowania dokumentacji do procedury wizowej, znalezienie mieszkania, pomoc w formalnościach na miejscu (meldunek, legalizacja pobytu), zapoznanie z regionem i miastem, pomoc w sprawach bytowych. Celem programu jest nie tylko podniesienie poziomu obsługi zagranicznych studentów i pracowników, ale również budowanie relacji pomiędzy studentami i kadrami z zagranicy a społecznością akademicką. Integrację studentów polskich i zagranicznych najlepiej wspierać poprzez realizację wspólnych projektów i zadań. Grupy te muszą jednak najpierw się poznać i nauczyć się ze sobą rozmawiać, pomimo dzielących je różnic kulturowych. Pomagają w tym działania przewidziane w projekcie, np. warsztaty z komunikacji interkulturowej zorganizowane w październiku 2021 r., w których udział wzięli polscy i zagraniczni studenci⁷⁷³.

W celu podnoszenia kompetencji językowych wykładowców UKW w ramach projektu „Innowacyjny dydaktyk”, współfinansowanego ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, w latach 2017-2019 prowadzono kursy języka angielskiego i niemieckiego na poziomie C1. Podczas szkolenia realizowane były ćwiczenia obejmujące prezentację własnych poglądów i rozwijające różne formy przekazywania wiedzy. Dodatkowym celem kursów było poznanie obcojęzycznej terminologii w zakresie zgodnym ze specjalnościami uczestników kursu oraz rozwijanie umiejętności korzystania z anglojęzycznej literatury specjalistycznej. Szkolenia miały na celu ułatwienie realizowania dydaktyki akademickiej w języku obcym⁷⁷⁴.

Projekt „Stawiamy na rozwój UKW” otrzymał dofinansowanie ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na okres od 1 kwietnia 2019 r. do 31 marca 2023 r. Przeprowadzone w ramach projektu zajęcia indywidualne służyły pracy nad sylabusami i prezentacjami multimedialnymi dla studentów z uwzględnieniem terminologii danej dziedziny nauki. Pozwalały również na symulację zajęć i debaty naukowej, przyczyniając się tym samym do poprawy kompetencji komunikacyjnych beneficjentów na poziomie

⁷⁷³ Ibidem.

⁷⁷⁴ Ibidem.

akademickim. Zainteresowanie uczestnictwem w tutoringach w projekcie „Stawiamy na rozwój UKW” okazało się znacznie większe niż otrzymane środki. Z tego względu pracownicy Biura Współpracy Międzynarodowej UKW aplikowali o kolejne środki na ten cel w ramach wyżej wymienionego programu „Welcome to Poland”. W ramach projektu „Welcome Centre Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego ogniwem rozwoju internacjonalizacji” ogłoszono nabór do udziału w sesjach tutoringowych. Projekty te przyczynią się do osiągnięcia jednego z celów uczelni, jakim jest poszerzenie i uatrakcyjnienie oferty kursów dla studentów zagranicznych przyjeżdżających na UKW w ramach wymiany akademickiej, np. Erasmus+. Każdy z pracowników biorących udział w tutoringach jest zobowiązany do przedstawienia nowego lub uatrakcyjnienia istniejącego kursu w języku angielskim zgodnie z wiedzą i umiejętnościami nabytymi podczas zajęć. W dłuższej perspektywie podnoszenie kompetencji językowych pracowników UKW pozwoli na przygotowanie całych kierunków studiów w języku angielskim. W ramach tego projektu dydaktycy mogą skorzystać również z innej formy wsparcia mającej na celu podniesienie kompetencji dydaktycznych w języku angielskim i pracy z grupami wielokulturowymi. Cel ten jest realizowany poprzez obserwację warsztatu pracy dydaktyków z zagranicznych ośrodków akademickich podczas dwutygodniowych staży dydaktycznych w wybranych przez samych wykładowców ośrodkach akademickich, np. Inland Norway University of Applied Sciences w Norwegii, niemieckim Technische Universität München, Universidad de Granada w Hiszpanii, Rockford University w Stanach Zjednoczonych. Również pracownicy administracyjni mogą podnosić swoje umiejętności językowe w ramach środków pozyskanych z funduszy unijnych. W ramach projektu „Nowoczesny Uniwersytet”, realizowanego w latach 2018-2022, w okresie od 2 listopada do 31 grudnia 2021 r. realizowano szkolenia:

- język angielski dla pracownika biurowego (5 grup × 90 godz.),
- język angielski dla prawników (72 godz.)⁷⁷⁵.

Projekt „Nowoczesny Uniwersytet” powstał w odpowiedzi na zgłoszony przez NCBiR konkurs nr POWR.03.05.00-IP.08-00-PZ2/17 na Zintegrowane Programy Uczelni w ramach Ścieżki II, Działanie 3.5 Zarządzanie w instytucjach szkolnictwa wyższego, Oś III Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020⁷⁷⁶.

⁷⁷⁵ Ibidem.

⁷⁷⁶ Ibidem.

Biuro Współpracy Międzynarodowej UKW współpracuje z innymi bydgoskimi uczelniami przy organizacji tygodnia orientacyjnego, tzw. welcome week, dla zagranicznych studentów programu Erasmus+. Wspólnie z innymi uczelniami organizowane są m.in. international dinner, wycieczki po regionie, wykłady na temat kultury i języka polskiego, wizyty w Ratuszu⁷⁷⁷.

UKW stosuje, podobne jak UMK, różne sposoby docierania z informacją o ofertach edukacyjnych. Są to przede wszystkim: social media, reklama w internecie (ukraińskie i białoruskie portale edukacyjne), linki sponsorowane Google, reklama w czasopismach edukacyjnych (Ukraina). Dodatkowymi kanałami promocji są: spotkania w szkołach i ośrodkach polonijnych z młodzieżą (podczas pandemii odbywały się one online), targi edukacyjne za granicą, współpraca z firmami zajmującymi się rekrutacją studentów czy też realizacja projektów z polonijnymi ośrodkami, gdzie przedstawiana jest oferta edukacyjna, np. organizowanie Polskich Dni Nauki w Gruzji⁷⁷⁸. Strona internetowa UKW prowadzona jest w języku polskim i w języku angielskim.

Kolejną uczelnią realizującą działania na rzecz integracji cudzoziemców jest Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich. Uczelnia ta usytuowana jest przy al. prof. Sylwestra Kaliskiego 7 w Bydgoszczy. Pod obecną nazwą funkcjonuje od 2021 r., we wcześniejszych latach był to Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy⁷⁷⁹.

Na początku każdego semestru na uczelni organizowany jest tydzień orientacyjny, podczas którego odbywa się wiele spotkań i imprez służących integracji nowych studentów cudzoziemców ze społecznością akademicką. Corocznie studenci cudzoziemcy wspólnie z polskimi studentami uczestniczą w organizowanych przez Dział Współpracy Międzynarodowej spotkaniach z okazji m.in. mikołajek czy Wielkanocy. Z okazji Dni Erasmusa w 2019 r. Politechnika zaprosiła krytyka kulinarnego Roberta Makłowicza. W trakcie spotkania była możliwość porozmawiania na temat międzynarodowej wymiany uczniów i studentów, a także spróbowania potraw z różnych zakątków świata. Od 2018 roku Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy gości amerykańskich stypendystów English Teaching Assistant (ETA) Polsko-Amerykańskiej Komisji Fulbrighta, którzy poprzez swój pobyt wzmacniają międzynarodowe relacje. Na uczelni zorganizowano liczne wykłady

⁷⁷⁷ Ibidem.

⁷⁷⁸ Agnieszka Bielińska (bielinska@ukw.edu.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.10), archiwum własne.

⁷⁷⁹ Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, *O uczelni*, <https://pbs.edu.pl/pl/uczelnia/o-uczelni>, 18.11.2021.

zagranicznych gości, w których uczestniczyła społeczność akademicka. Wśród wykładowców byli m.in.: prof. Stanislav Gorb (Kiel University, Niemcy) – „From the fish sucker to the snake camouflage: functional surface in biology and their role for future technical development”, dr Beata Gorczyca (University of Manitoba, Kanada) – „Bioremediation of Contaminated Groundwater in Canada – Regulatory Framework and a Case Study”, prof. Michael Giersig (Freie Universität Berlin, Niemcy) – wykład dotyczył zastosowania nanomateriałów w różnych dziedzinach nauki i przemysłu⁷⁸⁰.

W swojej ofercie uczelnia posiada pięć kierunków studiów w języku angielskim: jeden w ramach studiów pierwszego stopnia (Przetwórstwo tworzyw sztucznych) oraz cztery na studiach drugiego stopnia (Rolnictwo, Biotechnologia, Mechatronika, Informatyka stosowana). W roku akademickim 2019/2020 żaden kierunek w języku angielskim nie został uruchomiony z powodu braku wystarczającej liczby kandydatów⁷⁸¹.

Kadra akademicka w większości jest przygotowana do prowadzenia zajęć z obcokrajowcami w języku angielskim. Co roku na uczelni prowadzone są kursy języków obcych – wszyscy chętni pracownicy mogą się zapisać na taki kurs. Studenci cudzoziemcy rekrutowani są przez Dział Współpracy Międzynarodowej, w związku z czym nie ma problemów komunikacyjnych, gdyż pracownicy Działu znają języki obce. Również podczas trwania studiów studenci zagraniczni w każdej chwili mogą się zwrócić do pracowników Działu o pomoc, przygotowanie niezbędnych dokumentów, wsparcie w uzyskaniu wizy czy pokoju w akademiku. W każdym dziekanacie jest co najmniej jedna osoba posługująca się językiem angielskim, która odpowiedzialna jest za obsługę studentów obcokrajowców⁷⁸².

W przypadku wymiany studentów (np. w ramach programu Erasmus+) uniwersytet dociera do studentów za pośrednictwem uczelni partnerskich. Wysyłane są do tych uczelni informacje o rekrutacji wraz z ofertą, a następnie rozsyłają one je do swoich studentów lub zamieszczają na stronie internetowej. Uczelnia korzysta również z mediów społecznościowych oraz zamieszcza informacje na stronie internetowej. Oprócz tego Politechnika Bydgoska podpisała umowy z agentami rekrutującymi studentów.

Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego mieści się przy ulicy Juliusza Słowackiego 7 w Bydgoszczy. Pod obecną nazwą uczelnia funkcjonuje od 1 grudnia 1981

⁷⁸⁰ Monika Wnęk (monikaj@utp.edu.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.08.25), archiwum własne.

⁷⁸¹ Ibidem.

⁷⁸² Ibidem.

roku⁷⁸³. Integracja na rzecz cudzoziemców realizowana jest wyłącznie w formie koncertów z udziałem studentów zagranicznych i polskich. Organizowane są koncerty muzyki krajów, z których pochodzą cudzoziemcy. Inicjatywy w zakresie integracji podejmuje również samorząd studencki. Kadra akademicka przygotowana jest pod względem języków obcych do prowadzenia zajęć, ponieważ warunkiem uzyskania stopni i tytułów naukowych jest opanowanie języka obcego na poziomie umożliwiającym prowadzenie zajęć. Poza tym zainteresowani mogą uczestniczyć w bezpłatnych kursach językowych. Do tej pory uczelnia nie współpracowała z innymi instytucjami w zakresie działań na rzecz integracji cudzoziemców⁷⁸⁴.

Wspomniane uczelnie podjęły działania na rzecz integracji obcokrajowców i internacjonalizacji uczelni. Uczelnie te promują ofertę edukacyjną głównie poprzez social media, reklamy w czasopismach edukacyjnych i uczestnicząc w międzynarodowych targach edukacyjnych. Istotne jest, aby władze miast Bydgoszczy i Torunia wspierały je w działaniach na rzecz społecznej i kulturowej integracji studentów zagranicznych. Miasta te powinny zachęcać wyższe szkoły do wdrażania aktywnej polityki integracyjnej imigrantów oraz promować skierowane do nich działania uczelni.

6.2. Wybrane uczelnie niepubliczne

Ważną rolę w procesie integracji studentów zagranicznych pełni Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy. Jak wskazują dane statystyczne zaprezentowane w rozdziale 3, to właśnie ta uczelnia ma najwyższy współczynnik uczestnictwa zagranicznych studentów w edukacji na poziomie wyższym w regionie kujawsko-pomorskim. Pod obecną nazwą uczelnia funkcjonuje od 2005 r., wcześniej jej nazwa brzmiała Wyższa Pomorska Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy⁷⁸⁵. Współpraca międzynarodowa podejmowana przez przedstawicieli WSG w Bydgoszczy stanowi jeden z głównych filarów jej działania – uczelnia nawiązała partnerskie kontakty z zagranicznymi placówkami oraz bierze udział w programie Erasmus+. Działalność uczelni w tym obszarze koncentruje się także na stażach, praktykach oraz wymianie kadry akademickiej. Realizacja tych programów umożliwia studentom,

⁷⁸³ Akademia Muzyczna imienia Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy, *Rys historyczny*, <http://www.amuz.bydgoszcz.pl/o-uczelni/>, 25.11.2021.

⁷⁸⁴ Maria Murawska (prorektor.onz@amfn.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.01), archiwum własne.

⁷⁸⁵ Wyższa Szkoła Gospodarki, *Uczelnia*, <https://wsg.byd.pl/uczelnia.2.html>, 10.10.2021.

pracownikom dydaktycznym oraz personelowi placówki zdobycie niezbędnych doświadczeń w wielokulturowym środowisku⁷⁸⁶.

Wspomniana szkoła wyższa realizuje kilka programów integracyjnych na rzecz studentów zagranicznych. W szczególności należy wspomnieć o Europejskim Korpusie Solidarności (EKS) oraz o wewnętrznej jednostce uczelnianej, jaką jest Welcome Center. EKS jest programem Komisji Europejskiej umożliwiającym młodzieży zaangażowanie się w projekty lokalne i wolontariat. Skierowany jest on wyłącznie do cudzoziemców, którzy wyrażają chęć wzięcia udziału w licznych działaniach solidarnościowych w różnych obszarach, tj. udzielając pomocy pokrzywdzonym, działając na rzecz zdrowia i środowiska, niosąc pomoc humanitarną w państwach członkowskich Unii Europejskiej i poza jej obszarem. Głównym celem jest umożliwienie organizacjom zdobycia dofinansowania tych projektów, które dotyczą społeczności i współpracy młodzieży w ramach wolontariatu w kraju lub za granicą⁷⁸⁷. Program ten stwarza możliwość zdobycia nowego doświadczenia i nowych umiejętności, co też przekłada się na zwiększenie szans wolontariuszy na zatrudnienie⁷⁸⁸. Wolontariusze w ramach swojej działalności mogą liczyć na wsparcie językowe poprzez kursy językowe realizowane online. Kursy te obejmują naukę sześciu języków: angielskiego, francuskiego, niemieckiego, włoskiego, hiszpańskiego oraz polskiego. Wolontariusze mają też możliwość uzyskania dofinansowania w wartości 150 euro na zwiększenie swoich umiejętności w zakresie posługiwania się językami, które nie zostały objęte systemem szkoleń⁷⁸⁹.

W ramach tego programu troje młodych ludzi pochodzących spoza UE przyjeżdża do Polski i pracuje w różnych ośrodkach ekonomii społecznej (przedszkolach, żłobkach, domach dziennego pobytu). Realizują oni także zadania wynikające z działań administracyjnych uczelni. Do zadań cudzoziemca w ramach wolontariatu w żłobku należą:

- udzielanie pomocy pedagogom i wychowawcom w przygotowywaniu i przeprowadzaniu różnych form zajęć (np. gotowania, aktywności ruchowej, lekcji plastyki, organizowania spędzania czasu wolnego oraz zajęć językowo-kulturowych dotyczących państwa, z którego pochodzi wolontariusz),

⁷⁸⁶ Wyższa Szkoła Gospodarki, *Dział Spraw Międzynarodowych*, <https://wsg.byd.pl/umiedzynarodowienie.2380.html>, 10.10.2021.

⁷⁸⁷ Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, *Europejski Korpus Solidarności*, <https://eks.org.pl/organizacje>, 11.10.2021.

⁷⁸⁸ Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, *Europejski Korpus Solidarności 2021-2027*, <https://eks.org.pl/narodowa-agencja-eks>, 11.10.2021.

⁷⁸⁹ University of Economy, *Wolontariat w ramach EKS*, <http://www.cwz.wsg.byd.pl/wolontariat-europejski.279.html>, 11.10.2021.

- pomoc pedagogom i wychowawcom w kwestii warunków i sposobu organizowania wycieczek i spacerów,
- pomoc pedagogom i wychowawcom w zakresie organizacji sytuacji z życia codziennego (m.in. odpoczynku, posiłku czy też czynności higienicznych) oraz we wspieraniu samodzielności podopiecznych, tak w kwestii samoobsługi, jak i samodzielnego dokonywania codziennych wyborów i podejmowania decyzji,
- poznanie zwyczajów panujących w polskim żłobku,
- zapoznanie się z materiałami i innowacyjnymi metodami dydaktycznymi, za pomocą których realizowane są zajęcia (np. planszami, plakatami, instrumentami muzycznymi czy też tablicami multimedialnymi),
- poznanie dokumentacji, która obowiązuje w placówce.

Wolontariuszowi należy zapewnić możliwość obserwacji dzieci w sytuacjach codziennych, np. podczas lekcji czy zabawy swobodnej⁷⁹⁰.

Z kolei wśród zadań wolontariuszy pracujących w domu dziennego pobytu wyróżnia się:

- udzielanie pomocy instruktorom i wykładowcom w przygotowaniu i przeprowadzeniu spotkań mających na celu przeciwdziałanie marginalizacji osób starszych; wśród tych zadań wymienia się: zajęcia artystyczne, kulturalno-językowe, sportowe i edukacyjne (tj. malarstwo, naukę języka angielskiego bądź języka kraju, z którego pochodzi wolontariusz) czy też ćwiczenia pamięci,
- udzielanie pomocy instruktorom i wykładowcom w przygotowywaniu wycieczek, form spędzania czasu wolnego, spotkań związanych z zainteresowaniami wolontariusza lub spotkań okolicznościowych – do tych ostatnich zalicza się m.in. spotkania z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy czy też Nowego Roku⁷⁹¹.

Wolontariusze realizują też zadania związane z działaniami administracyjnymi uczelni. Pracują głównie w jednostkach administracyjnych WSG, tj. w Dziale Spraw Międzynarodowych, Welcome Center, Europe Direct, Bibliotece Głównej. Do najważniejszych ich zadań w tym zakresie zalicza się:

- udzielanie pomocy przy organizacji Dni Orientacyjnych dla studentów zagranicznych,
- organizacja, na podstawie zainteresowań wolontariusza, wydarzeń i różnych form aktywności dla studentów zagranicznych,

⁷⁹⁰ University of Economy, *Wolontariat na WSG*, <http://www.cwz.wsg.byd.pl/wolontariat-europejski-na-wsg.280.html>, 11.10.2021.

⁷⁹¹ Ibidem.

- organizowanie kursów nauki języka angielskiego bądź języka państwa pochodzenia wolontariusza,
- włączenie się w działalność Młodzieżowego Parlamentu Europejskiego, koordynowanie jego pracy czy proponowanie form aktywności lub tematyki spotkań,
- wsparcie przy organizacji i przeprowadzaniu wydarzeń o tematyce europejskiej dla różnorodnych odbiorców (np. Dnia Europy lub zajęć europejskich);
- udział w warsztatach na temat mobilności młodzieży lub wolontariatu zagranicznego⁷⁹².

W ramach działań w Akademickiej Przestrzeni Kulturalnej i Muzeum Fotografii wolontariusze wykonują różne zadania. Są wśród nich:

- pomoc w organizacji wystaw artystycznych i ekspozycji fotograficznych,
- wsparcie w organizacji warsztatów z zakresu malarstwa, rysunku, grafiki bądź fotografii,
- pomoc w oprowadzaniu po Muzeum Fotografii,
- pomoc w organizacji Międzynarodowego Festiwalu Filmowego „Camerimage” i Bydgoskiego Festiwalu Nauki⁷⁹³.

Do tej pory odbyły się trzy edycje tego programu, w których wzięły udział osoby z następujących krajów:

- 2018 r. i 2019 r. – Białoruś, Gruzja, Armenia,
- 2020 r. – Albania, Gruzja, Bośnia i Hercegowina⁷⁹⁴.

Inną wartościową inicjatywą było powołanie w 2018 r. Welcome Center, czyli wewnętrznej jednostki administracyjnej uczelni, co stanowiło realizację projektu finansowanego przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej (NAWA). Welcome Center powołany został w celu rozwiązywania pozaedukacyjnych problemów obcokrajowców, dotyczących m.in. spraw pobytowych, jak również kwestii zdrowotnych i mieszkaniowych. W ramach tej jednostki organizowane są także serie wykładów eksperckich i warsztatów z zakresu etykiety akademickiej, rynku pracy w Polsce i UE, *savoir-vivre*’u oraz historii i kultury Polski. W okresie od maja 2019 r. do listopada 2020 r. odbyło się 78 takich warsztatów. Organizowane one były z różną częstotliwością, która została w znaczący sposób ograniczona podczas pandemii. Intensywność warsztatów wzrastała na początku semestru

⁷⁹² Ibidem.

⁷⁹³ Ibidem.

⁷⁹⁴ Marek Bogusz (marek.bogusz@byg.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.05), archiwum własne.

i malała wraz ze zbliżaniem się do jego końca. Średnio w warsztacie brało udział 11 studentów. Do 31 marca 2021 r. z usług punktu Welcome Center skorzystało około 300 studentów zagranicznych WSG.

Ponadto WSG uczestniczy w programie Study Buddy, który ma na celu ułatwienie studentom obcokrajowcom integrację w Polsce. Jego nadrzędnym celem jest ułatwienie takim osobom aklimatyzacji w nowym środowisku. Program ten nadzoruje Dział Spraw Międzynarodowych uczelni. Do głównych zadań osoby biorącej udział w tym programie należą:

- kontakt ze studentem przyjeżdżającym z zagranicy do Polski,
- powitanie studenta w Bydgoszczy,
- udzielenie pomocy w kwestiach organizacyjnych związanych z przyjazdem, np. pomocy w zakwaterowaniu,
- pokazanie studentom zagranicznym miasta,
- oprowadzenie studentów po uczelni, zwłaszcza po wydziale, na którym podjęli studia,
- udzielenie pomocy w sprawach dotyczących studiowania w WSG, np. w wypełnianiu różnych dokumentów,
- pomoc w sprawach związanych z życiem codziennym, np. w założeniu konta bankowego, w zakupie biletu miesięcznego,
- udzielenie wsparcia w kontakcie z instytutowym koordynatorem międzynarodowego programu Erasmus+⁷⁹⁵.

W programie wzięło udział 17 studentów obcokrajowców, ale duża część osób uczestniczących w nim to studenci polscy zaangażowani w pomoc na rzecz obcokrajowców. Liczba uczestników programu jest wyraźnie spadkowa, a w 2020 r., ze względu na trwającą pandemię, nie zgłosił się nikt.

Ponadto Katedra Lingwistyki Stosowanej WSG prowadzi zajęcia dla studentów w wielokulturowym środowisku międzynarodowym. Dla przykładu, w zajęciach z języka polskiego biorą udział jednocześnie studenci pochodzący z trzech państw: Ukrainy, Rosji oraz Kazachstanu. Katedra przyjmuje też studentów uczestniczących w różnych programach wymiany międzynarodowej, takich jak: Erasmus+ czy kazachskiej Mobilności Akademickiej⁷⁹⁶. Nauczyciele pracujący w Katedrze Lingwistyki Stosowanej kształcą

⁷⁹⁵ University of Economy, *Program Study Buddy*, <http://www.cwz.wsg.byd.pl/program-study-buddy.28.html>, 11.10.2021.

⁷⁹⁶ Wyższa Szkoła Gospodarki, *Wielokulturowe środowisko międzynarodowe*, <http://www.kls.wsg.byd.pl/id,217/wielokulturowe-srodowisko-miedzynarodowe>, 8.10.2021.

przyszłych studentów pod kątem umiejętności posługiwania się językiem polskim. Możliwe jest to dzięki prowadzonym półrocznym kursom, które mogą odbywać się albo w WSG, albo w oficjalnej filii uczelni, która znajduje się w Kijowie.

Uczelnia korzysta z różnych kanałów promocji. Kilka lat temu korzystano głównie z sieci brokerów edukacyjnych, która obejmowała różne kraje na wielu kontynentach. Obecnie najważniejszym kanałem komunikacji jest marketing szeptany, choć bardzo ważne są także sieć brokerów oraz media społecznościowe. Głównymi obszarami pozyskiwania studentów zagranicznych przez WSG są Afryka i Azja. Obecnie strona internetowa uczelni dostępna jest dla studentów w językach angielskim, rosyjskim i ukraińskim. Na WSG zatrudnionych jest pięć osób odpowiedzialnych za umieszczanie informacji czy też modyfikowanie stron internetowych we wspomnianych językach. Ci pracownicy uczestniczą także w budowaniu wizerunku uczelni w mediach społecznościowych⁷⁹⁷.

Na WSG funkcjonują kierunki prowadzone w całości w języku angielskim. Obejmują one cztery obszary: ekonomię, turystykę, nauki medyczne, informatykę. O utworzeniu tychże kierunków zdecydowało kilka czynników, wśród których najważniejsze są zainteresowanie studentów cudzoziemskich i informacje od partnerów zagranicznych o popularności danego obszaru. Uczelnia posiada także platformę edukacyjną oraz system wewnętrzny w języku angielskim⁷⁹⁸.

Niezmiernie ważnym elementem jest też dobór kadry do prowadzenia zajęć dydaktycznych ze studentami z zagranicy. W tym miejscu należy podkreślić, że kadra akademicka i administracyjna WSG, która uczestniczy w procesie dydaktycznym i obsługowym studentów zagranicznych, jest w pełni do tego przygotowana. Osoby te władają przynajmniej jednym, a często dwoma językami obcymi lub są w trakcie stałych kursów (trwają one nieprzerwanie od 2016 r. przez jeden semestr). Osoby te przeszły wielokanałowe szkolenia z zakresu obsługi klienta zagranicznego i integracji międzykulturowej. Około 25% kadry zaangażowanej w obszar umiędzynarodowienia WSG stanowią obcokrajowcy zamieszkujący Polskę bądź współpracujący z uczelnią z zagranicy⁷⁹⁹.

Środki na realizację projektów związanych z działaniami integracyjnymi na rzecz cudzoziemców uczelnia pozyskuje dzięki aplikowaniu w konkursach projektowych zarówno krajowych, jak i finansowanych przez UE. Należy w tym kontekście wymienić Narodową

⁷⁹⁷ Wywiad z Markiem Boguszem - dyrektorem Działu Spraw Międzynarodowych WSG, przeprowadzony w dniu 1.12.2021 r., archiwum własne.

⁷⁹⁸ Ibidem.

⁷⁹⁹ Marek Bogusz (marek.bogusz@byg.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.06.22), archiwum własne.

Agencję Wymiany Akademickiej, Erasmus+, Europejski Korpus Solidarności oraz Ministerstwo Edukacji i Nauki. Uczelnia współpracuje też w różnych obszarach z organizacjami pozarządowymi – Fundacją Emic, stowarzyszeniem Bydgoska Lokalna Grupa Działania „Dwie rzeki”, Fundacją Syløe, Fundacją Krzewienia Kultury i Turystyki „Nad Rzeką”. Współpraca z organizacjami pozarządowymi odbywa się na różnych poziomach. Często uczelnia desygnuje osoby do uczestnictwa w ich działaniach statutowych, takich jak: pomoc cudzoziemcom w sprawach pobytowych (Emic). Fundacja Syløe bardzo pomogła studentom w trudnej sytuacji materialnej podczas pandemii, dostarczając im jedzenie i środki czystości. Fundacja ta wspiera również działania WSG związane z jadłodzielniami, prowadząc także kampanie informacyjne na ten temat, w których uczestniczą studenci. Wymienione fundacje aktywizują również absolwentów zagranicznych, włączając ich w działania statutowe na rzecz społeczności lokalnych⁸⁰⁰. Marek Bogusz, dyrektor Działu Spraw Międzynarodowych WSG podkreślił, że współpraca w zakresie integracji cudzoziemców najczęściej podejmowana jest z Fundacją Emic:

Nie da się ukryć, że bazujemy na doświadczeniu Fundacji Emic, która dobrze rozumie potrzeby cudzoziemców⁸⁰¹.

Kolejną uczelnią niepubliczną podejmującą działania integracyjne na rzecz cudzoziemców w regionie, choć w mniejszym stopniu niż WSG, jest Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa (KPSW) w Bydgoszczy. Utworzona została w 2000 r., a jej założycielami byli Helena i Roman Czakowscy⁸⁰². Jednym z tego typu działań podjętych przez uczelnię są Międzynarodowe Otwarte Dni Nauki (MODN), organizowane od 2012 r. Wspomniane międzynarodowe wydarzenie ma na celu rozwój dialogu międzykulturowego i społecznego. Jest to działanie służące zapobieganiu dyskryminacji, ukierunkowane na kształtowanie postaw otwartości wobec różnorodności kulturowej. Celem jest budowanie świadomości kulturowej wśród studentów oraz pracowników uczelni. Program MODN powstaje w wyniku współpracy z partnerami zagranicznymi, instytucjami edukacyjnymi i kulturalnymi oraz przedstawicielami środowisk biznesowych. Wśród głównych zrealizowanych założeń MODN są: zorganizowanie sympozjów naukowych, konkursów naukowych, warsztatów interdyscyplinarnych, imprez integracyjnych oraz spotkań sportowych z udziałem międzynarodowych drużyn⁸⁰³.

⁸⁰⁰ Wywiad z Markiem Boguszem - dyrektorem Działu Spraw Międzynarodowych WSG, przeprowadzony w dniu 1.12.2021 r., archiwum własne.

⁸⁰¹ Ibidem.

⁸⁰² Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Historia*, <https://kpsw.edu.pl/uczelnia/historia>, 8.10.2021.

⁸⁰³ Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Międzynarodowe Otwarte Dni Nauki*, <https://kpsw.edu.pl/modn>, 8.10.2021.

Kolejną inicjatywą o charakterze interdyscyplinarnym jest organizowana przez KPSW międzynarodowa konferencja „Jeden świat – wiele kultur”. Inicjatywa ta powstała w 2010 r. Jej nadrzędnym celem jest, podobnie jak w przypadku MODN, budowanie dialogu międzykulturowego i prowadzenie dyskusji na temat różnorodnych problemów współczesnego świata. Konferencja ta cieszy się popularnością zarówno krajowych, jak i zagranicznych ośrodków badawczych z różnych zakątków świata, np. z Włoch, Rosji, Watykanu, Węgier, Ukrainy, Kirgistanu czy Wielkiej Brytanii. Wydarzenie to do tej pory zostało odnotowane przez media ze 160 państw⁸⁰⁴.

W organizacji wspomnianych inicjatyw udział biorą głównie studenci cudzoziemcy. Z okazji każdego z tych wydarzeń organizowany jest Erasmus Day, w którego ramach studenci z zagranicy realizują określone zadania, np. na specjalnie przygotowanych stoiskach opowiadają o kraju swojego pochodzenia czy o idei Erasmusa. Przygotowują też poczęstunek czy ulotki z informacjami na temat krajów, z których pochodzą. Ważnym elementem w procesie integracji są zajęcia ogólnouczelniane, w których udział biorą wszyscy studenci KPSW⁸⁰⁵.

W gmachu uczelni odbywają się warsztaty interkulturowe adresowane do wszystkich studentów. W trakcie pandemii realizowane były one za pośrednictwem platformy internetowej. Ta seria zajęć organizowana jest dwa razy w semestrze i trwa około jednego miesiąca. Celem jest ukazanie różnorodności kulturowej i wzajemne poznanie się studentów. W ramach warsztatów odbywają się też zajęcia z języka polskiego dla początkujących, by ułatwić cudzoziemcom komunikację w sklepie czy urzędzie⁸⁰⁶.

Uczelnia nie posiada Welcome Center. Taką rolę spełnia Dział Współpracy z Zagranicą, który pomaga studentom w podstawowych sprawach, np. dostarcza informacje o mieście, komunikacji czy sposobach załatwienia wymaganych dokumentów.

Dla studentów z programu Erasmus wspólnie z Politechniką Bydgoską organizowane jest zwiedzanie Bydgoszczy, w tym Exploseum – Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego. Celem jest integracja studentów zagranicznych z innymi bydgoskimi uczelniami. W trakcie każdego semestru organizowana jest wycieczka do Torunia. Przed pandemią odbywały się także spotkania w pubie Kubryk⁸⁰⁷.

⁸⁰⁴ Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Jeden świat-wiele kultur*, <https://kpsw.edu.pl/inicjatywy/jeden-swiat-wiele-kultur>, 8.10.2021.

⁸⁰⁵ E-mail z dnia 21 stycznia 2022 r. od pracownika Centrum Współpracy z Zagranicą Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, archiwum własne.

⁸⁰⁶ Ibidem.

⁸⁰⁷ Ibidem.

KPSW posiada także scentralizowaną jednostkę, której celem jest zapewnienie obsługi studentów zza granicy. W Centrum dla Studentów Zagranicznych, bo taką nazwę nosi ta jednostka, odbywają się kursy językowe dla kadry dydaktycznej i pracowników administracji, warsztaty interkulturowe oraz kursy języka polskiego. Ponadto we współpracy z innymi uczelniami bydgoskimi organizowane są w nim programy adaptacyjne dla studentów cudzoziemskich. Podczas pobytu w Centrum studenci mogą skorzystać z komputerów oraz podręczników do nauki języka polskiego. Dostępne są tam też materiały dotyczące Polski i Bydgoszczy⁸⁰⁸.

W KPSW jedynym kierunkiem prowadzonym w większości w języku angielskim jest filologia angielska. Cieszy się on zainteresowaniem, oprócz polskich studentów, także osób biorących udział w programie Erasmus +⁸⁰⁹.

W gmachu uczelni znajduje się także Szkoła Języka Polskiego i Kultury Polskiej Collegium Polonica. Oferuje ona studentom możliwość uczenia się języka polskiego i podnoszenia umiejętności posługiwania się nim. Istotne dla tych osób jest również to, że podczas kursów mogą zdobyć wiedzę o polskiej kulturze i historii. W praktyce kursy dostosowane są do potrzeb i możliwości danego studenta – organizowane są kursy semestralne, roczne oraz letnie, wzbogacone o programy kulturalne i sportowe. Uczelnia oferuje kursy w języku polskim, angielskim, rosyjskim i włoskim⁸¹⁰. Na stronie internetowej KPSW umieszczane są informacje w kilku językach: angielskim, rosyjskim i ukraińskim.

Innym wartościowym działaniem na rzecz cudzoziemców jest Program Stypendialno-Edukacyjny „Step”, który realizowany jest od roku akademickiego 2012/2013. System pomocy obejmuje potomków polskich zesłańców, głównie młodzież zza wschodniej granicy. Pomocą objętą jest młodzież pochodząca z ubogich obszarów, która nie jest w stanie kontynuować nauki w zamieszkiwanym obecnie kraju. W ramach stypendium studenci mają zapewnione kształcenie na studiach stacjonarnych, zakwaterowanie oraz opiekę administracyjno-organizacyjną. Dzięki rozpowszechnieniu idei tego typu pomocy do udziału w programie przyłączyły się też inne uczelnie województwa, np. UMK w Toruniu⁸¹¹.

Pracownik Centrum Współpracy z Zagranicą KPSW nie mógł udzielić odpowiedzi na pytania badawcze dotyczące współpracy z instytucjami lub uniwersytetami w działaniach na

⁸⁰⁸ Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Centrum dla Studentów Zagranicznych*, <https://kpsw.edu.pl/uczelnia/wspolpraca-zagraniczna/centrum-dla-studentow-zagranicznych>, 8.10.2021.

⁸⁰⁹ E-mail z dnia 21 stycznia 2021 r., archiwum własne.

⁸¹⁰ Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Szkoła Języka Polskiego i Kultury Polskiej*, <https://kpsw.edu.pl/inicjatywy/szkola-jezyka-polskiego-i-kultury-polskiej>, 5.10.2021.

⁸¹¹ Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Program Stypendialno-Edukacyjny „Step”*, <https://kpsw.edu.pl/inicjatywy/program-stypendialno-edukacyjny-step>, 5.10.2021.

rzecz cudzoziemców, kanałów promocji usług edukacyjnych skierowanych do studentów zagranicznych oraz kursów językowych, które z założenia przygotowują kadre akademicką do prowadzenia zajęć, a kadre administracyjną do obsługi cudzoziemców.

Kolejną uczelnią niepubliczną w regionie, której działania na rzecz cudzoziemców zostaną przedstawione, jest Wyższa Szkoła Bankowa, mająca swoje siedziby w Bydgoszczy (ul. Fordońska 74) i w Toruniu (ul. Młodzieżowa 31a). Uczelnia ta rozpoczęła swoją działalność w 1998 r.⁸¹².

Lata 2021-2023 to czas realizacji przez uczelnię projektu mającego na celu utworzenie tzw. Welcome Center dla studentów z zagranicy. Jest on współfinansowany przez Unię Europejską w ramach środków Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej. Łączna wartość tego projektu opiewa na kwotę 365 542,00 zł. Uzyskane środki finansowe przeznaczone są na organizację Welcome Center, utrzymanie wyposażenia, przygotowanie merytoryczne pracowników tej jednostki oraz realizację działań mających na celu integrację studentów cudzoziemskich ze społecznością uczelni⁸¹³. W ramach Welcome Center podejmowane są liczne inicjatywy, np. integracja obcokrajowców z polskimi studentami, ich adaptacja po przyjeździe – Welcome Week, Welcome Package.

W dniach 23-26 listopada 2021 r. Welcome Center Toruń zorganizowało po raz pierwszy event Welcome Week, który stworzył możliwość integracji mieszkających w Toruniu studentów cudzoziemskich ze studentami polskimi. Podczas tego wydarzenia studenci cudzoziemscy mieli okazję spotkać się ze studentami z Polski⁸¹⁴.

W WSB kierunkami prowadzonymi w całości w języku angielskim są: management i IT in Business (I stopień, wydział Toruń), logistics (I stopień), IT in Business (II stopień, wydział Bydgoszcz). Uruchamiane są one w każdym roku akademickim. Kanały promocji związane z usługami edukacyjnymi skierowanymi do obcokrajowców obejmują głównie informacje umieszczane w mediach społecznościowych, targi, reklamy w czasopiśmie. Ważną rolę odgrywa również marketing szeptany⁸¹⁵. Informacje znajdujące się na stronie internetowej uczelni przetłumaczone zostały też na język angielski i rosyjski.

⁸¹² Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu, *O uczelni*, <https://www.wsb.pl/torun/poznaj-wsb/o-uczelni>, 5.10.2021.

⁸¹³ Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu, *Welcome Center Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu – wzmocnienie potencjału uczelni w zakresie umiędzynarodowienia oraz przyjmowania i obsługi cudzoziemców*, https://www.efs.pl/oferta,studia_i_stopnia,242, 8.10.2021.

⁸¹⁴ Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu, *Welcome Week*, 20.11.2021 <https://www.wsb.pl/torun/aktualnosci/welcome-week>, 18.11.2021.

⁸¹⁵ Marcin Ryniec (marcin.ryniec@wsb.torun.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.02.17), archiwum własne.

Dla kadry administracyjnej cyklicznie organizowane są różnego rodzaju szkolenia językowe oraz szkolenia z zakresu różnic kulturowych. Organizatorem kursów jest dział HR (ang. *human resources*, zarządzanie zasobami ludzkimi) i odbywają się one raz na 2-3 lata⁸¹⁶.

W ramach grupy WSB uczelnia współpracuje ze szkołami w innych miastach oraz Fundacją Emic. Organizowane są co tydzień spotkania robocze, podczas których omawiane są problemy i wyzwania związane z rekrutacją, adaptacją i integracją obcokrajowców. Oprócz tego uczelnia podejmuje działania wspólnie ze stowarzyszeniami i fundacjami⁸¹⁷.

Podsumowując, działania integracyjne szkół wyższych są bardzo ważnym elementem polityki integracyjnej. Analiza porównawcza pokazuje, że ich realizacja skutecznie przyczynia się do wzrostu liczby imigrantów na uczelniach. Międzynarodowa współpraca w tej kwestii może pozytywnie wpłynąć na relacje z innymi uczelniami w Polsce, Europie czy na świecie.

⁸¹⁶ Krystyna Góralska (khrystyna.viniavska@wsb.bydgoszcz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.01), archiwum własne.

⁸¹⁷ Ibidem.

Zakończenie

Od 1989 r. polityka migracyjna w Polsce zaczęła mieć większe znaczenie niż polityka emigracyjna. Wynikało to ze wzmożonego napływu imigrantów na terytorium Polski oraz procesu integracji z UE. Podejmowanie w tym okresie inicjatywy oraz dokumenty wymienione w rozdziale drugim sugerują systematyczną, ale powolną zmianę tej polityki w kierunku otwarcia Polski na imigrację. W badanym okresie główną rolę w integracji cudzoziemców odegrały fundusze europejskie oraz Indywidualny Program Integracji.

Polityka w obszarze migracji przestaje być domeną administracji państwowej, ponieważ coraz większą rolę odgrywa poziom regionalny i lokalny. Nie bez znaczenia jest także działalność organizacji pozarządowych. Można prognozować, że napływ cudzoziemców do Polski będzie się zwiększał, zwłaszcza z obszarów bliskich geograficznie, np. Ukrainy, chociażby z powodu toczącego się w tym państwie konfliktu zbrojnego. Również może wzrosnąć liczba cudzoziemców z regionów biedniejszych i dotkniętych konfliktami, takich jak: Syria czy Afganistan. Taka sytuacja może prowadzić do konfliktów społecznych na tle kulturowym, zwłaszcza jeśli, jak zauważają Aleksandra Grzymała – Kazłowska i Agnieszka Weiner, *państwo polskie ani nie promuje wielokulturowości, ani międzykulturowości*. Natomiast w przypadku polskiej polityki integracyjnej zaproponowały określenie *asymilacja przez zaniechanie*.

Wiele regulacji związanych z imigrantami i ich integracją zostało wprowadzonych po przystąpieniu Polski do UE. Na pasywność kształtowania polityki migracyjnej i integracyjnej wskazuje niski priorytet przyjęcia strategicznych dokumentów rządowych w zakresie migracji i integracji. Nadal brakuje kompleksowej strategii w tych obszarach. Jak podkreślają Sławomir Łodziński i Marek Szonert, po unieważnieniu przez rząd PiS w 2016 r. dokumentu „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania” oraz Planu wdrożenia, *zamknął się, przynajmniej symbolicznie, pewien etap historii prac nad polityką migracyjną państwa oraz jej funkcjonowaniem*. Potrzebne są jednak działania zachęcające imigrantów, zwłaszcza młodych i wykształconych, do osiedlania się w Polsce. Istotne jest również podjęcie działań uświadamiających polską społeczność, jak ważna jest imigracja i imigranci. Kształt i charakter społeczności imigranckich w dużym stopniu zależy od polityki migracyjnej państwa. Bardzo ważne jest aktywne wspieranie ich w adaptacji do nowych warunków życia. Imigranci mieszkający i pracujący w Polsce uczestniczą nie tylko w rozwoju ekonomicznym, ale także przyczyniają się do wzbogacenia demografii i kultury państwa.

Struktura i treść dysertacji zostały podporządkowane realizacji celu głównego i celów szczegółowych. W rozdziale pierwszym wyjaśniono i usystematyzowano następujące pojęcia:

migracja, integracja, polityka migracyjna i polityka integracyjna. Omówiono również wymiary procesu integracji imigrantów. W drugim rozdziale przedstawiono rozwój polskiej polityki migracyjnej i polityki integracyjnej w latach 1989-2020. Opis objął także rys historyczny i charakterystykę populacji imigrantów w Polsce. Celem rozdziału trzeciego była charakterystyka procesów migracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim. W rozdziale czwartym zaprezentowano działalność instytucji administracji publicznej, a w kolejnym organizacji pozarządowych na rzecz cudzoziemców mieszkających w regionie. W ostatnim rozdziale przedstawiono działania integracyjne wyższych szkół wobec studentów zagranicznych w województwie kujawsko-pomorskim.

W zakończeniu dokonano podsumowania realizacji celów badawczych przyjętych na początku niniejszej dysertacji. Cel badawczy został zrealizowany: przedstawiono działania instytucji administracji publicznej, organizacji pozarządowych oraz wyższych szkół na rzecz integracji imigrantów, którzy mieszkają w województwie kujawsko-pomorskim po 2015 r. Ukazano także skalę zjawiska migracji w województwie kujawsko-pomorskim.

Odpowiedziano przy tym na postawione we wstępie pracy doktorskiej pytania badawcze:

1. Opisano, jak definiowane są pojęcia: migracja i integracja. Ze względu na złożone i wielowymiarowe znaczenie tych pojęć, definicję migracji przedstawiono w ujęciu interdyscyplinarnym, a w przypadku terminu integracja wskazano pojęcia pokrewne.
2. Przedstawiono definicje polityki migracyjnej i jej ważnego komponentu – polityki integracyjnej.
3. Zwrócono uwagę na główne założenia polskiej polityki migracyjnej i polityki integracyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Wskazano również instytucje odpowiedzialne za realizację tych polityk.
4. Dzięki szczegółowej charakterystyce populacji imigrantów w województwie kujawsko – pomorskim, ukazano główne przyczyny migracji do tego regionu. Dla zobrazowania dynamiki procesów migracyjnych w regionie, przeanalizowano dane statystyczne w latach 2015-2020 dotyczące liczby wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców i liczby studentów zagranicznych.
5. Przedstawiono działania instytucji publicznych i organizacji pozarządowych znajdujących się w województwie w zakresie integracji imigrantów, a także opisano ich główne założenia.
6. Wskazano główne działania integracyjne wobec studentów zagranicznych, które zostały podjęte przez uczelnie wyższe w województwie kujawsko-pomorskim.

Odpowiedzi udzielono również na pytania szczegółowe:

1. Szczególną uwagę zwrócono na programy integracyjne na rzecz cudzoziemców w Polsce. Omówiono Indywidualny Program Integracji oraz rolę funduszy europejskich we wspieraniu procesu integracji cudzoziemców.
2. Przedstawiono najważniejsze zmiany prawne i instytucjonalne wprowadzone w Polsce w związku z kryzysem migracyjnym Unii Europejskiej.
3. Wskazano główną przyczynę podejmowanych działań w zakresie zmian prawnych i instytucjonalnych po 2015 r.
4. Wskazano rolę instytucji administracji publicznej i organizacji pozarządowych w procesie integracji imigrantów. Analizie poddano również działania wobec uchodźców mieszkających w ośrodku dla cudzoziemców w Grupie koło Grudziądza. Szczególną uwagę poświęcono również działaniom uczelni wobec studentów zagranicznych.
5. Wskazano potencjalne bariery, które ograniczają realizację efektywnej polityki integracyjnej w województwie kujawsko-pomorskim.

Wyniki przeprowadzonych analiz pozwoliły na pozytywne zweryfikowanie głównej hipotezy: działalność organizacji pozarządowych na rzecz integracji imigrantów jest podstawą działań polityki integracyjnej w województwie kujawsko-pomorskim.

Urząd miasta Torunia w formule prowadzonej polityki miejskiej nie przywiązuje szczególnej wagi do migracji oraz procesu integracji cudzoziemców. Miasto Bydgoszcz z kolei dostrzega potrzebę, choć na razie deklaratywną, działań na rzecz imigrantów, a także stworzenia w tym zakresie strategii. W strategii rozwoju miasta podkreślono, że ważna jest realizacja projektów, które mają na celu integrację imigrantów i osób z różnych środowisk kulturowych i społecznych.

Kwestia integracji migrantów w Polsce po kryzysie migracyjnym UE z 2015 r. nabrała większego znaczenia w państwach europejskich. Od tego czasu organizacje pozarządowe odgrywają coraz większą rolę w procesie integracji imigrantów. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego jest to Fundacja Emic, która swoją działalność rozpoczęła w 2011 r., ale dopiero cztery lata później jej działalność skupiła się na pomocy imigrantom w województwie kujawsko-pomorskim. Organizacja po 2015 r. podjęła wiele inicjatyw wspierających proces integracji imigrantów. Były to następujące projekty: „Polski dodaj do znajomych”, „Wielokulturowa grupa”, „Uchodźcy mają głos”, „Uchodźcy mają głos!-partycypator”, „Praca w Polsce - wsparcie cudzoziemców na polskim rynku pracy”, „Wielokulturowa Grupa 2.0”, „Masz prawo wiedzieć! Plus”. Środki otrzymane przez tę organizację, pochodzące głównie z Funduszu Azylu Migracji i Integracji, umożliwiają

realizację wspomnianych projektów i działań skierowanych do imigrantów i przyczyniają się do poprawy jakości ich życia w województwie. Podejmowane działania przez pracowników Fundacji Emic były szczególnie ważne, ponieważ instytucje administracji publicznej nie podejmowały takich inicjatyw. Pracownik Fundacji Emic podkreślił w rozmowie, że władze miast zaczęły dostrzegać potrzeby cudzoziemców, ale nie podejmują odpowiednich działań, aby usprawnić proces ich integracji.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły także zweryfikować pozytywnie pierwszą hipotezę szczegółową, według której: województwo kujawsko-pomorskie jest nowym obszarem docelowym dla migrantów zarobkowych.

W województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020 odnotowano dynamiczny wzrost liczby oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy. W 2020 r. do powiatowych urzędów pracy wpłynęło 62 058 oświadczeń przy ledwie 2919 w 2013 r. Najwięcej zezwoleń na pracę wydano natomiast w 2019 r., kiedy to ich liczba wyniosła 37 976. Według sekcji PKD najczęściej zatrudniano imigrantów w handlu detalicznym, przetwórstwie przemysłowym, budownictwie, transporcie i gospodarce magazynowej. Natomiast zezwolenia na pracę dla cudzoziemców według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności najczęściej trafiały do robotników przemysłowych i rzemieślników, operatorów i monterów maszyn i urządzeń oraz pracowników wykonujących prace proste. Znacząco wzrosła też liczba zezwoleń na pracę udzielonych cudzoziemcom na okres od 1 roku do 2 lat.

Pozytywnie zweryfikowano drugą hipotezę szczegółową – dominującą grupą imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w przypadku Polski, są obywatele Ukrainy. Atrakcyjność Polski jako państwa docelowego wzrosła w związku z kryzysem migracyjnym Unii Europejskiej oraz niestabilną ekonomicznie i politycznie sytuacją na Ukrainie, z której coraz większa liczba obywateli wyjeżdża do państw sąsiednich, w tym do Polski. W praktyce w województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w Polsce, w latach 2015-2020 na rynku pracy i uczelniach dominowali cudzoziemcy zza wschodniej granicy - Ukrainy.

Wyniki przeprowadzonych badań, które przedstawiono w rozdziale szóstym, pozwoliły pozytywnie zweryfikować trzecią hipotezę szczegółową, która brzmiała: działania integracyjne na rzecz studentów zagranicznych przyczyniają się do wzrostu ich liczby w wyższych szkołach w województwie kujawsko-pomorskim.

Według badań Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy na temat liczby studentów zagranicznych w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2014/2015 studia w tym regionie podjęło 908 cudzoziemców, a w roku akademickim 2019/2020 już 2242.

W ostatnich analizowanych latach 2018/2019 i 2019/2020, podobnie jak w latach poprzednich, największą liczbę zagranicznych studentów odnotowano w Wyższej Szkole Gospodarki w Bydgoszczy, Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W latach 2015-2020 WSG realizowała kilka programów na rzecz integracji studentów zagranicznych, m.in.: Europejski Korpus Solidarności, program Study Buddy. Prowadzi ona również kierunki studiów w języku angielskim dotyczące następujących obszarów: ekonomii, turystyki, nauk medycznych, informatyki. W murach UMK powstało Studium Kultury i Języka Polskiego dla obcokrajowców, w którym organizowane są kursy języka polskiego. UMK zrealizował także kilka ważnych projektów i programów wspierających proces umiędzynarodowienia, np.: „INternationalisation aCtions at University – NCU 4U” czy International Staff Week. Uczelnia oferuje także studia stacjonarne w języku angielskim. Z kolei UKW bierze udział w projekcie pt. „Szkola Otwarta i Tolerancyjna” od etapu jego powstania, czyli od 2017 r., a także zaangażowany jest w Bydgoski Festiwal Nauki. Uniwersytet nie prowadzi jednak pełnych studiów w języku angielskim, tak więc obcokrajowcy mogą skorzystać z oferty dydaktycznej skierowanej do polskich kandydatów. Wspomniane uczelnie docierają z informacją o ofertach edukacyjnych głównie przez social media, uczestnicząc w międzynarodowych targach edukacyjnych, zamieszczając reklamy w czasopiśmie edukacyjnych.

Została zweryfikowana pozytywnie także ostatnia hipoteza szczegółowa, w myśl której: województwo kujawsko-pomorskie nie jest przygotowane na przyjęcie dużej liczby imigrantów, a szczególnie uchodźców, którzy wywodzą się z odległych kręgów kulturowych.

Ze względu na brak oficjalnego dokumentu dotyczącego polityki migracyjnej Polski, działania integracyjnej wobec imigrantów spoczywają w dużej mierze na instytucjach na poziomie lokalnym. Zdaniem prezydenta miasta Bydgoszczy samodzielne kompetencje samorządów w obszarze polityki migracyjnej są jednak ograniczone. Wypracowano wojewódzki model integracji imigrantów, który z założenia ma usprawnić proces integracji imigrantów ze społecznością przyjmującą. Do końca grudnia 2022 r. Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy nie opublikował dokumentu zawierającego rekomendacje. Model składa się z pięciu rekomendacji dla każdego obszaru tematycznego, które nie mają jednak mocy wiążącej. Niezwykle ważną rolę w procesie integracji imigrantów odgrywają fundacje i stowarzyszenia, zwłaszcza Fundacja Emic. Jednakże jej działania są uzależnione od otrzymania środków finansowych, głównie europejskich, które pochodzą z Funduszu Azylu, Migracji i Integracji.

Ze względu na wartość migracji dla rozwoju społecznego i gospodarczego danego województwa, a szerzej kraju, konieczne wydaje się poszerzenie spektrum tematycznego badań empirycznych na temat migracji i integracji imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim. Warte uwagi jest poszerzenie badań o następne lata, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po wybuchu konfliktu zbrojnego na Ukrainie w dniu 24 lutego 2022 r., w wyniku którego wielu obywateli Ukrainy nadal wyjeżdża do Polski. Odpowiedzi wymagają następujące pytania: Czy i jakie działania instytucje administracji publicznej i organizacje pozarządowe podjęły na rzecz tej grupy? Czy te działania przyczyniły się do ich efektywnej integracji i pomocy? Czy i jakie działania zachęcające do zmiany nastawienia wobec imigrantów skierowano do polskiej społeczności?

W przypadku studentów zagranicznych naukowcy mogą badać relacje studentów zagranicznych z polską społecznością akademicką. W zakresie migracji edukacyjnych na szczególną uwagę badawczą zasługują także następujące pytania: Czy studenci zagraniczni podejmujący naukę na uczelniach w regionie są zainteresowani podejmowaniem tu zatrudnienia? Czy napotykają trudności w znalezieniu pracy w trakcie studiów lub po ich zakończeniu? Warto również zwrócić uwagę na to, dlaczego imigranci wybrali studia właśnie w tym województwie.

Prace teoretyczne i empiryczne w tym obszarze badawczym mogą przyczynić się do poszerzenia wiedzy o procesach migracyjnych i procesie integracji imigrantów w województwie kujawsko-pomorskim. W rezultacie mogą również wpłynąć na wypracowanie strategii na rzecz imigrantów na poziomie regionalnym lub lokalnym, a także w szerszej perspektywie, skutecznej polityki migracyjnej Polski.

Bibliografia

I Źródła

1.1. Akty prawne

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotu nielegalnie przybywających obywateli państw trzecich, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 348/98.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiej i Rady z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz z zakresu udzielanej ochrony, Dz.U. UE 2011, 1310/2011, L 337/9, 13.12.2011.

Dyrektywy Rady 2001/55 WE z dnia 20 lipca 2001 r., w sprawie minimalnych standardów przyznawania ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami.

Dyrektywa Rady 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony.

European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: On a Community immigration policy*, COM (2000) 757.

European Commission, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Study on the links between legal and illegal migration*, COM (2004) 412.

European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Agenda on Migration*, (2015a), COM(2015) 240 final, 13.05.2015, Brussels.

Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu ekonomiczno-społecznego i Komitetu Regionów. *Europejski Program w zakresie Migracji*, Bruksela 2015.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz. U. 1997 nr 78 poz 483.

Konwencja z dnia 28 lipca 1951 r. dotycząca statusu uchodźców, Dz. U. 1991, nr 119, poz. 515.

Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r.

Protokół z dnia 31 stycznia 1967 r. dotyczący statusu uchodźców, Dz. U. 1991 nr 119 poz. 517.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 października 2006 r. w sprawie podejmowania i odbywania przez cudzoziemców studiów i szkoleń oraz ich uczestniczenia w badaniach naukowych i pracach rozwojowych, Dz.U. 2006 nr 190 poz. 1406.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 grudnia 2000 r. w sprawie szczegółowych zasad udzielania pomocy uchodźcom, wysokości świadczeń pieniężnych, form i zakresu pomocy, tryby postępowania w tych sprawach oraz warunków wstrzymania pomocy lub jej odmowy, Dz.U. 2000 nr 109 poz 1160.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 2015 r. w sprawie *regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców*, Dz.U.2015 poz. 1828.

Uchwała nr LII/614/13 Rady Miasta Białystok z dnia 9 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia Programu Miasta Białegostoku Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji na lata 2014-2017 „Białystok dla Tolerancji”.

Uchwała nr LII/964/16 Rady Miasta Krakowa z dnia 14 września 2016 r. w sprawie przyjęcia Programu „Otwarty Kraków”.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 kwietnia 2016 r. w sprawie polityki imigracyjnej Polski, Monitor Polski, poz.370.

Ustawa z dnia 19 września 1991 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach, Dz. U. 1991 nr 119 poz. 513.

Ustawa z dnia 18 października 1991 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1991 nr 119 poz. 541.

Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach, Dz. U. 1997 nr 114 poz. 739.

Ustawa z dnia 9 listopada 2000 o repatriacji, Dz. U. 2000 nr 106 poz. 1118.

Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2002 nr 141 poz. 1180.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 o udzieleniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2003 nr 128 poz. 1176, z późn. zm.

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,

Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001, z późn.zm.

Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2008 nr 70 poz. 416.

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 o obywatelstwie polskim, Dz. U. 2012 poz. 161.

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 roku o cudzoziemcach, Dz. U. 2013 poz. 1650, z późn. zm.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz. U. 2016 poz. 904.

Załącznik do uchwały nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r., *Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+*.

Załącznik do uchwały nr 861/18 Rady Miasta Torunia z dnia 17 maja 2018 r., *Strategia Rozwoju Miasta Torunia do Roku 2020 z uwzględnieniem perspektywy rozwoju do 2028 r.*

Załącznik do Zarządzenia nr 9125/18 Prezydenta Wrocławia z dnia 15 lutego 2018, *Program „Wrocławska Strategia Dialogu Międzykulturowego” 2018-22.*

Zarządzenie Nr 21 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 lutego 2016 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw zapewnienia bezpieczeństwa w procesie przesiedleń i relokacji cudzoziemców, MP z 2016 r., poz. 192.

Zarządzenie nr 45 Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 kwietnia 2016 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania statutu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji, MP, poz. 348.

Zarządzenie nr 88 Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 września 2015 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw przesiedleń i relokacji uchodźców, MP, poz. 819.

Zarządzenie Nr 255 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 2022 r. w sprawie zniesienia Międzyresortowego Zespołu do spraw bezpieczeństwa w procesie przesiedleń i relokacji cudzoziemców, MP, poz. 852.

Zarządzenie nr 9125 Prezydenta Wrocławia z dnia 15 lutego 2018 w sprawie przyjęcia i wdrażania Programu „Wrocławskiej Strategii Dialogu Międzykulturowego” 2018-2022.

Zarządzenie PMG nr 1455/16 z dnia 19.09.2016 r. w sprawie powołania Rady Imigrantów i Imigrantek I kadencji na lata 2016-2018.

Zarządzenie wewnętrzne nr 147/13 Prezydenta Miasta Białegostoku z dnia 15 maja 2013 r. w sprawie powołania i zakresu zadań Zespołu do spraw przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i nietolerancji.

1.2. Sprawozdania, protokoły i raporty

- Ager A., Strang A., *Indicators of Integration: Final Report*, Home Office Development and Practice Report, Londyn 2004.
- Anacka A., Brzozowski J., Chałupczak H., Fihel A., Firlit-Fesnak G., Garapich M., Grabowska-Lusińska I., Heffner K., Jaźwińska E., Jończy R., Kaczmarczyk P., Krzyżowski Ł., Lesińska M., Okólski M., Praszalowicz D., Rauziński R., Rokita-Poskart D., Slany K., Solga B., Ślusarczyk M., Urbańska S., *Społeczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski*. Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2014.
- Balcer A., Buras P., Gromadzki G., Smolar E., *Polacy wobec UE: koniec konsensusu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2016.
- Brzozowska A., *Wybrane grupy i charakterystyki imigracji do Polski*, Warszawa 2010.
- Departament Funduszy Europejskich. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Europejski Fundusz na rzecz Uchodźców (EFU)*, Program wieloletni Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców.
- Drabczuk M., *Ukraińscy migranci zarobkowi na polskim (nie)pewnym rynku pracy*, Komentarze IES” 2020, nr 210 (113/2020).
- Fundacja Emic, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016.
- Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2016*, 2017.
- Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2017*, 2018.
- Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2018*, 2019.
- Fundacja Emic, *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Emic za rok 2019*, 2020.
- Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 3 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 1 kwietnia 2019 r.*
- Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 4 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 25 czerwca 2019 r.*
- Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 5 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 17 września 2019 r.*

- Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 6 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 10 grudnia 2019 r.*
- Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 7 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 22 września 2020 r.*
- Fundacja Emic, Wojewoda Kujawsko-Pomorski, *Protokół nr 8 z posiedzenia Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej w dniu 18 maja 2021 r.*
- Gallup Organization, *The Gallup Coexist Index 2009: A Global Study of Interfaith Relations. With an in-depth analysis of Muslim integration in France, Germany, and the United Kingdom*, 2009.
- Górny A., Kaczmarczyk P., Szulecka M., Bitner M., Okólski M., Siedlecka U., Stefańczyk A., *Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców*, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2018.
- Górska A., Koss-Goryszewska M., Kucharczyk J., *W stronę krajowego mechanizmu ewaluacji integracji. Diagnoza sytuacji beneficjentów ochrony międzynarodowej w Polsce*, Warszawa 2019.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport z działalności w roku 2018*.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Status uchodźcy i ochrona uzupełniająca w Polsce – co dalej?*, Warszawa 2016.
- Knieć W., *Geneza trudnej sytuacji na rynku pracy w południowo-wschodnich powiatach województwa kujawsko-pomorskiego, ze szczególnym uwzględnieniem powiatów lipnowskiego, radziejowskiego, włocławskiego i miasta Włocławek*, Toruń 2017.
- Kosowicz A., Maciejko A., *Integracja uchodźców w Polsce w liczbach*, Warszawa 2007.
- Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport dotyczący krajowych form udzielania cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2010.
- Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport dotyczący realizacji w Polsce programów wspomaganych dobrowolnych powrotów oraz reintegracji cudzoziemców w krajach powrotu*, Warszawa 2009.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie cudzoziemców na polskich uczelniach*, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/20/023/>, 14.11.2022.

- Narodowy Instytut Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*.
- Narodowy Instytut Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2020*.
- Rudiger A., Spencer S., *The Economic and Social Aspects of Migration. Conference Jointly Organized by the European Commission and the OECD*, Brussels 2003.
- Strzałkowska A., Abramowicz M., *Diagnoza sytuacji grup narażonych na wykluczenie oraz kierunki działań w zakresie polityki równego traktowania dla Miasta Bydgoszczy*, Gdańsk 2021.
- Study in Poland, *Studenci zagraniczni w Polsce 2021*, Raport statystyczno-informacyjny przygotowany w ramach programu Study in Poland realizowanego przez Konferencję Rektorów Akademickich Szkół Polskich i Fundację Edukacyjną „Perspektywy”.
- Tomeczyńska A., Müller A., Zwierowicz K. *Struktura pochodzenia i języki kształcenia cudzoziemców na uczelniach w Polsce*, Warszawa 2021.
- Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Raport z wyników w województwie kujawsko-pomorskim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Bydgoszcz 2012.

1.3. Słowniki i encyklopedie

- Encyklopedia Socjologii*, Z. Bokoszański, H. Domański (red.), t. 2, Warszawa 1999.
- Inny słownik języka polskiego*, M. Bańsko (red.), Warszawa 2000.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2000.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Toruń 1997.
- Słownik społeczny*, B. Szlachta (red.), Kraków 2004.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996.
- Wydawnictwo Naukowe PWN, *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t.4, Warszawa 1996.

1.4. Publikacje organizacji międzynarodowych i administracji publicznej

- International Organization for Migration, *Integration and social cohesion: Key elements for reaping the benefits of Migration*, 2017.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Polska polityka integracji cudzoziemców – założenia i wytyczne*. Projekt, Warszawa 2013.
- Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, *Informacja o zatrudnianiu cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2021.
- OECD/EU, *Settling in 2018. Indicators of Immigrant Integration*, OECD Publishing, Paris/European Union, Brussels 2018.

- Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*, Warszawa 2017.
- United Nations. Department of Economic and Social Affairs, *International Migration 2019*, New York 2019.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Recommendations on Statistics of International Migration*, Statistical Papers Series M, no. 58, Rev. 1, New York 1998.
- United Nations, *International Migration Policies: Government Views and Priorities*, New York 2013.
- Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Informacja Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców o stosowaniu w roku 2015 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2003 r. nr 128, poz. 1176 z późn. zm.) w zakresie realizacji zobowiązań Rzeczypospolitej Polskiej wynikających z Konwencji Genewskiej dotyczącej statusu uchodźców oraz Protokołu Nowojorskiego dotyczącego statusu uchodźcy*, Warszawa 2016.
- Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu, Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa kujawsko-pomorskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2017-2019*, Toruń 2020.
- Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Bezrobocie rejestrowane w województwie kujawsko-pomorskim w 2020 r.*, 2021.
- Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Demografia dziś i jutro. Prognoza ludności województwa kujawsko-pomorskiego do 2050 roku*, Bydgoszcz 2015.
- Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Procesy demograficzne w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2019 oraz w perspektywie do 2040 r.*
- Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, *Kujawsko-Pomorski rynek pracy w 2020 roku*, Toruń 2021.
- Zespół do Spraw Migracji, *Polityka migracyjna Polski- diagnoza stanu wyjściowego*, 2020.
- Zespół do Spraw Migracji, *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r.

1.5. Strony internetowe

1.5.1. Dane statystyczne

Główny Urząd Statystyczny, *Narodowy Spis Powszechny z dnia 6 XII 1988 r. Charakterystyka zmian demograficzno-społecznych ludności i warunków mieszkaniowych w latach 1979 - 1988*, Warszawa 1990.

Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja demograficzna Polski do 2019 r. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000-2019*, Warszawa 2020.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w latach 2013-2015*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2015*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2016*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2018*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2020*, <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>, 24.11.2022.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017, Szkolnictwo Wyższe - Cudzoziemcy*, Bydgoszcz 2017.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Edukacja w województwie kujawsko-pomorskim w roku szkolnym 2019/2020. Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2019/2020*, 2020.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, Bydgoszcz 2020.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Szkolnictwo Wyższe w województwie kujawsko-pomorskim w 2014-cudzoziemcy*, 2015.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r.*, 2018.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.*, 2019.

Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.*, 2020.

1.5.2. Strony internetowe administracji publicznej

Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Europejski Fundusz na rzecz Uchodźców (EFU)*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/solid-program-ogolny-so/europejski-fundusz-na/9083>, *Europejski-Fundusz-na-rzecz-Uchodzcow-EFU.html*, 15.11.2022.

Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Europejski Fundusz Powrotów Imigrantów (EFPI)*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/solid-program-ogolny-so/europejski-fundusz-pow/9084>, *Europejski-Fundusz-Powrotow-Imigrantow-EFPI.html*, 15.11.2022.

Departament Funduszy Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/fundusz-azylu-migracji/11734>, *Fundusz-Azylu-Migracji-i-Integracji.html*, 15.11.2022.

Departament Funduszu Europejskich. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/wdrazane/fundusz-azylu-migracji/15181>, *Baza-projektow-FAMI.html*, 15.11.2022.

Departament Funduszy Europejskich. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Fundusz Phare*, <https://fundusze.mswia.gov.pl/ue/fundusze/rozliczone/fundusz-phare/9078>, *Program-Phare.html*, 15.11.2022.

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Stenogram exposé premiera Mateusza Morawieckiego*, 12.12.2017, <https://www.gov.pl/web/premier/stenogram-expos-premiera-mateusza-morawieckiego>, 10.11.2022.

Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Formularze wniosków*, <https://cudzoziemiec.bydgoszcz.pl/formularze-wnioskow/>, 15.12.2021.

Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji – FAMI*, <http://bydgoszcz.uw.gov.pl/pl/fundusz-azylu-migracji-i-integracji-fami.html>, 15.12.2021.

Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Informacje o wydziale*, <https://www.gov.pl/web/uw-kujawsko-pomorski/informacje-o-wydziale-wsoc>, 15.12.2021.

Kujawsko - Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Portal informacyjny dla cudzoziemców*, <https://cudzoziemiec.bydgoszcz.pl/>, 15.12.2021.

Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Projekt „Masz prawo wiedzieć”*, <http://bydgoszcz.uw.gov.pl/pl/803-projekt-masz-prawo-wiedziec.html>, 18.12.2021.

Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, *Województwo*, <http://demo.e-gmina.pl/pl/wojewodztwo.html>, 2.02.2021.

Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, *„Cudzoziemiec w centrum uwagi”*, <https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/cudzoziemiec-w-centrum-uwagi>, 10.11.2022.

Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, *„Wzmocnienie potencjału osób pracujących z cudzoziemcami oraz zwiększenie komfortu pracy służ migracyjnych”*, <https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/wzmocnienie-potencjalu-osob-pracujacych-z-cudzoziemcami-oraz-zwiekszenie-komfortu-pracy-sluzb-migracyjnych>, 15.11.2022.

Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Barometr zawodów- prognoza na 2019 rok*, 12.01.2019, <https://www.gov.pl/web/rodzina/barometr-zawodow-prognoza-na-2019-rok>, 30.11.2022.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Cudzoziemcy pracujący w Polsce - Statystyki*, <https://archiwum.mriips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>, 5.12.2022.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Integracja cudzoziemców – informacje ogólne*, <https://archiwum.mriips.gov.pl/pomoc-spoeczna/integracja-cudzoziemcow/integracja-cudzoziemcow-8211-informacje-ogolne/>, 20.11.2022.

Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Świadczenia z pomocy społecznej udzielane cudzoziemcom w 2016 na wsparcie indywidualnych programów integracji*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wybrane-dane-statystyczne>, 30.11.2022.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Analiz i Polityki Migracyjnej, 13.03.2018, <https://archiwumbip.mswia.gov.pl/bip/organizacja/24001,Departament-Analiz-i-Polityki-Migracyjnej.html>, 15.11.2022.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Polityka migracyjna Polski -diagnoza stanu wyjściowego*, 8.01.2021, <https://www.gov.pl/web/mswia/polityka-migracyjna-polski--diagnoza-stanu-wyjsciowego>, 14.11.2022.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Premier Beata Szydło powołała nowych wojewodów*, 8.12.2015,

<https://web.archive.org/web/20171021062619/https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/13930,Premier-Beata-Szydlo-powolala-nowych-wojewodow.html>, 15.12.2021.

Najwyższa Izba Kontroli, *Państwo niegotowe na cudzoziemców*, 7.08.2019, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/panstwo-niegotowe-na-cudzoziemcow.html>, 18.11.2022.

Najwyższa Izba Kontroli, *NIK o realizacji zadań administracji publicznej w zakresie udzielania pomocy humanitarnej poza granicami Polski*, 16.09.2020, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/sprawy-spoeczne/pomoc-humanitarna.html>, 14.11.2022.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, *Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu. Posiedzenie nr 100 w dniu 16-09-2015 (1. dzień obrad)*, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=100&dzien=1&wy=2>, 2.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *European Network of Asylum Reception Organisations (ENARO)*, 28.10.2022, <https://www.gov.pl/web/udsc/european-network-of-asylum-reception-organisations-enaro>, 15.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Prawa i obowiązki cudzoziemca, który posiada status uchodźcy lub korzysta z ochrony uzupełniającej*, <https://www.gov.pl/web/udsc/decyzja-pozytywna>, 18.11.2022.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zakwaterowanie i wyżywienie cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, <https://udsc.ezamawiajacy.pl/pn/udsc/demand/notice/public/3366/details>, 25.11.2021.

1.5.3. Strony internetowe fundacji i stowarzyszeń

Fundacja Emic, *Archiwum naszych projektów*, <https://emic.com.pl/o-nas/nasze-dotychczasowe-projekty/>, 15.10.2021.

Fundacja Emic, *Biuro pośrednictwa pracy*, <https://emic.com.pl/firmy/biuro-posrednictwa-pracy/>, 16.10.2021.

Fundacja Emic, *Doradztwo zawodowe*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/doradztwo-zawodowe/>, 17.12.2021.

Fundacja Emic, *Informacja o naborze- Sieć Wsparcia*, 14.01.2022, <https://emic.com.pl/aktualnosci/informacja-o-naborze/>, 15.01.2022.

Fundacja Emic, *Jak współpracujemy ze szkołami?*, <https://emic.com.pl/szkoly/wspolpraca-ze-szkolami/>, 16.10.2021.

Fundacja Emic, *Klub Sąsiedzki*, 25.02.2022, <https://maszprawowiedziec.com.pl/>, 27.02.2022.

Fundacja Emic, *Klub Sąsiedzki w Bydgoszczy*, <https://www.emic.com.pl/aktualnosci/nowa-artykulklub-sasiedzki-w-bydgoszczy/>

Fundacja Emic, *Klub Sąsiedzki w Toruniu*, 2020, <https://emic.com.pl/aktualnosci/klub-sasiedzki-w-toruniu/>

Fundacja Emic, *Kontakt*, <https://emic.com.pl/kontakt/>

Fundacja Emic, *Kursy zawodowe*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/kursy-zawodowe-oraz-kursy-na-prawo-jazdy/>

Fundacja Emic, *Materiały edukacyjne*, 2020, <https://www.emic.com.pl/szkoly/scenariusze-lekcji/>, 16.10.2021.

Fundacja Emic, *Mieszkania wspomagane dla cudzoziemców*, 25.08.2020, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/mieszkania-wspomagane-dla-cudzoziemcow/>

Fundacja Emic, *Nasi partnerzy*, <https://emic.com.pl/o-nas/nasi-partnerzy/>, 16.10.2020.

Fundacja Emic, *O nas*, <https://emic.com.pl/o-nas/>, 15.10.2021.

Fundacja Emic, *Pomoc prawna i legalizacja pobytu*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/pomoc-prawna-i-legalizacja-pobytu/>, 18.12.2021.

Fundacja Emic, *Powstaje klub sąsiedzki Fundacji Emic*, 8.04.2020, <https://emic.com.pl/aktualnosci/powstaje-klub-sasiedzki-fundacji-emic/>, 15.10.2021.

Fundacja Emic, *Projekty uczniowskie w czasach pandemii*, 14.04.2021, *Projekty uczniowskie w czasach pandemii*, <https://emic.com.pl/szkoly/projekty-uczniowskie-w-czasach-pandemii/>, 16.10.2021.

Fundacja Emic, *Punkty informacyjno-doradcze*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/punkty-informacyjno-doradcze/>, 15.10.2021.

Fundacja Emic, *Regionalny Zespół Migrantów i Migrantek*, 02.02. 2022, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/regionalny-zespol-migrantow-i-migrantek/>, 15.01.2022.

Fundacja Emic, *Seminarium metodyczne- podsumowanie*, <https://emic.com.pl/aktualnosci/seminarium-metodyczne-podsumowanie/>, 18.12.2021.

Fundacja Emic, *Spis organizacji*, <https://spis.ngo.pl/275228-fundacja-emic>, 15.10.2021.

Fundacja Emic, *Tworzymy Regionalny Zespół Migrantów i Migrantek-czekamy na Twoje zgłoszenie*, 6.12.2021, https://emic.com.pl/aktualnosci/tworzymy-regionalny-zespol-migrantow-i-migrantek/?fbclid=IwAR2p4Xs1kg7RsvsMGxXIjoFD5QzV7j8JrfForaYbsWqX_nvKtTicGqaHvs, 15.01.2022.

Fundacja, Emic, *Tworzymy Sieć Wsparcia – formularz zgłoszeniowy dla cudzoziemek i cudzoziemców*, <https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=-vB2lgiOtkGUFJRJQgzsGWqb8MN0HzVIClrahDRD2rIRUQl0zMTY2QURSSjJEVHTTgxQjdaVjRDTi4u>, 15.01.2022.

Fundacja Emic, *Wojewódzki Zespół ds. Zarządzania Migracjami i Polityki Migracyjnej*, <https://emic.com.pl/instytucje/miedzysektorowy-wojewodzki-zespol-ds-zarzadzania-migracjami-i-polityki-migracyjnej/>, 18.12.2021.

Fundacja Emic, *Wsparcie psychologiczne*, <https://emic.com.pl/migranci-i-uchodzcy/wsparcie-psychologiczne/>, 15.01.2022.

Fundacja Emic, *Zarząd i statut fundacji*, <https://emic.com.pl/o-nas/zarząd-i-statut-fundacji/>, 15.10.2021.

Fundacja International League, *Fundacja Wspierania i Rozwoju Studentów. Liga Międzynarodowa*, <http://inleague-foundation.eu/ru/activity/>, 18.11.2021.

Fundacja International League, *Statut Fundacji Wspierania i rozwoju studentów „International League” z dnia 16.11.2018 r.*, https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vTh_QrHaAufalOkPIMXLNb6_D4nuce7_CFxamt3FOhP5dBjW0-pBAOZEaq2h9nqzw3IhwarmyZP7I-C/pub, 18.11.2021.

Fundacja Ocalenie, *Centrum Pomy Cudzoziemcom*, <https://ocalenie.org.pl/nasze-dzialania/pomagamy/centrum-pomocy-cudzoziemcom>, 18.11.2022.

Fundacja Ocalenie, *MultiTrening 2*, 10.02.2019, <https://ocalenie.org.pl/projekty/multitrening-2>

Fundacja Ocalenie, *Refugees Welcome Polska*, <https://ocalenie.org.pl/nasze-dzialania/pomagamy/refugees-welcome-polska>, 18.11.2022.

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, *Europejski Korpus Solidarności*, <https://eks.org.pl/organizacje>, 11.10.2021.

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, *Europejski Korpus Solidarności 2021-2027*, <https://eks.org.pl/narodowa-agencja-eks>, 11.10.2021.

Fundacja You Plan Culture, *Festiwal Kultury Podróży ŚwiatoPogląd kompleksowo przybliży trzy wybrane kraje*, <http://youplanculture.com/swiatopoglad2020/idea-festiwalu/>, 20.11.2021.

Fundacja You Plan Culture, *Krajowy Rejestr Sądowy*, <https://rejestr.io/krs/770988/fundacja-you-plan-culture>, 19.11.2021.

- Fundacja You Plan Culture, *Podróżnicy łamali stereotypy o Meksyku, Indiach i Ukrainie*, 2019, <https://bydgoszcz.tvp.pl/41983699/podroznicy-lamali-stereotypy-o-meksyku-indiach-i-ukrainie>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Poszerz ŚwiatPogląd. O projekcie*, <http://youplanculture.com/poszerzswiatopoglad/o-projekcie/>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Poznajmy się – podsumowanie warsztatów*, <http://youplanculture.com/poznajmy-sie-podsumowanie-warsztatow/>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Poznajmy się – warsztaty teatralne*, <http://youplanculture.com/poznajmysie/>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Slam „Babel”*, <http://youplanculture.com/slam-babel/>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Slam Imigrancki Babel – podsumowanie*, <http://youplanculture.com/slam-imigrancki-babel-podsumowanie/>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Statut fundacji*, <http://youplanculture.com/o-nas/statut-fundacji/>, 19.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Świat po mojemu*, <http://youplanculture.com/spotkania-swiat-po-mojemu/>, 20.11.2021.
- Fundacja You Plan Culture, *Wyniki ankiet i wywiadów oraz sondy*, <http://youplanculture.com/ankiety-wywiady-sondy/>, 20.11.2021.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawa cudzoziemców-prawa człowieka*, 24.03.2016, <https://www.hfhr.pl/dzialania/edukacja/prawa-cudzoziemcow-prawa-czlowieka/>, 15.11.2022.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Zakończenie projektu „Prawa cudzoziemców-prawa człowieka*, 29.04.2016, <https://www.hfhr.pl/zakonczenie-projektu-prawa-cudzoziemcow-prawa-czlowieka/>, 18.11.2022.
- Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *I Edycja (2017). Bydgoszcz, 29 wrzesień - 6 października 2017*, <http://slavos.org/i-edycja/>, 28.11.2021.
- Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *II Edycja (2018). Międzynarodowa Dwujęzyczna Polsko-Ukraińska Szkoła Dyplomacji Kulturalnej*, <http://slavos.org/ii-edycja/>, 28.11.2021.
- Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *III Edycja (2018). Międzynarodowa Dwujęzyczna Polsko-Ukraińska Szkoła Dyplomacji Kulturalnej*, <http://slavos.org/iii-edycja/>, 28.11.2021.
- Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *Historia*, <http://slavos.org/historia/>, 28.12.2021.
- Słowiańska Pracownia Kultury i Dialogu, *Nasze cele*, <http://slavos.org/statut/>, 28.12.2021.

Stowarzyszenie „Kujawsko-Pomorski Dom Ukraiński”, *Krajowy Rejestr Sądowy*,
<https://rejestr.io/krs/779297/stowarzyszenie-kujawsko-pomorski-dom-ukrainski>,
28.12.2021.

1.5.4. Strony internetowe wyższych szkół

Akademia Muzyczna imienia Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy, *Rys historyczny*,
<http://www.amuz.bydgoszcz.pl/o-uczelni/>, 25.11.2021.

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Centrum dla Studentów Zagranicznych*,
<https://kpsw.edu.pl/uczelnia/wspolpraca-zagraniczna/centrum-dla-studentow-zagranicznych>, 8.10.2021.

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Historia*,
<https://kpsw.edu.pl/uczelnia/historia>, 8.10.2021.

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Jeden świat-wiele kultur*,
<https://kpsw.edu.pl/inicjatywy/jeden-swiat-wiele-kultur>, 8.10.2021.

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Międzynarodowe Otwarte Dni Nauki*,
<https://kpsw.edu.pl/modn>, 8.10.2021.

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Program Stypendialno-Edukacyjny „Step”*,
<https://kpsw.edu.pl/inicjatywy/program-stypendialno-edukacyjny-step>,
5.10.2021.

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, *Szkoła Języka Polskiego i Kultury Polskiej*,
<https://kpsw.edu.pl/inicjatywy/szkola-jezyka-polskiego-i-kultury-polskiej>,
5.10.2021.

Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, *O uczelni*,
<https://pbs.edu.pl/pl/uczelnia/o-uczelni>, 18.11.2021.

University of Economy, *Wolontariat na WSG*, <http://www.cwz.wsg.byd.pl/wolontariat-europejski-na-wsg.280.html>, 11.10.2021.

University of Economy, *Wolontariat w ramach EKS*, <http://www.cwz.wsg.byd.pl/wolontariat-europejski.279.html>, 11.10.2021.

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, *Projekty edukacyjne*,
<https://jcsm.uj.edu.pl/projekty/edukacyjne>, 18.11.2022.

Uniwersytet Łódzki, <https://www.uni.lodz.pl/o-uniwersytecie/spoleczne-zaangazowanie/university-diversity>, 20.11.2022.

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, *Uniwersytet Kazimierza Wielkiego*,
<https://www.ukw.edu.pl/strona/uczelnia/uczelnia>, 16.11.2020.

- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Come* 2 *Study*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/come/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Film instruktażowe* *NCU4C*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/filmy/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *GUIDE*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/welcome/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *International Staff Week 2019 at Nicolaus Copernicus University in Toruń 'Communication in a Multicultural Environment'*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/torun/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Konkurs*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/konkurs/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy jesienne*,
<https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-jesienne/>, 16.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy roczne*,
<https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-roczne/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy wiosenne*,
<https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-wiosenne/>, 16.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Kursy wrześniowe*,
<https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/kursy/kursy-wrzesniowe/>, 16.11.2021
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *O studium*,
<https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp0/studium/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Polska od kuchni – Gotowanie na ekranie*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/kuchnia/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Programmes in English*,
https://www.umk.pl/en/admissions/in_english/, 16.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Staff Week*,
https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/staff_week/, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Tutoring – Warsztaty dla studentów*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/tutoring/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Warsztaty z różnic kulturowych*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/warsztaty/>, 15.11.2021.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Welcome to Poland*,
<https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/>, 15.11.2021.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, *Z polskim bliżej Polski i Polaków*,
<https://www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjpo/blizej/>, 16.11.2021.

Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu, *O uczelni*, <https://www.wsb.pl/torun/poznaj-wsb/o-uczelni>, 5.10.2021.

Wyższa Szkoła Bankowa, *Welcome Centre Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu – wzmocnienie potencjału uczelni w zakresie umiędzynarodowienia oraz przyjmowania i obsługi cudzoziemców*, https://www.efs.pl/oferta,studia_i_stopnia,242, 8.10.2021.

Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu, *Welcome Week*, 20.11.2021,
<https://www.wsb.pl/torun/aktualnosci/welcome-week>

Wyższa Szkoła Gospodarka, *Dział Spraw Międzynarodowych*,
<https://wsg.byd.pl/umiedzynarodowienie.2380.html>, 10.10.2021.

Wyższa Szkoła Gospodarka, *Uczelnia*, <https://wsg.byd.pl/uczelnia.2.html>, 10.10.2021.

Wyższa Szkoła Gospodarki, *Wielokulturowe środowisko międzynarodowe*,
<http://www.kls.wsg.byd.pl/id,217/wielokulturowe-srodowisko-miedzynarodowe>,
8.10.2021.

1.6. Wywiad i korespondencja

1.6.1. Wywiad

Wywiad z Katarzyną Peplińską-Pietrzak - jedną z pracownic Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu, przeprowadzony w dniu 14 października 2021 r., archiwum własne.

Wywiad z Markiem Boguszem - dyrektorem Działu Spraw Międzynarodowych WSG, przeprowadzony w dniu 1.12.2021 r., archiwum własne.

Wywiad z Pawłem Hładkowem - pracownikiem Kujawsko-Pomorskiego Domu Ukraińskiego, przeprowadzony w dniu 20 września 2021 r., archiwum własne.

1.6.2. Korespondencja

Agnieszka Spychała (a.spychala@pup.bydgoszcz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.17).

Aleksandra Kowalska (studywithncu@umk.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.02).

Andrii Bondarenko (andrii7eu@gmail.com). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.18).

Aniela Bekier-Jasińska (aniela@ukw.edu.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.08.30).

Anna Ośko (ugdragacz@poczta.onet.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.03.10).

Dorota Glaza (dorota.glaza@um.bydgoszcz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.19).

Elżbieta Zych (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.03.04).

Ewa Dłużyńska (ugdragacz@poczta.onet.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.05.17).

Izabela Ziarkowska (i.ziarkowska@muptorun.praca.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.22).

Krystyna Góralska (khrystyna.viniavska@wsb.bydgoszcz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.01).

Luiza Zubkowska (l.bajdak@fr.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.09.27).

Magdalena Pękul (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.09).

Maja Giętkowska (youplanculture@gmail.com). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.10.01).

Małgorzata Berend (skjpo@umk.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.07.05).

Marcin Ryniec (marcin.ryniec@wsb.torun.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.02.17).

Marek Bogusz (marek.bogusz@byg.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.06.22).

Maria Murawska (prorektor.onz@amfn.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.01).

Monika Wnęk (monikaj@utp.edu.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.08.25).

Paulina Buller (p.buller@torun.praca.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.16).

Piotr Kowalski (dyrektor.spgrupa@dragacz.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2022.04.27).

Przemysław Wyciechowski (Przemysław.Wyciechowski@emic.com.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.10.27).

Wiktoria Lisztwan (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.12.09).

Wiktoria Lisztwan (dps@udsc.gov.pl). „Praca doktorska”. E-mail to Nicole Pietrzak (nicole922@onet.pl). (2021.11.05).

II Literatura

2.1. Pozycje zwarte i rozdziały w książkach

- Adamczyk A., *Spoleczno-polityczne implikacje imigracji do Polski w latach 1989-2007*, Poznań 2012.
- Adamczyk A., *Władze samorządowe w Polsce wobec problemu relokacji i integracji imigrantów*, [w:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trościak (red.), Poznań 2017.
- Andrejuk K., Fihel A., *Migracje w Polsce w okresie 1989-2004*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018.
- Antosz P., Kasperek K., Magierowski M., *Rynek pracy w województwie kujawsko-pomorskim w świetle badań. Bilans Kapitału Ludzkiego 2012*, Kraków-Toruń 2013.
- Asselin O., Fonseca L., Dureau F. (i.in.), *Social Integration of Immigrants with Special Reference to the Local and Spatial Dimension*, [w:] *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe: A State of the Art*, Amsterdam 2006.
- Baldwin-Edwards M., Schain M., *The Politics of Immigration: Introduction*, [w:] *The politics of immigration in Western Europe*, M. Baldwin-Edwards, M. Schain (red.), London-New York 1994.
- Balicki J., *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki migracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012.
- Balicki J., *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej. Wyzwania dla polityki integracyjnej*, Warszawa 2010.
- Balicki J., Stalker P., *Polityka migracyjna i azylowa. Wyzwania i dylematy*, Warszawa 2006.
- Beyme K. von, *Współczesne teorie polityczne*, tłum. J. Łoziński, Warszawa 2005.
- Biernath M., *Różnorodności integracji. Wymiary i mechanizmy procesu integracji*, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, S. Łoziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), Warszawa 2008.

- Bobryk A., *Postawy Polaków wobec uchodźców w świetle publikacji „Gazety Wyborczej” i „Naszego Dziennika”,* [w:] *Kryzys migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*, B. Pasamonik, U. Markowska-Manista (red.), Warszawa 2017.
- Bokszanski Z., *Tożsamość narodowa: pojęcie i problematyka badawcza* [w:] *Biografia i wojna. Metoda biograficzna w badaniu procesów społecznych. Wybór tekstów*, R. Dopierała, K. Waniek (red.), Łódź 2016.
- Bosswick W., Heckmann F., *Social Integration of Immigrants: Contribution of Local and Regional Authorities*, Germany 2006.
- Boyle P., Halfacree K., Robinson V., *Exploring Contemporary Migration*, London-New York 2013.
- Brettell C.B., Hollifield J.F., *Talking across Disciplines*, [w:] *Migration Theory. Talking Across Disciplines*, Routledge, C.B. Brettell, J. F. Hollifield (red.), New York-London 2015.
- Chałupczak H., *Paradygmat badawczy polityki migracyjnej państwa z perspektywy politologicznej*, [w:] *Współczesne polskie migracje: strategie-skutki społeczne- reakcja państwa*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2016.
- Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, Łysienia M. (red.), Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2016.
- Dragan A., *Organizacje pozarządowe zajmujące się pomocą dla uchodźców i migrantów*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2017.
- Duszczyk M., *Polityka imigracyjna Unii Europejskiej oraz swobodny przepływ pracowników – ewolucja i teraźniejszość*, Warszawa 2011.
- Duszczyk M., *Polska polityka imigracyjna a rynek pracy*, Warszawa 2012.
- Duszczyk M., *Wyzwania polskiej polityki migracyjnej a doświadczenia międzynarodowe*, [w:] *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, P. Kaczmarczyk, M. Okólski (red.), Warszawa 2008.
- Entzinger H., Biezeveld R., *Benchmarking in Imigrant Integration*, Rotterdam 2003.
- Entzinger H., Biezeveld R., *Zasady integracji imigrantów*, [w:] *Integracja kulturowa imigrantów*, J. Balicki (red.), Warszawa 2008.
- Favell A., *Integration Nations: The Nation-State and Research in Immigrants in Western Europe*, [w:] *The multicultural challenge (Comparative Social Research)*, G. Brochmann (red.), Bingley 2003.
- Fehler W., Cebul K., Podgórska R., *Migracje jako wyzwanie dla Unii Europejskiej i wybranych państw członkowskich*, Warszawa 2017.

- Fihel A., Okólski M., *Starzenie się ludności w Polsce w warunkach intensywnej migracji międzynarodowej*, [w:] *Starzenie się ludności, rynek pracy i finanse publiczne w Polsce*, P. Lewandowski, J. Rutkowski (red.), Warszawa 2017.
- Florczak A., *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*, Toruń 2003.
- Florczak A., *Uchodźstwo*, [w:] *Organizacja międzynarodowe w działaniu*, A. Florczak, A. Lisowska (red.), Wrocław 2014.
- Frelak J., Bieniecki M., *Praktyka funkcjonowania migrantów ekonomicznych w Polsce*, [w:] *Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, W. Klaus (red.), Warszawa 2007.
- Gałązka A., Potrykowska A., *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego na tle Polski* [w:] *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2017.
- Gierańczyk W., Krajewska M., *Wybrane aspekty międzynarodowych przepływów ludności w województwie kujawsko-pomorskim*, [w:] *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2017.
- Głabicka K., *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*, Warszawa 2014.
- Gońda M., Lesińska M., Pachocka M., *Relations between immigration and integration policies in postwar Europe*, [w:] *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe. Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, M. Duszczyk, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (red.), London and New York 2020.
- Górny A., Grzymała-Moszyńska H., Klaus W., Łodziński S., *Uchodźcy w Polsce. Sytuacja prawna, skala napływu i integracja w społeczeństwie polskim oraz rekomendacje*, Kraków-Warszawa 2017.
- Górny A., Kaczmarczyk P., *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, seria: „Prace Migracyjne”, nr 49, Warszawa 2003.
- Górny A., Kindler M., *Cudzoziemcy w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018.
- Grotte M., *Kapitał polskich migrantów w rozwoju mikroprzedsiębiorstw*, Warszawa 2012.
- Grzymała-Kazłowska A., *Od tożsamości i integracji do społecznego zakotwiczenia-propozycja nowej koncepcji teoretycznej*, Warszawa 2013.

- Grzymała-Kazłowska A., Piekut A., *Integracja migrantów w społeczeństwie przyjmującym*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018.
- Heckmann F., Schnapper D., *Introduction*, [w:] *The Integration of Immigrant in European Societies*, F. Heckmann, D. Schnapper (red.), Stuttgart 2003.
- Holzer J. Z., *Demografia*, Warszawa 2003.
- Iglicka K., Olszewska O., Stachurska A., *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, Warszawa 2005.
- Iglicka K., *Wyniki badań nad migracjami powrotnymi w świetle najnowszych ujęć teoretycznych*, [w:] *Poakcesyjne migracje powrotne Polaków: geneza, przyczyny i konsekwencje*, M. Zubik [i.in] (red.), Warszawa 2010.
- Jaźwińska E., *Migracje niepełne ludności Polski: zróżnicowanie międzyregionalne*, [w:] *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2001.
- Kaczmarczyk P., *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa 2005.
- Kawczyńska-Butrym Z., *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2008.
- Kicinger A., *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, seria: "CEFMR Working Paper" 2/2005.
- Kindler M., *Transnarodowość. Nowe teorie migracyjne a wyzwania integracji imigrantów*, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.) Warszawa 2008.
- Klaus W., *Pomoc integracyjna*, [w:] *Prawne uwarunkowania integracji uchodźców w Polsce. Komentarz dla praktyków*, W. Klaus (red.), Warszawa 2008.
- Kluź A., *Zmiany i stałość w tożsamości narodowej pod wpływem emigracji i pobytu w Polsce*, [w:] *Swojskość i obcość. O akulturacji imigrantów w Polsce*, H. Malewska-Peyre (red.), Warszawa 2001.
- Kulpa T., *Status polityczno-prawny uchodźcy w Polsce*, Warszawa 2006.
- Latuch M., *Demografia społeczno-ekonomiczna*, Warszawa 1985.
- Lesińska M., *Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie*, Warszawa 2013.
- Lewis G.J., *Human migration. A Geographical Perspective*, London 1982.
- Łada D., *Aspekty bezpieczeństwa uchodźców w Polsce*, [w:] *Oblicza współczesnych migracji*, W. Fehler, I. T. Dziubek, Z. Kubacki (red.), Kalisz 2017.
- Łodziński S., *Przymus dziejowy i poczucie ciągłości. Społeczno-kulturowy kontekst kształtowania się polityki migracyjnej w Polsce w latach 2018-2014*, [w:]

- Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Migracje przymusowe w Europie-przesiedlenia, wysiedlenia, wypędzenia, deportacje. Różne punkty widzenia*, H.P. Müller, M. Zielińska (red.), Zielona Góra 2012.
- Łukowski W., *Spoleczny sens migracji sezonowych*, [w:], *Polscy pracownicy na rynku Unii Europejskiej*, P. Kaczmarczyk, W. Łukowski (red.), Warszawa 2004.
- Maksimczuk A., Sidorowicz L., *Ochrona granic i obsługa ruchy granicznego*, Warszawa 2007.
- Markowski K., *Ekonomiczne aspekty migracji*, [w:] *Migracja – wyzwanie XXI wieku*, M. St. Zięba (red.), Lublin 2008.
- Maryański M., *migracje w świecie*, Kraków-Sosnowiec 1984.
- Matusz Protasiewicz P., *Wielopoziomowe zarządzanie migracjami, Rola Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich w kształtowaniu polityki integracyjnej w Polsce*, Wrocław 2014.
- Matyja R., Siewierska-Chmaj A., Pędziwiatr K., *Polska polityka migracyjna. W poszukiwaniu nowego modelu*, Warszawa-Rzeszów 2015.
- Mikulska-Jolles A., *Kto kształtuje politykę migracyjną i integracją w Polsce, Analiza interesariuszy*, Warszawa 2019.
- Okólski M., Radziwinowiczówna A., *Współczesne migracje na świecie*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa 2018.
- Oleksiewicz I., *Uchodźcy w Unii Europejskiej. Aspekty prawne i polityczne*, Bydgoszcz-Rzeszów 2006.
- Orłowska R., *Uwarunkowania i skutki rozwoju migracji ekonomicznych w Unii Europejskiej w świetle wybranych teorii migracji międzynarodowych*, Gdańsk 2013.
- Pachocka M., Misiuna J., *Migracje międzynarodowe – dylematy definicyjne i poznawcze. Przykłady z Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych* [w:] *Współczesny Matrix? Fikcja w życiu gospodarczym, politycznym i społecznym*, J. Osiński (red.) Warszawa 2015.
- Paleczny T., *Ewolucja ideologii i przemiany tożsamości narodowej Polonii w Stanach Zjednoczonych w latach 1870-1970*, Warszawa-Kraków 1994.
- Pastuszewski S., *Bydgoszcz- miasto otwarte pod względem kulturowym i narodowościowym*, [w:] *Bydgoszcz: miasto wielu kultur i narodowości*, K. Grysińska, W. Jastrzębski, A.S. Kotowski (red.), Bydgoszcz 2009.
- Pawlak M., *Polityki publiczne wobec migracji*, [w:] *Nauki o polityce publicznej: Monografia dyscypliny*, J. Kwaśniewski (red.), Warszawa 2018.

- Podemska P., *Procesy ruchu naturalnego ludności w województwie kujawsko-pomorskim*, [w:] *Sytuacja demograficzna województwa kujawsko-pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2017.
- Podgórzeńska R., *Problem polityzacji zjawiska migracji w powojennej Polsce*, [w:] *Bezdomna Europa. Migracje po II wojnie światowej we współczesnych badaniach humanistów*, B. Kromlicka, H. Walczak (red.), Szczecin 2016.
- Prokuska A., *Znaczenie uchodźców dla strefy Schengen na przykładzie Polski*, [w:] *Oblicza Współczesnych migracji*, W. Fehler, I.T. Dziubek, Z. Kubacki SJ (red.), Kalisz 2016.
- Rogowska-Mikiel I., *Międzynarodowe przepływy siły roboczej*, [w:] *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, P. Bożyk (red.), Warszawa 2003.
- Różnowski B, Bryk D., *Psychologiczna sytuacja migrantów zarobkowych na różnych etapach migracji*, [w:] *Migracja zarobkowa do Włoch*, S.B. Bryk, M. Różnowski, S. Zięba (red.), Lublin 2008.
- Savidan P., *Wielokulturowość*, Warszawa 2012.
- Slany K., *Między przymusem a wyborem: Kontynentalne i zamorskie emigracje z krajów Europy Środkowo-Wschodniej (1939-1989)*, Kraków 1995.
- Szajnowska-Wysocka A., *Czy geografia ludności jest dyscypliną teoretyczną i praktyczną?*, [w:] *Rola i miejsce geografii osadnictwa i ludności w systemie nauk geograficznych*, S. Liszewski, W. Maik (red.), Bydgoszcz 2005.
- Szczygielska I., *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*, Warszawa 2013.
- Szonert M., Łodziński S., *Polityka migracyjna w Polsce w latach 1989-2015*, [w:] *Społeczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców. Raporty i ekspertyzy*, J. Schmidt, D. Niedźwiedzki (red.), Poznań 2016.
- Terminski B., *Migracje, Uchodźstwo i Wyszędlenia Wewnętrzne w Świecie Doby Globalizacji: Studium Socjologiczno-Prawne*, Regensburg 2016.
- Wach D., *Ewolucja polskiej polityki integracji cudzoziemców po 1989 roku* [w:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), Lublin 2018.
- Weinar A., *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990-2003*, Warszawa 2006.
- Wiśniewski L., Bieczyński M. M., *Swoboda przemieszczania się w prawie międzynarodowym, prawie Unii Europejskiej i polskim prawie krajowych. Przegląd zagadnień*, Poznań 2015.

Wróbel S., *Polityka i proces polityczny*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), Lublin 2002.

Zamojski J.E., *Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych*, [w:] *Migracje i społeczeństwo, Zbiór Studiów*, J.E. Zamojski (red.), Warszawa 1995.

Ząbek M., *Uchodźcy w Afryce. Etnografia przemoc i cierpienia*, Warszawa 2018.

Żołędowski C., *Studenci zagraniczni w Polsce. Motywy przyjazdu, ocena pobytu, plany na przyszłość*, Warszawa 2010.

2.2. Artykuły naukowe publikowane w czasopismach naukowych

Adamczyk A., *Kryzys migracyjny w Europie a polska polityka imigracyjna*, „Studia Migracyjna – Przegląd Polonijny”, 2017, nr 1 (163).

Andrejuk K., *Jacy imigranci rejestrują się jako bezrobotni? Dynamika bezrobocia wśród cudzoziemców w RP*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2018, nr 2 (168).

Banaś M., *Wielość kultur, różnorodność tradycji, jedno społeczeństwo. Szwedzki model polityki integracyjnej*, „Studia Humanistyczne AGH” 2011, nr 2.

Bień I., *Studenci zagraniczni w Polsce*, „Biuro Analiz Sejmowych” 2018, nr 1(147).

Carrera S., *‘Integration’ as a Process of Inclusion for Migrants? The Case of Long-Term Residents in the EU*, “Centre for European Policy Studies” 2005, no. 219.

Castles S., *How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 1995, nr 21.

Czyż A., *Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 18.

Dahl M., Dziudzik A., *Państwa Unii Europejskiej wobec kryzysu imigracyjnego z 2015 roku*, „Unia Europejska.pl” 2017, nr 3 (244).

Eisenstadt S.N., *Analysis of Patterns of Immigration and Absorption of Immigrants*, “Population Studies” 1953, vol. 7, no. 2.

Gierańczyk W., Krajewska M., *Zmiany zachowań migracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim*, „Wiadomości Statystyczne” 2017, nr 10 (677).

Gierko V., *„Ukrainizacja” polskich uczelni na tle umiędzynarodowienia kształcenia na poziomie wyższym w Polsce*, „Annales UMCS. Sectio I” 2015, nr 40 (2).

Górny A., Kołodziejczyk K., Madej K., Kaczmarczyk P., *Nowe obszary docelowe w migracji z Ukrainy do Polski. Przypadek Bydgoszczy i Wrocławia na tle innych miast*, seria: „CMR Working Papers” 2019, nr 118/176.

Grzymała-Kazłowska A., *Ku socjologii mobilnego społeczeństwa? Rozwój nowych koncepcji migracji i integracji a socjologia*, „Studia Socjologiczne” 2013, nr 3 (210).

- Guild E., Harlow S., *Implementing Amsterdam. Immigration and Asylum Rights in EC Law*, „*British Yearbook of International Law*” 2002, vol. 73.
- Hammar T., *Dual Citizenship and Political Integration*, „*The International Migration*” 1985, vol. 19, no. 3.
- Hirszfeld Z., Kaczmarczyk P., *Ekonomiczne i społeczne skutki migracji na poziomie mikrospołecznym*, „*Prace Migracyjne*” 1999, nr 21.
- Hut P., *Repatriacja z państw byłego ZSRR i proces adaptacji repatriantów w Polsce*, „*Studia BAS*” 2014, nr 4 (40).
- Jagła W., *Trzydzieści lat ubezpieczenia społecznego rolników. Uwagi i refleksje*, „*Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i studia KRUS*” 2009, nr 34.
- Janeta M., *Migranci a społeczność przyjmująca. Uwarunkowania strategii akulturacyjnych a kontakty ze społecznością przyjmującą*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*” 2011, nr 2 (140).
- Janicki W., *Przegląd teorii migracji ludności*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*” 2007, vol. LXII/14.
- Jaroszewicz M., *Migracja z Ukrainy do Unii Europejskiej z perspektywy ryzyka*, „*Politeja*” 2016, nr 41.
- Kacperska E. M., *Międzynarodowe przepływy siły roboczej*, „*Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*” 2016, nr 116.
- Kosman M., *Kryzys imigracyjny w UE w latach 2015-2017. Aspekty prawne i polityczne*, „*Rocznik Integracji Europejskiej*” 2017, nr 11.
- Kulikowska-Kulesza J., Ziemblicki M., *Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego*, „*Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*” 2018, nr 128.
- Lee E., *A theory of migration*, „*Demography*” 1966, vol. 3, no 1.
- Lesiewicz E., *Strefa Schengen w dobie kryzysu imigracyjnego*, „*Przegląd Politologiczny*” 2016, nr 4.
- Lesińska M., *Migracje we współczesnej analizie politologicznej – niewykorzystany potencjał*, „*Studia Migracyjne- Przegląd Polonijny*” 2011, nr 2.
- Łodziński S., Szonert M., *„Niepolityczna polityka”? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989 – 2016*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*” 2016, nr 2 (164).

- Matkowska M., *Imigranci na polskim rynku pracy*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2012, nr 25.
- Matusz-Protasiewicz P., *Rosnąca rola poziomu lokalnego w kreowaniu polityki integracji imigrantów w Unii Europejskiej*, „Central and Eastern European Migration Review” 2013, vol. 2, no. 2.
- Matusz-Protasiewicz P., Kwieciński L., *Kształtowanie lokalnych polityki integracji imigrantów – działania władz Gdańska i Wrocławia*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusja” 2018, nr 43 (4).
- Massey D. S., Denton N. A., *The Dimension of Residential Segregation*, “Social Forces” 1988, no. 2.
- Mayers E., *Theories of International Immigration Policy – A Comparative Analysis*, “International Migration Review” 2000, vol. 34, no. 4.
- Olbrycht P., *Polityka migracyjna Rzeczypospolitej Polskiej po 2015 r. w kontekście bezpieczeństwa państwa – założenia strategiczne i percepcja społeczne*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 2021, nr 19.
- Ostafińska-Konik A., *Perspektywa transnarodowa w kontekście wybranych teorii migracji*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, nr 2.
- Potyrała A., *W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego 2015*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 4.
- Raczycki O., *Wspólny europejski system azylowy i *acquis* wobec kryzysu migracyjnego w Europie*, „Rocznik Strategiczny 2015/2016” 2016, t. 10.
- Rajkiewicz A., *Nad danymi NSP 2002 o migracjach międzynarodowych ludności*, „Polityka Społeczna” 2004, nr 3 (360).
- Stolarczyk M., *Stanowisko Polski wobec kryzysu migracyjno-uchodźczego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2.
- Śliz A., Szczepański M. S., *Wielokulturowość: idea, ideologia, polityka*, „Kultura i Społeczeństwo” 2020, t. 64, nr 2.
- Śliz A., Szczepański M. S., *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival Caravan czy wielokulturowe street party?*, „Studia Socjologiczne” 2011 nr 4 (203).
- Tutak G., *Polityka migracyjna Polski wobec europejskiego kryzysu migracyjnego*, „Świat Idei i Polityki” 2018, t. 18.
- Wolanin-Jarosz E., *Determinanty migracji zarobkowych młodych mieszkańców Podkarpacia w świetle badań bezpośrednich*, “Współczesne Problemy Zarządzania” 2020, nr 2 (17).

Wyligala H., *Strategiczny rozwój narzędzi polityki migracyjnej UE w obliczu kryzysu migracyjnego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, nr 2.

Zolberg A.R., *International migrations in political perspective*, [w:] *Global trends in migration: theory and research on international population movements*, M.M. Kritz, Ch. B Keely, S.M. Tomasi (red.), „Center for Migration Studies” 1981.

III Pozostałe informacje, analizy i opracowania

Anderson B., Blinder S., *Briefing. Who Counts as a Migrant? Definitions and the Consequences*, The Migration Observatory, University of Oxford, 10.07.2020, <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/who-counts-as-a-migrant-definitions-and-their-consequences/>, 08.11.2020.

Biuletyn Informacji Publicznej, *Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji (OWiM)*, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=%20124012, 18.11.2022.

Biuletyn Informacji Publicznej, *Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy*, <https://pcprpowiatbydgoski.bip.net.pl/?c=1494>, 15.12.2021.

Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego Wrocławia, *Program „Wrocławskiej Strategii Dialogu Międzykulturowego” 2018-2022*, <https://bip.um.wroc.pl/artukul/305/31700/program-wroclawskiej-strategii-dialogu-miedzykulturowego-2018-2022>, 15.11.2022.

Biuletyn Migracyjny, *MIPEX: Polska coraz lepiej, ale nadal w ogonie*, 2015, <http://www.biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/52-wrzesien-2015/mipex-polska-coraz-lepiej-ale-nadal-w-ogonie>, 18.11.2022.

Bydgoszcz, *Bydgoski program działań na rzecz równego traktowania w przygotowaniu*, 21.12.2021, <http://strategia.bydgoszcz.pl/aktualnosci/bydgoski-program-dzialan-na-rzecz-rownego-traktowania-w-przygotowaniu/>, 15.12.2021.

Bydgoszcz, *Bydgoszcz 2030. Strategia Rozwoju*, 1.08.2021, <http://www.strategia.bydgoszcz.pl/>, 15.12.2021.

Bydgoszcz, *5 października młodzież ukraińska i bydgoska opowiedziała o uczestnictwie we wspólnym projekcie*, 10.10.2017, <https://www.bydgoszcz.pl/promocja/wspolpracazagranica/kalendarium-wydarzen/2017/5-pazdziernika-mlodziez-ukrainska-i-bydgoska-opowiedziala-o-uczestnictwie-we-wspolnym-projekcie/>, 20.11.2021.

Centrum Badań Migracyjnych, Centrum Badań Migracyjnych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (CeBaM UAM), <https://www.cebam.pl/o-nas>, 18.11.2022.

Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA, *EFI*, <https://copemswia.gov.pl/fundusze-2007-2013/efi/>, 15.11.2022.

- Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA, *EFPI*, <https://copemswia.gov.pl/fundusze-2007-2013/efpi/>, 11.11.2022.
- Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA, *Fundusz Azylu, Migracji i Integracji*, <https://copemswia.gov.pl/fundusze-2014-2020/fami/>, 14.11.2022.
- Centrum Współpracy Międzynarodowej, Student Ambassadors, <https://www.cwm.pw.edu.pl/Studenci-miedzynarodowi/Student-Ambassadors>, 15.11.2022.
- Chlabicz B., Nowosielska P., *Granice wytrzymałości. Jak wygląda sytuacja w ośrodkach dla cudzoziemców?*, 26.08. 2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8232010,osrodki-dla-cudzoziemcow-ile-miejsc.html>, 11.10.2022.
- Debata Bronisława Komorowskiego i Andrzeja Dudy z 21 maja 2015 r. <https://tvn24.pl/polska/zobacz-cala-debate-bronislawa-komorowskiego-i-andrzeja-dudy-ra544561>, 18.11.2022.
- European Commission, A European Border and Coast Guard to protect Europe's External Borders, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_6327, 30.11.2022.
- European Commission, Refugee Crisis: European Commission takes decisive action, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5596, 30.11.2022.
- Eurostat Statistics Explained, Archive: *Dane statystyczne dotyczące azylu*, 7.12.2017, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Dane_statystyczne_dotycz%C4%85ce_azylu&oldid=365735, 28.11.2022.
- Ewa Kopacz: możliwa nowa deklaracja Polski w sprawie imigrantów, 31.08.2015, <https://polskieradio24.pl/5/3/Artykul/1497458,Ewa-Kopacz-mozliwa-nowa-deklaracja-Polski-w-sprawie-imigrantow>, 20.11.2022.
- Forum Odpowiedzialnego Biznesu, *Prezydent Bydgoszczy podpisał Kartę Różnorodności*, 2021, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/karta-roznorodnosci/aktualnosci-karta/prezydent-bydgoszczy-podpisal-karte-roznorodnosci/>, 15.12.2021.
- Institute of Public Affairs, *Migrant Integration Policy Index (MIPEX)*, <https://www.isp.org.pl/en/projects/migrant-integration-policy-index-mipex>, 18.11.2022.
- International Organization for Migration, *About IOM*, <https://www.iom.int/iom-history>, 15.11.2022.

- Invest in Kujawsko-Pomorskie, *Szkolnictwo wyższe i działalność badawczo-rozwojowa*, 20.11.2019, <https://investin.kujawsko-pomorskie.pl/pl/gospodarka-regionu/województwo-kujawsko-pomorskie/szkolnictwo-wyzsze-i-dzialalnosc-badawczo-rozwojowa.html>, 15.01.2021.
- Kryzys migracyjny w Europie, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20170629STO78631/kryzys-migracyjny-w-europie>, 10.11.2022.
- Leszczyńska B., *Pierwsza w kraju Rada Imigrantów i Imigrantek w Gdańsku kończy swoją kadencję*, 18.09.2018, <https://www.gdansk.pl/urząd-miejski/wiadomosci/pierwsza-w-kraju-rada-imigrantow-i-imigrantek-w-gdansk-konczy-swoja-kadencje,a,125072>, 15.11.2022.
- Migrant Integration Policy Index 2020, *Policy Indicators: Key Findings*, <https://www.mipex.eu/key-findings>, 18.11.2022.
- Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2020, *Measuring Policies to Integrate Migrants across six continents*, Barcelona-Brussels 2020.
- Migrant Integration Policy Index 2020, *Methodology*, <https://www.mipex.eu/methodology>, 18.11.2022.
- Migrant Integration Policy Index 2020, *What is MIPEX?*, <https://www.mipex.eu/what-is-mipex>, 18.11.2022.
- Miłosz M., Osiecki G., *Rząd Szydło nie zmieni ustaleń rządu Kopacz w sprawie uchodźców*, 16.09.2015, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/505626,polska-przyjmie-uchodzcow-rzad-szydlo-nie-zmieni-ustalen-rzadu-kopacz-w-sprawie-imigrantow.html>, 14.11.2022.
- Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej, *Studenci zagraniczni w Polsce*, 17.11.2020, <https://nawa.gov.pl/nawa/aktualnosci/nawa-zagraniczni-studenci-na-polskich-Uzelnkach>, 14.11.2022.
- Państwowa Komisja Wyborcza, https://prezydent2015.pkw.gov.pl/306_Kandydaci.html, 20.11.2022.
- PAP, Newsweek, *Kopacz: Tak dla uchodźców, nie imigrantom ekonomicznym*, <https://www.newsweek.pl/polska/ilu-uchodzcow-przyjmie-polska-ewa-kopacz-decyzja/5kq6hh7>, 2.11.2022.
- PAP, Premier podpisał rozporządzenie ws. Departamentu ds. Pomocy Humanitarnej, 5.01.2018., <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/premier-podpisal-rozporzadzenie-ws-departamentu-ds-pomocy-humanitarnej,28140.html>, 20.11.2022.

- PAP, *Wiceszef MSWiA: Wschód priorytetem polityki migracyjnej Polski*, 13.12.2015, <https://dzieje.pl/aktualnosci/wiceszef-mswia-wschod-priorytetem-polityki-migracyjnej-polski>, 14.11.2022.
- Perspektywy, *Studenci zagraniczni w Polsce – obraz sprzed pandemii*, https://perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=563 Studenci-zagraniczni-w-polsce-obraz-sprzed-pandemii&catid=24&Itemid=119, 15.11.2022.
- Perspektywy, *„Study in Poland” to już 15 lat*, https://perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=500 &catid=16&Itemid=119, 28.12.2022.
- Pietruszka R., *Szydło usztywnia stanowisko. Miało być 100 uchodźców, nie będzie żadnego*, 24.03.2016, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/516410,beata-szydlo-rzad-pis-uchodzcy-imigranci-stanowisko-zamachy-bruksela-belgia.html>, 15.11.2022.
- Piojda K., *Ukraińcy w województwie kujawsko-pomorskim. Przyjechali do nas za pracą, ale nie wszyscy ją znaleźli*, 2021, <https://plus.pomorska.pl/ukraincy-w-województwie-kujawskopomorskim-przyjechali-do-nas-za-praca-ale-nie-wszyscy-ja-znalezli/ar/c1-15744916>, 10.11.2021.
- Politico, 5 years on from Angela Merkel’s three little words: ‘Wir schaffen das!’, <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-wir-schaffen-das-5-years-on/>, 3.11.2022.
- Polityka, *Ośrodki dla cudzoziemców w Polsce*, 18.09.2015, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1633687,1,osrodki-dla-cudzoziemcow-w-polsce.read>, 11.10.2022.
- Polska w liczbach, *Gmina Dragacz w liczbach*, https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Dragacz, 25.11.2021.
- Portal prawny dla osób uciekających z Ukrainy, *Czasowa ochrona cudzoziemców w UE po raz pierwszy*, <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/witaj-swiecie/>, 29.11.2022.
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy, *Sprawozdanie z działalności Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy w 2019 roku*, <https://pcprpowiatbydgoski.bip.net.pl/?c=1474>, 15.12.2021.
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy, *Sprawozdanie z działalności Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Bydgoszczy w 2019 roku*, <https://pcprpowiatbydgoski.bip.net.pl/?c=1494>, 15.12.2021.

Publicystyka, *Polityka integracyjna. Polska plasuje się poniżej średniej dla krajów Unii Europejskiej*, 16.12.2020, <https://publicystyka.ngo.pl/polityka-integracyjna-polska-plasuje-sie-ponizej-sredniej-dla-krajow-unii-europejskiej>, 18.11.2022.

Regiogmina, *Gospodarka w regionie*, https://regiogmina.kujawsko-pomorskie.pl/?page_id=306, 2.02.2020.

Regulamin uczestnictwa w international staff weeks dla pracowników Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w ramach projektu iNternationalisation aCtions at University CU 4U”, „Welcome to Poland”, https://www.umk.pl/wspolpraca/welcome/staff_week/, 15.11.2021.

Siwak K., *Urząd do Spraw Cudzoziemców*, 28.10.2021, <https://www.gov.pl/web/udsc/urzedo-spraw-cudzoziemcow2>, 18.11.2022.

SOiT. Bydgoski Projekt Miejski, *Szkoła Otwarta i Tolerancyjna, V sezon projektu – Nowa Nadzieje*, <https://otwarta.bydgoszcz.pl/>, 15.12.2021.

Sytuacja uchodźców w Polsce, <http://uchodzcy.info/infos/sytuacja-uchodzcow-w-polsce/>, 14.11.2022.

Unia Metropolii Polskich, *Deklaracja Prezydentów o współdziałaniu miast Unii Metropolii Polskich w dziedzinie migracji*, 30.06.2017.

Wiadomości z Torunia, *W Toruniu nie będzie Rady ds. Równego Traktowania. Zaleski nawet nie rozważy jej utworzenia*, 10.06. 2021, <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,27184881,w-toruniu-nie-bedzie-rady-ds-rownego-traktowania-zaleski-nawet.html>, 15.12.2021.

Województwo kujawsko-pomorskie, *Informacje o regionie*, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/KUJAWSKO_POMORSKIE.pdf, 02.02.2021.

Zespół ds. Modelu Integracji Imigrantów i Imigrantów, *Model Integracji Imigrantów*, <https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/20160978845/model-integracji-imigrantow.pdf>, Gdańsk 2016.

Związek Miast Polskich, *Poznań – Zespół ds. Polityki Równości i Różnorodności*, 29.01.2019, <https://www.miasta.pl/aktualnosci/poznan-zespol-ds-polityki-rownosci-i-roznorodnosci>, 18.11.2022

Aneks
scenariusz wywiadu

Przedstawiciele Międzysektorowego Wojewódzkiego Zespołu ds. Zarządzania Migracjami
i Polityki Migracyjnej

1. Czy konieczne jest wypracowanie modelu integracji imigrantów w regionie kujawsko-pomorskim? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
2. Czy istotne jest zaangażowanie miasta/regionu w procesie integracji imigrantów?
3. Jakie są według Pana/Pani bariery ograniczające realizację efektywnej polityki integracyjnej w regionie?

Prezydent Bydgoszczy i Torunia

1. Czy podejmuje Pan działania na rzecz integracji imigrantów w Bydgoszczy/Toruniu? Jeśli tak, proszę wskazać, jakie to są działania.
2. Czy współpracuje Pan z instytucjami lub miastami w zakresie działań na rzecz integracji cudzoziemców?
3. Jakie są według Pana bariery ograniczające realizowanie skutecznej i efektywnej polityki integracyjnej w regionie?
4. Czy realizowane przez Pana działania na rzecz imigrantów rzeczywiście odpowiadają potrzebom tej społeczności? Proszę uzasadnić odpowiedź.

Pracownik Urzędu gminy Dragacz

1. Czy prowadzą Państwo działania integracyjne na rzecz uchodźców znajdujących się w ośrodku?
2. Czy posiadają Państwo odrębny budżet na sprawy związane z integracją cudzoziemców lub ośrodkiem dla uchodźców?

Pracownik świetlicy ośrodka dla cudzoziemców w Grupie koło Grudziądza

1. Jakie zajęcia odbywają się w świetlicy?
2. W jakich godzinach dzieci mogą korzystać ze świetlicy?
3. W jakim języku prowadzone są zajęcia?
4. Czy prowadzone zajęcia dla dzieci mają charakter integracyjny?

Pracownik Departamentu Pomocy Społecznej ośrodka dla cudzoziemców w Grupie koło
Grudziądza

1. Ile osób mieszka obecnie w ośrodku? Jakiej są narodowości?
2. Jak te dane przedstawiały się na przestrzeni lat?
3. Jak wygląda współpraca z urzędem gminy lub innymi instytucjami działającymi na rzecz imigrantów?

4. Jak przebiega proces integracji ze społecznością lokalną? Czy ośrodek organizuje spotkania ze społecznością przyjmującą (np. dni otwarte lub festyny)?
5. W jakim stopniu udzielają Państwo pomocy w znalezieniu mieszkania, pracy po opuszczeniu ośrodka? Jeśli taka pomoc nie jest udzielana, czy imigrant otrzymuje informacje, gdzie uzyskać taką pomoc?
6. Czy w pobliżu ośrodka znajdują się sklepy, puby, kościół?

Pracownicy powiatowych urzędów pracy

1. Czy pracownicy PUP podejmują działania na rzecz integracji imigrantów w zakresie rynku pracy?
2. Czy współpracują Państwo z innymi instytucjami w tym zakresie? Jeśli tak, proszę wskazać konkretne działania.
3. Ile osób jest zatrudnionych/przeszkolonych do obsługi cudzoziemców?
4. Czy pracownicy PUP uczestniczą w kursach/szkoleniach przygotowujących do kontaktu z cudzoziemcami? Jeśli tak, to kiedy zostały zorganizowane i ile osób brało w nich udział? Co dokładnie omawiano na tych szkoleniach i kto był ich inicjatorem?
5. Czy widzi Pan/Pani konieczność zmian obecnych przepisów prawa dotyczących dostępu imigrantów do rynku pracy?

Pracownik Fundacji Emic

1. Jakie są według Pana główne bariery ograniczające powodzenie realizowanych projektów?
2. Z jakimi instytucjami współpracuje fundacja w zakresie integracji imigrantów?
3. Czy urzędy administracji publicznej dostrzegają potrzeby imigrantów mieszkających w województwie?

Pracownik stowarzyszenia Kujawsko-Pomorskiego Domu Ukraińskiego

1. Jakie działania podejmują pracownicy na rzecz integracji imigrantów?
2. Skąd pochodzą środki na realizację tych działań?
3. Z jakimi instytucjami podjęto współpracę w tym zakresie?
4. Jakie są według Pana główne bariery ograniczające powodzenie tych działań?

Dyrektor szkoły podstawowej im.16 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie

1. Jakie działania na rzecz dzieci cudzoziemskich są podejmowane w szkole?
2. Jak Państwo docierają z informacją o tych wydarzeniach do rodziców tych dzieci?

Pracownicy Fundacji

1. Jakie podejmują Państwo działania na rzecz integracji imigrantów mieszkających w regionie kujawsko-pomorskim?
2. Skąd pochodzą środki na realizację tych działań?

3. Czy współpracują Państwo z instytucjami, fundacjami lub organizacjami w kwestii integracji imigrantów?
4. Czy pracownicy fundacji uczestniczą w kursach/szkoleniach przygotowujących ich do podejmowania działań wspomagających proces integracji imigrantów?
5. Jakie są według Pana/Pani bariery ograniczające realizację skutecznej polityki integracyjnej w regionie?
6. Czy istotny jest poziom zaangażowania miasta/regionu w kształtowaniu polityki integracyjnej?

Pracownicy wyższych szkół

1. Czy realizują Państwo programy na rzecz integracji studentów zagranicznych?
2. Skąd pochodzą środki na realizację projektów edukacyjnych ?
3. Jak przygotowywana jest kadra akademicka do prowadzenia zajęć z obcokrajowcami?
A jak pracownicy administracji obsługującej cudzoziemców?
4. W jaki sposób docierają Państwo do studentów zagranicznych z informacją o swoich usługach edukacyjnych? Proszę wskazać konkretne kanały promocji.
5. Jakie kierunki studiów w języku angielskim oferuje uczelnia?

Spis tabel

Tabela 1. Migracje według różnych dziedzin nauki.....	22
Tabela 2. Model akulturacji według Johnna Berry’ego	41
Tabela 3. Co świadczy o integracji? [w %].....	55
Tabela 4. Liczba osób, w stosunku co do których szef UdSC w latach 2013-2020 wydał decyzję o nadaniu statusu uchodźcy RP (najliczniejsze obywatelstwa)	68
Tabela 5. Liczba osób, w stosunku do których Szef UdSC wydał decyzję o przyznaniu ochrony uzupełniającej na terytorium RP w latach 2013-2020	70
Tabela 6. Współczynnik relokacji i przesiedleń [w %].....	96
Tabela 7. Zmiany w liczbie ludności Polski na obszarze województw w latach 1950-2015 [w %].....	119
Tabela 8. Liczba mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego według kraju obywatelstwa w latach 2002 i 2011	125
Tabela 9. Liczba cudzoziemców posiadających ważne dokumenty na pobyt w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2010 i 2020	126
Tabela 10. Liczba wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemców w regionie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020.....	128
Tabela 11. Zezwolenia na pracę wydane w latach 2015 i 2016 w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych krajów pochodzenia.....	129
Tabela 12. Zezwolenia na pracę cudzoziemców wydane w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności zezwolenia – lata 2015 i 2016	129
Tabela 13. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) w latach 2015 i 2016	130
Tabela 14. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności – 2017 r.	132
Tabela 15. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych sekcji PKD – 2017 r.	133
Tabela 16. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2017 r. w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności	134
Tabela 17. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według płci w 2018 r.....	135
Tabela 18. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r. według okresu ważności	136

Tabela 19. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r. według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności	137
Tabela 20. Zezwolenia na pracę cudzoziemców według płci wydane w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r.....	138
Tabela 21. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności – 2019 r.....	139
Tabela 22. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2019 r. według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności	140
Tabela 23. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych krajów pochodzenia.....	141
Tabela 24. Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim według okresu ważności	141
Tabela 25. . Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 r. w województwie kujawsko-pomorskim według wybranych sekcji PKD.....	142
Tabela 26. Wydane zezwolenia na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim w 2020 r. według wybranych grup wielkich Klasyfikacji Zawodów i Specjalności	143
Tabela 27. Bezrobotni cudzoziemcy zarejestrowani w urzędach pracy w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020	145
Tabela 28. Liczba cudzoziemców z prawem do zasiłku i bez prawa do zasiłku w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2020	146
Tabela 29. Studenci obcokrajowcy według typów szkół w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017	153
Tabela 30. Studenci cudzoziemcy według krajów w województwie kujawsko-pomorskim – lata akademickie 2018/2019 i 2019/2020	157
Tabela 31. Studenci cudzoziemcy według podgrup i kierunków kształcenia w województwie kujawsko-pomorskim – lata akademickie 2018/2019 i 2019/2020.....	158
Tabela 32. Studenci cudzoziemcy według uczelni w województwie kujawsko-pomorskim – lata akademickie 2018/2019 i 2019/2020	160
Tabela 33. Działania zrealizowane w ramach projektu „Masz prawo wiedzieć”	166
Tabela 34. Średnioroczna liczba cudzoziemców w ośrodku w Grupie.....	191
Tabela 35. Działania podjęte w ramach projektu „Wielokulturowa grupa”	202

Tabela 36. Zadania zrealizowane w ramach projektu „Uchodźcy mają głos”	203
Tabela 37. Działania podjęte w ramach projektu „Uchodźcy mają głos! – partycypator”	211
Tabela 38. Działania zrealizowane w ramach projektu „Wielokulturowa grupa”	212
Tabela 39. Wskaźniki, które zostały osiągnięte w ramach projektu „Masz prawo wiedzieć! Plus” od 1 stycznia 2020 r. do 1 listopada 2021 r.	218

Spis wykresów

Wykres 1. Liczba studentów zagranicznych w Polsce w latach 2000-2015	77
Wykres 2. Średnioroczne stopy napływu i odpływu z Polski (na 100 tys. mieszkańców) w latach 2015-2020.....	79
Wykres 3. Stan liczby ludności Polski z podziałem na województwa w latach 1950-2016..	118
Wykres 4. Migracje zagraniczne na pobyt stały w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2014	120
Wykres 5. Saldo migracji wewnętrznych ludności w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2010-2019	121
Wykres 6. Struktura emigrantów według ekonomicznych grup wieku w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2014	122
Wykres 7. Struktura imigrantów według ekonomicznych grup wieku w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2014	123
Wykres 8. Zezwolenia na pracę w województwie kujawsko-pomorskim według kraju pochodzenia – lata 2012 i 2017	131
Wykres 9. Wydane zezwolenia na pracę w województwie kujawsko-pomorskim według kraju pochodzenia w 2018 r.	135
Wykres 10. Struktura zezwoleń na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według sekcji PKD w 2018 r.	136
Wykres 11. Struktura zezwoleń na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim według państwa pochodzenia – 2019 r.	138
Wykres 12. Struktura zezwoleń na pracę cudzoziemców w województwie kujawsko-pomorskim wydanych według sekcji PKD w 2019 r.	139
Wykres 13. Liczba studentów zagranicznych w regionie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020.....	148
Wykres 14. Studenci obcokrajowcy według kraju pochodzenia w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2014/2015	148

Wykres 15. Studenci obcokrajowcy według wybieranych przez nich podgrup kierunków w roku akademickim 2014/2015	149
Wykres 16. Studenci obcokrajowcy według kraju pochodzenia w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017.....	151
Wykres 17. Studenci obcokrajowcy według podgrup i kierunków w regionie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2016/2017.....	153
Wykres 18. Studenci cudzoziemcy według krajów w województwie kujawsko-pomorskim w roku akademickim 2017/2018.....	155
Wykres 19. Studenci cudzoziemcy według podgrup i kierunków kształcenia w województwie kujawsko pomorskim w roku akademickim 2017/2018	156

Spis rysunków

Rysunek 1. Kierunki migracji krajowej	25
Rysunek 2. Formy migracji zagranicznej.....	27

Spis infografik

Infografika 1. Główne kierunki migracji zarobkowych do Polski w latach 2014-2018	73
Infografika 2. Polski rynek pracy dla cudzoziemców w latach 2014-2018 (dane w tys.)	74
Infografika 3. Wybory edukacyjne studentów cudzoziemców w roku 2019/2020.....	78
Infografika 4. Ośrodki dla cudzoziemców w Polsce.....	189